Hollós Ervin · Lajtai Vera

HORTHY MIKLÓS
a fehérek vezére

Kossuth Könyvkiadó
1985

LEKTORÁLTA

KIRSCHNER BÉLA

ISBN 963 09 2682 2

© HOLLÓS ERVIN, LAJTAI VERA, 1985

(4030)

Az 1919-es ellenforradalom áldozatainak emlékére

A szerzők köszönetet mondanak mindazoknak, akik nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak e könyv megírásához.

A magyar nemzet történetében voltak és vannak olyan évek, események, amelyek megváltoztatták nemzeti történetünket és egész nemzedékek életére kihatottak. Ilyen volt 1919, a Tanácsköztársaság hónapjai, amikor remény volt arra, hogy a magyar nemzet a forradalom és a progresszió útjára lépve, a társadalmi fejlődés meggyorsul.

Az első világháború a központi hatalmak, tehát az Osztrák–Magyar Monarchia vereségével is végződött. A háború és annak elvesztése kiélezte és felszínre hozta a társadalmi, az osztály- és nemzeti ellentéteket. A polgári demokratikus forradalommal létrejött önálló, független Magyarország e társadalmi ellentéteket megoldani nem tudta. A magyar uralkodó osztályoknak egyetlen irányzata, csoportja sem volt képes ebben a helyzetben az ország vezetésére. Az ország dolgozó lakosságának túlnyomó többsége szociális és nemzeti felemelkedését a szocialista forradalomban találta meg.

A Monarchia romjain létrejött Csehszlovák Köztársaság, Szerb–Horvát–Szlovén Királyság államiságuk megteremtését, a Tanácsköztársasággal szembeni hódító céljaikat nemzeti érdekként tudták elfogadtatni. A lakosság jelentős része ezért támogatta politikájukat. Még inkább ez volt a helyzet Románia esetében, ahol a Tanács-Magyarország ellen folytatott imperialista, ellenforradalmi háborút Nagy-Románia megteremtésének céljával kapcsolták össze.

A háborúból az antant került ki győztesen, s tekintettel arra, hogy a háború mindkét részről imperialista célokat szolgált, az antant hódító céljait érvényesíteni akarta.

A cári orosz birodalomban kibontakozó polgári demokratikus, majd szocialista forradalom, s az ezt követő európai forradalmi megmozdulások és a Magyar Tanácsköztársaság a legfőbb akadálya annak, hogy az első világháborút az imperialista célok teljes győzelmével fejezzék be.

Franciaország, Anglia, Amerika, Olaszország kormánykörei és a Tanács-Magyarországgal szomszédos országok vezetői összefogtak, hogy a számukra nyugtalanító forradalmi rendszert fölszámolják. E jelentős túlerővel szemben a Tanács-Magyarország vereséget szenvedett. Szovjet-Oroszország nem tudott segítségére sietni, mert az 1919-es év számára az élet-halál küzdelem éve volt.

Az antantországokban zajló munkásmegmozdulások együttérzésről, rokonszenvről tettek tanúságot, de ezen túl nem jutottak. A környező országok népi megmozdulásai a Tanács-Magyarország mellett elszigeteltek maradtak.

A külső túlerő győzött Tanács-Magyarország fölött. A belső ellenforradalom önmagában nem jelentett olyan erőt, hogy veszélyeztesse az új társadalmi rendszer létét. Ezért a hatalom visszaszerzésének érdekében összefogtak, együttműködtek a Magyarország ellen háborút viselő országok képviselőivel.

Az aradi ellenforradalmi kormány megalakulásától a kormányzóválasztásig nem egész egy év telt el. Egy új politikai rendszer születésének hónapjai voltak ezek. Horthy Miklós neve két és fél évtizedig jelképezte e politikai rendszer lényegét. E könyv a születés pillanatát követi nyomon.

Előtörténet Aradon

A megszállás

Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása után a Károlyi-kormánnyal kötött 1918. november 13-i fegyverszüneti egyezmény meghatározta, hogy a magyar kormánynak meddig és hová kell visszavonni csapatait, s a kiürített sávokba mely országok katonai alakulatai vonulnak be. Az egyezmény értelmében Arad városa francia megszállás alá került.[1]

A város közigazgatása érintetlen maradt. A franciák még dr. Varjassy Lajost, a korábbi Kereskedelmi és Iparkamara titkárát, a jelenlegi kormánybiztos főispánt is meghagyták tisztségében. Varjassy kitűnően beszélt franciául, így a megszálló alakulatok tisztjeivel hamarosan szoros politikai, sőt baráti viszonyt alakított ki.[2]

Amikor 1919. március 21-én megalakult a tanácskormány, Varjassy felkereste Saint-Aulaier kapitányt, az itt állomásozó francia csapatok parancsnokának, René Gondrecourt tábornoknak a vezérkari főnökét. A kapitány higgadtan hallgatta végig a híreket és megígérte Varjassynak, hogy megfelelően tájékoztatni fogja őt a teendőkről.

A francia katonai parancsnokok állásfoglalásait természetesen kormányuk határozta meg, s az az intervenció mellett volt, s ezek az elképzelések találkoztak mindenekelőtt Románia és Csehszlovákia uralkodó köreinek érdekeivel is. Francia katonai missziók segítették Szerbiában, Romániában, Csehszlovákiában, Lengyelországban a hadsereg szervezését.

A román kormány az angol kormánytól is kért és kapott katonai felszerelést. Az angol kormány nem elvileg ellenezte az intervenciót, hanem attól tartott, hogy a francia katonai részvétel az ő érdekeiket sérti.[3]

A Tanácsköztársaság kikiáltásának híre nemcsak Varjas-

syt, a munkásság szervezeteit is cselekvésre késztette. Az egyesült szociáldemokrata és kommunista pártszervezet arra az elhatározásra jutott, hogy föllép a francia katonaság ellen; a gyárakban, műhelyekben megállt a munka. Valóságos ostromállapot alakult ki: az utcákon francia járőrök cirkáltak, a fontosabb pontokon géppuskásokat helyeztek el, a hangulat forró volt.[4]

Közben a franciákhoz olyan hírek érkeztek, hogy az 1400 főnyi magyar katonaság, amely a tisztek kivételével kommunista befolyás alatt áll, támadásra készül a megszálló egységek ellen. Ezért a francia egységeket az aradi várba összpontosították, a város főbb útvonalaira őrségeket rendeltek, az utcákat fegyveres gépkocsik lepték el. Ezzel párhuzamosan proklamációt adtak ki, amelyben értesítették a lakosságot, hogy az úgynevezett semleges megszállást megszüntetik és Arad városát katonailag okkupáltnak tekintik. Gondrecourt tábornok, aki átvette a város parancsnokságát, bejelentette, hogy a budapesti tanácskormány rendeletei Arad városában nem érvényesek. A tábornok közölte, hogy mindazok, akik csatlakozni kívánnak a proletárdiktatúra kormányához, összes ingóságaikkal, sőt fegyvereikkel együtt elhagyhatják Aradot. Egyúttal a leghatározottabban leszögezte, hogy a francia megszállási zónában semmiféle kommunista mozgalmat nem tűr, azt csírájában elfojtja, és az elfogott kommunistákat Albániába deportálja. Ugyanakkor Varjassyt megbízta egy kormányzótanács létrehozásával, amely már március 22-én létre is jött.

A francia tábornok proklamációja után, március 23-án valóságos népvándorlás indult meg Aradról. Sok munkás hagyta el a várost, csatlakoztak hozzájuk más társadalmi rétegekhez tartozók is, s velük távozott a magyar katonaság túlnyomó többsége is. Összesen mintegy 14 000 ember hagyta el Aradot. A fegyverforgató férfiakból Rab Ákos őrnagy egy vörös katonai alakulatot szervezett, amely később harcba szállt a megszálló királyi román csapatok ellen. A helyőrség tisztjeinek egy csoportja viszont, egyrészt szolgálati beosztása, másrészt életkora miatt, a városban maradt. Gondrecourt tábornok ezeket a tiszteket örömmel üdvözölte.[5]

A francia tábornok a Maros új-aradi partjain ágyúkat vonultatott föl, hogy a legkisebb zavargás esetén onnan is

lövesse a várost. Más intézkedéseket is tett: Aulaier kapitány magyar tisztekből és önkéntesekből mozgó őrséget (brigade mobile-t) szervezett azzal a céllal, hogy az a francia katonai alakulatokkal együttműködve Arad külső határában, különösen a közlekedési pontokon biztosítsa a rendet és akadályozza meg a „megbízhatatlan elemek" beszivárgását.[6] Eközben Kintzig János volt aradi főispán és Varjassy Belgrádba utazott, de Lobit tábornokhoz, a Magyarországon állomásozó francia hadsereg parancsnokához, s egy francia nyelvű memorandumot adott át neki, amelyben vázolták a „bolsevizmus leküzdésének" útját.[7]

A városban maradt magyar tisztek a fegyverek összegyűjtésében is segédkeztek a franciáknak. A tisztek és a francia katonai parancsnokság között az összeköttetést Varjassy Lajos biztosította.

Ezekben a hetekben több tiszt szökött át a Vörös Hadseregből Aradra. Gondrecourt engedélyt adott, hogy ismét működjön magyar katonai parancsnokság Aradon. Egyúttal lehetővé tette a tiszteknek az egyenruha és az oldalfegyver viselését, s megparancsolta „a bal karon francia pecséttel ellátott magyar nemzetiszínű szalag viselését. Minden egyes, a magyar katonai állomásparancsnokságtól megbízhatónak minősített tiszt igazolványt kapott a francia vezérkari főnöktől."[8]

Április 6-án megjelent Aradon a budapesti bankárok megbízásából Gábor Ferenc, aki biztosította e körök támogatásáról a tanácshatalom ellen szervezkedőket. Gábor támogatást kért a franciáktól is, Gondrecourt pedig ez ügyben táviratot küldött Párizsba. Két nap múlva megérkezett a válasz: „Mi szeretjük a lelkes, becsületes embereket, de felelőtlen egyénekkel nem tárgyalhatunk. Alakítsanak kormányt, ha egy megfelelő kormány alakul, azt támogatni fogjuk!"[9]

A francia parancsnokság közvetlenül is bekapcsolódott a szervező munkába. De Lobit tábornok április második felében személyesen is járt Aradon, ahol a helyi megszálló csapatok parancsnokainak társaságában közvetlen tárgyalásokat folytatott olyan prominens személyiségekkel, mint dr. Varjassy Lajos kormánybiztos, Kintzig János volt főispán, báró Solymossy Lajos, báró Bornemissza Gyula, Purgly Emil, továbbá Eckhardt Tibor, aki Erdélyből menekült el, ahol főszolgabíró volt. A tanácskozások célja egy olyan

kormány létrehozása volt, amely egyesíti a tanácshatalom ellenségeit, és megfelelő karhatalmat hoz létre. De Lobit tábornok közölte, hogy a franciák minden támogatást megadnak a hadsereg szervezéséhez. De Lobit – és később Aulaier is – a francia katonai parancsnokság nevében határozottan úgy nyilatkoztak, hogy a francia csapatok május vége előtt megindulnak Budapest ellen, de addigra már rendelkezésükre kell hogy álljon egy magyar haderő, amely vagy velük, vagy talán még előttük vonul be a magyar fővárosba. A kormánynak a francia és a magyar katonai bevonulás után szintén oda kell jönnie, hogy átvegye és biztosítsa a hatalmat.[10] A franciák kilátásba helyezték azt is, hogy a fegyverbe állított magyar katonák felszerelésének biztosításán kívül magukra vállalják a zsold és a tiszti javadalmak fizetését is. Tárgyaló partnereik pedig vállalták, hogy minden lépésnyi területen, amit ellenőrzésük alá vesznek, rögtön megkezdik a katonai erő szervezését.[11]

Április 17-én mintegy 200 tényleges és tartalékos tiszt gyűlt össze a teendők megbeszélésére a Fehérkereszt Szállodában. A következő napokban pedig francia ösztönzésre egy honvédelmi bizottmány létesült, amely önkéntes adományokból másfél millió koronát gyűjtött össze a karhatalom szervezésére.[12] A bizottság elnöke Varjassy Lajos lett. A testület „állandóan biztatást kapott arra, hogy az antant jóindulattal nézi a bolsevizmus letörésére irányuló szervezkedést, és nem fogja megakadályozni, ha a cél elérése érdekében nemzeti hadsereget szerveznek".[13] Egy tartalékos és aktív tisztekből, csendőrökből összeverődött csapat április 20-án már cselekvéshez is látott, s megtámadta a Battonyán táborozó vöröskatonákat.

A francia parancsnokság kezdeményezésére ezután megbízható csendőrökből és katonatisztekből egy kb. 500 főnyi megyei csendőrség alakult. Az aradi ellenforradalmi mozgalmakkal és az aradi kormány megalakulásával foglalkozó könyvek, visszaemlékezések az ellenforradalom ún. nemzeti hadseregét innen eredeztetik, az Arad megyei csendőrséget tekintik „a magyar nemzeti hadsereg egyik első sejtjének".[14]

Érdemes megjegyezni: mindez akkor történt, amikor (április 16-tól) a Vörös Hadsereg különböző egységei harcban állottak a királyi Románia alakulataival, s a külföldi interven-

ARANYOSVIDÉK

POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI HETILAP. – MEGJELENIK HETENKÉNT SZOMBATON.

DR. BARÓTHY [illegible]

Egész évre 16 kor. Negyed évre 4 kor.
Fél évre 8 kor. Egyes szám 20 fill.

Kéziratokat vissza nem adunk.

A megértés felé.

I.

Tisztviselők ügye. A kolozsvári „Újság" című lapban eszmecserét indítottak meg a tisztviselők ügyének rendezésére. Hogy az akció mikor vezet sikerre, még nem látszik, de a legmelegebben üdvözölhetjük a mozgalmat. Itt a tizenkettedik órája, hogy a tisztviselők megszabaduljanak a le kötve nehezedő lidércnyomástól annál is inkább mert az ő állásfoglalásuk, kényszerhelyzetből fakadván, úgysem lehet befolyással a dolgok végső kimenetelére. A tisztviselőknek normális időkben nem lehetett politizálniok — és ha egyik vagy másik kormány politikai állásfoglalásra késztette őket, mindenesetre helytelenül tette —; a tisztviselők dolga az volt, hogy a közszolgálatra álljanak, [illegible], a maga helyén teljesítse kötelességét. Ha tehát normális időben sem politizálhattak, hogyan politizáljanak most, mikor olyan nagy horderejű, külpolitikai kérdésekről van szó. A kényszerből folyó állásfoglalás úgyis értéktelen s viszont az ebből folyó lekiizgatások, huza-vonák a közt károsítják meg; a közönség minden rétege nemzetiségi különbség nélkül kárát vallja annak, ha az igazgatás, bíráskodás, közlekedés vagy tanítás ügye nem folyik a rendes mederben. Szeretnők hinni, [illegible] írásunkor a tisztviselők ügye [illegible] a megoldás stádiumába jutott.

II.

Arad megmozdult. Nagy jelentőségű mozgalom [illegible] Aradon Dr. Varjassy Lajos kormánybiztos kezdeményezésére. Arad város lakossága, a polgárság és munkásság teljes egyetértése mellett harcot hirdet a bolsevizmus ellen. Országos jellegű politikai és katonai megmozdulás megindításáról van szó, mely politikai és katonai téren döntő [illegible] élő Magyarország életében. A [illegible] Varjassy javaslatának [illegible] hitüal bennünket, hogy a megértés [illegible] világít be rövidesen [illegible] a káoszba, melybe az elmúlt idők [illegible] háború eseményei [illegible] ünket. Az aradi mozgalom [illegible] ellen. [illegible] egyformán érdeke. És a *döntő politikai változás* vajon nem érdeke e mind annyiunknak? A kereskedelmi, ipari élet megbénult, a gazdasági élet a szükséges nyugalom nak híre sincs; [illegible] egy ösztönző [illegible] és mindenkit, barátot [illegible] teleket egy közös rém, a bolsevizmus [illegible] fenyegeti. Hogyne várnók [illegible] érdeklődéssel a *döntő politikai változást*, mely csakis a múlt hagyományaival, mely a legteljesebb kulturális és gazdasági szabadsággal egyformán hinti áldását e sokat szenvedett ország minden népeire. S a döntő katonai változás elé nem nézünk kevesebb várakozással. Mi lehet e változás? Ha ma háborúskodás van, akkor ennek megszűnésében látjuk a döntő változást. Hogy Ady Endre egyszerű szavai váljanak valóra, azt kell óhajtani mindenkinek, ki az igazi humánizmus és demokrácia nevében akarja szolgálni nemzetét:

„[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]"

Igen, ezt kellene eredményezni a döntő katonai változásnak. A [illegible] nem [illegible] meg a [illegible]; az eszmebarrikádokon [illegible] akkor mindenesetre megtaláljuk azt, ami összekötheti bennünket, mint egy földön lakó embereket. Hogy ezt a [illegible], ezt a megértés felé vivő harcot megindította, azért csak szívből üdvözölhetjük az aradi kormánybiztost.

Dr. Keményi Gábor.

ció következtében súlyos veszélybe került Tanács-Magyarország. A francia katonai parancsnokok tevékenykedését részben megzavarta, részben viszont újabb aktivitásra ösztönözte, hogy a vöröskatonák nemcsak hogy eredményesen vették föl a harcot a királyi román csapatokkal, de ellentámadást is indítottak.

A franciák kezdeményezésére megindult a szervezkedés a szocializmus valamennyi ellenségének egységbe tömörítésére. E célból létrehozták az Union Sacrée-t, a Szent Egységet. Noha e mozgalmat valójában a francia katonai parancsnokság kezdeményezte, a sajtóban úgy adtak hírt róla, mintha Varjassy kormánybiztos ötlete lett volna.

S valóban, Varjassy a franciákkal folytatott tárgyalásaiba bevonta az októberi forradalom előtti politikai pártok aradi vezetőit is; ezeken a tárgyalásokon öltött formát az Union Sacrée, a Szent Egység. Az április végi vármegyeházi alakuló gyűlésen tisztviselők, kereskedők, iparosok egyaránt

résztvettek. A közgyűlést – mert később már így nevezték – a már említett Saint-Aulaier kapitány nyitotta meg, „a parancsnok megbízásából jelenti be, hogy ezt a társadalmi mozgalmat a franciák a legmelegebben támogatják". A gyűlés után Gondrecourt szikratáviratot küldött Párizsba, valamint a keleti antanthaderő főparancsnokának, Franchet d'Espereynek Konstantinápolyba. Aradon nagyjelentőségű megmozdulás történt, írta az *Aranyosvidék* című tordai lap: „Országos jellegű politikai és katonai mozgalom megindításáról van szó, mely jelentős változásokat fog előidézni Magyarország életében. Varjassy Lajos javaslatának részletei azzal biztatnak bennünket, hogy ... az aradi mozgalom első célja a bolsevizmus elleni harc."[15]

Az ellenforradalmi kormány megalakulása

Az Union Sacrée vezetőségét május 3-án ülésre hívták össze, ahol Gondrecourt javasolta a kormány haladéktalan megalakítását. Az elnöklő Varjassy Lajos ugyanezt fejtegette: „a franciák azt szeretnék, ha az Union Sacrée alapján felelős kormány alakulna. Az alap az lenne, hogy az Union Sacrée megválasztaná a miniszterelnököt, és megbízást adna annak kormányalakításra."[16]

A gyűlésen éjszakába nyúló vita alakult ki arról, ki legyen a miniszterelnök. Többen Ugron Gábort javasolták, de szóba került Kratochwill Károly, a székely hadosztály parancsnoka is. Valaki bedobta Károlyi Gyula gróf nevét, aki korábban főispán volt Aradon. Nem sok idő maradt a gondolkodásra, telefonáltak Mátsára, fölkeltették álmából Károlyit, s megkérdezték tőle, hajlandó-e kormányt alakítani. Károlyi elvállalta. Reggel 9 órakor megint együtt ült az Union Sacrée vezetősége, most már Károlyi is ott volt, s ő vette kezébe a megbeszélés irányítását.[17]

Károlyi Gyula tehát május 4-én miniszterelnök lett, s még aznap készen is állt az aradi kabinet. Már csak az volt hátra, hogy a franciák egyetértsenek a névsorral. A francia katonai parancsnokság senki ellen nem emelt kifogást, csupán egyetlen kikötése volt: a kabinetben ne szerepeljen exponált szociáldemokrata, Károlyi- vagy radikális párti politikus, mert ez a három párt vitte végbe az októberi forradalmat, s

ezért a franciák véleménye szerint a kommün győzelméért is őket terheli a felelősség. Ezt el is fogadták, és ennek megfelelően revideálták a kabinet összetételét, ugyanis az első listán még szerepeltek szociáldemokrata politikusok is. Estére már olyan névsort állítottak össze, amely ellen a franciáknak nem volt kifogásuk.[18]

Eközben sűrű telefonbeszélgetések folytak az aradi francia parancsnokság és de Lobit belgrádi francia főparancsnok között, aki természetesen tájékoztatta Franchet d'Esperey tábornokot, a keleti antanthaderő főparancsnokát. A francia parancsnokok sürgették az ellenkormány megalakítását, azt ígérve, hogy a francia megszállás alatt levő helységeket átadják a magyar ellenkormánynak, és gondjuk lesz arra is, hogy fegyvereket juttassanak a létrehozandó hadseregnek.

Így jött létre és alakult meg május 5-én az aradi kormány, a következő összetételben: Károlyi Gyula gróf miniszterelnök, Bornemissza Gyula báró külügyminiszter, Bartha Ábel belügyminiszter, Solymossy Lajos báró pénzügyminiszter, Varjassy Lajos kereskedelemügyi miniszter, Fülöp Béla közlekedésügyi miniszter, Kintzig János földművelésügyi miniszter, Barabás Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter, Pálmay Lajos igazságügy-miniszter, Szabó Zoltán honvédelmi miniszter, Bársony Elemér népjóléti miniszter, Pálossy Dénes közélelmezési miniszter, Hemmen János nemzetiségi miniszter.

1919. május 5-én délelőtt 10 órakor Károlyi Gyula kormánya a franciák jóváhagyásával megtarthatta első hivatalos ülését. Károlyi elnökölt, a jegyzőkönyvet Eckhardt Tibor, a miniszterelnökség államtitkára vezette. A kormány azonnal megszövegezett egy kiáltványt.

Mindez délelőtt 11 óráig be is fejeződött. A vármegyeház körül emberek százai tolongtak, az egykori híradások szerint zsúfolásig megteltek a folyosók és lépcsőházak is. Egyszer csak megnyílt az ajtó, Varjassy és Szabó Zoltán miniszterek léptek ki a szobából, ők közölték először a kormány megalakulásának hírét. A folyosókon elég gyengén hangzott az éljen. Varjassy ekkor kiment az erkélyre, és onnan is bejelentette a kabinet megalakulását.[19]

Még a kormány megalakulása előtt Gábor Ferenc egy levelet adott át Pálmay Lajosnak. A levélíró, Krausz Simon

biztosította a leendő, és most már meg is alakult kormányt arról, hogy amennyiben sikeres akciót kezd a Tanácsköztársaság ellen, úgy „a pesti pénzemberek Krausz Simon révén 5 millió koronát bocsátanak a kormány rendelkezésére a pillanatnyi szükségletek ellátására".[20]

Bartha Ábel belügyminiszter két rendeletet bocsátott ki. Az egyikben hatályon kívül helyezte a tanácskormány összes rendeletét, a másikban pedig feloszlatta a szakszervezeteket, és a köztisztviselőknek megtiltotta, hogy szakszervezetbe tömörüljenek. Ez a rendelet nagy ellenszenvet váltott ki a munkások körében, sőt, tiltakozásul a szakszervezetek betiltása ellen, az aradi nyomdászok azonnal sztrájkba léptek.[21]

Károlyi úgy vélte – s e véleményt a franciák is osztották –, hogy Szeged alkalmasabb hely a kormányalakításra, ott szabadabban tudnak föllépni. Ezért az újdonsült kormányfő kérte, hogy a románok tegyék lehetővé a kormány Szegedre költözését.[22] A román hatóságok igen előzékenyek voltak, csupán azt kötötték ki, hogy a kormányt katonaság nem kísérheti, és fegyvereket sem szállíthatnak. Károlyi Gyula kormánya elfogadta a feltételt. Gondrecourt tábornok Szegedre távozott, hogy személyesen tegye meg az előkészületeket a kormány megfelelő fogadására.

Május 9-én már korán reggel együtt volt a kormány. Az első különvonat 6 órakor indult Szegedre, ezzel a vonattal utazott a kormány katonai kísérete, 68 tiszt és a 200 főnyi legénység. A miniszterek különvonata 11 órakor indult. A román bizottság Miclea Szevér aradi ügyvédet bízta meg azzal, hogy a kormány különvonatát elkísérje, a franciák részéről pedig egy vezérkari tisztet küldtek. Az útnak indult két vonatot azonban a királyi román hatóságok Mezőhegyesen feltartóztatták. Bár az aradi kormány elutazása előtt megállapodott a nagyszebeni román katonai vezetéssel, hogy fegyvert, muníciót és katonaságot nem szállítanak, a különvonaton nem nagy létszámban ugyan, de katonai alakulatok is voltak, és a vonatot átvizsgálva két vagont találtak fegyverrel és munícióval tele, amelyeket Szabó Zoltán honvédelmi miniszter utasítására hoztak el. A mezőhegyesi román katonai parancsnokság elkobozta a muníciót és a fegyvert, a vonatot pedig nem engedte tovább. Ennek következmé-

nyeként azután a minisztereket szállító különvonatot is föltartóztatták, és a kormány tagjait internálták.[23]

Gondrecourt tábornok hiába utazott vezérkarával az aradi kabinet elé, hiába várt Makón órák hosszat, a miniszterek nem érkeztek meg. Szegeden előkészítették az ünnepélyes bevonulást bandériummal, tömegeket is toboroztak, de csak azok tudtak eljutni Szegedre, akik nem a különvonattal utaztak. A csonka kabinet 24-én délelőtt tanácskozásra ült össze. Azt latolgatták, miként lehetne a Mezőhegyesen internál minisztereket és munkatársaikat kiszabadítani.

A román királyság, a szerb–horvát–szlovén királyi kormány, valamint a cseh burzsoá köztársasági kormány – jóllehet harcoltak a Tanácsköztársaság ellen – ferde szemmel néztek a magyar ellenforradalmárok szervezkedéseire. Nem volt egyértelműen érdekük, hogy jelentős ellenforradalmi erők jöjjenek létre és azok érdemben részt vegyenek a Tanácsköztársaság megdöntésében, ez ugyanis bizonyos mértékben keresztezte volna elképzeléseiket. Úgy gondolták – és ebben volt is igazság –, hogy az ellenforradalmi erők fellépése azokat a szélsőségesen nacionalista irányzatokat erősíti, amelyekkel a későbbiekben konfliktusaik támadnak.

Május 22-én – nagy meglepetésre – női ruhában megjelent Szegeden az aradi kormány belügyminisztere, Bartha Ábel, aki megszökött Mezőhegyesről. A többieket a franciák intézkedésére május 26-án Aradra szállították. Egyeseknek ekkorra már el is ment a kedvük attól, hogy részt vegyenek a kormány munkájában. A többiek minisztertanácsot tartottak, s úgy határoztak, hogy Bársony Elemér miniszter és Korossy György államtitkár utazzék Szegedre a helyzet tanulmányozására, majd tapasztalataikról tegyenek jelentést Károlyi Gyulának. Károlyi nagyon bizonytalan volt, vállalja-e továbbra is a miniszterelnökséget. Bársony azonban – miután Szegeden körülnézett – kedvező információkat hozott. Varjassy is visszatért Aradra, és sikerült Károlyit és a többi minisztert megnyugtatnia. Ekkor úgy határoztak, hogy Károlyi vezetésével mégis Szegedre utaznak.

Az aradiak Szegedre érkezésével azonban rögtön megkezdődtek a csaták az időközben Szegeden létrejött Antibolsevista Comitével (ABC). Ez utóbbi ugyanis nem akarta elismerni az aradi kormányt, hanem a bécsi Antibolsevista Comité utasítását várta.

A „szegedi gondolat"

A franciák Szegeden

A fegyverszüneti szerződés értelmében Szeged is antant, vagyis ténylegesen francia megszállás alá került. Az ottani uralkodó körök „bizakodással várták az ellenséges megszállást",[24] ez tette ugyanis lehetővé, hogy Szeged és Arad „az ellenforradalmi mozgalom gyújtópontjai" lehessenek.[25]

Az első francia katonák 1918. december 10-én jelentek meg a városban, majd néhány nap múlva egy francia állomásparancsnokság létesült, s december 30-án a városba érkezett a 157. gyalogezred 600 embere. Január 3-án pedig a 210. gyalogezred két zászlóalja vonult be Szegedre.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után Szeged város katonai kormányzója, Betrix ezredes átvette a polgári közigazgatás irányítását is. Ettől az időtől kezdve erősítés érkezett: madagaszkáriak, arab szpáhik, zuávok, anámik és egyéb színes csapatok. Ekkor már két hadosztály állomásozott Szegeden, továbbá egy lovasdandár, egy rendes és egy algíri szpáhi ezred tüzérséggel, vonatosztaggal és számos műszaki alakulattal, összesen 28 000 ember.[26] Szeged a 76. hadosztály parancsnokságának volt alárendelve, amelynek székhelye 1919. május 1-től Új-Szegeden volt. Ez egyben területi parancsnokság is volt, 1919. október 5-ig Antoine Charpy tábornok állt az élén. Charpy az AFH (Armée Française en Hongrie – a francia hadsereg Magyarországon) parancsnokságának volt alárendelve, amelynek székhelye Belgrádban, majd később Nagykikindán volt, s amelynek de Lobit tábornok volt a parancsnoka.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után Szegeden fölgyorsultak az események. A kommunista és a szociáldemokrata párt szegedi szervezetei március 22-én egyesültek. Még aznap este a szegedi munkástanács jóváhagyta a város vezető szerveinek névsorát. A város élére a direktórium és

a mellette működő 8 bizottság került. A direktórium tagjai Czibula Antal, Udvardi János és Wallisch Kálmán lettek.[27] Az új hatalmi szervek felszólították a francia katonaságot: tekintettel arra, hogy a magyar nép öntudatra ébredt és saját érdekében átvette a hatalmat, „francia katonák, nyújtsátok felénk vértől tiszta jobbotokat, és ne szegődjetek az elnyomók pribékjeinek, ez úgyis hiábavaló lenne".[28]

A direktórium intézkedéseket tett a termelőeszközök kisajátítására, a városban és környékén élő munkások és parasztok életkörülményeinek javítására. A tanácshatalom katonai erővel is rendelkezett, a Szegeden és környékén állomásozó alakulatok csatlakoztak hozzá. Erre támaszkodva a direktórium katonai parancsnoka fölhívást intézett a francia városparancsnokhoz, hogy a várost a francia katonaság azonnal adja át a munkáshatalomnak. „Elvárom a Parancsnok Úrtól, hogy vissza fogja adni a magyar proletárdiktatúrának azt, amit tőle jogtalanul és zsarolással imperialista célok szolgálatára elvettek, és elvonulnak ebből a városból."

Betrix ezredes, Szeged új katonai parancsnoka 23-án reggel magához hívatta a direktórium három vezetőjét, továbbá a korábbi polgármestert és kormánybiztost. Arról próbálta meggyőzni őket, hogy a direktórium tagjai nem érthetnek egy város vezetéséhez. Egy kőfaragó – érvelt, Wallisch szakmájára utalva – nem érthet ahhoz, ami egy polgármester dolga. Megoldásként azt tanácsolta, hogy „a polgármester úr és a kormánybiztos úr is befognak járni a hivatalaikba és majd szakszerű tanácsokkal szolgálnak az uraknak".[29]

A franciák kezdetben nem tartották célszerűnek nyíltan is föllépni a tanácshatalom ellen. Ennek mindenekelőtt nemzetközi, de az ország, sőt konkrétan Szeged belső helyzetével összefüggő okai is voltak. Úgy ítélték meg, hogy az adott körülmények között nem lehetséges a katonai beavatkozás, ehhez nem érezték elég erősnek magukat. Ezért a francia parancsnok olyan feltételeket szabott, amelyekkel megbéníthatta volna a direktórium működését. Több pontból álló utasítást adott át a direktórium vezetőinek, akik csak ennek keretein belül cselekedhettek. A feltételek a következők voltak: a fegyvereket be kell szolgáltatni; semmiféle csapat a városba nem érkezhet és nem távozhat onnan a francia parancsnokság értesítése nélkül; mindenféle fegyveres ösz-

szejövetel tilos, az ilyet katonai erővel szétverik, fegyvertelen összejövetelek az utcákon, tereken pedig csak a francia parancsnokság engedélyével tarthatók; a katonát, ha fegyveresen jár, lelövik; a röpiratok terjesztőit, akár a francia, akár a magyar katonákhoz szólnak azok, börtönbe vetik; a francia csapatmozdulatokat a magyarok közül senkinek sem szabad ellenőriznie.

A direktórium tagjai a feltételeket szóban tudomásul vették, de természetesen nem maradhattak a francia parancsnokság által megszabott keretek között. A hadianyagot és a fegyverkészletet sem szolgáltatták ki, azok jelentős részét kijuttatták a városból és átadták a környéken levő vörös katonai alakulatoknak. A tanácskormány hadügyi népbiztossága is olyan utasítást adott, hogy a direktórium minél több hadianyagot szállíttasson el Szegedről, és a forradalmi katonaság is hagyja el a várost. A forradalmi végrehajtó bizottság 26-án éjszaka megvitatta a helyzetet, s úgy döntött, hogy mivel a francia megszállás következtében a tanácskormány intézkedéseit nem tudja végrehajtani, elhagyja a várost.[30]

Ezzel egy ellentmondásos helyzet alakult ki: még létezett a munkástanács, jelen voltak a Vörös Hadsereg alakulatai, de működött a régi polgármester és a kormánybiztos is. Továbbra is jelentős befolyást gyakorolt az egyesült munkáspárt. A tanácskormány rendeletei még heteken keresztül megjelentek a szegedi lapokban, noha végrehajtásukat a francia katonai parancsnokság megakadályozta.

Franciaországnak nagyszabású tervei voltak. Úgy számítottak, ha sikerül a forradalmat Oroszországban vérbe fojtani, akkor Délkelet-Európa jó része francia befolyás alá kerül. A győztes hatalmak között azonban nem volt egyetértés Közép- és Kelet-Európa jövőjét illetően. Mindegyik nagyhatalom úgy szerette volna rendezni e térség helyzetét, hogy ott saját befolyása minél erőteljesebb legyen. Az antanthatalmak közötti régi ellentétekhez a háború befejezése után újabbak járultak. Nézeteltérések voltak Franciaország és Anglia között. Romániának ellentétei voltak Jugoszláviával, ez utóbbi diplomáciai összeütközésben állt Olaszországgal, Csehszlovákiának ellentétei voltak Lengyelországgal és Romániával. De az egyik legsúlyosabb problémát valamennyiük számára Tanács-Magyarország léte jelentette. Nemcsak

a tervezett békeszerződést látták veszélyben, de tartottak a forradalom továbbterjedésétől is.[31]

A francia vezérkar április végén, május elején módosította azt az elképzelését, hogy a Magyar Tanácsköztársaság ellen francia csapatokat is bevet. Ezt a feladatot, a román támadás sikerén felbuzdulva, átengedte a közvetlenül érdekelt államoknak. A francia vezérkar eme döntésében fontos szerepet játszott Anglia és az Egyesült Államok, amelynek vezetői a leghatározottabban ellenezték Franciaország közvetlen katonai részvételét. A francia kormány a háttérből buzdította és támogatta a román és a csehszlovák katonai akciókat a Magyar Tanácsköztársaság ellen.

Párizs és Prága mindent elkövetett, hogy Jugoszláviát is bekapcsolja a Tanácsköztársaság elleni intervencióba. Az Sz-H-Sz Királyság fel is készített különböző katonai alakulatokat,[32] szerb csapatok el is foglalták Makót és Nagylakot, de további katonai akcióban a Tanácsköztársaság ellen nem vettek részt. Ennek alapvető oka az volt, hogy a belgrádi fegyverszüneti egyezmény lényegében kielégítette a jugoszláv igényeket, továbbá tartózkodtak a Csehszlovákiával és Romániával fennálló ellentétek miatt is. Úgy gondolták, hogy elegendő az ország néhány megyéje ellen támadást intézni ahhoz, hogy a békekonferencia területi intézkedéseit rá tudják kényszeríteni a magyar kormányra. E tervekkel összefüggésben merült fel a magyar ellenforradalmi csoportok fölhasználásának gondolata is.[33]

A franciák fellépése április első hetében – amikor Charpy tábornok, a 76. hadosztály parancsnoka állandó jelleggel Új-Szegedre tette át a székhelyét, majd de Lobit tábornok is Szegedre érkezett – határozottabbá és keményebbé vált. A katonai parancsnokság erélyesebb hangot kezdett használni. Charpy kijelentette a polgári vezetőknek: „Ahol franciák vannak, ott nincs kommunizmus."[34]

A megszállók azonban tudták, hogy a tanácskormány mellett jelentős munkástömegek állnak, ezért a fokozatos „lefaragást" választották. Miközben támogatták és erősítették a Tanácsköztársasággal szemben álló legkülönbözőbb erőket, ami nem ment konfliktusok nélkül – s nem kis taktikai érzéket igényelt a franciák részéről –, az alapvetőnek a katonai erőt tartották.

Horthyék évtizedeken keresztül hivatkoztak az ún. „sze-

gedi gondolat"-ra, mint az ellenforradalmi rendszer kiinduló eszméjére. A „szegedi gondolat" azonban valójában nem jellemezte Szeged dolgozó lakosságának tényleges gondolkodásmódját. Szeged dolgozói, mindenekelőtt a munkások, a külváros parasztjai, számos értelmiségi, kisember szembeszállt az ellenforradalmi mozgalmakkal, azok kormányával és hadseregével, tüntetéseket, sztrájkokat szerveztek ellene. De a küzdelem egyenlőtlen volt.

Április 6-án a francia katonaság Röszkétől kiindulva kordont vont Szeged körül a Tiszáig. Ebbe a városon kívül Dorozsma, Algyő és Tápé községek is beleestek. A kordont csak reggel 7 és este 7 óra között – a francia igazoltatás után – lehetett átlépni. Április 14-től a kordonon át Budapest felé minden összeköttetést betiltottak. Ettől kezdve a kívülről érkezőket a francia katonai rendőrségre szállították, és ha megállapították, hogy kommunista kapcsolataik vannak, katonai bíróság elé kerültek.[35]

Reakciós szervezkedések és a bécsi Antibolsevista Comité

1919. április 14-én egész Tanács-Magyarország területén, így Szegeden is választásokra került sor. A városban 41 227 fő vett részt a szavazásban, és a hivatalos jelölteket óriási többséggel megválasztották.[36]

A választások után a francia hatóságok fokozták a nyomást, megindult a „rend" helyreállítása. Szegedet elzárták Budapesttől, a sajtót megrendszabályozták, s megindultak az ellenforradalmi szervezkedések is.

Április végén megérkezett Szegedre egy francia százados kíséretében Gömbös Gyula, a bécsi Antibolsevista Comité megbízottja, aki azonnal kapcsolatot teremtett Kelemen Béla volt főispánnal. A látogatás előzménye az volt, hogy a belgrádi francia főparancsnokság jelezte: tárgyalni kíván a bécsi Comitéval. A Comité vezetői ezt örömmel fogadták, és Pallavicini őrgrófot küldték el tárgyalni Gömbös Gyula kíséretében. A franciák a tárgyaláson segítséget ígértek, de ez az ígéret nem volt eléggé kézzelfogható. Ezért úgy döntöttek, hogy Gömbös Szegedre megy, Pallavicini pedig visszatér Bécsbe, hogy tájékoztassa a Comitét a tárgyalásokról.

Gömbös már az első napon meglátogatta Charpy tábornokot is, és hosszabb megbeszélést folytatott vele. Gömbös véleménye az volt – és ezt írásban is előterjesztette –, hogy az „antantnak is, és külön a franciáknak is fontos érdekük a bolsevizmus leverése, mert kelet-európai politikájukat csak akkor tudják eredményesen folytatni, ha erős és nemzeti Magyarországra támaszkodhatnak, amely itt a Balkán tőszomszédságában az egyensúly biztosítéka".[37] Gömbös a franciákkal folytatott tárgyalás után úgy ítélte meg, hogy a Tanács-Magyarország elleni harchoz szükséges egy megbízható magyar haderő szervezése, és erre a legnagyobb lehetőség Szegeden van.[38]

Gömbös Gyula ebben az időben már ismert személyiség. Az Osztrák–Magyar Monarchia idején a belügyminisztériumban teljesített szolgálatot, majd később a hadügyminisztériumban különböző tanulmányokat írt katonai kérdésekről. 1918-ban rövid ideig a Károlyi Mihály-kormány hadügyminisztériumában dolgozott, majd katonai attasénak küldték Zágrábba. December elején azonban már újból Budapesten volt, és akkor a hadügyminisztérium hadműveleti osztályára került.

Egy ideig próbálkozott a szociáldemokrata pártnál, a Károlyi-kormánynál is, de miután sehol nem hittek neki, csatlakozott az ellenforradalmi tiszti csoportokhoz, s azok egyik vezető egyénisége lett. E szervezkedés egyik jelentős lépése volt a Magyar Országos Véderő Egylet, a MOVE létrehozása, amelyben Gömbös Gyula vezető szerepet játszott.[39]

A Bethlen Istvánnal történt megállapodásuk alapján Gömbös már 1919. március elején Bécsbe utazott, hogy ott az antantmissziókkal fölvegye a kapcsolatot és segítségükkel Nyugat-Magyarországon induljanak harcba a kommunista hatalom ellen. Küldetését Gömbös utólag így jellemezte: „A bolsevizmus letörésére az ördöggel is szövetkeztem volna."[40]

Gömbös Bécsben kiadott egy lapot *Bécsi Magyar Futár* címmel, amely mindössze öt alkalommal jelent meg. Majd minden számában írt ő maga is, cikkeiben a többi között már a bosszúállást hirdette.[41]

Miután Bécsben a menekültek száma egyre nőtt, úgy döntöttek, hogy létrehoznak egy politikai és egy katonai szervezetet. Meg is alakították az első toborzó irodát,

amelynek vezetője Hefty Richárd lett. Hefty még 1919. március 22-én érkezett Bécsbe, és ott részt vett a Gömbös által létrehozott újság munkájában. Miután annak kiadása lehetetlenné vált, őt bízták meg a toborzóiroda megszervezésével.[42]

Az emigránsok politikai szervezete az Antibolsevista Comité (ABC) nevet vette fel. Székhelye, a Schönbrunn-palota valóságos menekültközponttá vált. A Budapestről érkezők mind a Comité vezetőivel akartak tárgyalni, mindenkinek „nagyon fontos" hírei voltak. Hefty és mások jó néhányszor figyelmeztették a Magyarországról jövőket, hogy ne keltsenek feltűnést, mivel az osztrák szociáldemokrata kormány jóindulatában nem bízhatnak. Az intelem azonban hiábavaló volt. Ekkor úgy döntöttek, hogy az Antibolsevista Comité politikai és katonai szervezetének vezetői és szervezői álneveket használnak: Bethlen István gróf a „Herr Doktor", Szmrecsányi György a „Gross", Sigray Antal a „Seemann", Wild a „Vad", a távollevő Gömbös a „Knöpfler", Hefty Richárd pedig a „Gulyás" nevet vette fel.

A Comité munkáját nehezítette megosztottságuk is: két fő csoport alakult ki; a Bethlen, illetve a Szmrecsányi körül tömörülők tábora. Az utóbbihoz tartozott Hefty Richárd is, aki kifogásolta, hogy az Antibolsevista Comité politikai vezetői gyorsan és könnyedén tudnak kapcsolatot teremteni az arisztokratákkal, de az alacsonyabb rangú tisztekkel már nem.[43] Egyes szerzők a bécsi ellenforradalmárokat – összetételüket tekintve – négy csoportba osztották. Az első csoportba sorolták azokat, akik szívvel-lélekkel az ellenforradalom hívei voltak; a második csoportba a kalandorok tartoztak, akik csak színészkedtek, csak mutatták, hogy ők ellenforradalmárok; a harmadik csoportba tartoztak a monoklis urak, a dőzsölők, akik előkelő szállodákban laktak, kifogástalan eleganciával öltöztek, bárokban mulatoztak és élték világukat; a negyedik csoportba tartoztak azok, akiknek jóformán semmi keresnivalójuk nem volt Bécsben.

Az első hetekben az Antibolsevista Comité jobbára csak a politikusokat tömörítette, katonákat kevésbé. Nehezítették munkájukat az anyagi gondok is, amelyek csak akkor oldódtak meg, amikor Hajós követségi titkár segítségével sikerült 140 millió koronát megszerezni a bécsi magyar követségtől. Az elrabolt összegnek azonban csak egy részét fordították

az ellenforradalmi mozgalmak szervezésére, a többi eltűnt. A későbbiekben még hosszú ideig napirenden volt ennek az eltűnt pénznek az ügye. Különböző bizottságokat küldtek ki, a parlamentben is többször szóba került a pénz, amivel nem tudtak elszámolni.

A bécsi toborzóiroda mindenesetre akkora összeget kapott, amelyből biztosítani tudta, hogy a naponta jelentkező tiszteket és altiszteket a szegedi kormány szolgálatába állítsák. A vállalkozó tisztek készpénzt, utazási költséget kaptak, és Szegedre érkeztük után egyhavi fizetést.[44]

Amikor Gömbös Bécsből Szegedre érkezett, megdöbbent, mert ahogy fogalmazta: „Szegedet kommunista köntösben találtam."[45] A francia megszállás következtében azonban a városban ekkor már különböző antikommunista csoportok működtek, s Kelemen Béla elnöklete alatt ezek a különböző irányzatok egyesültek is. Gömböst a Franchet d'Esperey tábornokkal folytatott belgrádi tárgyalások meggyőzték arról, hogy a francia politikai és katonai vezetés megérti: az ő érdekük is, hogy Magyarországon „rend" legyen. De a Szegeden levő francia katonai vezetők is biztosították őt, hogy támogatják akciójukat, sőt építenek rájuk. A legközelebbi feladatot tehát Gömbös abban látta, hogy a politikai vezetést Szegeden át kell venni és utána megfelelő fegyveres erőt kell létrehozni.

Ezek után alakult meg április 25-én – a bécsi Antibolsevista Comité példája és inspirációja alapján – a Szegedi Antibolsevista Comité Végrehajtó Bizottsága, mint a bécsi Comité intézménye.[46] Létezéséről kezdetben igen kevesen tudtak, s az első időben nem is volt nagyobb szerepe. Liberális, polgári demokrata politikusok is részt vettek benne, és már az indulásnál nemegyszer került sor vitára az eltérő irányzatok képviselői között.[47]

Az ABC létrehozásának egyik kezdeményezője dr. Bokor Pál ügyvéd volt. A társasághoz tartozott Szeged volt függetlenségi párti képviselője, Kelemen Béla volt főispán, dr. Papp Róbert, a függetlenségi párt volt elnöke, aztán dr. Biedl Samu, a szegedi izraelita hitközség elnöke, de tagja volt páter Zadravecz István alsóvárosi plébános, a helyi főügyészhelyettes és a rendőrfőnök, kereskedők, ügyvédek, vasúti tisztviselők, gyógyszerész, gazdálkodó, vendéglős, kéményseprő. Az a véleményük, hogy „a francia megszállás

következtében Szeged egy fehér oázis, innen vissza lehet hódítani, és meg lehet csinálni a nemzeti Magyarországot".[48]

A Bokor-féle ellenforradalmi szervezkedéstől függetlenül, Nágel Manó nyugalmazott ezredes és néhány tiszt is akcióra készült. Puccsszerűen le akarták tartóztatni a direktórium vezetőit, de ezt a megmozdulást meghiúsították. Szombathelyi Béla, Doboka és Kuba nevű katonatisztek vezetésével, ugyancsak a Bokor-féle mozgalomtól függetlenül, de azzal lazán érintkezve indult a tisztek között hasonlóan kommunistaellenes célokkal egy másik mozgolódás is.[49]

Páter Zadravecz István is létrehozott már a polgári demokratikus forradalom idején egy legényegyletet azzal a céllal, hogy az alsóvárosi fiatalokat, főleg a közép- és gazdagparaszti családból származókat ellenforradalmi szellemben befolyásolja. Jóllehet Zadravecz kezdetben üdvözölte a polgári demokratikus forradalmat és több cikkben is síkraszállt mellette, valójában gyűlölte a liberális eszméket.

A jobboldali táboron belüli belső ellentétek miatt a franciák csak fokozatosan tudták először a katonai alakulatokat, majd a rendőrséget és a csendőrséget a számukra megbízható emberek kezébe adni. Ennek egyik lépése volt a francia katonai parancsnoknak a magyar katonai parancsnoksághoz intézett átirata, amelyben közölte: elérkezettnek látja az időt arra, hogy a magyar katonai alakulatok között a fegyelmet megszilárdítsák és a régi rangjelzéseket ismét bevezessék. „Megjegyzem, hogy a paszományok nem lehetnek ugyanazok, mint a franciáké, de hangsúlyozom, hogy a magyar tiszt és katona más sapkarózsát, mint az őt megillető nemzetiszínűt, nem hordhat. A vörös sapkarózsa hordását ezennel egyszer és mindenkorra eltiltom." Ezt követően 40 tiszt szembefordult az általuk megbízhatatlannak tartott Tabódy Zsolt ezredessel, a kerületi katonai parancsnokkal, aki a franciák bizalmát is mindinkább elveszítette.[50]

Május 1-én a szegedi munkásság sztrájkkal tiltakozott az ellenforradalmi szervezkedések ellen. A francia parancsnokság reagálása nem sokat váratott magára. Május 3-án Charpy tábornok úgy döntött, hogy Tabódynak távoznia kell, s helyébe Szombathelyi Béla alezredest nevezte ki.

A parancsnokság átvételének napján Betrix ezredes mindjárt magához rendelte Szombathelyit, és közölte vele,

hogy a katonák közül a megbízhatatlan elemeket, különösen azokat, akik kommunista nézeteket vallanak, le kell fegyverezni. A megmaradó alakulatokat pedig az 1918. október 31. előtti fegyelem és szolgálati rend alapján kell újjászervezni. Szombathelyi a parancs végrehajtásával Diendorfer Miksa alezredest bízta meg. Ő beavatta a tervbe báró Heim Géza századost, s felkérte, működjön közre megbízható tartalékos tisztek összegyűjtésében, akikkel majd végrehajtanák az akciót.

Az akció előtt Kelemen Béla lakásán tanácskozásra gyűlt össze az Antibolsevista Comité Végrehajtó Bizottsága. A bizottsági tagok szerették volna az eseményeket meggyorsítani. Zadravecz páter azt hangoztatta, hogy „a végleges konszolidálás előtt a pogromot nem lehet kikerülni".[51] Székesy gyógyszerész vésztörvényszék felállítását sürgette. Kelemen ezt túlzásnak tartotta, és megpróbálta valamiképpen mérsékelni szélsőséges társait. Zadravecz azt is tudomására hozta a Comiténak, hogy „szittyáit, az alsóvárosi polgárság fiaiból toborzott legényeket a másnapra tervezett kaszárnyamegszállásokra mozgósítani tudja".[52]

Diendorfer Miksa alezredes, báró Heim Géza százados, Molnár Miklós, dr. Biedl Jenő és dr. Fischer Marcell tartalékos főhadnagyok ezután megkezdték a tiszti század megszervezését. A tartalékos tiszteket május 6-ra megbeszélésre hívták a Margit utcai leányiskola tornatermébe. Az 50–60 tartalékos tiszt részvételével lezajlott gyűlés kimondta a tartalékos tiszti század megalakulását, és mindjárt határozatot is hoztak, hogy föllépnek a Vörös Hadsereg szegedi alakulatai ellen. A század parancsnoka Heim Géza lett. Négy szakaszt alakítottak, és elfogadtak egy tervet a 46-os laktanya elfoglalására, a Vörös Hadsereg ott állomásozó, egyébként nem nagy létszámú alakulatának fölszámolására.

Az akció abból állt, hogy Diendorfer alezredes néhány tiszttel május 7-én 9 órakor bement a laktanyába azzal, hogy beszédet mond a katonáknak. Utána Fischer Marcell szakaszának katonái párosával beszivárogtak a laktanya udvarára, ahová a beszéd meghallgatására beterelték a fegyver nélküli katonákat. Az alezredes a laktanya udvarán hozzáfogott a beszédhez. Eközben Fischer Marcell szakaszának tagjai lefogták azt a két aktív tisztet, akik a fegyvereket

őrizték. Megszerezve a fegyvereket, a tiszti század tagjai könnyűszerrel foglyul ejtették az udvaron levő fegyvertelen katonákat.

Ezt követően megkezdődött a legénység kiválogatása. Akiket kommunistának minősítettek, megerősített őrizet alatt a Csillag börtönbe vitték. Akikről úgy vélték, hogy csak kényszerből álltak a Vörös Hadsereg soraiba, azokat fölszólították, lépjenek be az alakuló nemzeti hadsereg első századába. Akik ezt elutasították, azoknak lehetővé tették, hogy elhagyják a laktanyát. Hasonlóan ment végbe a vörös tüzérek és huszárok lefegyverzése is.[53]

Mielőtt Diendorfer alezredes ezt a manővert végrehajtotta volna, Betrix ezredestől olyan utasítást kapott, hogy az akció előtti este a kommunista érzelmű tiszteket és altiszteket tartóztassa le. A kommunistának tekintett személyek névsorát az ellenforradalmár tisztek hosszas és gondos megfigyelés alapján állították össze. A letartóztatásban részt vett egy 12 főből álló csendőralakulat is. Előbb a kommunista altisztek letartóztatására került sor, akiket a katonai fogházba vittek, majd néhány kommunista vagy kommunistagyanúsnak minősített tisztet is őrizetbe vettek.

A katonai alakulatok „megtisztításának" napját a későbbiekben úgy tekintették, mint az ellenforradalom „nemzeti hadserege" létrejöttének időpontját.

A tartalékos tiszti század ezután őrjáratokat szervezett, lefegyverezték a pályaudvaron és más fontos helyeken levő Vörös Őrségeket, összeszedték a városban azokat a katonákat, akik kommunista jelvényt viseltek. Őrséget állítottak a Csillag börtönhöz és a különböző közhivatalokhoz. A letartóztatások egyre nagyobb méreteket öltöttek.

A tartalékos tiszti század 2–3 nap alatt már 150 embert számlált, s naponta újabbak csatlakoztak hozzá. A századból hamarosan zászlóalj lett. Csatlakoztak hozzá különböző menekült tisztek, olyanok, akik megszöktek a Vörös Hadseregből, vagy különböző ellenforradalmi mozgalmakban vettek részt. Jöttek az ország távolabbi részeiből és Bécsből is, hogy ismét mint katonatisztek tevékenykedhessenek. Az alapítók és a „jövevények" között nem kevés feszültség, nézeteltérés is keletkezett.

A tartalékos tiszti században megalakulásakor szerepet játszottak liberális gondolkodású tisztek is. Az első időszak-

ban félretették a felekezeti szempontokat is, s abban az alakulatban, amely Diendorfer alezredes vezetésével az első megmozdulást végrehajtotta, szép számmal voltak zsidó származású katonatisztek is.

A zászlóalj az elején önállóan működött az Antibolsevista Comité irányítása alatt, tulajdonképpen a Comité alakulata volt, és csak azután vált Károlyi Gyula gróf karhatalmi alakulatává. Először Magyar Nemzeti Gárdának, majd Magyar Tiszti Századnak, azután Fehérgárdának, végül pedig Nemzeti Hadseregnek nevezték.[54]

Május végén a francia katonai parancsnokság engedélyezte, hogy a magyar hadsereg létszáma 1300 fő legyen. Hozzájárult a katonák toborzásához, és megígérte, hogy ezeket az alakulatokat ellátják fegyverrel, katonai fölszereléssel.[55] Június elején, miután a francia katonai hatóság ezt lehetővé tette, a toborzást is megkezdték. Ennek sikere érdekében több törvényhatósági bizottsági tagot behívtak a városházára, s tanácskozást tartottak, ahol Diendorfer alezredes elmondotta, hogy a régi rend helyreállítására, a bolsevisták uralmának megszüntetésére megbízható fegyveres karhatalmat kell létrehozni. A résztvevők azonban a lakosság politikai hangulatára hivatkozva semmit nem tettek a nemzeti hadseregbe történő toborzás érdekében.[56]

Június második felében több toborzási napot tartottak. Egy gyűlésen a városháza közgyűlési termében megjelent Horthy Miklós hadügyminiszter is és lelkesítő beszédet tartott. Mindezek ellenére, a toborzás lehangoló eredményeket hozott.

A tiszti zászlóalj összetétele időközben megváltozott. Azok jelentős részét, akik május 7-én részt vettek a 46. vörös ezred laktanyájának elfoglalásában, kitették a hadseregből, akár tartalékosok, akár hivatásosak voltak. Ezt azzal indokolták, hogy beosztást kell adni azoknak a menekült tiszteknek, akiknek más megélhetési lehetőségük nincs. De más célja is volt ennek: egyrészt az antiszemita felfogás érvényesítése, a zsidó vallásúak eltávolítása, másrészt azoknak a félreállítása, akik liberális gondolkodásúak voltak és valamiféle polgári demokratikus rendszert kívántak a tanácshatalom helyébe állítani.[57] Június közepén a szegediek tartalékos tiszti zászlóalja meg is szűnt, beolvasztották a már szerveződő hadsereg alakulataiba.

Tirts Béla csendőrőrnagy, a városi rendőrség új parancsnoka eközben átszervezte a rendőrséget: a megbízhatatlanokat nyugdíjazták vagy elbocsátották.

Az Antibolsevista Comité Végrehajtó Bizottsága május 5-én olyan döntést hozott, hogy megpróbálják a munkásság kereszténypszocialista képviselőit is bevonni a bizottság munkájába. Vita alakult ki erről, mivel dr. Biedl Samu, az izraelita hitközség elnöke nem értett egyet az elgondolással. Az volt az álláspontja, hogy a munkásság olyan mértékben fertőzött a bolsevizmustól, hogy egyelőre soraiból senkit nem lehet bevonni, csak akkor, ha az új hatalom már megfelelő erőt fog mutatni, amely meg tudja tisztítani a munkásságot a bolsevista eszméktől.

Arra viszont elérkezettnek látták az időt, hogy a tanárok, tanítók és óvónők részére gyűlést tartsanak. A gyűlés a városháza közgyűlési termében zajlott, ahol Zadravecz István mint az ABC tagja lépett fel és tartott beszédet. Itt jelentették be a Tanítók Nemzeti Szövetségének megalakulását a szakszervezet helyett. Érdemes fölfigyelni arra, hogy Zadravecz a következőket mondta: „És ne legyen a mi szocializmusunk mellett semmi jelző, se a kereszténypszociális, se más, legyen az nemzeti szocializmus..."[58]

Az aradi mozgalomról már eddig is volt bizonyos információja a szegedi Antibolsevista Comiténak, de – miután megismerték a kormány összetételét – első reagálásuk az volt, hogy ezt nem lehet komolyan venni, ilyen kormányzat minden városban létrejöhet. A kormány léte mégis elkerülhetetlenné tette az állásfoglalást. Gömbös Gyula úgy vélekedett, hogy az új kormány mindenképpen csak ideiglenes alakulatnak tekintendő, még akkor is, ha az antant elismerné és minden tekintetben támogatná. Éppen ezért a szegedi Comiténak diplomatikusan kell viselkednie.

Ennek alapján a Comité maga is szükségesnek tartotta, hogy immár a nyilvánosság elé lépjen. Tanácskoztak Betrix ezredessel, és engedélyt kértek egy fölhívás kiadására, valamint egy népgyűlés megtartására, ahol az Antibolsevista Comité bemutatkozhat. A népgyűlést Betrix még korainak tartotta, a fölhívással viszont egyetértett. Az volt a véleménye, hogy „ne táncoljanak az urak gyorsabb ütemben, mint ahogy a zene szól".[59]

A franciák egy feloldhatatlan ellentmondással találták

szemben magukat. A Tanácsköztársaság ellen latba vethető személyek több irányzatot képviseltek, s a legerősebbek éppen a markánsan reakciósok voltak, akiknek még az 1918-at megelőző időszak vérszegény liberalizmusa is sok volt. A „keresztény-nemzeti gondolat"-ban kifejeződő törekvések képviselői hatalomra jutásuk esetén a korábbihoz képest is jobboldali irányban akarták megváltoztatni az ország társadalmi arculatát. Mások viszont „csak" a régit akarták helyreállítani. Mindezek társadalmi, politikai, világnézeti különbséget jelentettek, és ebben nemcsak a végső soron meghatározó osztályérdek játszott szerepet, de az is, hogy az egyes társadalmi csoportoknak mi volt az emlékük, élményük, a vágyuk, az álmuk, ki hogyan élte át a háború előtti társadalmi viszonyokat, a világháborút és az azt követő vereséget, az összeomlást, a forradalmakat.

Kelemen és Gömbös érezte is a bizalmatlanságot a francia katonai parancsnokok, különösen Gondrecourt és Betrix részéről. Rájöttek például, hogy a francia parancsnokok másként nyilatkoznak az aradiak és másképp a szegediek előtt. Gondrecourt és Betrix nem bízott egészen Gömbösben, Kelemenben és társaiban, de az aradi kormány egyes minisztereiben sem. Nem tartották eléggé franciabarát politikusoknak a szegedi Antibolsevista Comité élén álló személyeket, sokkal inkább német- és Habsburg-pártiaknak. Ez okból kezdeményezte Betrix, hogy Szombathelyi Béla alezredes helyett Bernátsky Kornél tábornokot nevezzék ki a katonai kerület parancsnokának, és úgy tervezték – szinte engedményként ebben a kombinációban –, hogy Gömbös Gyula legyen a vezérkari főnök.[60]

Gondrecourt tábornok a szegedieknek is javasolta a Szent Egységet, az Union Sacrée-t, amelyben egyesítenék a társadalom minden rétegét a bolsevizmus ellen. Ez a „Szent Egység" létre is jött, s ennek jegyében történt meg Károlyi Gyula Aradon alakult kormányának átalakítása. A szegedi ABC ebben a szellemben egyezett meg az aradi kormánnyal. Ebben jelentős szerepe volt a bécsi Antibolsevista Comiténak, amely „határozottan a Károlyi-kormány mellett foglalt állást".[61]

A 76. francia gyaloghadosztály parancsnoka május 27-én részletes utasítást kapott a főparancsnokságtól: „Minthogy e kormánynak Bécsben sikerült létrehoznia Magyarország

összes mérsékelt pártjának egységét, az antantnak érdeke, hogy ha nem is hivatalos elismeréssel, de legalább félhivatalos támogatással megkönnyítse a kormány által vállalt feladat teljesítését, a bolsevizmus visszaszorítását és a rend helyreállítását Magyarországon."[62]

Károlyi Gyula kormánya, Horthy Miklós „színre lépése"

Károlyi Gyula május 28-án, a déli órákban érkezett Szegedre. Délután már tárgyalásokat folytatott Kelemen Bélával és másokkal. Károlyi közölte Kelemennel, hogy ő már Aradon is azt vallotta, hogy a kormány csak átmeneti, és azon rögtön változtatni kell, amint lehet. Kelemen pedig beszámolt arról, hogy mi történt Szegeden.

Május 30-án már együtt van az aradi kormány Szegeden, Barabás, Bornemissza és Szabó Zoltán kivételével. A Kass Szálló emeleti éttermében együtt vacsoráznak. Az első nap még egy asztalnál étkezett az egész társaság, másnap már két miniszteri asztalon terítettek, a harmadik nap este pedig már mindegyik miniszter külön asztalnál étkezett.[63]

A bizonytalan légkörben a miniszterek aláírták az előre elkészített lemondási ívet. Mint a későbbiekben kiderült, majdnem mindegyikük meg volt győződve arról, hogy benne lesz a következő kabinetben is.

A lemondási aktus után Károlyi Gyula Kelemen Bélával új kormánylistát állított össze. Másnap, 31-én reggel pedig mindenkit, akit alkalmasnak találtak miniszteri tárca betöltésére, Károlyi magához kéretett és megalakították az új kormányt. Varjassy vállalta a kereskedelemügyi tárcát, a belügyminiszter Kelemen Béla lett. Pálmay Lajost kihagyták a kabinetből, mert többen – közöttük páter Zadravecz – kifogásolták, hogy a kormánynak zsidó tagja legyen. Az igazságügyi és a kultuszminiszteri tárcát nem töltötték be. A pénzügyi tárcát Gratz Gusztávnak tartogatták, s megérkezéséig ideiglenesen báró Solymossy Lajost bízták meg a minisztérium vezetésével. A Mezőhegyesen maradt Szabó Zoltán helyett pedig a későbbiekben Horthy Miklós lett a hadügyminiszter. Nincs még ugyan Szegeden, de kinevezik külügyminiszternek Teleki Pál grófot. Kintzig János megmarad föld-

művelési, Hemmen János pedig nemzetiségügyi miniszternek. A közélelmezési, a népjóléti és a közlekedési tárcát nem töltötték be, ezeket fenntartották a bécsi Comité tagjainak.

Miközben folytak a megbeszélések az új kormányról, Károlyi Gyula a másik szobában egy vendéget fogadott. Horthy Miklós altengernagy jelent meg nála, akinek Károlyi fölajánlotta a hadügyminiszteri tárcát. Horthy nem adott határozott választ, egy hét gondolkodási időt kért.[64]

Ennek a tartózkodásnak valószínűleg több oka volt. Az egyik a helyzet bizonytalansága, vagyis az a kérdés, támogatják-e a franciák a Károlyi-kormányt. De szerepet játszhatott benne az is, hogy Horthy tengerész volt, most pedig egy szárazföldi hadsereget kellene szerveznie.

Ez az a pillanat, amikor megjelenik a politikai élet színterén Horthy Miklós, aki azután 25 éven keresztül Magyarország kormányzója volt. Neve elválaszthatatlanul összefonódott az ellenforradalmi korszak politikai rendszerével. S miként egy ember életében meghatározó az ifjúkor, ugyanúgy meghatározóak voltak e 25 év történetére, a politikai rendszer lényegére, minőségére születésének hónapjai, azok az események, amelyek a világra hozták.

1919. június 6-án, egy pénteki napon, Károlyi Gyula vezetésével éppen ülésezett a minisztertanács, amikor megjelent Horthy Miklós. Károlyi félrevonult vele egy szomszéd szobába. Horthy a következőket mondotta: „Kemény lelkitusa után, de eljöttem, vállalom." Ezután azonnal letette a miniszteri esküt, és már ott is maradt a minisztertanács ülésén.[65]

A kormány összetételén június 6-án ismét változtattak. Névsora a következő volt: elnök: gróf Károlyi Gyula, külügyminiszter: gróf Teleki Pál, államtitkár: báró Bornemissza Gyula, belügyminiszter: gróf Károlyi Gyula, államtitkár: Korossy György, pénzügyminiszter: báró Solymossy Lajos, kereskedelemügyi miniszter: Varjassy Lajos, államtitkár: Pálfy Dániel, földművelésügyi miniszter: Kintzig János, vallás- és közoktatásügyi miniszter: dr. Kelemen Béla, igazságügyminiszter: betöltetlen, hadügyminiszter: Horthy Miklós, államtitkár: Gömbös Gyula, közélelmezési miniszter: Hemmen János, államtitkár: Gemeinhardt Márton, népjóléti miniszter: betöltetlen, államtitkár: Bársony Elemér.

Az újjáalakult Károlyi-kormányt is eltérő reagálás fogadta a közvélemény részéről. A munkások, parasztok s az értelmiségiek java része tiltakozott ellene. Voltak viszont olyan megmozdulások is, amelyek a tömegeket a kormány mellé próbálták csatlakoztatni. Ilyen volt a szegedi alsóvárosi templomban tartott nagymise, amelyet Zadravecz István celebrált, és amelyen bejelentette a kormányalakítást.

A kormány újjáalakulása és bemutatkozása után Charpy tábornok is kénytelen volt jelentésében megállapítani, hogy „a város lakossága igen kevésre értékeli a kormányt, mert túlságosan reakciós férfiakból áll. Talán majd megszilárdul a tekintélye francia segítséggel, ha megszervezi a város élelmezését." Charpy szerint az érdektelenségnek az lehet az oka, hogy Károlyi túl sok engedményt tett a szegedi csoport szélsőséges elemeinek és a bécsi Comiténak.[66]

A bécsi francia misszió vezetője, Henri Allizé is olyan írásbeli üzenetet küldött a francia katonai parancsnokoknak, hogy óvatosan támogassák a szegedi csoportot, tekintettel arra, hogy ezek az emberek monarchisták és nacionalisták. De üzenetében a leglényegesebb kitétel az, hogy „az antant mindenképpen olyan kormányt kíván, amely aláírja a békét".[67] Yves de Daruvár is idéz könyvében egy francia képviselőt, aki 1921. június 7-én a képviselőházban elhangzott beszédében a Tanácsköztársaságot az 1871-es Párizsi Kommünhöz hasonlította azzal, hogy éppen az új, népi kormány határozta el hazafias okokból az ország határainak védelmét.[68]

A nemzeti hadsereg tiszti alakulatai között a francia katonai parancsnokok lavírozó magatartása és különösen az, hogy egy árnyalattal liberálisabb kormányt kívántak létrehozni, ellenszenvet váltott ki. Azt a hírt viszont, hogy Horthy Miklós hadügyminiszter lett, örömmel fogadták. Gömbös Gyula is Horthy feltétlen hívévé és tanácsadójává szegődött. Úgy tapasztalta, hogy Szegeden a szervezkedésnek jelentős kilátásai vannak, ezért már vissza sem ment Bécsbe, sőt sürgette a bécsi Comitét, hogy fogadják el Szegedet bázisként, mert hadsereget csak itt lehet szervezni.[69]

Gömbös kapcsolata Horthyval nem új keletű: már 1918 végén barátaival együtt azon fáradozott, hogy az otrantói csata hősét megnyerje az ellenforradalom ügyének.[70]

Horthy Miklós neve ekkor már nem volt ismeretlen, főleg

Szeged, 1919. junius 12. csütörtök. I. évfolyam 1. szám.

HIVATALOS KÖZLÖNY

Megjelenik minden csütörtökön

Szerkesztőség
Magyar Miniszterelnökség sajtóosztálya
Szeged Törvényszék palota I. emelet

A Magyar Nemzethez!

A bolsevista pártnak és vezéreinek garázdálkodása anarchiát, pusztulást és felfordulást hozott és [illegible] megsemmisítésére törekszik. Ezeréves történelmünk legválságosabb napjait éljük. A [illegible] polgári és munkás társadalom végveszélyben forog. Bánkovát [illegible], a termelő eszközök teljes pusztulását, a munka becsületének megalázását, fosztogatást, rablást és ártatlan emberek százainak legyilkolását éljük.

Sokáig [illegible] kísérletet nem látunk arra, hogy a köztermő, a gazdasági termelés s az alkotó munka jogaiba visszahelyeztessék. [illegible] közöttünk vannak, kik a megszálló csapatok támogatásával, rendben és nyugalomban élnek és csalódással szabadságunkat [illegible], [illegible] vált, hogy külföldre, és országban sehol fel nem tudó helyzetünkből kilépjünk [illegible] kezdeményezések a rend és jog uralmának helyreállítását.

E [illegible] a haza igaz ügyének [illegible] megalakítottuk a [illegible] pártjaban szent egységre lépett [illegible] magyar politikai pártok kormányát.

Kormányunk egyelőre [illegible] az alkotmányosság követelményeinek [illegible] magyar kormány megalakulása [illegible] tenni s működése csak [illegible] lására és előkészítő feladatok teljesítésére [illegible] az alábbi vezérelvek alapján:

1. Letörjük a bolsevizmust s helyreállítjuk a rendet, a személy és vagyonbiztonságot s a munka tiszteletét. E végből azonnal megszervezzük a pártpolitikától mentes, fegyelmezett karhatalmat. Politikai okokból megtorlást senkivel szemben alkalmazni nem fogunk.

2. A bolsevisták [illegible] nemzeti érzést [illegible] emeljük.

3. A törvény uralmát a jog folytonosságát az állami életben helyreállítjuk s a végrehajtó hatalmat a nemzeti hagyományokhoz híven, a művelt nyugati demokráciák szellemében gyakoroljuk.

4. Minden lehetőt meg fogunk tenni, hogy az ország közélelmezéséről gondoskodjunk és a munkanélkülieket munkához juttassuk.

5. Az entente összes államaival előkészítjük a barátságos viszonyt [illegible] kiküszöböljük mind

a hadsereg felső vezetésében. Amikor Szegeden megjelent, 51 éves volt.

1868. június 18-án született Kenderesen, ötödik gyerekként, vele együtt a családban 9 fiú volt. Szülei középbirtokosok voltak, 200 holdon gazdálkodtak.

Iskoláit Debrecenben, majd Sopronban végezte. Tengerésztiszt lett. Évtizedeket töltött a tengereken, a világ nagy részét bejárta Spanyolországtól Ausztráliáig. Több évtizedes tengerésztiszti pályája alatt nemcsak a parancsnoki teendők foglalták el, nyelveket tanult és jártas volt többféle sportágban is.

1901-ben nősült, felesége egy Arad környéki földbirtokos leánya, Purgly Magdolna.

1909–1914 között Ferenc József császár mellett volt szárnysegéd. Az első világháborút a hadiflotta „Habsburg" zászlós hajójának parancsnokaként kezdte, 1918-ban nevezték ki az Osztrák–Magyar Monarchia flottájának parancsnokává. Ezzel a kinevezéssel jó néhány olyan tengerésztisztet előzött meg, akik rangban, korban előtte jártak. Kinevezéséhez minden bizonnyal hozzájárult, hogy néhány tengeri ütközetben nevet szerzett magának. Ezek között a leghíresebb az otrantói ütközet volt, de hírhedt szerepe volt a cattarói öbölben 1918 elején kitört matrózfelkelés leverésében is: „Kemény kezét a matrózzendülésből ismerték, s egyébként is ő volt rangban a legidősebb generális."[71] Azt azonban hajlamosak voltak elfelejteni, hogy Horthy volt az, aki a flottát átadta a délszláv bizottságnak.[72]

Horthy Miklós fölajánlotta szolgálatait Károlyi Mihály kormányának is, de a matrózlázadás leverésében játszott szerepére való tekintettel a kormány ezt elutasította.[73]

Hogy miért esett a választás a hadügyminiszteri, majd később a fővezéri tiszt betöltésénél Horthy Miklósra, ezt sok szerző lényegében azonos módon ítélte meg.[74] Sokak szemében mellette szólt, hogy 1909 és 1914 között Ferenc József szárnysegédje volt a bécsi udvarban. Számos kitüntetése volt, közöttük az Ottomán császári vasfélholdja. Horthy azonban a császári Németországtól kapott Vaskeresztre volt a legbüszkébb.

Az első naptól, hogy Szegedre érkezett Horthy Miklós, legszívesebben a tisztek között időzött. Igen sokszor ebé-

delt, vacsorázott velük, eljárt a fürdőbe, és nem is csinált titkot abból, hogy köztük érzi magát a legjobban.[75]

A katonák szerepe, jelentősége fokozatosan növekedett. A magyarországi ellenforradalmi megmozdulások kudarcát látva, „a bécsi Comité arra a meggyőződésre jutott, hogy a Magyar Tanácsköztársaságot sem diplomáciai eszközökkel, sem belső felkeléssel nem lehet megdönteni. Katonai szervezetet akar létesíteni Magyarország fölszabadítására."[76]

A bécsi Comité képviseletében Teleki Pált küldték Szegedre azzal, hogy mintegy 12–15 millió koronát vigyen az ellenforradalmi kormány támogatására. Ez a pénz a bécsi magyar követség kirablásából származott. De végül is csak négy milliót utaltak ki, s mire a szegedi kormány kézhez kapta, már csak három millió lett belőle.[77]

Gróf Teleki Pál tájékoztatta a kormányt a bécsi Comité elképzeléseiről. Ezek szerint az a legfontosabb, hogy az antant ismerje el a kormányt, de ez csak akkor lehet reális kívánság, ha már rendelkeznek bizonyos hatalommal.

Az új kormány, Horthyval a tagjai között, június 2-án mutatkozott be a nyilvánosság előtt a nevezetes Kárász-erkélyről, ahonnan egykor Kossuth Lajos mondta el híres szegedi beszédét. Az esemény színhelyén, a Klauzál téren elég sokan gyűltek össze: olyanok, akik egyetértettek a kormánnyal és olyanok is, akik nem rokonszenveztek vele, de érdeklődtek a történtek iránt. A kormányt a szegedi tartalékos tiszti század kísérte katonazenével a térre. Zadravecz István megáldotta a kormányt és az új hadsereget.

Másnap a kormány lefoglalta a törvényszék épületét. Megjelentettek egy hivatalos lapot is, a *Szegedi Új Nemzedék*et.

Ebben az időben a kormányon belül már nyíltan jelentkezett két, egymással szemben álló irányzat. Az egyik, amelyet Varjassy neve fémjelzett, polgári liberálisnak mondható. „A másik a katonai diktatúra mellett állt ki, és felekezeti türelmetlenséggel volt tele. Szegeden egymást érik a felekezeti jellegű incidensek."[78]

Az antiszemita megnyilvánulások elgondolkoztatták a francia katonai hatóságokat s azokat a francia politikusokat is, akik tevőlegesen részt vettek az események irányításában. Többféle megoldási lehetőséget latolgattak, különböző politikai irányzatok érvényesültek körükben, ezért különbö-

ző elgondolások bukkantak fel. A francia hatóságokhoz már június elejétől mind több panasz érkezett az egyre erőteljesebb jobboldali akciók miatt.

Az antant formálisan nem ismerte el az úgynevezett nemzeti kormányt. Bár Charpy és Gondrecourt tábornokok érintkeztek a kormányzattal, tárgyaltak Károlyi Gyulával, de tárgyaltak más irányzatokkal és politikusokkal is. Különböző csoportok, klikkek harcoltak a hatalomért, és ami ennek feltétele volt, a francia katonai hatóságok támogatásáért, kegyeiért.

Az antant számára az egyik alapvető cél az volt, hogy egy olyan kormány jöjjön létre Magyarországon, amely kész alávetni magát a párizsi békekonferencia diktátumának. Károlyi Gyula 1919. június 7-én levelet intézett de Lobit tábornokhoz. Ebben beszámol a kormány összetételéről, hangsúlyozva, hogy a szociáldemokrata pártnak is fenntart egy helyet a kormányban. A levél legfontosabb része így hangzik: „Az elnökletem alatt megalakult kormány elfogadja a békekonferencia határozatait, mihelyt Magyarország kihallgatást kap, és alkalma lesz arra, hogy nézeteit kifejthesse, szilárdan meg vagyok győződve arról, hogy miután meghallgattak minket, ez a határozat nem lehet más, mint jogos és igazságos." Charpy tábornok úgy ítélte meg, ez a levél kielégíti a francia igényeket, és lehetővé teszi, hogy az antant tárgyalásba bocsátkozzon a kormánnyal.[79]

Mégis, noha Károlyi Gyula kormánya kész volt az antant követeléseinek teljesítésére – a jóvátételtől, az intervenciós költségek megfizetéséig –, a francia kormány óvatosságot tanúsított. Az erőteljesebb támogatás ugyanis konfliktushoz vezethetett Romániával, Csehszlovákiával és a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal, sőt Franciaország belpolitikai életében is. De befolyásolta a francia politikát Angliával és az USA-val a befolyási övezetekért való rivalizálása. Hivatalosan már csak azért sem ismerhették el, mert a francia kormány érintkezésben állt a tanácskormánnyal is, sőt megígérte, hogy meghívja a békekonferenciára, ami a tanácskormány elismerését jelentette volna. Ezzel egyidejűleg előkészítették és segítették az intervenciót is. Segítették és hagyták, hogy az ellenforradalmi kormány hadsereget szervezzen, sőt, ha felemás módon is, de támogatták ebben.

A francia kormánykörök számára kétségtelenül gondot

okozott, hogy a szegedi kormányban kevés híve volt a polgári demokráciának, a miniszterek többsége reakciós, sőt szélsőségesen reakciós politikus volt, és a kormány körül is elsősorban ilyenek gyülekeztek. A Károlyi-kormányt ezért próbálták „demokratikus" irányba tolni, s többször is tanácsolták, hogy próbálják bevonni a szociáldemokrata párt vagy a szakszervezetek ismert képviselőit. De a munkások, a szakszervezeti tisztségviselők olyan mély ellenszenvvel tekintettek a Károlyi-kormányra, hogy ezt nem lehetett megvalósítani.

A szegedi dolgozók mozgalmai

Június 6-án kitört a nyomdász- és újságírósztrájk, amely általános sztrájkká terebélyesedett, jelezve, hogy a munkásság túlnyomó többsége nem támogatja az ellenforradalmi kormányt. A munkások követelték – és e követelést a franciákhoz is eljuttatták – az ideiglenes kormány lemondását, a proletárdiktatúra újbóli kikiáltását Szegeden, a politikai foglyok szabadlábra helyezését, a gyülekezési jogot és a sajtószabadságot. A munka minden üzemben szünetelt, nem jelentek meg a lapok és a színházban sem tartottak előadásokat. A villany- és vízszolgáltatást, a közlekedést az ellenforradalmi csoportok és a reakciós papok által befolyásolt fiatalok, illetve katonatisztek biztosították.[80] A kávéházakban, cukrászdákban a keresztényszocialista ifjúsági szervezet aktivistái szolgáltak ki a pincérek helyett. Az újságírók hangulatát jól érzékelteti, hogy a Szegeden megjelent lapok egyetlen szóval sem emlékeztek meg az újjáalakult Károlyi-kormány Klauzál téri bemutatkozásáról.

Károlyi Gyulában és miniszteréiben riadalmat keltett a szegedi munkásság reagálása. Károlyi és Varjassy fölkeresték Betrixet, hogy tájékoztassák az eseményekről. Betrix és Charpy kifejtették, hogy hibának tartják a gyűlés és a katonai fölvonulás megrendezését, amire egyébként nem is adtak engedélyt. Hibáztatták Károlyit is, de elsősorban Gömbös és Kelemen Béla belügyminisztert okolták, hogy nem voltak eléggé figyelemmel a helyzetre, és nem tartották magukat eléggé az intelmeikhez, hogy csak lépésről lépésre szabad haladni. Betrix túlságosan erősnek tartotta Zadra-

vecz beszédét is. Szóvá tette, hogy nem volt szerencsés Pálmaynak a kormányból való kihagyása sem.

Mindemellett a megtorlás sem maradt el. Június 16-án a francia katonai hatóságok, valamint a szegedi kapitányság rendőrei megkezdték a sztrájkot irányító szakszervezeti vezetők letartóztatását. Több mint húsz szakszervezeti vezetőt tartóztattak le, majd további harmincöt munkásvezető letartóztatását rendelték el. A letartóztatottakat a Csillag börtönbe vitték. Ugyanezen az éjszakán Tirts őrnagy Gartouse francia rendőrfőnökkel, egy század szpáhival és a városi rendőrség tagjaival megszállták a munkásotthont.[81] Gondrecourt tábornok a munkásvezetőket, tekintet nélkül arra, hogy volt-e részük a sztrájk megszervezésében vagy sem, Nagykikindára internálta.[82] A letartóztatott vezetők ellen eljárást indítottak, és katonai bíróság elé állították őket.

Az ítéletek súlyosak voltak. Az elítélteket részint Albániába, részint francia gyarmati börtönökbe, főleg Algírba, Tuniszba szállították. Hoffmann Ödön hadnagyot halálra, Andorka Sándort életfogytiglani, Polák Bélát és Zarecsnik Jánost pedig 20-20 esztendei börtönre ítélték.

A város katonai kormányzója parancsban figyelmeztette Szeged város lakosságát, hogy mindennemű tüntetés szigorúan tilos, s minden csoportosulást, felvonulást, gyülekezést azonnal karhatalommal fog feloszlatni. A dolgozókat felhívta, hogy a munkát mielőbb vegyék fel, a kereskedőket pedig kötelezte a vevők kiszolgálására.

Az elnyomás mellett a diplomáciát is bevetették: Betrix ezredes megbeszélést folytatott a szakszervezetek „mérsékelt" képviselőivel, s arról igyekezett meggyőzni őket, hogy Magyarországnak olyan kormányra van szüksége, amellyel az antant szóba áll. A szakszervezeti vezetők ezt elfogadták, de kifejtették, nem olyan kormány kell, amilyet Károlyi Gyula gróf képvisel, ők olyan kormányt támogatnának, amelyben szociáldemokrata vezetők is helyet kapnak. Betrix megígérte, hogy véleményüket ismerteti Párizzsal.

Teleki Pál és Horthy Miklós június 14-én Belgrádba utazott, hogy tárgyaljon a Szerb–Horvát–Szlovén királyság kormányával és vezérkari főnökével, valamint angol és amerikai admirálisokkal.[83] Teleki és Horthy azt kérték, hogy a szerb demarkációs vonal pontjain a kormányzat bázist építhessen ki. Tájékoztatták tárgyalópartnereiket, milyen erővel rendelkezik a kormány, és hogyan kíván megindulni a Tanácsköztársaság ellen. A szerb vezérkari főnök figyelmeztette őket, hogy a tanácskormány erős, jól szervezett hadsereggel rendelkezik, jól fel kell készülnie a Károlyi-kormánynak, ha eredményesen kíván harcolni ellene. Teleki és Horthy köszönetet mondtak azért, hogy korábban a franciák közbenjárására a Szerbiában fogságban levő magyar tisztek közül 70-et szabadon engedtek, hogy beléphessenek az ellenforradalmi hadseregbe. Teleki és Horthy ismertették: a nemzeti hadsereg a Duna vonalán akar fölvonulni, hogy aztán a Dunántúlon manőverezhessen. A szerb kormányt arra kérték, tegye lehetővé, hogy ehhez a demarkációs vonalon túl fekvő területeket is felhasználhassák. Ellenvetés nem volt, de konkrét ígéretet sem kaptak. Az egyetlen megállapodás az volt, hogy kölcsönösen követet akreditálnak Belgrádba, illetve Szegedre.[84]

Miközben Horthyék Belgrádban tárgyaltak, június 14-én megalakult – menekült tisztekből – az első tiszti század, a Bécsből érkezett Prónay Pál huszárszázadossal az élen.[85] Máshonnan is sorra érkeztek tisztek, altisztek. Aradon a francia katonai hatóságok a számukra megbízhatóaknak hamis útlevelet vagy igazolást adtak, hogy eljuthassanak Szegedre.

Prónay és mások azzal a kéréssel fordultak a kormányhoz, engedélyezze egy gárdaszázad életre hívását. Prónay ismertette erre vonatkozó elképzelését Horthyval és Gömbössel. Károlyi Gyula maga is helyeselte Prónaynak azt a javaslatát, hogy a nemzeti hadseregen belül szervezzenek tiszti különítményeket. Ehhez a franciáktól meg is kapták az engedélyt. Ezt követően Prónay hozzáfogott a megbízható fiatal tisztek kiválogatásához.

Prónay különítményét felfegyverezte, az utász laktanyából ruhákat is szereztek, ez lett a tisztek egyenruhája, maga

Prónay is ilyenbe öltözött. Bocskai-sapkát csináltattak, amelyet fehér tollal díszítettek. Az alakulat létszáma hamarosan elérte a 200-at.

Létrejött a nemzeti hadsereg hírszerző osztálya is, Ottrubay Károly őrnagy parancsnoksága alatt. Ottrubay detektívcsoportvezetőként működött a világháború előtt és alatt, s így jelentős tapasztalatokra tett szert e területen.[86] Az osztály felderítést és elhárítást is végzett. Kapcsolatokat próbált létesíteni Tanács-Magyarország különböző városaiban, s az így szerzett hírekről tájékoztatták a franciákat és a románokat. Egyúttal igyekeztek ellenforradalmi mozgalmakat szervezni és támogatni a Tanácsköztársaság által ellenőrzött területeken.[87]

A Madách utcában, ahol a Prónay-különítmény szállása volt, egy úgynevezett laboratóriumot rendeztek be. A pincét, amely fogdaként is szolgált, keresztelték el így. Prónay maga írja, hogy elfogott munkások kerültek a „laboratóriumba", akiket – szerinte – a legtöbb esetben sikerült is megtéríteni a „józanabb felfogású életrendszerre".[88]

A letartóztatások sem vetettek véget a dolgozók, a munkások mozgalmának. Június közepén a tüntetők összecsaptak a tiszti járőrökkel, sortűz dördült, a Széchenyi teret ennek ellenére több ezer munkás lepte el, s a katonai alakulatok; a rendőrség csak nehezen tudták őket szétoszlatni. Június 17-én a Stefánia sétányon a munkások összeütköztek a nemzeti hadsereg tisztjeivel, akik a francia katonaságot hívták segítségül.[89]

A verekedések mindinkább szaporodtak, emberek tűntek el rejtélyes körülmények között, s egyre újabb holttesteket vetett partra a Tisza. Ez már a franciáknak is sok volt, s nyomozni kezdtek némelyik ügyben. A kormány tekintélye egyre csökkent a tisztek körében, akik főként Horthyra és Gömbösre hallgattak.

A Prónay-századról írja egy szemtanú a következőket: „Ennek a századnak – mely később a Prónay-különítmény nevet vette fel – volt a műve, hogy Szegeden emberek tűntek el, akiket megölve, megdrótozva dobtak a Tiszába. Ezt mindenki tudta, de ellene nem tett senki semmit. De hogy is lehetett volna ellene tenni, amikor Horthy nap nap után vagy a Csónakázó Egylet Regattaházában vagy a Kass Szálló különtermében reggelig tartó orgiákat rendezett a köréje

sereglett huszártisztek és a szép Sóvári főhadnagyné társaságában... Ott volt Prónay, a »Pali«, aki dicsőítve lett elkövetett bűneiért."[90]

Prónay és tisztjei bizalmatlanok voltak a Károlyi-kormánnyal szemben, de még inkább az ezt követő dr. Pattantyús Ábrahám Dezső kormányával szemben.[91] Gyanakvásuk olykor szélsőséges méreteket öltött. Árulónak tartották például Magasházy László tüzérszázadost is, s ezért Prónay parancsba adta néhány bizalmasának Magasházy „elintézését". Már elő is készítették az akciót, amikor az utolsó pillanatban valaki figyelmeztette Prónayt, ne tegyen Magasházy ellen semmit, mert ő lett Horthy Miklós segédtisztje.

Magasházy László az első világháború végén az olasz frontról tért vissza, s amikor Friedrich István a Károlyi Mihály-kormány honvédelmi államtitkáraként ellenforradalmi szervezkedést kezdeményezett, Magasházy Lászlót jelölte ki az ellenforradalom tüzérségi parancsnokának. A tervet azonban a katonatanács fölfedte, s Magasházyt – és másokat is – elbocsátotta a katonai szolgálatból. Ekkor Magasházy részt vett a Károlyi-kormánnyal szemben álló Országos Földműves Párt megalapításában, és bekerült annak intéző bizottságába. Sőt, ő vezette volna az 1919 márciusára kitűzött választásokon Fejér vármegyében az egyesült polgári pártok listáját. A Tanácsköztársaság megalakulása után Magasházy Bécsbe szökött, és onnan egy tiszti csoport parancsnokaként Jugoszlávián át ment Szegedre. Miután Horthy szárnysegéde lett, kilépett a Földműves Pártból.[92]

Ostenburg Gyula vezetésével egy új század is alakult. Július elején ugyanis a Vörös Hadsereg Duna–Tisza határvédő kerületének parancsnoka, beosztott tisztekkel együtt, a demarkációs vonalon át szerb területre szökött, és átállt a szerb megszálló csapatokhoz.[93] Ostenburg Gyulát Szegeden Horthy Miklós is örömmel fogadta, s különleges beosztást helyezett számára kilátásba. Néhány nap múlva fővezéri rendelettel tiszti századot létesítettek Ostenburg vezetésével, közvetlenül a fővezér alá rendelve. A század 120 tisztből állt. Ruhát, fegyvereket és felszerelést a franciáktól kaptak.

Szegedre érkezett a 4. császári és királyi huszárezredből néhány menekült huszártiszt és altiszt is. Ők kezdeményez-

ték Pallavicini Alfonznál, hogy alakítson belőlük lovascsapatot. Horthy Miklós felkarolta az ötletet. Pallavicini és tiszttársai ragaszkodtak egykori hagyományaikhoz (valamikor a 4-es huszárok a napóleoni hadjáratokban is részt vettek). Parancsnokuk báró Simonyi ezredes volt, így az új csapatot szegedi Simonyi-huszároknak nevezték.

P. Ábrahám Dezső kormánya, Horthy fővezéri kinevezése

Amíg a hadseregben a szélsőséges jobboldal kerekedett fölül, a politikai vezetést a franciák megkísérelték más irányzatok bevonásával kiszélesíteni. A Károlyi-kormány kibővítéséről folytatott tárgyalások azonban nem vezettek eredményre, így július első napjaiban a kormány kénytelen volt lemondani, mivel a franciák megvonták a bizalmat tőle. De Lobit tábornok ezt azzal indokolta, hogy az antant nem ismerheti el a kormányt, mert abban nincs képviselve a munkásság.[94]

Ebben az időszakban már jó néhány politikus gyülekezett Szegeden. Ott voltak a Zichyek, Aladár és János, Héderváry Lehel, Bartos János, Balla Aladár és még sok más, különböző pozíciójú, világnézetű, befolyású politikus. A franciák tehát válogathattak a hatalmat maguknak vindikáló különböző csoportok között.

A francia katonai-politikai körök jól érzékelték azt az ellentmondást, hogy éppen azokra lehet a leginkább támaszkodni, akik a háború idején a legélesebben szemben álltak Franciaországgal. Bár Horthyék hivatalosan nem beszéltek arról, hogy vissza akarnák állítani a Habsburg-monarchiát, de a körülöttük gyülekezők között nagy számban voltak ilyenek. A franciák pontosan tudták, hogy a vezető körökben erősebb a németbarát, mint a franciabarát irányzat. Ez utóbbinak Varjassy Lajos, a Károlyi-kormány kereskedelemügyi minisztere volt a vezetője, aki fiatal korában éveket töltött Párizsban.[95]

Amikor Károlyi Gyula kormánya már válságba került, július 10-én, Gömbös és Varjassy jónak látták, hogy egyezkedjenek egymással. Elveik fenntartása mellett fegyverbarátságra léptek, és ezt egy kézfogással meg is pecsételték.

Gömbös a megegyezés után találkozott vezető tisztekkel, akik nem nézték jó szemmel a paktumot. Gömbös megmagyarázta: erre szükség volt, mert Varjassyn keresztül – ha szükséges – a franciák segítségét jobban igénybe tudják venni. „A jelenvolt urak egyike megjegyezte, hogy a Pestre vezető országúton majd fellógatják Varjassyékat az útszéli fákra, de Gömbös kijelentette, hogy ő ezt megtiltja. Pestig nem szabad bántani a szövetségeseket. Ott új helyzet előtt fognak állni, és akkor mind a két párt visszanyeri akciószabadságát."[96]

Nyolcnapi lázas tanácskozás után végül is július 12-én P. Ábrahám Dezső lett az új kormány elnöke. A már többször idézett Ujlaki Antal a következőképpen jellemezte az új kormányfőt: „P. Ábrahám Dezső alapos készültségű, szívós akaratú, európai műveltségű, igen talentumos politikus és jeles debatter. Nagy vállalkozása jogos reményeket keltett."[97] Ám, hogy e reménynek eleget tehessen és posszibilis legyen a franciák előtt, el kellett hitetnie, hogy kormányzata valamennyi társadalmi rétegre támaszkodik. A franciák azért támogatták P. Ábrahámot, mert benne, a volt Károlyi Mihály párti politikusban jobban megbíztak. Reményeket tápláltak az iránt, hogy a dolgozók, a munkások körében is népszerűbb lesz.

Még a kormány megalakulása előtt, július 10-én P. Ábrahám, Varjassy és Teleki Nagykikindára utaztak, és de Lobitnak javaslatot tettek az új kormány összetételére. Az új kormány végleges listája Szegeden, Charpy és Gondrecourt tábornokkal való tanácskozás alapján készült el. Miniszterelnök: P. Ábrahám Dezső, belügyminiszter: Balla Aladár, külügyminiszter: Teleki Pál, hadügyminiszter: Belitska Sándor, kereskedelemügyi miniszter: Varjassy Lajos, közélelmezési miniszter: Pálmay Lajos, népjóléti miniszter: Dömötör Mihály, kultuszminiszter ideiglenesen: Dömötör Mihály, pénzügyi megbízott: Éber Antal. A földművelésügyi, igazságügyi, közlekedési és nemzetiségi tárcákat nem töltötték be. Horthy Miklós, aki a Károlyi-kormányban hadügyminiszter volt, nem került be a kormányba, viszont fővezérré nevezték ki, a vezérkar élére Soós Károly tábornok került.

Az úgynevezett nemzeti kormány július 16-i ülésén a hadügyminiszter beterjesztette a megállapodást, amely közte és Horthy Miklós között jött létre, s amelynek értelmében a

nemzeti hadsereg főparancsnoka Horthy Miklós, aki a kormánynak van alárendelve. A minisztertanács – miután megvitatta az előterjesztést – azt örömmel tudomásul vette.[98]

Miután vérbe fojtották a szegedi dolgozók megmozdulásait, „mozgalmas" élet alakult ki a cukrászdákban, a korzón, magánházaknál, a Kass és a Tisza szállókban, a Szegedi Csónakázó Egyletben. Találkoztak régi barátok, ellenfelek, politikai szövetségesek, folytatták a klikk- és csoportharcokat, szövögették a különböző terveket. A Kass Szállóban rendszeresen összegyűlik a szokásos társaság: Kelemen, Toókos Gyula, Marton Béla, Horthy, Gömbös és mások. Hangulatuk egyre bizakodóbb. Ahogy Gömbös jellemezte: a Kass Szállóban mint valamiféle Noé bárkájában minden rendű és rangú ember megtalálható volt, akik társakat kerestek, politizáltak. Különböző katonai parancsnokok, francia katonatisztek, politikusok, hírszerző tisztek kötöttek itt barátságot egymással. Delente a Kass Szálló éttermének különszobájában gyakran ebédelt együtt gróf Károlyi Gyula, Horthy Miklós, Wekerle Géza. A Regattában Zichy gróf, P. Ábrahám Dezső, Balla Aladár találkozott, de feltűnt ott Teleki Pál, Eckhardt Tibor, Belitska Sándor, Kelemen Béla is.

A szegedi korzón is „nagy" élet folyt. Francia katonák sétáltak a korzón, de itt volt Hunyadi Ferenc gróf, Balla Bálint s a hórihorgas Hadfy Gyula, a belügyminiszter parancsnoktisztje. Megjelent a „markáns" arcú Prónay Pál, Ostenburg Gyula százados, különítményeik tisztjei elözönlötték a korzót és a Tisza-partot. Az ő stílusuk, fellépésük lett egyre inkább a hangadó. Ez megmutatkozott abban is, hogy mind hangosabban szidalmazták a liberálisokat, a októbristákat, a demokratákat, s egyre inkább meggyőződésükké vált, hogy az országban kialakult súlyos helyzet nyomán keletkezett feszültségeket és szenvedélyeket a zsidóságon kell levezetni.

Ilyen volt a fehér világ Szegeden, ahol az úri rend emberei az ellenforradalom kormánya mellett tömörültek, tárgyaltak, szórakoztak, éltek, intrikáltak, szervezkedtek, lelkesedtek, búsultak, illúziókat vesztettek és új illúziókat tápláltak.

Horthy Miklós el-eljárogatott Onozóné csárdájába, élénk társadalmi életet élt, összejött katonatisztekkel, politikusokkal, tárgyalt a francia, román, szerb, angol katonai parancs-

nokokkal és politikusokkal. Szívesen vett részt a Csónakázó Egylet életében. Kilenchetes szegedi tartózkodása idején minden délután ott volt, úszott, evezett. Este, vacsora után, a jó homoki bor mellett cigarettára gyújtva gyakran föleleventette élményeit a keleti tengerek vidékéről. Az egyletben rendszerint együtt töltötte vele az időt gróf Károlyi Gyula, báró Solymossy Lajos, báró Bornemissza Gyula.

1919. július elején egy nagyobb összejövetelt rendeztek. A víziklub összes helyisége és terasza megtelt vendégekkel. Horthy Miklós ekkor tartotta életének első magyar nyelvű tósztját. Az egylet gondnoka gondoskodott arról, hogy a konyha kitűnő legyen, és ez is vonzotta a menekült hatalmasságokat.

A franciák is igyekeztek berendezkedni a városban. Ingyenes francia nyelvtanfolyamot indítottak, a Korzó moziban kultúrestet rendeztek francia szereplőkkel. A moziban bemutatták a legnevezetesebb francia vidékeket. Felolvasások keretében ismertették a francia irodalmat, a hangversenyeken pedig a modern francia zenét, sanzonokat. A gyarmati katonákkal látványos szórakozásokat rendeztek: négertáncot, marokkói népünnepélyt, lovasjátékokat, bravúros repülőmutatványokat. Ezekre az előadásokra rendszeresen meghívták a magyar kormányt, a városi hatóságokat, a sajtót, de ott voltak a francia és a magyar tisztek, általában azok, akik a magyar úri társadalmat képviselték.[99]

Mint említettük, a hadsereg létszámának bővítése céljából létrehoztak egy toborzó bizottságot. A franciák az első időszakban 1300 főben állapították meg a keretet, de júliusban már nagyobb volt a létszám, s ezt szerették volna tovább növelni. A toborzó bizottság tagjai fáradhatatlanul dolgoztak, a szónokok minden képességüket latba vetették, de még Zadravecz páter is csak annyit ért el, hogy a hallgatóság buzgón helyeselt, ám ennél jóval kevesebben léptek a tettek mezejére. A toborzó bizottság jelentése szerint Szegeden és környékén összesen 6568-an jelentkeztek a nemzeti hadseregbe.[100] A legnagyobb számban a tisztviselők vállalkoztak a katonai szolgálatra, a parasztság tartózkodó volt. A toborzó bizottság kénytelen volt megállapítani, hogy úgymond a hazafias érzelmű tisztviselőket a kisgazda társadalom nem követi, hanem közömbösséget tanúsít, ezzel szemben sokan jelentkeztek olyanok, akik a jelentős összegű zsold

csábítására, kenyérkereset céljából léptek be a hadseregbe.[101]

A szegedi kormánynak az a terve, hogy a hadsereget olyan mértékben fejleszti fel, hogy képes legyen katonai hadműveletet indítani a tanácskormány ellen, elsősorban a toborzás sikertelensége következtében fulladt kudarcba. A francia, és különösen a román, a csehszlovák és a szerb kormányok is bizalmatlanok voltak a nemzeti hadsereggel szemben, mert tartottak egy revansista hadseregtől. Így a hazai ellenforradalmi erők semmiféle érdemleges szerepet nem játszottak a Tanácsköztársaság megdöntésében.

A tényleges helyzetet jól jellemzi könyvében Pethő Sándor. Mint írta, a Tanácsköztársaság idején léteztek izolált, szervezetlen, elszánt ellenforradalmi mozgalmak, de sem ezek, sem a bécsi ellenforradalmi Comité, sem a szegedi ellenkormány „nem bírt befolyást gyakorolni a Tanácsköztársaság tényleges viszonyaira". A Tanácsköztársaság számára a külföldi intervenció jelentette a valódi veszélyt.[102]

„A szegedi francia parancsnokság a legnagyobb jóindulattal támogatta törekvéseinket – írta húsz évvel későbbi visszaemlékezésében P. Ábrahám Dezső –, nemcsak a szegedi dandárparancsnok, Charpy, hanem de Lobit, az akkor Nagykikindán állomásozó hadtestparancsnok is többször interveniált magasabb helyeken érdekünkben... Hetenként egyszer-kétszer Nagykikindán voltunk, hogy de Lobit-t intervencióra kérjük. Órákon keresztül tárgyaltunk az ottani francia vezérkarral. Tudtuk, hogy ez a derék katona tényleg közbenjárt érdekünkben az akkor Konstantinápolyban állomásozó Franchet d'Esperey hadsereg-főparancsnoknál, aki de Lobit kérésére többször fordult a versailles-i nagytanácshoz."[103]

Az antant úgynevezett ötös tanácsa 1919 júliusában több alkalommal is megvitatta az intervencióval kapcsolatos terveket. Szervezték az intervenciót, de megegyezni ezekben a napokban még nem tudtak. Blokádot vontak Tanács-Magyarország köré, s közben diplomáciai manőverezésbe fogtak. Az antant és az utódállamok kormányai egyetértettek abban, hogy Magyarországon a munkáshatalmat föl kell számolni: diplomáciai, politikai, gazdasági nyomással, fegyveres beavatkozással. Csak abban nem értettek egyet hosszabb időn át, hogy mikor és hogyan. Azt akarták ugyanis,

hogy a beavatkozás módja ne fokozza, hanem szorítsa vissza a forradalmi hangulatot.

Ferdinand Foch tábornagy július 17-én olyan javaslatot terjesztett a francia legfelsőbb haditanács elé, hogy a francia haderő közvetlenül vegyen részt a magyarországi „vörös uralom" letörésében. De a francia kormány nem fogadta el a közvetlen részvételt, mert Anglia és az USA ellenezte.

A magyar ellenforradalom erőivel az antant elsősorban úgy számolt, hogy nekik kellett kialakítaniuk azt a katonai, közigazgatási, rendőri, csendőri apparátust, amely a tanácshatalom leverése után fenntartja a rendet. Hogy ez az apparátus s vele a kialakuló rendszer politikailag milyen színezetű lesz, vagyis hogy a magyar ellenforradalom táborában végül melyik irányzat, a polgári demokratikus vagy a szélső reakciós kerekedik-e felül, elsősorban az dönthette el, hogy kinek a kezében volt a katonai erő. Ez utóbbit pedig az a tábor tartotta kezében, amelyet Horthy, Gömbös, Prónay, Kozma és mások vezettek, s amelyik nem egyszerűen a régi rendszert kívánta restaurálni. Míg P. Ábrahám Dezsőék kormánynyilatkozatukban azt állították, hogy ők meg kívánják menteni az októberi forradalomból mindazt, ami „hasznos", Horthy és a hasonlóan gondolkodó politikusok többsége mindent elvetett 1918 októberéből. Ezzel mindenképpen számolnia kellett a francia, az angol, az olasz politikai vezetésnek.

P. Ábrahám Dezső rokonszenves volt a franciák előtt, mert már a múltban egy olyan politikai irányzathoz tartozott, amely kereste a franciákkal az érintkezést. Kormányát széles körben úgy tekintették, mint amelyik liberális és szociális alapon, de nemzeti irányban keresi a megoldást. „A polgárságot szociális tartalommal, míg a munkásságot polgári gondolattal kívánja teliteni."[104]

A kormány megpróbált kapcsolatot teremteni a polgárság szélesebb köreivel és a munkásokkal is, hogy bizonyítsa a franciák előtt: rendelkezik megfelelő tömegtámogatással. Ezek az erőfeszítések azonban nem vezettek eredményre. Nemcsak a munkásság, a dolgozók különböző rétegei, hanem a kispolgárság, az értelmiség, sőt a polgárság egy része is idegenkedett az ellenforradalmi Ábrahám-kormánytól, jóllehet e kormánynak kétségtelenül liberálisabb színezete volt, mint az őt megelőzőnek. Szeged dolgo-

zói látták, hogy amíg a Tanács-Magyarország a létéért küzd, addig az ellenforradalmi kormányok és az akkor szerveződő nemzeti hadsereg azokkal fognak össze, akik az ország létérdekei ellen támadnak.

Július végén a francia katonai parancsnokság követelte a kormánytól Gömbös Gyula távozását. A nagykikindai parancsnokság rendelkezése alapján Gömbös július 31-én elhagyta Szegedet, s feleségével és több társával Jugoszlávián keresztül visszatért Bécsbe. Később úgy emlékezett vissza ezekre az időkre, hogy kezdetben biztos pozíciója volt a franciáknál, de intrika indult ellene, ráfogták, hogy németbarát és különböző akciókat készít elő a francia csapatok ellen. Úgy vélte, a franciák jobban befolyásuk alá akarják vonni Horthyt.[105]

Belitska hadügyminiszter megígérte Gömbösnek, hogy a minisztériumban fenntartja számára az államtitkárságot. A kormány egyben megbízta, hogy az ország nyugati határán a Murától az Ipolyig terjedő, majd a csehek által megszállt területen folyamatban levő és megindítandó katonai műveleteket vezesse. Egyúttal ezekre a területekre kinevezte főkormánybiztossá.

Augusztus elején egy olasz tiszt hozta meg Szegedre a tanácskormány lemondásának hírét. A francia katonai parancsnok erről rögtön tájékoztatta P. Ábrahám Dezsőt, aki összehívta a minisztertanácsot. Varjassy Lajos javasolta, hogy az egész kormány azonnal induljon Budapestre. A kormány jelentős része támogatta a javaslatot, Teleki Pál viszont ellenezte, azzal érvelve, hogy erre még nincsenek meg a feltételek. Azt indítványozta, hogy a kormány ne Budapestre, hanem a Dunántúlra tegye át a székhelyét. Ebből aztán vita támadt, nem tudtak döntésre jutni, és a minisztertanács határozathozatal nélkül fejeződött be.[106]

Budapesten közben megalakult a Peidl-kormány. A szegedi kormány augusztus 4-én foglalt állást, hogy a Peidl-kormány „leplezett bolsevizmus", ezért nem tárgyal vele. Horthy már az augusztus 2-i minisztertanácson azt sürgette, hogy a meglevő katonai erő máris induljon a Dunántúlra.[107]

A Peidl-kormány megalakulása után Szegeden is nem kevesen hittek egy polgári demokratikus Magyarország megteremtésének lehetőségében, de azok politikai befolyása erősödött, akik a Peidl-kormány eltávolítását és az ellen-

forradalom győzelmét várták. Ezt tükrözte a Nemzeti Bizottmány megalakulása.

Zichyék és a körülöttük gyülekező politikusok augusztus 4-én hozták létre ezt az úgynevezett parlamentpótló intézményt. Elnöke Zichy Aladár gróf lett, tagjai pedig a Szegeden gyülekező országgyűlési képviselők voltak, továbbá „a szegedi keresztény társadalom reprezentánsai".[108]

Ez a testület eredetileg azt a célt szolgálta volna, hogy valamiféle parlamentáris alapot nyújtson a kormányzatnak. Mivel azonban a kormányt és programját túlságosan is liberálisnak találták, a Nemzeti Bizottmány hamarosan megvonta tőle a bizalmát.[109]

A nemzeti hadsereg megindul a Dunántúlra

Az augusztus 6-i minisztertanácson Horthy bejelentette, hogy egyes katonai csoportok már elindultak, és intézkedett, hogy a többiek is kövessék őket.

Augusztus 7-én egy puccs eredményeként Budapesten József főherceg lett a kormányzó, aki Friedrich Istvánt bízta meg kormányalakítással. Ehhez a „jogalapot" az adta, hogy IV. Károly király József főherceget 1918 őszén homo regiusszá nevezte ki.

A főhercegtől futár érkezett Szegedre egy levéllel, amelyben felhívta a szegedi kormányt, hogy csatlakozzék a Friedrich-kormányhoz. Az Ábrahám-kormány arra az álláspontra jutott, hogy tárgyalást kell kezdeményezni Friedrichékkel, és esetleg be kell olvadni a fővárosban létrejövő kormányba. Ennek a feladatnak az előkészítésével Teleki Pált bízták meg. Teleki azzal az ígérettel utazott Budapestre, hogy onnan néhány napon belül kedvező eredménnyel tér vissza. De hiába várták. Teleki nem tért vissza Szegedre, s az Ábrahám-kormány egyre bizonytalanabbá vált. Az elutazás előtti estén Teleki vacsora után egy különszobában éjfélig tárgyalt Horthy Miklós fővezérrel, Belitska Sándor hadügyminiszterrel és Soós Károly vezérkari főnökkel. A tárgyaláson elhangzottakra csak a későbbiekben derült fény.

Teleki és a kíséretében levő Dömötör Mihály népjóléti miniszter augusztus 8-án este érkeztek Budapestre, s azonnal a miniszterelnökségre siettek, ahol találkoztak József

főherceggel. Először jelentést tettek neki a szegedi eseményekről, és részletesen tájékoztatták a szerb királyi kormánnyal kialakult kapcsolataikról. Ezután Friedrich Istvánnal tárgyaltak, mindenekelőtt a szegedi kormány kezében levő apparátus átadásáról. Tekintettel arra, hogy Dömötör már korábbról jól ismerte Friedrichet, ő vitte a szót.

Friedrich István ragaszkodott ahhoz, hogy az Ábrahám-kormány azonnal mondjon le. Telekinek és Dömötörnek az volt a véleménye, hogy ez jogos igény. Friedrich kérte őket, hogy ezt sürgősen közöljék P. Ábrahámmal.

Telekiéket azért küldték Budapestre, hogy a két kormány közötti egyezségről és a szegedi kormánynak a Budapesten alakult Friedrich-féle kormánnyal való egyesüléséről tárgyaljanak. Ők azonban nem képviselték a Friedrich-kormánynál a szegedi kormányt, hanem elfogadták az utóbbi elképzelését a szegedi kormány azonnali lemondására vonatkozóan. Ennek alapján íródott meg az a levél, amelyet később az Ábrahám-kormány megtárgyalt, és ami ellen a kormány belügyminisztere, Balla Aladár élénken kikelt, árulásnak minősítve Telekiék magatartását. Teleki levele ugyanis értesítette a szegedi kormány tagjait, hogy József főherceg elismerését fejezte ki a kormány működése iránt, és megerősítette Horthy Miklóst fővezéri tisztében. Teleki egyúttal azt javasolta minisztertársainak, hogy alkalmazkodjanak a Budapesten végbemenő eseményekhez.

Horthy ekkor már fölismerte, hogy a szegedi kormánytól el kell kötnie a hadsereg és a saját sorsát, mert ez a kormány elszigetelődik, a franciák már nem törődnek vele, s új erővonalak bontakoznak ki. Ezért – az előzőleg Telekivel, Belitskával és Soóssal folytatott különmegbeszélés szellemében – augusztus 9-én levelet küldött P. Ábrahám Dezsőnek: „A hadügyminiszterrel történt megállapodás alapján, a mai nappal a hadseregfővezérlet a Hadügyminisztérium kötelékéből kiválik és mint önálló parancsnokság megkezdi működését. Minden hadműveletekkel összefüggő katonai intézkedést ezentúl a hadseregfővezérlet végez. Hadműveleti kérdésekben a franciákkal, a szerbekkel és románokkal való érintkezés céljából a hadügyminisztérium összekötőiroda megfelelő része a fővezérlet keretébe helyeztetik át. Kiadom a katonai kerületi parancsnokságnak, és szíves tudomásulvételre megküldöm a miniszterelnökségnek és az

összes minisztériumoknak. A Nemzeti Hadsereg fővezére, Horthy Miklós s. k."[110]

Az Ábrahám-kormány a szerb királyi kormánnyal baráti kapcsolatokra törekedett, ez viszont kizárta a Habsburg-dinasztia újbóli hatalomra juttatását Magyarországon. A Budapesten alakult kormány a szegedi kormányt már csak ezért sem tekinthette tárgyaló félnek. Az Ábrahám-kormány számára a kegyelemdöfést azonban az adta meg, hogy mind Horthy, mind pedig Belitska hadügyminiszter úgy foglalt állást, hogy a nemzeti hadsereg nem hadserege egyetlen kormánynak sem.

A Szegeden tartózkodó tisztek körében nagy fölháborodást váltott ki, hogy P. Ábrahám Dezső kormánya vonakodik elismerni a József főherceg régenssége alatt álló Friedrich-kormányt. A tisztek ezekben a napokban hangosan hirdették: „A kormány menjen a pokolba vagy ahová akar, követeljük, hogy úgy a katonai, mint a politikai vezetést Horthy Miklós vegye át." Az utcán vonuló csapatok lépésütemre hangosan kiáltozták: „Éljen Horthy, éljen Horthy!"[111]

Augusztus 8-án este Kelemen Béla vacsorát adott, itt volt Horthy Miklós, gróf Zichy Aladár, Eckhardt Tibor és mások, de ezen a búcsúösszejövetelen már sokan hiányoztak a megszokott társaságból. A vacsora alatt többen is keresték Horthyt, közöttük Magasházy, aki közölte, hogy a hangadó tisztek egy része beszélni szeretne vele. A tisztikar ugyanis a Kass Szállóban tartott tanácskozáson arra az álláspontra jutott, hogy nem engedelmeskednek az októbrista Ábrahám-kormánynak, eddig is csak a francia kényszer miatt tették. A tisztek igen izgatottak voltak, mert megtudták azt is, hogy Pestről két autó jött Horthyért. Az egyikkel egy román tiszt érkezett, hogy átadja Horthynak Gheorghe Mardarescu román tábornok – a budapesti román megszálló hadsereg főparancsnoka – meghívását. A másik autó pedig a budapesti kormánytól jött.

Kozma Miklósék tudták, hogy Horthy Kelemen Béláéknál vacsorázik, ezért küldték oda Magasházyt. Magasházy rövidesen visszajött, és közölte, legyenek nyugodtak, ahogy a vacsorának vége, Horthy egyenesen hozzájuk megy.

Késő éjszaka valóban meg is érkezett. A rá várakozó tisztekkel közölte, hogy függetlenítette magát a kormánytól, a hadügyminisztériumtól, ezentúl a franciákkal, szerbekkel

és románokkal közvetlenül fog tárgyalni. Ma olyan időket élünk, hogy Magyarország a hadsereggel áll vagy bukik – mondta. Ő a hadsereg élén marad, József főherceggel felveszi az érintkezést, a kormány pedig tegyen, amit akar. Azzal kívánt jó éjszakát: „Bízom bennetek." A válasz dörgő „Éljen!" volt.[112]

Amikor Horthy Miklós szakított az Ábrahám-kormánnyal, figyelembe vette József főherceg kormányzóságát, s számítása be is vált: augusztus 11-én József főherceg kinevezte őt az összes haderő fővezérévé.[113]

A Budapesten zajló események (a Friedrich-puccs) következtében a franciák joggal érezték úgy, hogy befolyásuk veszélyeztetve van, ezért sürgették, hogy a nemzeti hadsereg alakulatai minél hamarabb induljanak el. A korábban – 1919 márciusában – lefoglalt magyar hadianyag túlnyomó többségét visszaadták a nemzeti hadseregnek.

A francia parancsnokság csak olyan területre engedélyezte a nemzeti hadsereg bevonulását, ahol még nincsenek román csapatok. Charpy tábornok P. Ábrahám Dezsőhöz intézett augusztus 11-i levele világosan kimondta, hogy a nemzeti hadseregre lényegében rendőrségi feladatok várnak. „Csak a közrend biztosításáról van szó – írta –, Önök semmi körülmények között nem vállalkoznak olyan hadműveletekre, amely összeütközésbe kerülhet az antant magyarországi céljaival, ennek következtében az úgynevezett demarkációs vonalat felszabadítom, és a rendőrségnek megengedem, hogy a csapatok által alkotott vonalon átléphessen."[114]

Horthy tartotta is magát ehhez, és csapatait a Dunántúlra, a Dunántúl olyan megyéibe küldte, ahol elkerülhetik a román csapatokat. Az útjukra induló csapatoknak lelkére kötötte: „Úgy járjatok, mint az árnyék, a puskátok súlyban, míg a Dunántúlra át nem juttok, kerüljetek minden összeütközést."[115]

Augusztus 13-án kora reggel Horthy Miklós fővezér Magasházy László szárnysegéd kíséretében maga is repülőgépre szállt, elhagyta Szegedet és elindult Siófokra.[116]

Augusztus első hetében az Ábrahám-kormány mindinkább nevetséges helyzetbe került. A miniszterek már-már az utcára sem akartak kimenni. Augusztus 12-én elhatározták, hogy nem várnak tovább Teleki Pálra, és beszüntetik a kormány működését. Másnap a kormány tagjai elutaztak Szegedről Budapestre. „Furcsa utazás volt ez. A kormány miniszterelnöke és tagjai sokszor álmodtak erről az útról, arról, hogy majd lovasbandérium kíséri őket a szegedi állomásra, és különvonat viszi őket Budapestre. Ehelyett zsúfolt kocsikban utaztak, élelmiszercsempészek és kofák között. És a pesti bevonulás is elég lehangoló volt számukra. Szomorú és lehangoló volt, hogy még kocsik sem voltak, amikor megérkeztek a miniszterek. Ezért részben gyalog, részben stráfszekéren mentek éjjeli szállást keresni. A pestiek azzal törődtek, lesz-e liszt, hogy lehet egy kis fát, egy kis szenet szerezni, és mi lesz a sorsuk a következő hetekben. A kormány még megpróbált magához térni. A Ritz Szállóban találkoztak. P. Ábrahám tárgyalásokat kezdett Friedrichhel, de Friedrich – eltérően a korábbi üzenetétől – nem tartott igényt a szegedi kormány »támogatására«."

Az Ábrahám-kormány 1919. augusztus 18-án délután 5 órakor tartotta meg utolsó tanácskozását. „A miniszterelnök a Friedrichhel való megállapodásról adott tájékoztatást, amelynek lényege, Friedrich a szegedi kormányt jogelődjének ismeri el, összes ténykedéseit vállalja, a szegedi kormány által kinevezett tisztviselőket átveszi, a miniszterek címét és rangját akceptálja, és nyugdíjazott miniszereknek ismeri el azokat, akiknek nyugdíjjogosultsága van. A szegedi kabinet tagjait kegyelmes úrnak lehet szólítani."[117]

A kormány szerepe ezzel véget ért. „Alkotásai" közül a nemzeti hadsereg bizonyult „életképesnek" és „maradandónak", s ezektől a napoktól kezdve mindinkább ez az intézmény vette át a főszerepet.

Ebben a nemzeti hadseregben még 1919–1920-ban is mindenütt igen magas volt a tiszti állomány. Ez különböző tényezőkre vezethető vissza. A magyar származású hivatásos tisztek a régi Magyarország egész területéről, tehát az utódállamokhoz ítélt területekről is Magyarországra kerültek, itt gyülekeztek, hogy továbbra is hivatásuknak élhesse-

nek. Ezenkívül szép számmal „akadtak osztrák és más származású, tulajdonképpen talajukat vesztett, az egykori közös hadseregben szolgált hivatásos tisztek is, akik hivatásukat a magyar hadseregben kívánták folytatni". Ennek következtében a nemzeti hadsereg vezetése nagyrészt nem magyar származásúak kezében volt. „Ez volt a Monarchia hagyatéka a honvédség számára."[118] A tartalékos tisztek egy jelentős része nem talált módot vagy képtelen volt már arra, hogy a polgári életben elhelyezkedjen, ezért vállalta a továbbszolgálatot.

A tiszti keret magas létszáma nemcsak szükségessé, hanem lehetővé is tette tiszti alakulatok fölállítását. Az első időkben ezek megszervezését kiváltképp a politikai megbízhatóság követelménye indokolta. Ezek a tiszti századok voltak a nemzeti hadsereg elit alakulatai és keretei, mindenekelőtt ők szabták meg a hadsereg arculatát. Jelentős szerepük volt a fehérterror kibontakoztatásában is. „Sajnos – kénytelen elismerni idézett könyvében Horthy egykori tábornoka is – egyes alakulatok, tisztialakulatok működése több kárt okozott, mint hasznot, mert önálló és felelőtlen fellépéssel, erőszakoskodással rosszindulatú külföldi propagandának adtak tápot."[119]

A Monarchia összeomlása, a hadsereg szétesése, a háború elvesztése megtörték a tisztek többségének tervezett karrierjét. Igaz, a Vörös Hadsereg létrehozása, Tanács-Magyarország élet-halál küzdelme lehetőséget teremtett a katonai pálya folytatásához. Voltak is – nem kevesen – akik rokonszenveztek a létrejövő új társadalommal, és harcoltak érte a Vörös Hadsereg soraiban. Nagyon sokan viszont nem szocialista meggyőződésükből fogtak fegyvert, hanem azért, hogy felvegyék a harcot az ország nemzeti érdekeit fenyegető román, csehszlovák hadsereggel szemben. De a tisztek jelentős része különböző okok és tényezők miatt szemben állt a tanácshatalommal, ezért is távoztak jó néhányan Bécsbe, majd Szegedre. Úgy vélték, és nem alaptalanul, hogy korábbi életformájuk visszaállítását, a régi tiszti hivatás újjászületését az ellenforradalom győzelmétől várhatják. Idegen, ellenséges és gyűlöletes volt előttük az októberi polgári és még inkább a márciusi szocialista forradalom, amely fölborította a társadalom hagyományos fölépítését, s új társadalmi rendszert akart életre hívni.

Magatartásukban szerepet játszott az is, hogy a tisztek, az altisztek jelentős része úgy vélte: az antant ellen vívott háborúban tanúsított helytállásával jogot szerzett magának a tisztes életre, bizonyos előnyökre. Kevesen látták, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia a német császársággal együtt imperialista, hódító célokért folytatta a háborút (persze az antanthatalmak is), vagyis rossz célokért ontotta vérét, tanúsított vitézséget. A szocialisták, a kommunisták ezt kimondták, ami viszont mélyen sértett számos tisztet és altisztet. Nem kis szerepe volt annak is, hogy a tisztikar egy része földbirtokos vagy gazdagparaszti családból származott. A tisztek és altisztek jelentős része ezért az ellenforradalmi mozgalmaknak egyik fő bázisát alkotta.

Ezért is vallották sokan a tisztikar soraiban, hogy az ellenforradalomnak katonai diktatúrára kell törekednie. Továbbá, hogy azoknak kell a vezetést kézbe venniük, akik a háborúban részt vettek, harcoltak és véreztek. Azt vallották: alapvetően ez a tiszti gárda hivatott arra, hogy Magyarország sorsát alakítsa. Ők alkották a társadalmi, szociális bázisát, talaját a „keresztény" és „nemzeti" jelzőkkel ellátott reakciós, nacionalista eszmék által vezérelt mozgalmaknak. A tisztek nem kis része képes volt gyűlöletében a legbrutálisabb módszerekig is elmenni, hogy létrehozzák az általuk óhajtott új rendet, azt a rendet, amely kiküszöböli az Osztrák–Magyar Monarchia sokat ostorozott hibáit.

Ezeket a törekvéseket és nézeteket nevezték később „szegedi gondolat"-nak. A szegedi gondolat szakítást jelentett a Habsburg-monarchiával még akkor is, ha hangoztatói közül nem kevesen annak hívei voltak. A szegedi gondolathoz tartozott a könyörtelen felelősségre vonása mindazoknak, akik a polgári, de különösen a szocialista forradalomban szerepet játszottak. Azt vallották, hogy olyan új társadalmi rendszert kell építeni, amely – az ő megfogalmazásukban – keresztényi, igazságos, magyar lesz, s amelyben természetesen azoknak lesz döntő szerepe, akik ezeket az eszméket képviselik. Ez a folyamat gyakorlatilag a tőkés társadalmi rendszer helyreállítását jelentette.

Az arisztokrácia és a középrétegek egy része csatlakozott ehhez az irányzathoz. Melléje állt számos olyan politikus, akik megvetették 1918 októberét és 1919 márciusát, olthatatlan gyűlöletet éreztek a forradalmak iránt, amelyek egy

évszázadokon át fennállt társadalmi rendszert alapjaiban rendítettek meg. Az uralkodó osztályokban 1919 márciusa után ezerszeresen égett a hatalom elvesztésének szörnyű élménye, s az a gondolat: visszafizetni, bosszút állni. Gyűlölet élt bennük a munkások, a cselédek, a szegényparasztok iránt, de gyűlölték azokat a polgárokat és értelmiségieket is, akiknek közük volt a forradalmakhoz, s különösen a kommunistákat és a szociáldemokratákat. Sokan úgy vélték, az összeomlásért a zsidóságot terheli a felelősség, ezért föllángolt az antiszemitizmus.

Már Szegeden úgy szervezték a hadsereg alakulatait, hogy ha megindulnak, leszámolnak a szocialistákkal, a kommunistákkal, a polgári demokrácia októbristának nevezett híveivel. Mindezt „nemzeti" és „keresztény" jelszavak jegyében, noha valójában ezeknek semmi köze nem volt sem a valóságos nemzeti érdekekhez, sem az emberszeretetet hirdető keresztény vallási felfogáshoz.

A hatnapos kormány és a Friedrich-puccs

A román királyi hadsereg 1919. július végi győzelme utat nyitott az ellenforradalom számára. A románok az általuk megszállt városokban és falvakban fölszámolták a Tanácsköztársaság intézményeit, s visszaállították az 1918. októberi polgári demokratikus forradalom előtti hatalmi viszonyokat. Visszahelyezték a régi polgármestereket, elöljárókat, tisztviselőket, a csendőrséget, rendőrséget. Közreműködtek a különböző név alatt működő fehér fegyveres testületek létrejöttében. Ők hajtották végre az első letartóztatásokat, botozásokat, kivégzéseket. Vezetésükkel történt a Vörös Hadsereg, a Vörös Őrség és más államhatalmi intézmények felszámolása. A vöröskatonákat fogolytáborba vitték, a tisztek egy részét, igazoló eljárás után, kiengedték.

Július 25-én Bécsben megállapodás született az antantmisszió ottani képviselői és a tanácskormány néhány tagja között, amely szerint a tanácskormány lemondása után egy szakszervezeti kormányt alakítanak, és ezzel tárgyal majd az antant. Ezt a megállapodást magyar részről jobboldali és centrista szociáldemokrata politikusok kötötték meg, Böhm Vilmos, Weltner Jakab és Peyer Károly. Kun Béla tudott a tárgyalásokról, de Böhm nem informálta őt a tárgyalások igazi céljairól.[120]

Az antant részéről Montgomery Cuninghame, Henri Allizé, Livio Borghese herceg vettek részt a tárgyalásokon. Az ő céljuk a tárgyalásokkal az volt, hogy Magyarországon megindítsanak egy jobbratolódást, s így megteremtsék a restauráció lehetőségét. A viták során alakult ki az a koncepció, hogy a tanácskormány után egy átmeneti szociáldemokrata kormány vegye át a hatalmat, s készítse elő egy koalíciós kormány létrejöttét, amelyben a szociáldemokraták mellett polgári erők, sőt az egykori uralkodó osztályok különböző irányzatai is részt vesznek. A gyakorlati megvalósítást megkönnyítette a jobboldali szociáldemokrata veze-

tők állásfoglalása, akik szintén lehetségesnek tartották a munkáshatalom fölváltását egy polgári demokratikus államformával.[121]

Az antantmissziók bécsi katonai és diplomáciai vezetői ígéretet tettek ugyan a velük tárgyaló jobboldali és centrista szociáldemokrata vezetőknek, hogy segítenek és támogatnak egy olyan kormányt, amely fölszámolja a tanácshatalmat, tehát nem egyszerű kormányváltozást hajt végre. E kormány – mondották – jellegében a polgári demokratikus rendszerre való áttérés kormánya lesz. De ezt az ígéretét az antant éppúgy nem tartotta meg, mint ahogy nem tartotta meg a tanácskormánynak tett korábbi ígéreteit sem. Valójában egy olyan Magyarországot akartak, ahol léteznek ugyan polgári demokratikus intézmények is, de a hatalom szilárdan azoknak a kezében van, akik következetesen felszámolják a forradalmak idején létrejött társadalmi és politikai rendszert. Ez pedig nem megy másképpen, mint a szélsőséges reakció hatalomba segítésével, a brutális rendcsinálással. Az antant képviselői jól tudták ezt. Próbáltak ügyelni arra, hogy a forradalom fölszámolása lehetőleg polgári demokratikus úton történjék. De amikor kitűnt, hogy ez nem megy, más elképzeléseket is igénybe vettek. Clemenceau francia miniszterelnök voltaképpen már a Peidl-kormány létrejöttének pillanatában elhatárolta magát saját megbízottainak ígéreteitől.

A Peidl-kormány

A szakszervezeti kormánynak a tanácskormány békés úton adta át a hatalmat. Ennek közvetlen oka az volt, hogy a román királyi hadsereg erőfölényre tett szert, a Vörös Hadsereg a harctéren vereséget szenvedett. 1919. július 31-re a katonai helyzet már kritikussá vált.

Augusztus 1-én a délelőtti órákban a kormányzótanács és a pártvezetőség tanácskozást tartott. Heves viták után elfogadták a tanácskormány lemondására tett javaslatot, és a kormány a Munkástanács aznapi ülésén benyújtotta lemondását.[122] Peidl Gyulát augusztus 1-én délután ½5-kor értesítették, hogy ő lesz Magyarország új miniszterelnöke.

A szakszervezeti kormány összetétele a következő: miniszterelnök: Peidl Gyula, külügyminiszter: Ágoston Péter,

közoktatásügyi miniszter: Garbai Sándor, hadügyminiszter: Haubrich József, pénzügyminiszter: Miákits Ferenc, földmővelésügyi miniszter: Takács József, igazságügy-miniszter: Garami Ernő, ipar- és kereskedelemügyi miniszter: Dovcsák Antal, belügyminiszter: Peyer Károly, munkaügyi és népjóléti miniszter: Szabó Imre, közélelmezési miniszter: Knittelhoffer Ferenc, nemzetiségügyi miniszter: Knaller Győző.

A kormányban a bécsi antantmisszió kívánságára volt népbiztosok is részt vettek. Peidlnek eleve az volt a véleménye, hogy erre csak egy nagyon rövid átmeneti ideig lehet mód.

A kormány úgy tervezte, hogy haladéktalanul küldöttséget meneszt Bécsbe, amely ott tárgyalásokat kezd egyrészt az antantmissziókkal, másrészt az emigráns polgári politikusokkal. Az utazást azonban elhalasztották, mert más tennivalók álltak az előtérben. Peidl Gyula szavaival: „még nagyon sok bolseviknek a kezében volt fegyver, tehát nem volt olyan egyszerű".[123]

A szakszervezeti kormány megalakulása első napján mozgósította a gyári munkásezredeket, föllépett a fosztogatók ellen. Budapest rendjének és közbiztonságának megóvása érdekében statáriumot hirdetett. A kormány védelmére megerősítették a 4. hadtestet. Fölhívták Magyarország népét, hogy fegyelemmel várja be az eseményeket, s föltétlenül engedelmeskedjék a kormány rendelkezéseinek. „Mindenki maradjon a helyén, a munkástanácsok és egyéb hatóságok szigorúan teljesítsék kötelességüket. A rend és fegyelem megsértőire a kormány teljes erejével fog lesújtani." Ennek biztosításával a kormány Haubrich József hadügyminisztert bízta meg.[124]

A „Magyarország népéhez" intézett kiáltvány – amelyet a *Népszava* augusztus 2-i száma közölt – nem adott világos képet sem a történtekről, sem az új hatalom jellegéről. A fölhívásból arra lehetett következtetni, hogy csak kormányváltozás történt. Az új kormány arra szólított fel, hogy mindenki maradjon a helyén, a tanácsok, a direktóriumok, a Vörös Őrség. A kiáltványban szerepelt az is, hogy mindez az antanttal való tárgyalás alapján és az ő kívánságára történt, s ezért az antant segíteni fog, hogy azok a súlyos belső nehézségek, amelyek az élelmezésben is érzékelhetők, valamelyest csökkenjenek. A *Népszava* is a következő-

ket írta: „A munkástanács levonta a helyzet következményeit. Belátta, hogy a szocializmus ügye más taktikát követel, mint amit követelt hónapokkal ezelőtt, és a munkásmozgalom, a szocializmus ügye megmentése érdekében lemondott a szocializmus egy olyan eszközéről, amely a munkásosztály kezébe adta az egész társadalom átformálásának a lehetőségét. Ha a magyar proletariátus öntudatos és egységesen meg tudja állni a helyét a jövőben is, úgy, ahogy ezt már tette, akkor bizakodhatunk abban, hogy azokat a válságos időket, amelyek elébe néz Magyarország népe, a magyar proletariátus úgy éli át, hogy ereje, harci tüze, forradalmi készsége nem fog lankadni."[125]

Az ellenforradalom már fölemelte a fejét, de a forradalom még létezett, még lélegzett. Budapesten a Vörös Hadsereg katonái és a Vörös Őrség állományának túlnyomó többsége még harcba indult volna a főváros megvédéséért a románokkal szemben.[126]

Az erőviszonyokat mutatta, hogy augusztus 1-én még a legtöbb helyen szétszórták az ellenforradalmi tüntetőket, csoportosulásokat. Budapesten a 4. hadtest parancsnokságának rendelete értelmében a telefonközpontokat, a főpostát, az összes fontosabb középületeket megszállták a katonák. Az utcákon vörös őrjáratok cirkáltak, a munkászászlóaljak különítményei riadókészültségben voltak.

Budapesten az üzemek jelentős részében a bizalmiak, a szakszervezeti vezetők úgy ítélték meg, hogy a kormányváltozás ellenére változatlanul a proletariátus van hatalmon. A munkások nagy többsége – éppen mert ragaszkodott a munkáshatalomhoz és mert illúziói voltak a szakszervezeti kormány iránt – nem látta világosan az új hatalom jellegét. Az országban pattanásig feszült volt a légkör, s a munkások azt gondolták, hogy ebből a Peidl-kormány támogatása a kivezető út.

Augusztus 2-án még a kormányférfiak megnyilatkozásaiból is olyan következtetést lehet levonni, hogy a szakszervezeti kormány nem tűzi napirendre a kapitalizmus visszaállítását, hanem, ha kompromisszumokkal is, megőrzi a szocialista jellegű átmenet feltételeit. Lehet, ebben szerepe volt annak is, hogy maga a kormány sem tudta, milyen irányba lökik az események. De a kialakult helyzet már magában

hordozta a lehetőségét annak, hogy az események a kapituláció irányába fejlődjenek.

A Peidl-kormány egyre több olyan rendeletet adott ki, amelyek arról tanúskodtak, hogy nemcsak a tanácsrendszert számolja fel, hanem a polgári demokratikus rendszer megteremtésének lehetőségét is. Augusztus 2-án politikai amnesztiát hirdetett: a szabadlábra helyezettek többsége ellenforradalmár volt, ellensége a Peidl-kormánynak is.

Augusztus 4-én a kormány visszavonta a házak köztulajdonba vételére vonatkozó korábbi rendeletet és megszüntette az ipari üzemek szocializálását. Visszaállították a bíróságokat és ügyészségeket abban a formában, ahogy 1918 októbere előtt működtek. Augusztus 5-én megszüntette a cenzúrát, minden irányzat számára sajtószabadságot biztosított. Lehetővé tette a magán-nagykereskedelem helyreállítását. Ugyanaznap megszüntették a Vörös Őrséget és visszaállították a rendőrséget.

Amilyen mértékben Peidlék fölszámolták a munkáshatalmat, olyan mértékben olvadt el saját erejük is, és került előtérbe a nyílt ellenforradalom. A szakszervezeti kormány ezzel – akarva-akaratlanul is – egy nyíltan reakciós, diktatórikus ellenforradalmi hatalom számára egyengette az utat.

Az első napokban még a dunántúli megyékben, járásokban, városokban is helyükön vannak a tanácsok, még tanácskoznak, intézkednek, bár az ellenforradalom már itt is rohamra készül. Létezik még a Vörös Őrség, a Vörös Hadsereg egyes alakulatai, amelyek még augusztus első napjaiban is eredményesen védekeznek az ellenforradalmi csoportokkal szemben. Több helyen kerül sor fegyveres összeütközésekre a vörösök és a fehérek között, így Székesfehérvárott, Mosonmagyaróváron, Szombathelyen, Tabon, Lovászpatonán, Sümegen, Tapolcán, Mosonszolnokon. Augusztus első napjaiban vidéken néhány helyen még sikerült visszaszorítani az ellenforradalmi megmozdulásokat.

A tanácskormány lemondása mozgásba hozta az ellenforradalmi rétegeket, a Vörös Hadsereg és a Vörös Őrség egy része csatlakozott az ellenforradalomhoz, sőt előfordult, hogy innen indult meg a mozgolódás. Vörös tisztek, akik lelkük mélyén ellenforradalmárok maradtak, a Vörös Őrség volt csendőr tagjai, ügyvédek, főszolgabírók, polgármesterek, földbirtokosok, városi polgárok, gazdagparasztok és

lumpenproletárok együtt léptek föl és indultak harcba a munkáshatalom fölszámolásáért.

Tormay Cecile leírta könyvében, hogy a Peidl-kormány idején Balassagyarmaton nem tűrték a háromszínű zászlót, de bevonták a vörös zászlót is. Még volt Vörös Őrség, elfogtak ellenforradalmárokat, még harcoltak a Tanácsköztársasághoz hű alakulatok, de már föltűntek gépfegyveres ellenforradalmi egységek is. Az egész városban nyugtalanság uralkodott. Augusztus 3-án újabb hírek érkeztek, hogy az antant megbízottai tárgyalnak a Peidl-kormánnyal, a királyi román hadsereg pedig megállt. Balassagyarmat utcáin megint egy időre a kommunisták befolyása érvényesült. De már egyre több volt az olyan hivatalnok, detektív és katona, akit reteknek neveztek, „kívül vörös, belül fehér".[127]

Ennek ellenére Magyarországon 1919-ben a dolgozók jelentős része még akkor is a magáénak érezte a tanácshatalmat, amikor a szakszervezeti kormány már megkezdte felszámolni annak intézkedéseit, hatalmi szerveit. Egy átmeneti állapot jött létre: a dolgozók egy része még próbálja védeni a hatalmat, még hiszi, hogy proletárdiktatúra van, ha a kormány meg is változott. De hamarosan tapasztalnia kell, hogy a munkáshatalom hívei mind jobban sarokba szorulnak.

A különböző polgári körökben Budapesten is elevenen élt a remény, hogy a Peidl-kormány hamarosan meg fog bukni. Zárt ajtók mögött különböző magyarázatokat és kombinációkat fűztek az eseményekhez. Többre egyelőre nem futotta a tevékenységükből. Ilyen politizáló társaságok a főváros úripolgári negyedeinek majd minden utcájában léteztek.

A nyílt ellenforradalmi irányzatok viszont azonnali célul tűzték ki a szakszervezeti kormány eltávolítását. Közéjük tartozott a Fehér Ház elnevezésű ellenforradalmi csoport is. De az erőviszonyok az első napokban nem kedveztek nekik.

Peidl közben lépéseket tett egy koalíciós kormány létrehozására. Már augusztus 2-án táviratoztatott Nagyatádi Szabó Istvánnak, volt minisztertársának és kérte, haladéktalanul jöjjön Budapestre, mert koncentrációs kormányt kíván létesíteni. Ugyanakkor Budapesten is keresett ismertebb politikusokat, például a keresztényszocialista Huszár Károlyt. Tervbe vették, hogy bevonják Popovics Sándor volt pénzügyminisztert. Peidl Gyula augusztus 4-én délelőtt tárgyalt

Beck Lajossal, aki azt javasolta, hogy a kormány mondjon le, és Lovászy Márton alakítson egy koncentrációs kormányt.[128]

Mindabban, ami ebben az időszakban Budapesten történt, óriási szerepe volt az antantmissziónak és vezetőjének, Guido Romanelli alezredesnek. Budapesten az olasz katonai missziót az 1918. novemberi fegyverszünet után hozták létre. Akkor nevezték ki a misszió vezetőjét és tagjait, de kezdetben még a bécsi katonai misszió kihelyezett részlegeként működött, nem volt autonóm joga. A budapesti antantmisszió már a szövetségesek Párizsban ülésező négyes tanácsának volt alárendelve. Az útmutatást a Romanelli vezette katonai misszió számára is Clemenceau táviratai adták.

Romanellit augusztus 1-én délután 4 óra felé értesítette az új kormány külügyminisztere a kormányváltozásról. Meghívták délutánra a szociáldemokrata párt klubjába, ahol a kijelölt új miniszterelnök és a kormány tagjai gyülekeztek. Peidl átfogó képet adott Magyarország általános helyzetéről. Az első helyen említette a közbiztonság megjavításának sürgető szükségességét, mindenekelőtt a Vörös Hadsereg katonai alakulataitól féltve azt. Másodsorban a román csapatoktól tartott, amelyek – információi szerint – már csak kétnapi járásnyira voltak Budapesttől. Azért is kívánt Peidl Gyula és kormánya sürgősen tárgyalni Romanellivel, hogy rávegyék: haladéktalanul sürgönyözzön a békekonferencia elnökének és kérje, járjon közbe a román kormánynál, függessze föl az ellenségeskedéseket, mert az új kormány minden garanciát megad az antantnak, teljesíti annak óhajait, aláveti magát a négyek tanácsa által diktált békefeltételeknek.

Romanelli e kérésre ott helyben azt válaszolta, hogy az új magyar kormánynak közvetlenül kell megegyezni Romániával, és ezt fegyverszüneti szerződésben rögzíteni, hiszen Romániának minden oka megvan rá, hogy Magyarországgal hadiállapotban levőnek tekintse magát. Megígérte azonban, nem fogja elmulasztani, hogy közreműködjék a két harcoló fél közötti fegyverszünet létrehozásában.

Peidl biztosította Romanellit, hogy az általa szervezett üzemi munkászászlóaljak le fogják fegyverezni a bolsevikok különböző fegyveres csoportjait, mint ahogy le fogják fegy-

verezni a Vörös Hadsereg visszavonuló alakulatait is. Peidl azt kérte Romanellitől, hogy az olasz misszió is forduljon Budapest népéhez, hogy higgyenek a Peidl-kormány jóakaratában és támogassák azt. A Peidlék által kért kiáltványt Romanelli megírta, s másnap a Peidl-kormány kiáltványával együtt megjelent Budapest házainak falain.

Romanelli a tárgyalásokon abból indult ki, hogy amíg a tanácskormány nem nyugodott bele az imperialista fegyverszüneti és békeszerződésbe és fegyvert fogott a határok védelmében, addig az új kormány mindent elfogad, ennélfogva lehet és kell tárgyalni vele. Ezért a következőket sürgönyözte Clemenceaunak: „A magyar tanácsköztársaság kormánya a mai napon bejelentette lemondását és egy olyan kormánynak adta át a helyét, amely kinyilvánította, hogy elfogadja a szövetséges hatalmak javaslatait annak megfelelően, ahogy azokat Borghese herceg, Olaszország meghatalmazott minisztere és Cuninghame ezredes, a bécsi brit katonai misszió vezetője július 25-én, Bécsben közösen kidolgozta. Az új kormány fölhatalmazta alulírottat, hogy az említett hatalmak egyetlen képviselőjeként közvetítsen a két szemben álló hadsereg parancsnokai között egy fegyverszüneti javaslatot, amelyet – őexcellenciája határozatát várva – módomban áll közvetlenül a fent említett parancsnokokhoz elküldeni minden további vérontás elkerülése céljából."

Augusztus 2-án megérkezett Clemenceau válasza: „A szövetségesek tanácsa úgy véli, hogy nem avatkozhatunk bele a Magyar Népköztársaság belpolitikájába és ennélfogva nem foglalkozhatunk a bécsi szövetséges missziók két tagja által előterjesztett javaslatokkal." A válasz kiemelte, hogy a szövetséges hatalmak és Magyarország közötti viszony elismert bázisául egyedül az 1918. november 13-i fegyverszüneti szerződés szolgálhat.[129]

Clemenceau a szövetséges hatalmak nevében közölte, hogy a román csapatokat egyelőre megállásra szólítja fel azon a vonalon, amelyet addig elfoglaltak. Romanelli úgy vélte, hogy a román csapatok parancsnokságát is sürgősen tájékoztatnia kell erről az állásfoglalásról. Abból indult ki, hogy a román hadmozdulatok részét képezik egy kombinált tervnek, amelyben a csehszlovák alakulatok is részt vesznek, és ezért ha nem is formálisan, de ténylegesen Franchet

d'Esperey tábornoknak, a keleti hadsereg főparancsnokának engedelmeskednek. Ezért Romanelli egy rádióüzenetet intézett hozzá, amelyben elmondta, hogy kötelességének tartja közölni a békekonferencia elnöke által hozzá intézett sürgöny teljes szövegét. De nemcsak sürgönyt küldött, hanem egy levelet is eljuttatott a keleti hadsereg főparancsnokához. Úgyszintén futárt indított a Budapest felé vonuló román hadsereghez is. Ekkor érkezett meg Romanellihez Clemenceau válasza, azzal az állásfoglalással, hogy a románok álljanak meg ott, ahol vannak. A küldönc azonban hiába keresett egy olyan román parancsnokot, aki hivatott lett volna intézkedni, a román csapatok tehát tovább meneteltek a már csak néhány kilométerre levő főváros felé.[130]

Romanelli utólag megértőnek mutatkozik a románok iránt: „Feltartóztatni egy ilyen katonaságot rendkívül nehéz – írja –, hacsak a bukaresti kormány meg nem hajol Párizs akarata előtt, de hisz akkor Nagy-Románia elszalasztaná az alkalmat, hogy magának tudjon egy olyan fényes győzelmet, mint Budapest elfoglalása."[131]

„Antant"-csapatok Budapesten

A párizsi békekonferencia alighanem maga is így ítélte meg a dolgot, mert noha augusztus 2-án megállásra intette a románokat, 4-én már úgy döntött, hogy nem tud más megoldást, mint hogy román megszállás alá kerüljön a Duna–Tisza köze és Budapest is.[132] Mindenekelőtt a francia kormánynak volt az az álláspontja, hogy a fegyveres megszállásra szükség van, és az adott helyzetben ezt csak a románok tudják biztosítani. Úgy ítélte meg, hogy a román megszállás mindaddig elengedhetetlen, amíg a román erőket fel nem tudják váltani a szervezett magyar erőkkel vagy a szó igazi értelmében vett antantcsapatokkal. Olyan helyzet alakult ki tehát, hogy a román főparancsnokság, a román királyi hadsereg az antant akarata végrehajtójának érezhette magát.

Bukarest ebben a helyzetben megpróbálta a négyek tanácsát kész tények elé állítani. Jóllehet Románia kiváltképpen Franciaországnak és az antantnak köszönhette sikereit, most igyekezett kihasználni a helyzetet.

Augusztus 3-án Romanelli éppen reggelizett, amikor értesítést kapott, hogy Újpestre érkezett egy román lovashadosztály, és parancsnoka, Mardarescu tábornok már tárgyal Haubrich József városparancsnokkal, a hadügyminisztérium vezetőjével. Romanelli a tárgyalások színhelyére sietett. Mardarescu tájékoztatta őt, hogy milyen parancsot kapott, és elmondta, nincs tudomása arról a táviratról, amelyet Clemenceau küldött az antantmisszió vezetőjének. Ezen a tárgyaláson Romanelli, Haubrich és a román tábornokok nemcsak abban állapodtak meg, hogy az Újpestre érkezett román csapatokat hogyan helyezzék el, hanem abban is, hogy a románok nem avatkoznak be a főváros belső életébe, csak abban az esetben, ha „nyilvánvalóvá válik, hogy a kormány képtelen elhárítani a zavarokat".[133]

Az augusztus 3-ról 4-re virradó éjjel a magyar kormányt értesítették: Párizsban határozat született, hogy négy tábornokot küldenek Magyarországra, egyet-egyet valamennyi antanthatalom részéről. Romanelli pedig, miután a román lovashadosztály parancsnokságával megállapodást kötött, a következő jegyzéket juttatta el a Peidl-kormányhoz: „A román csapatoknak – vagyis az antant csapatainak – Budapestre érkeztével a magyar kormány számára megszűnik annak a szükségessége, hogy nagy létszámú fegyveres erőkontingenst tartson fönn a közrend biztosítására. Ezért az olasz katonai misszió szükségesnek tartja, hogy a magyar kormány a fegyverszüneti feltételeknek engedelmeskedve egy esetleges fölkelés okait megelőzve alkalmazkodjék a következőkhöz:

1. Csökkentse reguláris csapatainak létszámát az 1918. november 13-i fegyverszünetben rögzített mennyiségre, olyan elosztásban, mint béke idején.

2. Rendelje el, hogy a városi és vidéki lakosság a legrövidebb időn belül szolgáltasson be minden birtokában levő tűzfegyvert, lőszert, kézigránátot és robbanószert.

3. Gondoskodjék a vörös alakulatok azonnali lefegyverzéséről és leszereléséről.

4. A fenti intézkedések betartásáról folyamatosan tájékoztassa a missziót."[134]

A román hadsereg azonnal hozzáfogott a rekviráláshoz. Ahogy egy olasz író látta: „A románok a fejükbe vették, hogy a budapesti bolsevikok ellen akarnak harcolni, és mivel

bolsevikok nem voltak ott, Budapesttel harcolnak. És elfoglalnak, bebörtönöznek, parancsolnak."[135]

Az antant békeelőkészítő bizottságának, a négyek tanácsának Clemenceau által megfogalmazott elképzelései és a román királyi kormány törekvései között az ellentétek Budapest megszállása közben egyre erőteljesebben megmutatkoztak. Ezt tükrözte a párizsi döntés a tábornokokból álló antantbizottság kiküldéséről. Az erről szóló hírt Romanelliék közölték a sajtóval is, de Holban tábornok, az időközben Budapestre érkezett román megszálló hadtest parancsnoka, megcenzúrázta Clemenceau üzenetét, noha a román hadsereg az antant nevében vonult be Budapestre.

A magyar uralkodó körök egy része örömmel vette a románok bevonulását. A Friedrich-féle szervezkedés résztvevői még 4. előtt kérték a román parancsnokságot, hogy foglalják el Budapestet. Amikor a román hadsereg Budapesttől 15 km-re állt, Friedrich István megbízásából Schnetzer Ferenc tábornok vezetésével egy küldöttség ment a román főparancsnokhoz és felkérte a főváros megszállására.[136] A bécsi Antibolsevista Comité megbízásából őrgróf Pallavicini György és gróf Csáky István ugyancsak kérték az ottani román diplomáciai köröket, hogy vonuljanak be Budapestre. Miután a román csapatok a várost elfoglalták, Friedrich István és Schnetzer Ferenc rendszeres kapcsolatban állt a főparancsnokkal, s katonai segítséget kértek tőle a Peidl-kormány erőszakos megdöntésére.

Friedrich számára világos volt, hogy a román hadsereg előretörése és Budapest elfoglalása az ő győzelmüket is jelenti. A románok viszont már korábban tapasztalták Aradon, Szegeden, hogy a nyílt ellenforradalmi restauráció híveivel meg lehet állapodni, azok üdvözlik az ő hadjáratukat, segítenek nekik. Látták, hogy ezek a körök mindent alárendelnek a hatalom visszaszerzésének, s még ha kellemetlen és szégyellni való is, hogy a román királyság szerzi ezt vissza számukra, a legfontosabb maga a hatalom.

Peidl Gyula augusztus 6-án délután 5 órára összehívta a minisztereket. Ekkor többeknek föltűnt, hogy egy géppuskásokkal kiegészített román zászlóalj vonul a Várba és a miniszterelnökségi épület előtti térségen foglal el lőállást. Az alakulat voltaképpen körbevette a miniszterelnökség épületét. Mind több és több ember gyülekezett és nézte a nem mindennapi látványt.

Már az előző nap is érkeztek jelentések a román katonaság akcióiról. A román királyi hadsereg nyomozó, elhárító, hírszerző és egyéb alakulatai jelentős számban tartóztattak le embereket. Volt közöttük szakszervezeti aktivista, szociáldemokrata, kommunista, de olyan is, akinek semmi köze nem volt a politikai eseményekhez. Augusztus 6-án a letartóztatások megszaporodtak. A város minden részéről érkeztek jelentések, hogy a román hatóságok tömeges letartóztatásokat hajtanak végre, ezért a miniszterelnök felvilágosítást akart kérni a rendőrségtől, mit tud erről. Meglepetten tapasztalták, hogy telefonközpontjuk nem működik. Kiderült, hogy a telefonközpont mindenféle kapcsolást megszüntetett. Amikor érdeklődtek, hogy ez kinek a parancsára történt, azt a választ kapták, hogy a román katonai parancsnokság utasítására. A román parancsnoktól viszont olyan felvilágosítást kaptak, hogy a kormány kérelmére rendelték el a telefonkapcsolások beszüntetését. Peidl ezt hallva rendkívül elcsodálkozott, és megkérdezte minisztertársait: hogyan, már új kormány alakult?

Hét óra lett, mire a miniszterek megkezdték az ülést. Nyolc óra tájban váratlanul és idegesen a terembe lépett dr. Balla István miniszteri osztálytanácsos. Mindenki Ballára meredt. Ő megszólalt: „Kérem, miniszterelnök úr... itt valami történt. A rendőrség megszállta a miniszterelnökség épületét, a kapukat bezárták, parancsot adtak ki, hogy az épületet senkinek sem szabad elhagyni."[137]

A teremben csend lett. A miniszterek egymásra néztek, mintha valaki közülük felvilágosítást tudott volna adni a történtekről. Peidl szólalt meg: „Kinek a parancsára történt mindez?" Mielőtt azonban bárki is válaszolhatott volna, egy vékony, szikár ember lépett be, több katonatiszt és rendőrtisztviselő kíséretében. Egy részük gyorsan a miniszterek

háta mögé került, másik részük pedig megállt az ajtó előtt, elzárva a kijáratot. A szikár úr bemutatkozott: doktor Csilléry András, majd a következőket jelentette ki: „Felsőbb parancsra jöttünk, hogy az egyesült forradalmi pártok nevében felszólítsam a kormányt, hogy adja be lemondását és engedje át helyét annak az ideiglenes kormánynak, amely egy-két napon belül meg fog alakulni és amelyben a munkások is képviselve lesznek. Ez az ideiglenes kormány csak átmeneti lesz és csak addig marad a helyén, amíg a nemzetgyűlési választások megejtetnek és az ország vezetését egy végleges kormány veheti át."[138]

Peidl ellenvetéseire Csilléry közölte: amennyiben a kormány tagjai nem engedelmeskednek, valamennyiüket őrizetbe veszik. Azt is hozzátette, hogy a román katonaság, amely e célból már a délután folyamán megszállta a Várat, minden szükséges segítséget megad.

Peidl hivatkozott azokra a tárgyalásokra, amelyeket polgári politikusokkal folytatott a kormány kiszélesítése céljából. Végül rövid vita után kijelentette, hogy „lemondásunkat csupán az erőszaknak engedve, kényszerhelyzetben adjuk be".

Ekkor jelent meg a tanácskozó terem ajtajában Schnetzer Ferenc tábornok és akárcsak Csilléry, ő is megígérte, hogy ha készek lemondani, semmi bántódásuk nem lesz.

A Peidl-kormány megbuktatásában jelentős szerepet játszó Schnetzer tábornokot már az 1919. január 6-ra kitűzött ellenforradalmi puccs alkalmával katonai parancsnoknak szemelte ki Gömbös Gyula és a körülötte gyülekező katonatiszti csoport. A Tanácsköztársaság alatt Schnetzer különböző ellenforradalmár tisztekkel, polgárokkal, papokkal állt összeköttetésben. Kapcsolata volt a ludovikások ellenforradalmi megmozdulásával is, bár ő maga a szervezőket igyekezett lebeszélni erről az akcióról, mert még korainak tartotta. A sikertelen megmozdulás után Friedrich Istvánnal és Pekár Gyulával együttesen szervezték meg a Fehér Ház elnevezésű ellenforradalmi mozgalmat.[139]

Schnetzer közölte, hogy garantálják minden miniszter – a volt népbiztosokat is beleértve – személyes biztonságát. A felelősség kérdését az új nemzetgyűlés megválasztásáig függőben hagyják. Azt tanácsolta, hogy a Peidl-kormány miniszterei egyelőre ne hagyják el a miniszterelnökség épü-

letét, a következő naptól pedig tartózkodjanak a lakásukon. Peidl kérte, hogy Peyer Károly belügyminisztert a rendőrségről szintén hozzák a Várba. Ezt a kívánságát azonnal teljesítették. Peyert a kormány küldte el tájékozódni a román csapatmozdulatok okáról. Harrerral együtt ment a főkapitányság épületébe, hogy ott kérjen fölvilágosítást. A főkapitány szobájában több, teljes díszbe öltözött magas rangú rendőrtisztviselőt talált. Dietz Károly főkapitányt addigra már rendőrtiszt társai leváltották.[140]

Amikor ugyanis a Peidl-kormány a Vörös Őrséget feloszlatta és visszaállította a régi rendőri apparátust, visszatódultak a Tanácsköztársaság, sőt az őszirózsás forradalom előtti rendőrtisztviselők is a főkapitányságra és a rendőri szervezetekbe. A rendőrség tisztviselői karát 1919. augusztus 6-án tanácskozásra hívták össze, amelynek célja az volt, hogy az egész tisztviselőkart rábírják: tagadja meg az engedelmességet a szakszervezeti kormánynak. A megbeszélésen egy nyilatkozatot fogadtak el, amelyben kijelentették, hogy nem tűrik meg a rendőrségnél vezető állásban azokat, akik a forradalmak idején ilyen tisztséget töltöttek be. A nyilatkozatot rövid idő alatt 147 rendőrtisztviselő írta alá.[141]

A Fehér Ház nevű szervezet vezetői ekkor úgy látták, hogy ütött a cselekvés órája. A főkapitányságon levő, számukra megbízható rendőrökkel és detektívekkel végrehajtották a puccsot.

A lemondott miniszterek éjfél után 3 óráig voltak együtt, azután román katonák fedezete mellett mindegyiküket a lakására szállították.[142] Csilléry fél kilenckor hagyta el a miniszterelnökséget, de az utcán még vörösőrök cirkáltak, akik igazoltatták. A kormányt ugyan már sikerült lemondatniuk, de az utcán még nem ők voltak az urak. Ezért Csilléry inkább visszament a miniszterelnökségi palotába és ott önmaga és Schnetzer számára kiállíttatott egy igazolást, mely szerint jogosultak este az utcán tartózkodni, sőt autót is igénybe vehetnek.

A Bristolban, József főherceg lakosztályában eközben folyt a vita az új kormány összetételéről. Friedrich István fölajánlotta: ő elvállalja a miniszterelnökséget. Friedrichről köztudott volt, hogy jó kapcsolatban van a főherceggel. Az őszirózsás forradalom idején olyan megállapodás jött létre közöttük, hogy Friedrich államtitkári beosztásában minden

lehetőt elkövet, hogy a katonai főparancsnokság József főherceg kezébe kerüljön.[143]

A Tanácsköztársaság ideje alatt – mint már említettük – Friedrich István a Fehér Ház nevű ellenforradalmi szervezethez tartozott. Az augusztus 6-i puccsot az úgynevezett Forradalmi Vezértanács szervezte meg, ez volt a kezdeményezője a Keresztény Nemzeti Párt megalapításának Budapesten.[144] Létrehoztak egy úgynevezett húszas bizottságot, amelynek feje dr. Pekár Gyula és dr. Bleyer Jakab volt, vezérkari főnöke pedig Géher Gyula százados. A húszas bizottság Csilléry András fogorvos Baross utcai lakásán tartotta tanácskozásait. Ez volt az úgynevezett Fehér Ház.

A társaság igyekezett kapcsolatokat kiépíteni, embereket megnyerni és különböző ellenforradalmi akciókat, megmozdulásokat szervezni. Létrehoztak egy sajtóinformációs irodát is, aminek az volt a feladata, hogy beszerezze a különböző külföldi lapokat és tájékozódjék az európai helyzetről. Mindenekelőtt azért, hogy az antant elképzeléseihez igazodjanak és a legjobb pillanatot válasszák ki a cselekvésre.

A Vezértanács megnyerte Schnetzer Ferenc tábornok közreműködését, s érintkezést keresett és talált az olasz katonai misszió vezetőjével, Romanelli alezredessel is.[145] Az olasz misszió maga is toborzott megbízható embereket, akiktől információkat várhatott. Így került kapcsolatba különböző ellenforradalmi csoportokkal, köztük a Fehér Házzal is. Tagjai számára igazolásokat adtak.[146]

Amikor a Vörös Hadsereg offenzívája kudarcba fulladt, a Fehér Ház tagjai Romanellihez fordultak, hogy segítségével átvegyék a hatalmat. Augusztus 2-án a Fehér Ház két vezetője, Papp Géza és Ilovszky János ismét tárgyalt Romanellivel. Az alezredes éjjel 11 órakor egy segédtisztje jelenlétében fogadta őket. Közölték vele – erőteljesen eltúlozva valóságos erejüket –, hogy: „Mi 40 000 ellenforradalmár nevében jöttünk ide, hogy bejelentsük az alezredes úrnak, hogy mivel a mostani kormány semmi tekintetben nem képviseli a magyar nemzetet, ellenforradalmat támasztunk, és kérjük alezredes urat, szíveskedjék ezt tudomásul venni."[147]

Hefty Richárd jellemzése az ellenforradalmárok összejöveteleiről – hogy ti. fantáziálnak és eltúlozzák saját képességüket – pontosan állt a Fehér Ház vezetőire is. A valóságban ennek a szervezetnek csupán néhány katonai alakulathoz,

valamint a főkapitányság ellenforradalmi érzelmű rendőrtisztjeihez volt kapcsolata. Ez utóbbiak vitték keresztül megfelelő kapcsolataik révén – Peidl Gyula miniszterelnök ellenében, aki a szocialista Bíró Dezsőt akarta kinevezni rendőrkapitánynak –, hogy Dietz Károly, a Tanácsköztársaság előtti budapesti főkapitány legyen ismét a rendőrség vezetője.[148]

Augusztus 3. és 6. között Csilléry és Friedrich lakására katonatisztek, rendőrtisztek, detektívek, minisztériumi főtanácsosok jártak. Sokan érezték már ekkor, hogy ők a „jövő emberei", csak a „Peidl-kormány nem tudott ezekről a szervezkedésekről, mert a rendőrség nem volt a kezükben".[149]

A miniszterelnökség és különböző minisztériumok régi tisztviselői, akiket az októberi forradalom, illetve a Tanácsköztársaság menesztett, de az állásukban maradtak közül is többen már augusztus 2-től tanácskoztak arról, mitévők legyenek. Végül 5-én döntést hoztak, miszerint: „... a Peidl-kormánynak semmiféle politikai irányú munkában nem segédkeznek, ily természetű kormányrendelkezést végre nem hajtatnak és ezt a kormány minden tagjának udvariasan, de határozottan tudtára adják". Döntésüket ez az ún. minisztériumközi bizottság francia, angol és olasz nyelven azonnal írásban is közölte az antantmisszióval.[150]

Friedrichék tettrekészségét nemcsak táboruk gyarapodása, nemcsak Romanelli jóindulata erősítette, hanem az az információ is, amelyet a telefonközpontban levő embereiktől szereztek. Lehallgatták ugyanis Peidl Gyula Béccsel folytatott tárgyalásait. Böhm Vilmos Bécsből közölte a miniszterelnökkel, hogy az antant kész megegyezni a Peidl-kormánnyal, ha az kibővül polgári politikusokkal, akik a polgárságot és a parasztságot is képviselik. „Az üzenetet az a telefonkezelő lány, aki a telefonkapcsolást adta, már a következő percben szóról szóra közölte Csilléry Andrással."[151]

Ekkor állapodtak meg abban, nem szabad tovább halogatni az akciót. Augusztus 5-én délután elfogadták Friedrich István már augusztus 1-én elhangzott javaslatát, hogy József főherceget hozzák föl Alcsutról Budapestre, s kérjék fel: legyen az ország kormányzója. Továbbá távolítsák el a Peidl-kormányt, és a kormányhatalmat a királyi herceg által kinevezendő, lehetőleg hivatalnok-kabinet kezébe tegyék le.

Friedrich István javaslata József főherceg bevonására

nem talált teljes egyetértésre. Pekár Gyula dühösen és idegesen vitatkozott vele, mondván, „végezzük el a goromba munkát mi magunk. Hátha vér fröccsen a főhercegi palástra, ez az egész royalista eszmét diszkreditálhatná. Előbb intézzük mi el a goromba munkát, aztán hívhatjuk a főherceget." A Fehér Háznak eredetileg Pekár Gyula volt a jelöltje a miniszterelnöki tisztségre, de mivel ellenezte József főhercegnek a puccsba való bevonását, ezért visszahúzódott, s Friedrich személye került előtérbe.[152]

A Fehér Ház vezetői egyébként nemcsak Romanellit keresték föl, hanem „ugyanezzel a céllal felkerestük a román parancsnokságot, és közöltük velük, hogy mi haladéktalanul megteszünk minden intézkedést arra nézve, hogy ez a kormány a helyén ne maradhasson..."[153] A puccs tervét egyeztették Vasilescu román vezérkari főnökkel.

Augusztus 5-én éjjel a főkapitányság két kocsijával négy magyar tiszt román engedéllyel átment Alcsutra, azzal az utasítással, hogy József főherceget Budapestre kísérjék. Mikor József főherceg megérkezett, először a szervezet egyik tagjának a lakására ment. A rövid megbeszélés után a Bristol Szállóban, ahol egy lakosztály már elő volt készítve számára, a főherceg fogadta az ellenforradalmi vezetőket.

Noha a királyi Románia a későbbiekben gyakorta szólt elítélően a Habsburg-monarchiáról, valójában minden szükséges támogatást megadott József főhercegnek és híveinek. Csilléry András 1920. január 18-án a *Virradat*ban megjelent interjúban a következőket mondotta erről: „Csak azt akarom megjegyezni, hogy egy román katonatiszt lojalitásának köszönhető, hogy az egész akciót sikerült végrehajtani."[154]

A Friedrich-kormányok és az antant

A Friedrich-kormány tehát a megszálló királyi román hadsereg árnyékában, annak segítségével született és működött.

Az új kormány augusztus 7-én tartotta első tanácskozását. A miniszterelnök ünnepélyesen elismerte, hogy a nemzetgyűlési választásokig József főherceg Magyarország kormányzója, aki Friedrich István kérésére megeskette a kormány tagjait.[155]

A kormány azonnal statáriumot hirdetett, folytatta és kiterjesztette a letartóztatásokat. A börtönök a Friedrich-kormány idején zsúfolásig megteltek, s a helyzeten az sem változtatott, hogy a polgári radikális *Világ* és a *Népszava* sok mindent megírtak, ami a börtönökben történt. „A foglyok egy részét vidékről szállították Budapestre. Sokan közülük még legszükségesebb ruhadarabjaiktól is meg voltak fosztva, az élelmezésük gyalázatos volt és legnagyobbrészt a puszta padlón feküdtek a hideg cellákban. Ivóedények, mosdóedények hiányoztak és ez volt az oka annak a börtönök történetében is páratlanul álló szomorú jelenségnek, hogy naponta fordultak elő vérbaj és tüdővész fertőzések."

Rögtön az első héten a Friedrich-kormány rendőrsége a város különböző részein elkobozta a szocialista szemléletű könyveket, nyomtatványokat. Házkutatásokat tartottak a nyomdákban, letartóztatták a nekik nem tetsző lapok rikkancsait, behatoltak a szerkesztőségekbe, molesztálták az újságírókat, akik a Friedrich-kormánnyal szemben ellenzéki hangot ütöttek meg.

Már ekkor folyt könyvégetés Budapesten. Elégették Emile Zola, Romain Rolland, Maxim Gorkij és mások műveit. „A könyvégető rendőrközegek vad dühvel vetették magukat ezekre a könyvekre."[156]

Hogy elszigetelt helyzetükből valamiképpen kikerüljenek, József főherceg már augusztus 10-én megkezdte tárgyalásait különböző politikai irányzatok képviselőivel. Így került sor arra is, hogy fogadja Peyer Károlyt, Jászai Samut és más szociáldemokrata vezetőket. „Peyerék közölték József főherceggel, hogy kormányzósága ellen nem emelnek kifogást, és a szociáldemokraták beküldik képviselőiket a kormányba, ha annak Friedrich többé nem lesz tagja, s a miniszterelnöki megbízást Lovászy Márton kapja."[157]

A szociáldemokrata párt egy másik csoportja, amely Garami Ernő körül tömörült, nem ismerte el sem a Friedrich-kormányt, sem József főherceget. Garami az 1918. októberi forradalomhoz való visszatérés mellett foglalt állást. Amíg Peyerék hajlandók voltak megalkudni az ellenforradalom szélsőséges szárnyával is, a Garami-csoport egy polgári demokratikus kormányzatot szeretett volna.

Mindenekelőtt külpolitikai okok miatt a kormány egyelőre a Magyar Köztársaság nevében lépett föl. József főherceg

az antantmisszió előtt olyan kijelentést tett, hogy ő és kormánya köztársasági alapon áll. A törvénykezés ideiglenes szabályozásáról szóló 4038/1919. ME számú rendelet kimondotta, hogy a bíróságok az alkotmányosság teljes helyreállításáig a Magyar Köztársaság nevében ítélkeznek.[158]

József főherceg és a Friedrich-kormány mindent megtett annak érdekében, hogy az antant elismerje, de hasztalan. Clemenceau ezt világosan kifejezésre juttatta a szövetségesek katonai bizottságához küldött augusztus 23-i táviratában: „A szövetkezett és társult hatalmak illő vizsgálat tárgyává tették azokat az értesítéseket, amelyeket a Budapestre kiküldött missziótól és más forrásokból kaptak, és a következő határozatra jutottak: A szövetkezett és társult hatalmakban erős a vágy, hogy a magyar néppel tartós békét kössenek, nem hiszik azonban, hogy az lehetővé válik addig, amíg a jelenlegi magyar kormány van a hatalmon. Ez a kormány nem a nép akaratából létesült, hanem egy idegen hatalom segítségével és egy rendőrcsoport által végrehajtott államcsínynek köszönheti a létét. A kormány feje a Habsburg-család egy tagja, azé a Habsburg-házé, amely politikája és becsvágya következtében nagymértékben felelős azért a szerencsétlenségért, amely alatt ma az egész világ szenved és még soká szenvedni fog."[159]

József főherceg számára így nem maradt más hátra, mint hogy lemondjon kormányzói tisztéről. Lemondásában szerepet játszott Jugoszlávia és Csehszlovákia kormányainak éles tiltakozása is.[160]

A Friedrich-kormány többször is átalakult, az antantot azonban egyik megoldás sem elégítette ki, egy ún. koncentrációs kormány létrehozását követelte. Az események alakulásába tevékenyen beleszólt a megszálló román hadsereg parancsnoksága is, amely országa uralkodó osztályainak érdekében próbált manőverezni.

A királyi román hadsereg idővel enyhítette a terrort, s lehetővé tette azt is, hogy a Friedrich-kormány brutalitásait, a budapesti börtönökben levő viszonyokat a lapokban szellőztessék. Érzékeltetni akarták az ország lakosságával, de főleg az antant liberálisabb politikusaival, hogy a román jelenlét nemcsak a Tanácsköztársaság fölszámolását biztosítja és nemcsak a további forradalmi mozgalmaktól mentheti meg az országot, hanem a fehérterrortól is. A megszálló

hadsereg parancsnokainak manőverein a nagyhatalmak vezetői átláttak, s különösen az amerikaiak és az angolok arra törekedtek, hogy amikor megfelelő honi katonai erő jön létre, a román hadsereg hagyja el a Dunántúlt, Budapestet, az egész országot.

A Friedrich-kormány meg is próbált önálló karhatalmat létrehozni, főleg a rendőri, a csendőri, valamint a nemzetőri karhatalmi alakulatokat kívánta fejleszteni. A román megszállók ezt azonban csak igen óvatosan engedélyezték. Az ellenforradalom honi fő ereje így Horthy nemzeti hadserege maradt.

A királyi román csapatok Budapest után behatoltak a Dunántúlra is, s Győr–Veszprém–Székesfehérvár–Adony vonaláig jutottak előre. A szerb–horvát–szlovén királyi csapatok korábban Baranya megyét foglalták el. Ausztriából pedig Nyugat-Magyarország irányába Lehár Antal csapatai nyomultak előre és szállták meg a Nyugat-Dunántúlt. A cseh burzsoá köztársaság csapatai Pozsonynál átkeltek a Dunán.

Friedrich a kormány haderejének megszervezésére törekedve, a fehérek oldalára átállt 2. vörös hadtest vezérkari főnökét a dunántúli összes karhatalom parancsnokává nevezte ki. Az összes karhatalmi erőt, a csendőrséget, valamint az Esztergomban és környékén elhelyezkedő székely csapatokat is az ő parancsnoksága alá rendelték. A fegyveres alakulatok megteremtésére való törekvést jelzi az a rendelet is, hogy a Dunántúlon tartózkodó tényleges tisztek, valamint a havidíjas és hivatásos altisztek azonnal kötelesek valamelyik dunántúli karhatalmi alakulathoz csatlakozni.[161]

A karhatalmi alakulatokat a városokban hozták létre, a polgári őrségeket pedig a községekben. Tagjait a legnagyobb gonddal válogatták ki. Ugyanolyan jogokat és kötelességeket biztosítottak nekik, mint a rendőrségnek, így a fegyverhasználat jogát is. Parancsba adták, hogy a Dunántúlon előrenyomuló román vagy más antantcsapatokkal minden összeütközést kerülni kell. Amennyiben valamelyik városba vagy községbe román katonai alakulatok vonulnak be, a parancs szerint az ott állomásozó karhatalmi és polgári alakulatoknak vissza kell húzódniuk.

Egyes adatok szerint augusztus 9-én a Dunántúlon már 33 helyőrségben összesen 10 687 karhatalmista volt, de csak

egy részüknek volt fegyvere. Szervezésüket sürgette, hogy a Friedrich-kormányhoz működése első napjaiban olyan jelentések futottak be, miszerint nyugtalanságok, megmozdulások érzékelhetők Pápán, Nagykanizsán, Kaposvárott, Magyaróváron, Sümegen, Tapolcán, Celldömölkön, Siófokon, Tatán. Mindez azt mutatta, hogy a lakosság nem akar belenyugodni a Tanácsköztársaság vereségébe.[162]

Mindehhez hozzájárult a súlyos gazdasági helyzet is. Nem volt zsír, dohány, só, kenyérben is hiányt szenvedtek nagyon sok helyen. Az árak emelkedtek, a munkások bérét pedig azonnal a felére csökkentették. Augusztus 13-án a hadügyminisztérium olyan jelentést kapott, hogy a Vörös Hadsereg alakulatait és a Vörös Őrségeket mindenütt leszerelték, a munkásság lefegyverzése folyik, de Szombathelyen, Győrött, Tatabányán csak vontatottan halad. Az ipari központokban, a bányavidékeken a munkásság hangulata nyomott. A mezőgazdasági cselédségnek, a szegény földműveseknek – mint állították – jobb a munkakedve. A kisgazdák várakozó álláspontra helyezkedtek, a polgárság még mindig meg van félemlítve, tőlük építő munkát várni alig lehet.[163]

Közben mind több városban és községben folytak a kivégzések. Megkezdődött a fehérterror.

A román királyi hadsereg és a fehérek

A szegedi kormány és a nemzeti hadsereg fővezérsége nemcsak a velük történő együttműködésre igyekezett megnyerni a Vörös Hadseregben szolgálatot teljesítő tiszteket, hanem arra is, hogy segítsék a román királyi hadsereg hadmozdulatait. E tisztek közé tartozott Julier Ferenc alezredes, a Vörös Hadseregben Stromfeld Aurél helyére került vezérkari főnök is. Stromfeld, mivel nem értett egyet a tanácskormány döntésével, miszerint a felvidéki győztes hadjáratot követően az antant követelésének eleget téve visszavonják a hadsereget, lemondott tisztségéről. Helyére Julier Ferenc került. Politikai fölfogását és az akkori szituációt legpregnánsabban ő maga jellemezte nyolc évvel később, a *Magyarság* hasábjain megjelent cikksorozatában.[164]

A volt vezérkari főnök ebben az írásában kifejtette: „Ami a románok hadműveleteit illeti, most már kétségtelennek tartom, hogy a román hadvezetőség tudta, hogy a magyar hadsereg mily erővel, mily csoportosításban és mikor hajtja végre a Tiszán való átkelést. ...A románok egész biztosan felkészülten várták a támadást. Ezt bizonyítja a hadműveletek lefolyása. Nagy hibát követtek el a románok, hogy sem a tokaji, sem a szolnoki erők visszavonulását nem zavarták, nem használták ki a sikert, holott erélyes üldözés esetén a hadsereg még a tiszántúli – nagy veszteségek mellett – felbomlott volna."[165] Azok a viszonyok – írta –, amelyek közepette vállalnia kellett a vezérkari főnökséget, egyáltalán a Vörös Hadseregben való szolgálatot, „szülték a szabotálást". A Vörös Hadsereg új vezérkari főnöke saját bevallása szerint „tudatosan vezette katasztrófába a vörös csapatokat, hogy szétporlassza a proletárdiktatúra utolsó támaszát". S bár utólag nehéz megítélni, nyolc évvel későbbi önvallomásában mennyi volt az önigazolás szándéka, s mennyi a valóság, valószínűleg nem járt túlságosan messze az igazságtól.

Böhm Vilmos, az akkori hadügyminiszter szerint Julier áruló volt, mert a felvonulási tervet eljuttatta a szegedi kormánynak. Horthy és Teleki ennek alapján tájékoztatta Charpy francia tábornokot.[166]

De nem ő volt az első áruló. Már korábban, 1919 áprilisában a székely hadosztály parancsnokának átállása nyitott utat a román hadseregnek a Tiszáig. Erről Kratochwill, a székely hadosztály parancsnoka részletesen beszámolt könyvében.[167] A hadosztály vezetői kapcsolatot létesítettek Gondrecourt és de Lobit tábornokokkal. Ez utóbbi pedig felhatalmazta Gonrecourt-t, hogy a székely hadosztályt és általában az átálló magyar csapatokat sorolja be a francia haderőbe.

Perszonálunió vagy különbéke

1919 tavaszán részben erdélyi földbirtokosoknak, Bánffy Miklósnak és másoknak a kezdeményezésére felvetődött a román–magyar perszonálunió gondolata. Ezt a román kormány és a hadsereg parancsnoksága is fölkarolta azzal, hogy a román király egyben Magyarország királya is legyen. „Ferdinánd román király, de még inkább a felesége, Mária királyné szívesen fogadta a magyar ajánlatokat a perszonálunió megteremtésére."

Ez az 1919-ben felvetődött terv a későbbi évek során is napirenden maradt. Főbb képviselői Bethlen István és unokaöccse, Bánffy Miklós voltak, akik erdélyi birtokaikat akarták ezúton megmenteni. Az unióra vonatkozó elképzeléseket Olaszország is támogatta. A román királyi udvarban, a királyi család körében sokáig voltak hívei, a román trónörököst be is osztották a Magyarországon állomásozó román csapatokhoz. A román kormány viszont a későbbiekben ellenezte, s hasonlóan foglalt állást az ellenzék is.[168]

A Tanácsköztársaság idején a román kormány több megbízottja tárgyalt különböző emigráns magyar politikusokkal, csoportokkal, majd a szegedi kormány megbízottaival. Allizé francia diplomata 1919. augusztus eleji jelentésében olvasható, hogy az újonnan kinevezett bécsi román ügyvivő előtte úgy nyilatkozott, miszerint Magyarország és Románia között „szorosabb politikai vagy gazdasági unió" kialakítása egyáltalán nem lehetetlen. „Tagadhatatlan tény – mondta a

román ügyvivő –, hogy léteznek olyan tendenciák, amelyeknek célja szoros szövetség létesítése Magyarország és Románia között."[169]

A gyakorlati kivitelezéssel Diamandy követet bízták meg. Diamandy kísérletet tett arra, hogy az elképzelést a szegedi ellenforradalmi körökben is népszerűsítse. A vélemények itt megoszlottak, főként az Erdélyből származó tisztek rokonszenveztek vele.

Soós Károly javaslatára Horthy Miklós is foglalkozott a román–magyar perszonálunió gondolatával. Amikor Diamandy az előrenyomuló román hadsereg nyomában megérkezett Budapestre, folytatta az unióra vonatkozó tárgyalásait. Mint a román külügyminisztérium képviselőjének az volt a tulajdonképpeni megbízatása, hogy Magyarország és Románia között próbáljon állandó kapcsolatokat teremteni esetleg olyan módon, hogy „Magyarország a román Hohenzollern-házat a maga részéről is elfogadja, és így Romániával személyi unióba kerülne".[170]

Harry Hill Bandholtz amerikai tábornoknak, az antant budapesti megbízottai egyikének információi szerint augusztus 21-én több magyar arisztokrata látogatást tett a Magyarország területén katonai szolgálatot teljesítő román trónörökösnél, hogy neki mint jövendőbeli magyar királynak bemutassák hódolatukat. Bandholtznak Budapestre való megérkezése napján József főherceg megmutatta a magyar kormányhoz intézett román ultimátumot, amelyben a román kormány az összes magyar hadianyag kiszolgáltatásán kívül követelte, hogy a magyar kormány támogassa Romániának a Bánátra támasztott igényét, valamint, hogy Magyarország adja beleegyezését Ferdinánd román király jogara alatt a Romániával létrehozandó személyi unió megvalósításához.[171]

Sir Georg Clark is, miután Bukarestből Budapestre érkezett, puhatolózó megbeszéléseket folytatott, nem volna-e lehetséges Magyarország és Románia között valamilyen állandó viszonyt létesíteni. Ő is úgy értesült, hogy a magyar–román személyi unió gondolatának Magyarországon is voltak hívei.[172]

A román királyi kormány 1919 októberében és november első felében, még a párizsi béketárgyalásokat megelőzve, szeretett volna Magyarországgal egy különbékét kierősza-

Sir George Clark tárgyalásai.

— Az antant teljhatalmu megbizottja nyilatkozik küldetéséről. —

Sir George Clarknak, az antant teljhatalmu megbizottjának budapesti tárgyalásai már négy nap óta folyamatban vannak és szombat óta a különböző politikai pártok megbizottait fogadta, hogy megismerje a magyar politikai helyzetet. Szombaton már fogadta *Friedrich* István miniszterelnököt, később *Garamit* és *Peidl* Gyulát, a szociáldemokraták képviselőjét. Tegnap délben *Andrássy* Gyula gróf jelent meg előtte kihallgatáson, délután pedig *Hegedüs* Lorántot fogadta. Hegedüs kihallgatása egy óra hosszáig tartott. Hegedüs Loránt elmondása szerint Sir George *Clark* vázolta vele a helyzetet és véleményét kérte a vezető politikusokról. Végül megkérte, hogy *dolgozzon ki memorandumot a magyar helyzetről.*

Este hat órakor pedig *Bárczy* István dr., *Ugron* Gábor, *Vargyas* Ferenc dr. és *Vázsonyi* Vilmos dr. jelentek meg kihallgatáson az antant képviselője előtt.

Ma nagyatádi *Szabó* Istvánt hallgatja meg Clark. Szabó István már a tegnapi napra meghivást kapott, de mivel Csurgón tartózkodott, a kihallgatást mára kellett halasztani. Ugyancsak ma jelenik meg kihallgatáson *Heinrich* Ferenc is, *Lovászy* Márton pedig holnapra kapott meghivást.

Sir Clark nyilatkozata.

Sir George Clark, az antant teljhatalmu meghatalmazottja, tegnap fogadta a Pester Lloyd munkatársát, akinek ezeket mondotta:

— Az én feladatom abból áll, hogy Magyarország számára, amelynek politikai és gazdasági érdekei ezt parancsolóan követelik, lehetővé tegyem *a mielőbbi* békekötést. De nemcsak az önök országának, hanem *egész Európának* a valamennyi szomszédjaiknak is életérdeke a béke. Hogy pedig ez elérhető legyen, szükséges, hogy itt olyan kormány álljon az ország élén, amely képes az antanttal szemben osztály és felekezeti, vagy bármilyen más szempontra és érdekre való tekintet nélkül az egész országot képviselni. Nem vagyok tagja semmiféle pártnak, nem vagyok sem szociáldemokrata, sem reakcionárius, senkit sem támogatok, nem vagyok személyek mellett, sem személyek ellen, csak azon törekszem, hogy lehetőleg olyan egységet teremtsek az önök országában, amelynek alapján lehetőleg mielőbb képes legyen a szövetséges és társult hatalmakkal békét kötni. Bizonyosak nak kell lennünk a tekintetben, hogy ezt a békét Magyarország lakosságának minden rétege elismeri és támogatni fogja.

— Hangsulyozni akarom, — mondotta továbbá, a párisi konferencia teljhatalmu képviselője, — hogy a magyar nép érdekében rendkivül kivánatos volna, hogy az ország lakossága a sulyos zavarok után nyugvópontra jutván, megszivlelné a világháborunak azt a tanulságát, amelynek teljes érvényrejutását a szövetségesek kivánják. Ez a tanulság pedig az, hogy *egyetlen nemzet sem élhet izoláltan, csak a maga különös érdekeinek*, amint különben maga az ezvén sem élhetne igy. A népek kénytelenek figyelembe venni mindazokat a kölcsönhatásokat, amelyek állami szomszédságukból folynak. *Az európai népek társaságának minden nemzete kell hogy az összes többi államok sajátosságait és életmódját figyelembe vegye* és egzisztenciáját amazok életfeltételeivel megegyező módon építse fel. Nem alkothat tehát magának sem extrém radikális, sem reakcionárius alkotmányt, vagy ilyenforma intézményeket, nem követelheti tehát a különböző szélső politikai irányzatok egyikét sem, mert nem szabad és nem is lehet, hogy állandó konfliktusban éljen.

— *Kell önöknek a béke,* — folytatta Sir Clark — ahhoz is, hogy szomszédaikkal ismét megkezdhessék a kereskedést és az áruforgalmat, mert épp ugy szükség van szomszédaik termékeire, mint azoknak az önökére. Akár szeretik azonban a két, akár nem kénytelenek lesznek velük viszont az okból megegyezni és megérteni. *Ha ezeket a legfőbb szempontokat lelkükbe vésik*, — remélem, hogy ezt az egész magyar sajtó nyomatékosan fogja hangsulyozni, — *akkor Magyarország ismét fölvirul, a háboru pusztításait helyrepótolja és uj gazdasági és nemzeti egzisztenciát teremt magának.*

Az olyan szövetségi politika azonban, amely csak egyirányban köti le magát, hogy a másik irányban ellenségeket szerezzen, a háboru során károsnak és veszedelmesnek bizonyult. Az önök számára *a szövetségek uj konfliktusok csiráit jelentik.* Ezért a legnagyobb érdekek kedvéért egyáltalán tartózkodniok kell ettől.

— Kérem, legyen szives hangsulyozni, hogy én nem mint angol ember jöttem ide, hanem *kizárólag a legfőbb tanács egységes akaratának képviseletére küldtek ki.* Hazájuknak — ezt ujból hangsulyozom — belső és külső békét akarok szerezni. *Nemzetgyülési választást és békeszerződést.* Remélem, hogy ehhez megkapom az egész magyar közvélemény támogatását párt-, osztály- és felekezeti különbség nélkül.

Küldöttségek Sir George Clarknál.

Tegnap a déli órákban *Homonnay* Tivadar dr. vezetésével impozáns küldöttség járult Sir George *Clark*, az antant teljhatalmu budapesti kiküldöttje elé, hogy az *egész* keresztényszocialis munkásság nevében tolmácsolja a kivánságaikat. Amikor a küldöttség a misszió fogadótermébe lépett, kinn az utcán ezrek ajkáról harsant fel a himnusz. *Homonnay* dr. ékes szavakban juttatta kifejezésre a küldöttség kivánságait s beszéde láthatólag mély benyomást gyakorolt az antant legfőbb megbizottjára. A szónok az éneklő ezrekre mutatott s kifejtette, hogy a himnusz, a magyar népnek ez a benső imádsága, most az antanthoz szól, hogy atyai elnézésre és könyörületre bírja azokat, akik sorsunk fölött vannak hivatva dönteni. Majd ismertette a Magna Charta és az Arany Bulla közötti összhangzatosságot, ecsetelte a nemzet tengernyi szenvedését s végül kérte őt, hogy hasson oda, hogy csak *a kereszt és a nemzeti trikolor jegyében történhessék az antant jóakaratu segitségével az uj Magyarország talpraállitása.* A küldöttség távozása után a tömeg a himnusz éneklése mellett lelkes hangulatban a legnagyobb rendben oszlott szét.

Délután pedig a keresztényszocialista villamosvasuti alkalmazottak tiz percre megállították a forgalmat, hogy ezzel demonstráljanak a keresztény-szocialis rendszer mellett. Az utasok leugráltak a kocsikról, hogy megtudják a váratlan akadás okát. A villamosvasuti alkalmazottak, kocsivezetők és kalauzok lelkes hangon adták a közönség tudomására, hogy ők ily módon kivánják támogatni keresztény munkástestvéreiket, akik ebben a percben az entente teljhatalmu megbizottja elé vezetnek küldöttséget. A tiz perc eltelte után a villamosok ujból megindultak annélkül, hogy a legcsekélyebb rendzavarás is megzavarta volna ezt a rövid, de impozáns demonstrációt.

A *Magyar Távirati Iroda jelenti: Sir George Clark* várbeli lakásán tegnap egész délelőtt egész küldöttségek jelentek meg.

A küldöttségek a következő testületek, hatóságok és intézmények részéről jelentek meg: I. ker. áll. tanitóképző, II. ker. áll. tanitóképző, VIII. ker. áll. tanitóképző, II. ker. kath. főgimnázium, a Magyar Vasutasok Országos Szövetsége, a Katholikus Legényegyesületek Orsz. Szövetsége, egyetemi hallgatók küldöttsége, keresztény tárok nőegyesületei, küldöttség a Kath. Háziasszonyok Orsz. Szövetsége, a Keresztényszocialista Ifjak Orsz. Egyesülete, továbbá Zala, Békés és Sopron vármegyék deputációi, Budaörs, Törökbálint, Torbágy, Telki, Budajenő és sok más környékbeli község küldöttségei.

A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja Sir Clarknál.

Ma délelőtt tiz órakor vonult fel Sir *Clark*hez a Werbőczy-utcai szállodába a *Keresztény Nemzeti Egyesülés pártjának* vezetősége. A küldöttség több mint százezer aláirással ellátott memorandumot adott át Clarknak, arra kérve őt, hogy Magyarországon a kereszt és szellemétől áthatott politika jusson érvényre.

A pékek küldöttsége a ...

(Árvizsgáló ... vannak a ... Árvizsgáló Bizott...)

Néhány nap óta a pék... ért adták a kenyeret ... kettes két koronás ... hus... ... és ezen a címen, hogy a ... lehetséges, tát ... hon... fölöces az mellett nem ... találat, de ezen a kérdésen ... volna segitenek. Ez az e... mennyi, mint kor... a... kenyéradagok, vendéglők 20 fill... megrendelt, az ennek a ... ... vételára.

Az Árvizsgáló Bizottság ... hol ahol az utóbbi kenyér... ... A Kár... Árvizsgáló Bizottság 1 koro... kenyér kilogrammját mér... ... hat... ... kilogrammonkint de a ... foglalt adni. Julius megszedik... tunk be a fokozódó drágaság... ... meg. A kenye... is 80 fillér maradt a ... ... be a p... ... lépek elébe az uj ... gazdasági Tanács hetedik ... vizsgáló Bizottság — 1 72 ... ekkor lett 1 60 korona a ... napig. A differenciális 12 fil... tették meg a péknek. Ame... ... és nem ... hasznukat ...

Átvizsgáltuk most ... könyveit és ez alapon meg... ... a munkabér ... és egyéb szükségletek ... ... alatt ... és ... ... a többieket ... anyagok a munkabér 69, a ... szükségletek összessége 85 a... alapján — husz százalék has... megkaptuk a kenyér uj ... ... kilogrammja 2 20 korona ... lemben ... tettük fel ... ... minisztériumba. Abban ... ... huszonnegy százalékk... korona lenne a kenyér kilóár... ben állapitottuk meg. Érth... ... vásárolt fát nem ... önkéntes áremelések a ... lendő és a közönség a ... ... összeget nem köteles ...

...

A mult évi forradalom ... dozni, mint ismeretes, a háb... ... a rokkantakat körn... amikor igényeik majdnem 1 ... tüntető menetben vonultatta... ... Kun Béláék legelőször ... ... a hiveket. Ez az ... ... meg, aminek hatása ... nyilván szembehelyezkedni a ... ... rendelkezés... rokkantak valóságos házi... ... a Népszava eljárás... zal vádolta meg a rendőrök... bevallott rokkantak ellen ir... koznak ... szerezni.

A tényállás tisztázása ... megindított nyomozás ... lette, hogy a rokkantakat ... volt proletárszállón ... ... a hábeszal ... a bizalmi rendszer ... ... nem is akart ... a rokkantakat, akiket a ... ... kifosztására ... galó rendet akart teremteni ... élelmiszerek és fehérnemüek ... *Gacsadi Sándor, Medo... Ferenc, Bereczki József* nem ... és ... kitelepítették a ... "nagy mun... lesz" A rokkan... ... teljesen megm... ... nagy része napközben ... üzleteken és ... le ... ... tekintélyes pénzelől

kolni, ehhez kötve a Friedrich-kormány támogatását. A román kormány egyik megbízottja, Erdélyi János nemzetiségi képviselő azzal a javaslattal állt elő, hogy állapodjanak meg a magyar kormánnyal, s állítsák a párizsi békekonferenciát befejezett tények elé. Ez a megállapodás – javasolta – „ismerje el határként azt a vonalat, amelyet Romániának az antanttal kötött szerződése közismerten megállapított, de ettől eltérően tegyen továbbmenő engedményeket Romániának, mégpedig a Tisza–Maros szögletében, és engedje át ezt a szögletet Romániának oly módon, hogy a Maros torkolata is Romániának jusson". Az indoklás a következő volt. „A párizsi békekonferencia szerintem úgyis ezt az így módosított vonalat fogja megszabni, mert belátja, hogy közgazdasági és közlekedési szempontokból Romániának erre a szögletre feltétlenül szüksége van. Ezzel Romániához került volna Békéscsaba és Makó is."[173]

Erdélyi János több politikussal is tárgyalt. „A soviniszta magyar hazafias politikusok közül is milyen sokan akadtak, akik nem csináltak bizalmas körökben titkot abból, hogy e javaslattal rokonszenveznek. A Hungária Szállóban Erdélyi szállásán megtartott értekezleten jelen voltak a Friedrich-kormány aktív tagjai közül Csilléry és Rubinek Gyula, azonkívül Bethlen István gróf és Heinrich Ferenc, a demokratikus pártok részéről Garami Ernő, Szemző Ernő, Varjassy Lajos. A kormány két minisztere, valamint Heinrich Ferenc és Bethlen István gróf a megállapodás mellett foglaltak állást. Főleg az utóbbi volt az, aki élénken helyeselt, amikor Erdélyi fejtegette, hogy közgazdasági okból miért van szükség Romániának a Maros torkolatára."[174] Garami és Szemző Ernő kijelentette, hogy területi megállapodásba nem mehetnek bele, mert lehetetlennek tartják, hogy a párizsi konferenciának Magyarország hátrányára tegyenek indítványt. „Ha csak Csilléry, Rubinek, Bethlen István és Heinrich Ferenc urakon múlt volna, akkor a Tisza–Maros szögét előzetes megállapodások alapján elvesztettük volna a románok javára" – írta Garami Ernő.

A románok megnyerték a tervhez Kristóffy Józsefet is, aki 1905–1906-ban a „darabont-kormány" belügyminisztere volt. Kristóffy azt az ajánlatot tette Garaminak, amennyiben a Szociáldemokrata Párt támogatja őt, Erdélyi Jánost és a románokat abban, hogy előzetes békemegállapodást kösse-

nek még a párizsi békekonferencia előtt, akkor a románok hajlandók segíteni őket abban, hogy Friedrichet eltávolítsák és Kristóffy József vezetésével, de a Szociáldemokrata Párt támogatásával a kormányzást átvegyék. Garami emlékirata szerint ő maga messzemenően egyetértett ugyan Friedrich eltávolításával, de nem ilyen áron.[175]

A román kormány által javasolt különbékét végül is Prága és Belgrád erélyes közbelépése akadályozta meg.

Az antanthatalmak között is mutatkoztak bizonyos nézeteltérések Románia szerepének megítélésében. Elsősorban a francia kormány biztatta Romániát a Tanácsköztársaság elleni támadó föllépésre. A román hadsereg állapota azonban 1919 tavaszán még nem volt túlságosan biztató. Az antant körében sokan elég erősnek ítélték a Magyar Vörös Hadsereget ahhoz, hogy ellenállást tanúsítson, sőt féltek a visszacsapástól is.

A Csehszlovák Köztársaság ugyancsak támadólag lépett föl, de egyelőre belső nehézségekkel küszködött. A születő csehszlovák burzsoá köztársaságnak azonban jelentős szerepe volt a Tanácsköztársaság elleni intervencióban, a néphatalom megdöntésében.

A Szerb–Horváth–Szlovén Királyság csapatai, bár megszállták Dél-Magyarország egy részét, lényegében semleges magatartást tanúsítottak.

Románia és Csehszlovákia aktív részvételének a Tanácsköztársaság ellen és szerepük annak megdöntésében sok tényezővel függött össze és vitathatatlanul reakciós, imperialista célokat szolgált. Nem változtat ezen az sem, hogy ugyanakkor ebben az időben igen jelentős szerepe volt a nemzeti kérdésnek, a nemzeti identitásnak. Amíg a Tanácsköztársaság küzdelmeiben a nemzeti identitás haladó célokat erősített, addig Románia és Csehszlovákia esetében reakciós törekvéseket szolgált. A nemzeti érzéssel és törekvésekkel való visszaélés az egyik alapvető oka, hogy népi erők is támogatták a román és a cseh burzsoázia imperialista törekvéseit Tanács Magyarország ellen.[176]

Az ellenforradalmi körök egy része késznek mutatkozott a történelmi Magyarország szétrombolásában játszott szerepe miatt egyébként gyűlölt királyi Romániával való együttműködésre.

Az ellenforradalmi elemek éppen a legkritikusabb pillanatokban nyújtottak segítséget a királyi román hadseregnek. Azokon a területeken, amelyeket a román hadseregnek sikerült megszállnia, a csendőrség, polgárőrség, nemzetőrség és más néven működő alakulatok nemcsak információval látták el őket, hanem a kivégzésekben is közösen vettek részt.

Éppen ez magyarázza, hogy a román katonai parancsnokságok segítettek létrehozni a magyar karhatalmi alakulatokat, talpraállították a csendőrséget, rendőrséget, vagy ahol ilyen nem volt, polgárőrséget szerveztek. Egyes helyeken a Vörös Hadsereg tisztjei, a korábbi Vörös Őrség (a volt csendőrök) állományának egy része is átállt a románok oldalára. Máshol a gazdagparasztok, polgárok hozták létre a polgárőrséget, amely segítette a románokat megtorló hadjáratukban.

Az akkori eseményeket így jellemezte nem sokkal a történtek után megjelent könyvében a polgári radikális Jászi Oszkár: „...ekkor már mindenki tudhatta, hogy a magyar hazafiak, a »nem, nem, soha« lovagjai, a keresztény lelkiismeret őrei nem azért könyörögték be az egykor általuk annyira megvetett s oláhnak nevezett román hadsereget, hogy a vörös diktatúra letörése után hozzálássanak az észszerű, demokratikus vagy legalábbis okosan konzervatív jogrend kiépítéséhez. Nem lehetett semmi kétség az iránt, hogy a román fegyverek védelme alatt nem a demokrácia, nem a kereszténységszocializmus, sőt még nem is a Tiszák vagy Andrássyak konzervatizmusa vonult Budapestre, hanem az országnak legsötétebb, legműveletlenebb, legfalánkabb akarata."[177]

A román királyi hadsereg 1919. április végén vonult be Beregszászra. Itt Kozma György alispánhelyettes dr. Sipos Géza vármegyei tiszti főügyész és dr. Bálintházy Jenő közreműködésével „mintegy kétszáz kommunistát internáltatott a román hadsereg által".[178]

Hasonló volt a helyzet Debrecenben is, ahová 1919. április 23-án vonultak be a román csapatok, s ezzel Hajdú-Bihar megye közel egy évig katonai megszállás alá került. Itt is felelősségre vonták a direktórium tagjait, az elfogott vörös-katonákat. Igaz, itt a megtorlás néhány hét után csökkent, és nem volt olyan súlyos, mint a fehér hadsereg megszállása alatti vidékeken.[179]

Debrecenben is létrehozták a román katonai parancsnoksággal együttműködő karhatalmat. A román katonai hatóság nevezte ki a debreceni régi vezetők soraiból a kormánybiztos főispánt, továbbá a megye és a város életének más irányítóit. A debreceni polgárőrség tagjai a város vagyonos köreiből kerültek ki, tábornokok, ezredesek voltak a vezetői. A pénzügyi fedezetet ehhez hatszázezer korona alaptőkével Bernolák Nándor, Debrecen város gazdasági hatalmassága biztosította.

A súrlódások ellenére alapjában véve jó együttműködés alakult ki a vezetők és a megszálló román hatalom között. Amikor Mardarescu tábornok kiürítette a Tiszántúlt, köszönetet mondott „a helyi polgári hatóságoknak, kik hivatásukat jóakarattal és pontosan teljesítették".[180]

Amikor a román király és felesége Nagykárolyba érkezett, a város küldöttsége fogadta. Tárgyalásokat folytattak velük arról, hogy esetleg a Tiszántúl és a román királyság között unió jöhet létre.[181]

Tiszántúlon egy idő után csökkent a kivégzettek és megkínzottak száma, de változatlanul folyt az internálás. A terror enyhülése mégis lehetővé tette, hogy Magas György, a debreceni városi törvényhatóság akkori vezetője a túlzsúfolt fogházakból kommunistákat is szabadon bocsásson. Amikor Horthyék bevonultak a városba, Magas Györgyöt ezért felelősségre vonták.

Néhány konkrét példát érdemes felidézni a megtorló intézkedések sorozatából.

Áprilisban a román katonaság megszállta Hajdúszoboszlót, s rögtön megkezdte a tömeges letartóztatásokat. A város belterületén a rendőrhatóságok segítettek nekik, a külterületen és a környéken pedig a csendőrség.

Letartóztatták Gönczi Antalt, a hajdúszoboszlói munkástanács elnökét, aki e tisztséget meggyőződéssel vállalta, jóllehet jómódú gazda volt. Több mint három hétig tartották a

560/1939. ügyszám.

HITELES KIADVÁNY.

K Ö Z J E G Y Z Ő I O K I R A T.

- - - Előttem doktor P o l c h y I s t v á n beregszászi [illegible] közjegyző előtt a mai alolirott napon és helyen hivatalos [illegible]gemben megjelent az általam személyesen ismert ügyfél, név szerint Hunyady Gyula ur, nyugalmazott városi főjegyző beregszászi Árpád utca 52. házszámu lakos és előttem élőszóval előadta s közjegyzői okiratba foglalni kérte az általa tett következő - - - - - - - - -
- - - - - - E S K Ü T P Ó T L Ó N Y I L A T K O Z A T : - - -
- - - - Én, Hunyady Gyula 66 éves hatvanhat éves református vallásu nyugalmazott városi főjegyző, beregszászi Árpád-utca 52. házszámu lakos, ki az ügyben teljesen érdektelen vagyok a legjobb tudásom, lelkiismeretem és emlékezetem alapján tanusitom, hogy doktor Bálintházi Jenő, volt beregszászi, jelenleg budapesti ügyvéd 1918. ezer - kilencszáztizennyolc őszétől kezdve a beregszászi nemzeti mozgalom - ban, 1919. ezerkilencszáztizenkilenc április havában pedig a kommunisták elleni ellenforradalomban tevékeny részt vett. A román hadsereg 1919. ezerkilencszáztizenkilenc április végén bevonult Beregszászba, ami elől a kommunisták elmenekültek. Ezidőtől kezdve én láttam el a polgármesteri teendőket, mert Géthy Zsigmond polgármester már nyugdijazva volt, doktor Linner Jenő helyettes polgármestert pedig a kommunisták elvitték Budapestre. Hivatalos tudomásom van arról, hogy Kozma György alispánhelyettes doktor Sipos Géza akkori vármegyei tiszti főügyész és doktor Bálintházi Jenő közreműködésével mintegy Rom Met[illegible]szász kommunistát internáltatott a román hadsereg által. A románok később kivonultak Beregszászból és a csehek vonultak be. Néhány hónap mulva az internált kommunisták hazajöttek és feljelentést tettek nevezettek ellen internáltatásuk miatt a cseh katonai hatóságoknál. Kozma és Sipos 1919. ezerkilencszáztizenkilenc végén eltávoztak Beregszászból, hogy megszervezzék annak a 20 husz községnek a közigazgatását, amely Beregszász és Vásárosnamény között

volt és amelyet sem a csehek, sem a románok nem szállták m[illegible]. Bálintházi 192o. ezerkilencszázhusz év elején szökött meg Beregszászból, mert a csehek le [illegible] tartóztatni. - - - - - - - - -
- - - - - Ezt a nyilatkozatomat - amelyről doktor Bálintházi Jenő ügyvéd, budapesti Wurm utca [illegible]. házszám lakos részére korlátlan [illegible] hiteles kiadvány adható ki - kész vagyok bármikor, bármely [illegible] vagy hatóság előtt eskűvel is [illegible] megerősíteni. - - - - - -
- - - - - [illegible] a közjegyzői okiratot [illegible] 241 előtt szóról - szóra felolvastam [illegible], [illegible] ő azt nyilatkozatával [illegible] megegyezőnek találta, [illegible] sajátkezüleg aláírta. - - - Kelt Beregszászban, 1[illegible] [illegible] negyvenkettedik[illegible] [illegible] hó 14. tizennegyedik napján. - - - - - - - - -
Bu[illegible]dy Gyula s.k. Dr. [illegible]olchy István kir. közjegyző s.k.P.H. - -

---

[illegible]tom, hogy ezen hiteles kiadvány szóról-szóra megegyezik a hivatalos irattáramban 56o/1939. ügyszám alatt elfekvő [illegible]ből állló két pengő okmánybélyeggel ellátott eredeti közjegyzői okirattal.
- - - - - Ezen hiteles kiadványt a mai napon : Dr. B á l i n t h á z i J e n ő budapesti lakos részére állítottam ki. - - - - - - - - -
- - - - - Kelt Beregszászban, 1942. ezerkilencszáznegyvenkettedik évi október hó 14. tizennegyedik napján . - - - - - - - - - - - -

P.H.

olvashatlan aláírás s.k. beregszászi királyi közjegyzőnek a beregszászi királyi közjegyzői kamara 4?7/1942.kjk.számu rendeletével elismert állandó helyettese.

fogdában, ahol naponta megbotozták, felváltva hol a magyar csendőrök, hol a román katonák. Később egyévi börtönre ítélték.[182]

Török János cipészmester az unokabátyjával együtt volt vöröskatona. Miután egységüket szétverték, hazamentek Hajdúszoboszlóra. Elfogták, megbotozták, majd később internálták őket. Az internálás után bíróság elé kerültek, amely börtönbüntetést szabott ki rájuk.

Urke János asztalos és Végh Lajos baromfikereskedő, hajdúszoboszlói vöröskatonák úgy vélték, könnyítenek a helyzetükön, ha önként jelentkeznek a rendőrkapitánynál. Ekkor mindkettőjüket letartóztatták, megverték, majd Debrecenben bíróság elé állították és elítélték őket. A velük együtt Hajdúszoboszlón fogva tartott vöröskatonák közül Dede János az elszenvedett bántalmazások következtében meghalt.

Letartóztatták Szejfert József hajdúszoboszlói földművest, a direktórium tagját is, aki ugyancsak önként jelentkezett a rendőrségen. Egy román hadnagy fel akarta akasztani, majd addig verte, amíg eszméletét vesztette. Később hadifogolyként Romániába vitték, egy év múlva megszökött, s így került haza. Itthon rendőri felügyelet alá helyezték.

Beke Sándor májusban ért haza Hajdúszoboszlóra, ahol mint vöröskatonát letartóztatták, és ötven botütést kapott a románoktól. Míg botozták, hallotta a másik szobából Kígyós Lajos jajgatását. Kígyós Lajos a botozások következtében megrokkant, s 1921-ben belehalt sérüléseibe.

Végh Lajos vöröskatonát Nádudvaron fogták el. A csendőrlaktanyába vitték, ahol a csendőrök és a román katonák mindennap megbotozták, noha beteg volt. Vele együtt fogták el Körner Gézát, s együtt ítélték el őket Debrecenben két és fél évre.[183]

A román katonai parancsnok nem volt megelégedve a rendőrség működésével, ezért Hajdúszoboszló főkapitányát, Körner Gézát elvitték és öt hónapig fogva tartották. A vád az volt ellene, hogy nem mutatott elég szorgalmat a vöröskatonák és a kommunisták összeszedésében. A helybeli rendőrök ugyanis nem akartak saját falubelijüket elhurcoltatni. Erre a csendőrség alkalmasabbnak bizonyult.

Túrkevét 1919. április 29-én hajnalban foglalták el a román katonák. Néhány fölfegyverzett gazda létrehozta a polgárőrséget. Elfogták Ábrahám Istvánt és Stefanovics Lajost, a

direktórium tagjait, s a községházára vitték őket. A román katonai parancsnok rövid kihallgatás után úgy döntött, hogy a községháza előtti téren ki kell őket végezni. A kivégzésben román katonák és magyar polgárőrök vettek részt.[184]

A Tiszaföldvár környéki Szelevényben – még a román katonaság megérkezése előtt – a „rend" fönntartására a volt katonák köréből polgárőrség alakult egy tartalékos őrmester parancsnoksága alatt. A letartóztatottakat később átadták a román megszállóknak. Köztük volt S. Tóth Mihály, Szépe Sándor, Kardos János direktóriumi tag. Ez utóbbi egy óvatlan pillanatban megszökött, a Körösbe ugrott, és belefulladt. Tigi József földművest, direktóriumi tagot társaival együtt Romániába vitték. Tiginek néhány hét múlva sikerült megszöknie. Hazament Szelevényre, ahol addig bujkált, amíg a román hadsereg el nem hagyta a községet és környékét. Akkor a polgárőrség fogta el. Bencsik Mihály földművest, vöröskatonát följelentésre vették őrizetbe. Testvére, Bencsik Bálint vörösőr volt, őt a románok fogták el. Hadbíróság elé került, de nem ítélték el, sikerült kiszabadulnia, s visszatért szüleihez Szelevényre.[185]

Kiskunfélegyházán a román katonák a járásbíróság épületében levő fogdába vitték a vöröskatonákat, direktóriumi tagokat, akiket a román katonák és a magyar nemzetőrök megbotoztak. Később, amikor a román hadsereg elhagyta Kiskunfélegyházát, a járásbíróság épületében fogva tartottak közül Mártonfi, Iványi, Héderi, Némedi nevű foglyokat a Héjjas-különítmény elhurcolta és kivégezte.[186]

A román katonaság közeledtére Vezseny községben is megalakult a polgárőrség. A Vörös Hadsereg katonáját, Kiss Mihályt a falu szélén lőtték agyon. Az egyik polgárőrt, aki vonakodott a parancsot teljesíteni, megfenyegették, hogy ő is erre a sorsra jut. A többieket meztelenre vetkőztették, falhoz állították és drótkötéllel verték. A községbe érkezett román alakulat tudomásul vette a „rendcsinálás" tényeit.[187]

A román támadást használták fel Szolnok város ellenforradalmárai is arra, hogy május 1-én megkíséreljék a hatalmat átvenni. A román előretöréssel Szolnokról és környékéről a Vörös Őrség tagjai részben elmenekültek, részben visszavonultak. Sefcsik György és testvére, István szolnoki földbirtokosok vezetésével tartalékos és tényleges tisztekből egy ellenforradalmi csoport alakult, amely május 1-én és

2-án megszállta a középületeket, továbbá a tiszai közúti és a vasúti hidat azzal a céllal, hogy megakadályozzák a városban maradt vöröskatonák visszavonulását. „Május 3-án délután azonban Abony felől több ezerre rúgó sorkatonaság vezényeltetett Szolnok visszafoglalására, és minthogy hozzájuk a belterületről a kommunista érzelmű elemek csatlakoztak, a kevés számú fehérgárdista a város visszafoglalását megakadályozni nem bírta, hanem súlyos utcai harcok után – amelyben én is fegyverrel, az életem veszélyeztetésével részt vettem –, és amelynek során sokan elestek, megsebesültek, aki bírta, és akinek ideje volt, átmenekült a Tisza-hídon Tiszántúlra, a már román megszállás alatt levő területre."[188]

Akik részt vettek az ellenforradalmi megmozdulásban, a későbbiekben majdnem mindnyájan megkapták a nemzetvédelmi keresztet. Holott ezek a „hazafiak" a külföldi intervenciósok segítségében bíztak. Az egyik résztvevő – egy MÁV irodai segédtiszt – a következőket írta: „A román katonaság a Tisza másik partján állt, amikor a vörösök a városból az ellenállás következtében kiszorultak, és a város alatt helyezkedtek el, szemben ellenálló csapatunkkal, amely számszerűleg kisebb volt, mint a vörösöké. A várt román katonai segítség nem érkezett meg..."[189]

Sefcsik György a későbbiekben részt vett a Prónay-különítmény különböző akcióiban. Az abonyi Vigyázó-kastélyban több embert meggyilkoltak, Sefcsik személyesen is részt vett ebben.

Abonyban fogták el a román katonák a főjegyző följelentésére augusztus 4-én Varga Joachim vöröskatonát több társával együtt. A ceglédi internáló táborba vitték, amely román parancsnokság alatt működött. A Héjjas-különítmény egy osztaga sokakat kiemelt a táborból és visszavitte Abonyba. Közöttük volt Varga Joachim is. A községházán levő rendbiztosi szobában folyt a foglyok kihallgatása. Varga Joachimnak a kihallgatások alatt eltört a jobb karja, a fejét pedig beszakították. Vésztörvényszék elé állították őket. A vádakat ugyanaz a főjegyző olvasta a fejükre, aki följelentette őket a román katonaságnál. A tárgyaláson Héjjas is megjelent. Éjszakánként ólmosbotokkal, bikacsökkel folytatták a „kihallgatásokat" a különítmény tisztjei. A verések következtében még a cellában meghalt Bakonyi

Ferenc abonyi párttitkár és Sulyok István, az abonyi direktórium egyik tagja. Az elfogottakat, köztük Varga Joachimot arra kényszerítették, hogy olyan jegyzőkönyvet írjanak alá, amely szerint a két ember szívszélhűdésben halt meg.

A vésztörvénykezést akkor hagyták abba, amikor Budapestről egy angol bizottság érkezett. A letartóztatottakat először eldugták a szolgabírói hivatalba, ahonnan a kecskeméti ügyészségre szállították őket. Varga Joachimot később bíróság elé állították, és ötévi fegyházra ítélték, ahonnan amnesztiával három év után szabadult.[190]

Eger román katonai megszállása után, augusztus 3-án és 4-én Georgescu őrnagy aláírásával plakátokon hívták fel a vöröskatonákat, hogy jelentkezzenek a városházán. Másnap feloszlatták az egyesült szocialista-kommunista párt egri szervezeteit, a munkás-, katona-, paraszttanácsokat, az összes szakszervezetet, a Vörös Őrség alakulatait, de a szakszervezeti kormány nevében létrehozott karhatalmat is. Augusztus 6-án a városháza nagytermében kijelentették: „A román katonaság bejövetelével megszűnt a bolsevizmus... Újra életbe lép a háború előtti törvényes rend. Minden közalkalmazott s bármely állású egyén foglalja el a régi hivatalát, amint e hirdetmény tudomására jut..." A város alispánja ismét átvette hivatalának vezetését, intézkedett a csendőrőrsök visszaállításáról, és elrendelte, hogy az összes fegyvert be kell szolgáltatni a csendőrségnek. Karhatalom alakult, amelynek parancsnoka egy csendőrőrnagy lett.[191]

Gyöngyösön a Vörös Őrség tagjai nem akarták átadni fegyvereiket. Ekkor több tiszt és gazdag polgár elment Kápolnára, ahol már egy román alakulat állomásozott, és kérték, jöjjenek be Gyöngyösre. A román parancsnok ígéretet tett, hogy Georgescu őrnagyot egy századdal sürgősen útba indítja Gyöngyösre. Miután a küldöttség visszatért a hírrel, „a szervezkedő polgárőrséggel karöltve, a csendőrség ura maradt a helyzetnek az augusztus 5-én történő román megszállásig". A román katonai parancsnokság segítségével hamarosan 200 főnyi, vagyonos polgárból, köztisztviselőből álló karhatalmi alakulat jött létre.[192]

Augusztus 5-én megyeszerte megkezdődtek a letartóztatások. A letartóztatottak között volt Egerben Giffka Ferenc, a munkástanács elnöke, Ádám Jakab, Németh Kálmán, Vá-

lyi István, Riha Erzsébet, Riha Gyula, Prókai Mária, Csépán Etel, Fischer Jenő, Lájer Dezső, Valkóczi Gyula, Szabó Ernő, Szatmári István, dr. Sáfár Kornél, dr. Szabó Ferenc, Huszár János, Benedek János, dr. Bertalan József, Kleilinger Zoltán, Kocsis Béla, Csór Elemér, Schwarcz Zoltán, Kardos Lipót, Veress Ferenc, Margittai Imre, Klein József. A fehérek augusztus 17-én elfogták Jackwert Ede volt kormányzótanácsi biztost, Betrank András vörös nyomozót, Hencsey Béla városparancsnokot, Burányi Lajost, a vörös hadsereg politikai megbízottját és másokat. Füzesabonyból a letartóztatottakat az egri fogházba szállították. A román parancsnokság a kapott névjegyzék alapján Gyöngyösön is hozzáfogott a letartóztatásokhoz.

Egerben, Gyöngyösön, Hatvanban, Tiszafüreden vésztörvényszékeket alakítottak. A magyar rendőrség, csendőrség vizsgálta ki a letartóztatottak ügyeit, a periratokat átadták a román katonai parancsnokságnak.

A városparancsnokok megyeszerte egész sereg embert lövettek agyon. Gyöngyösön augusztus 8-án délután 6 órakor a lovassági laktanya udvarán kivégezték Reiszmann Herman gazdatisztet, Zukker Sándor magántisztviselőt, Lux Katalint, Donovár János földmunkást, Palcsó Antal ácssegédet, Tóth Géza mészárossegédet, akiknek azért kellett meghalniuk, mert 1919 májusában tanúként szerepeltek a gyöngyösi ellenforradalmárok elleni perben.

Augusztus 12-én Károly román trónörökös Egerbe érkezett, az érseki palotában szállt meg. Augusztus 20-án és az azt követő napokban többször tanácskozott az alispánnal, a polgármesterrel, a csendőrparancsnokkal, a határrendőrség főtanácsosával, a rendőrfőkapitánnyal a vármegye és a város közbiztonságáról.[193]

A megalakult különítmények első dolga volt, hogy a községházán összeírták a szocialista, kommunista érzelműeket, vagy az azzal gyanúsíthatókat, a zsidókat. Megszületett az új fogalom: „destruktív elem" volt a szocialista, a kommunista, a liberális, az októbrista és „természetesen" destruktív elem volt a zsidó.

Tápiószögön a román hadsereg katonái több mint 40 embert szedtek össze, akiket a községházán őriztek. A verések következtében Bibók Mihály és Kun Péter meghalt. Váradi

Jánost annyira megverték, hogy nem bíztak életben maradásában, ezért orvosi tanácsra hazaküldték.[194]

Tápióbicskén Molnár Pált 1919. augusztus 12-én többedmagával letartóztatták a csendőrök. Először helyben hallgatták ki, majd az összes letartóztatottat – a többi között Grigó Istvánt, Grigó Jánost, Schwarcz Ignácot – Nagykátára szállították, ahol átvette őket a nemzetőrség. A parancsnok, magyar tiszt, román katonai ruhában, a börtön udvarán azt parancsolta, hogy a letartóztatottak fogják meg a cipőjük orrát. A nemzetőröknek pedig kiadta: „ráolvasatlanul". Ez azt jelentette, hogy a botütéseket számolatlanul mérték. Augusztus 16-án újabb letartóztatások következtek. Árokszállási Mihályt többekkel együtt ugyancsak a nagykátai járásbíróság épületébe vitték, ahol saját füle hallatára adták ki a parancsot: „elbánni vele!" Itt halt meg Schwarcz Ignác, Molnár Pál pedig a verések következtében munkaképtelenné vált.

Tápiószele mellett a sőregi erdőben 1919. augusztus 11-én a csendőrök hét embert agyonlőttek. A csendőrök karján nemzetiszínű szalag volt.

Szeptemberben újabb kivégzések történtek: Koncsik Sándort és Juhász Lászlót, akiket ugyancsak a tápiószelei parancsnokság utasítására tartóztattak le, néhány nap múlva holtan találták a Benedikt-féle erdőben. A csendőrök arra hivatkoztak, hogy a letartóztatott kommunistákat román katonai parancsra kellett kivégezniük. Később a kilenc gyilkosság ügyében egy ezredes hadbíró vizsgálatot tartott, és a csendőrök részéről jogos fegyverhasználatot állapított meg.[195]

Sajóvárkony községben a Vörös Őrség helyettes parancsnoka átállt a román katonasághoz. A községet elfoglaló román egységek parancsnoka megbízta a karhatalom megszervezésével. Két nap múlva Ózdról egy magyar őrnagy – a járási parancsnok – utasította, hogy a hazatérő vöröskatonákat fegyverezzék le és tartóztassák le. Ezt a faluban levő román katonai parancsnok megerősítette. Több volt vöröskatonát elfogtak, néhány napig a községházán tartották, majd a románokkal közösen Ózdra kísérték őket. Közöttük volt Adler József és még hat vöröskatona, akiket súlyosan bántalmaztak.

Nagydobos községben a román hadsereg bevonulása

után 42 embert tartóztattak le. Néhányat közülük a református lelkész, a községi bíró és mások segítségével sikerült kimenteni.

Putnokon a karhatalom parancsnoka mondta meg a román katonai parancsnoknak, kiket kell letartóztatni. Elfogták Tarnóczki Lászlót, a putnoki direktórium elnökét is. Rá és társaira a helyi hatalmasságok halált kértek, de Juhász László református lelkész és gróf Serényi Béla védelmükbe vették őket. Ezután dobszóval összehívták a község lakosságát, az elfogottakat meztelenre vetkőztették, és a román katonák megbotozták őket. Volt, aki csak hónapok múlva épült fel. A letartóztatottak fölött a putnoki községháza tanácstermében egy Miskolcról kiszállt bíróság mondott ítéletet.[196]

Vácra augusztus 9-én délelőtt vonult be a román királyi hadsereg. A város ellenforradalmi elemeiből mintegy 150 főnyi katonai alakulatot szerveztek, tagjai tényleges és tartalékos tisztek, altisztek, ezenkívül 80 csendőr.

A megszállást követően létrejött a vészbíróság. Tagjai között két egyházi személy, két járásbíró, ügyvéd, főjegyző, városi főtisztviselő, ezredes, nagybirtokos, nagykereskedő, gyáros és mérnök volt. A bíróság elnöke a város katonai állomásparancsnoka volt. E testület tagjai döntöttek élet és halál fölött. A letartóztatottak közül 52 embert végeztek ki.[197]

Augusztus 14-én éjszaka a tiszti különítmény tagjai és a román katonák egy névsort adtak át a váci fegyház igazgatójának, Gedeon Emilnek, követelve a jegyzékben szereplők azonnali kiadását. Az igazgató megpróbált kitérni ez elől, de nem sikerült. Tíz embert vittek ki a fogházból: Balázs Ferenc villanyszerelőt, Csikós József tanfelügyelő-iskolaigazgatót, Erdős Bernát dr. ügyvédet, a munkástanács volt tagját, Klein Károly munkáspénztári igazgatót, direktóriumi tagot, Matejka János tanárjelöltet, direktóriumi tagot, a váci *Vörös Újság* szerkesztőjét, Petrásovics József cipészt, párttitkárt, Salamon Dezső kovácssegédet, tanácstagot, Szabó Károly járásbírósági főtisztet, tanácstagot, Puchim Rachmiel és Schwarczmann Saje orosz állampolgárokat.

Az embereket fölsorakoztatták, majd megbilincselték és elindították a város széle felé. A Kálvária-kertnél, a vámház mellett megállították a menetet, és román nyelven felolvasták a vészbíróság ítéletét. Az egyik fogoly, Salamon Dezső

értett románul és lefordította az ítéletet. Továbbmenve elérték a Hétkápolnán túli országutat, s egy kukoricásban megálltak. Itt felsorakoztatták őket és sortűz dördült.

Matejkát három lövés érte, de szerencsére egyik sem volt halálos. Mikor lerogyott, elvesztette az eszméletét. Később magához tért, s nagy fáradsággal sikerült kiszabadítania magát kivégzett társainak holttestei közül. Elvánszorgott a Fűz utcába, ahol menyasszonya lakott, ott elvesztette az eszméletét.

A kivégzést követő napon fölfedezték, hogy csak kilenc holttest van tíz helyett, s megtalálták a vérnyomokat, így eljutottak a Fűz utcába. Ott azonban Matejkát már egy orvos ápolta, így nem tudták elhurcolni. Később életfogytiglani börtönre ítélte egy bíróság, de 1921 novemberében a fogolycsere-egyezmény keretében a szovjet kormány kiszabadította.

Egy Váccal és Sződligettel szembeni kis szigeten, a Dunaparton végezték ki Bischoff Mátyás szabósegédet, Bischoff Mátyásné háztartásbelit, Farkas Imre gépészt, Minácsi György magtárost, Russi Ernő mérnököt, Szemerád Károly gépészt. Többségük alsógödi, más részük váci lakos volt. Őket is a váci börtönből hurcolták el.

Pajor István kőműves felesége később elmondotta, hogy férjének Szemerád Károllyal és Korpás Sándorral együtt sikerült Vácról kijutnia. Szob határában bujkáltak, de fölismerték őket, csendőröket küldtek rájuk, éppen amikor Pajorné ennivalót vitt a férjének. Az asszonyt szabadon engedték, Pajor Istvánt és Szemerád Károlyt azonban kivégezték. Pajorné a román parancsnokságtól engedélyt kapott férje eltemetésére. Az egymásra dobált, számtalan lövéstől, bajonettszúrástól éktelenkedő meztelen halottak között nehezen találta meg férjét.

Stroba János vöröskatonát augusztus 17-én fogták el. A várost elfoglaló román különítmény parancsnokának parancsára, azon a címen, hogy fegyvert és lőszert találtak nála, halálra ítélték és kivégezték. Haraszti Ernő, a váci munkástanács tagja, egy vörös század parancsnoka Kiskunfélegyházára menekült. Egy volt váci szolgabíró fölismerte, lefogatta és Kiskunfélegyházán végeztek vele.[198]

A királyi román hadsereg a Dunántúl egy részét is megszállta. A hadügyminisztérium jelentése szerint „Győrben

az exponáltabb kommunisták letartóztatása teljes erővel folyik, a megszálló román csapatok udvariasan, előzékenyen és mindenben a magyar hatóságokkal egyetértve járnak el".[199]

A Veszprém városát megszálló román csapatok a jelentés szerint „kizárólag a rend fenntartására és a szökésben levő, bujdosó kommunisták összefogására szorítkoznak". „A lakosságnak általában semmi különösebb oka nincs a románok elleni panaszra, a megye egyes községeiben a fehérgárdisták önkényes rekvirálásokat, népítéleteket, kivégzéseket követtek el. A románok Veszprémben és a környékén a vörös terroristák közül 27-et tartóztattak le."[200]

Horthy 1919 szeptemberében azt javasolta a román katonai parancsnokságnak, hogy az általuk fogva tartott kommunistákat, vöröskatonákat adják át a fehér hadseregnek. Többszöri levélváltás és tárgyalás után került sor az átadásra, amiben a budapesti antant-misszió is közreműködött. Horthy a Mardarescunak és az antantbizottságnak küldött átiratában a ceglédi, az abonyi, az újszászi, a tápiósülyi és a piliscsabai táborokat említette, ahol szerinte mintegy 25 000 főnyi vöröskatona és kommunista van internálva. Azt javasolta, hogy 100-100 csendőr vegyen részt a táborok őrségében, s az őrséget a román katonaság és a magyar csendőrség együttesen alkossa.[201]

Mardarescu parancsára, illetve a román királyi kormány utasítása szerint a Tiszától nyugatra fekvő táborokat az ott őrizetben tartottakkal együtt átadták a nemzeti hadsereg főparancsnokságának, illetve a Friedrich-kormánynak. Ekkor derült ki egész pontosan, hol vannak a táborok, és mennyi az őrizetes. Szolnokon 1089, Cegléden 4014, Abonyban 1442, Kecskeméten 3818, Félegyházán 569, Tápiósülyön 2948, Újszászon 380, a Lehel utcai laktanyában, a román tüzérezred körletében 433, a vadászezred körletében 122, Csepelen 1638 fogoly volt. Összesen 16 453 vöröskatonát és letartóztatott kommunistát őriztek a táborokban.

Miután a megegyezés létrejött a magyar katonai, rendőri, ügyészségi, igazságügyi hatóságok fölkészültek, hogy vádat emeljenek, illetve internálják a románok által letartóztatott vöröskatonákat és kommunistákat.[202] Még a román királyi hadsereg őrizte a táborokat, amikor már megjelent a főve-

zérség, a belügyminisztérium megbízottaiból összeállított úgynevezett perlusztráló bizottság, amelynek a feladata volt eldönteni, hogy kiket kell internálni, letartóztatni, bíróság elé állítani.[203]

A „másik Románia"

De létezett egy másik Románia, egy másik román közvélemény is. Bár kétségtelen tény, hogy Nagy-Románia megteremtésének jelszava és az ennek érdekében folytatott háború mozgósította a tömegeket, s nagyrészt ez volt az oka annak, hogy a háborúellenes mozgalmak elszigeteltek maradtak.

Amikor a Magyar Tanácsköztársaság kormánya segítségért fordult a szomszédos országok proletariátusához, dolgozóihoz, akkor ezekből az országokból – a Csehszlovák Köztársaságból, a Szerb–Horváth–Szlovén Királyságból, Romániából – mind többen emelték föl tiltakozó szavukat a Tanács-Magyarország ellen folytatott imperialista háború ellen. Amíg a magyar ellenforradalmárok támogatták és segítették a román imperialisták és bojárok hadjáratát, a romániai munkásmozgalom, kifejezésre juttatva a román dolgozók igazi érdekeit, síkraszállt Tanács-Magyarország mellett.[204]

Igaz, a román uralkodó osztályok a nacionalizmus felszításával és az antant segítségével el tudták szigetelni a Tanács-Magyarország védelmében és megsegítéséért síkraszállók törekvéseit. De a tények ennek ellenére tanúsították, hogy nemcsak királyi Románia volt, de voltak olyan román munkások, katonák, akik harcoltak Románia hódító politikája ellen.

Amikor a Kommunista Internacionálé felhívást intézett a világ proletariátusához a magyar tanácshatalom támogatása érdekében, ennek Romániában is erőteljes visszhangja volt: Bukarestben, Ploieştiben, Iaşiban, Brăilában, Galaţiban és más nagy ipari centrumokban sztrájkok, megmozdulások bontakoztak ki, Bukovinában pedig parasztmozgalom robbant ki. Romániai kommunista és szocialista csoportok a román katonákhoz szóló kiáltványukban a következőket írták: ne lőjetek orosz és magyar testvéreitekre, ők nem akarnak ide jönni, hogy elvegyék földjeiteket, szétosszák

vagyonotokat. A szegények ellenségei mindenütt a saját földesuraik és piócáik.

A román királyi hadseregben kommunisták és baloldali szocialisták százai terjesztették a különböző forradalmi szellemű röpiratokat.[205] A Dés környékén állomásozó 19. tüzérségi regiment katonái 1919. május 14-én és 15-én, amikor a Vörös Hadsereg ellen vezényelték őket, tüntettek a parancs végrehajtása ellen. A szebeni rendőrség 1919. júliusi jelentései pedig arról adtak számot, hogy a gyulafehérvári tüzérségi regimentből 350 katona csatlakozott a Magyar Vörös Hadseregheż. A román királyi hadsereg foglyul ejtett tisztjei, katonái közül számosan, akik a csepeli hadifogolytáborba kerültek, a budapesti román kommunista csoport szervezőmunkájának hatására beléptek a Magyar Vörös Hadseregbe. A román hadsereg egyik jelentése, amelyet 1919. szeptember 11-én adtak ki, beszámol arról, hogy több száz román katona harcolt a Magyar Vörös Hadsereg soraiban, akik főképpen Erdélyből, de Románia más területeiről, különösen Galaţiból és Turnu Severinből valók voltak.

A Román Szocialista Párt 1919. július 21-én sztrájkot szervezett Szovjet-Oroszország és a Magyar Tanácsköztársaság mellett, s felszólította a munkásokat, hogy védjék meg a Magyar Tanácsköztársaságot. A fölhívás széles körű visszhangra talált.[206]

A Tanács-Magyarország iránti rokonszenv nyilvánvaló bizonyítékai voltak a szocialista párt és a román szakszervezetek által szervezett szolidaritási sztrájkok. A magyar forradalommal való szolidaritásuk kifejezéseképpen 1919 áprilisában sztrájkba léptek a „Vulcan" üzemek fémmunkásai és az *Universul* című lap nyomdászai. Májusban és júniusban a bukaresti, a craiovai, a Turnu Severin-i, a kolozsvári, a brăilai, a galaţi, az iaşi, a constanţai vasutasok általános sztrájkot hirdettek. A vasutasok megmozdulásait a kormány fegyveres erővel verte le.

A dunántúli „birodalom"

A nemzeti hadsereg augusztus 4-én indult el a Dunántúlra. Soós Károly vezérkari főnök – Ottrubay Károly vezérkari százados jelenlétében – figyelmeztette Prónayt és négy szakaszparancsnokát: mivel a Vörös Hadsereg felbomlott és a román hadsereg előrenyomulóban van a Tiszán keresztül, Prónay különítményének a románokkal szigorú egyetértésben kell a Tisza–Duna között előrenyomulnia anélkül, hogy velük bármiféle konfliktusba kerülne.

Majd hozzáfűzte: „Útközben rendet teremtve a főkolomposokat statáriálisan ki kell végezni. A forradalom előtti régi rendszer megbízható hivatalnokait meg kell védeni, állásukba visszahelyezni. Minden néven nevezendő kincstári vagyont, állami pénzeket, katonai felszereléseket lefoglalni. A vörös csapatokat átszervezve a kormányra azonnal felesketni." Prónay írásban is kérte az elhangzottakat, de a vezérkari főnök ezt megtagadta. Mindegyikükkel kezet szorított, szerencsét kívánt nekik, majd azt mondta: „Ne öljetek meg nekem túl sok zsidót, mert abból is bajok lesznek."[207]

Horthy már tárgyalt és megállapodott Popescu Dimitru román őrnaggyal, ennek alapján rögzítették a demarkációs vonalat. A megállapodásról Horthy augusztus 7-én egy bizalmas parancsot adott ki, e szerint „... a politikai helyzet megköveteli, hogy a nemzeti hadsereg eddig megalakult és a jövőben is folytatólagosan megalakítandó egységei az ország megszállásával megbízott román hadsereggel együtt állítsák helyre a rendet, a vagyon- és életbiztonságot... Az összes műveletek a román csapatok parancsnokságával teljes összhangban folynak... A szegedi magyar nemzeti kormány megállapodott egyidejűleg a román hadvezetőséggel abban, hogy az ország többi részének a bolsevik terror alól való fölszabadítását a Szegeden összpontosított nemzeti hadsereg fogja végrehajtani."[208]

Charpy francia hadosztályparancsnok augusztus 4-én engedélyt adott öt tiszti járőrnek, egy csendőrkülönítménynek és a 46-os gyalogezrednek, hogy átléphessék a francia demarkációs vonalat. Ezek a csapatok menetkészültségben voltak, és még az éjszaka folyamán el is indultak. Elsőnek Prónay tiszti százada jutott át a demarkációs vonalon, őket követte a csendőrkülönítmény. A 46-os gyalogezred egyik százada 5-én indult el Szegedről. Augusztus 7-én és 8-án újabb századok követték.[209]

Hamarosan útnak indult az Ostenburg-különítmény, majd augusztus 10-én a többiek is. Kezdetben azonban együttvéve sem jelentettek különösebb erőt, ezért Belitska tábornok elrendelte, hogy minden város és község lakosságának 2%-át bocsássa a hadsereg rendelkezésére.

A fehér hadsereg alakulatai lassan és körültekintően haladtak a parancs által megszabott útjukon, mivel tartottak a román hadsereggel való találkozástól. Horthy emiatt is küldte Soós tábornokot Budapestre, hogy tárgyaljon a Friedrich-kormánnyal és az antantmisszióval, s így is legalizálja a csapatok dunántúli átvonulását.

Prónayék elhagyva Szegedet, nemsokára Szatymazra érkeztek. Itt az alakulat két részre oszlott: egyik része Budapest, a másik Siófok irányába haladt tovább. Később a Budapest felé nyomuló osztag jelentős része is a dunántúli főcsoporthoz csatlakozott. Az alakulat egyik szakaszát viszont Horthy parancsára Prónay Budapestre irányította.[210]

A különböző egységek, a Dunántúlra érve, más-más helységben ütöttek tábort. A fővezérség tisztikara és a Madary-század Siófokon gyülekezett. A lovas tiszti század és a Simonyi-huszárok táborhelye Lepsény lett, a többi tiszti század Enyingen, Tabon, Karádon, Lengyeltótiban és Balatonföldváron szállt meg.[211]

Bernátsky Kornél, a szegedi hadosztály parancsnoka a fővezér parancsára augusztus 8-án reggel indította útnak hadosztályát. Az indulás pillanatában a hadosztály két gyalogzászlóaljból, összesen 215 tisztből és 860 főt számláló legénységből állt. Bernátsky az első nap végén olyan parancsot kapott, hogy Szabadka irányába folytassa útját egészen a szerb demarkációs vonalig. Bernátsky egy parlamentert

küldött a szerb parancsnoksághoz, hogy egyeztesse az átvonulás részleteit. A szerbek azonban nem adtak erre engedélyt, így Bernátsky kénytelen volt úgy dönteni, hogy folytatja az útját Kisszállásra. Erről jelentést küldött Szegedre, ahonnan Soós Károlytól azt a parancsot kapta, hogy várjon még. Bernátsky azonban nem várt, hanem megtette az intézkedéseket a Dunán való átkelésre. Mindezt siettette egy kis esemény. Váratlanul azt a jelentést kapta, hogy a telefonos tisztnek sikerült Budapesttel összeköttetésbe lépnie. Bernátsky hihetetlennek tartotta ezt, s kísérletképpen föladatott egy sürgönyt a Friedrich-kormány hadügyminisztériumának. Erre másnap a következő választ kapta: „Bernátsky tábornok, Kisszállás. Összes szegedi csapatok Szegedre visszavonandók. Hadügyminiszter. 812/hdm. szám."[212]

Bernátsky a sürgönyt hamisítványnak tekintette, s útnak indította az oszlopot, de nem Szegedre, hanem a Duna irányába. El is érték Jánoshalmát, és augusztus 13-án megkezdték a dunai átkelés előkészítését. De alighogy elhagyták Jánoshalmát, két huszártiszt utolérte a menetoszlopot, és a Szegeden levő fővezérség parancsát kézbesítette Bernátsky Kornélnak. Ebben Soós Károly arról tájékoztatta a hadosztályparancsnokot, hogy augusztus 12-én reggel Budapestről megérkezett József főherceg parancsa, amelyben az antantmisszió kérelmére elrendelte, hogy az összeütközéseket kerülendő a nemzeti hadsereg összes egysége azonnal térjen vissza kiindulási állomására. „Ennek folytán – hangzott a fővezérség parancsa – az első hadosztályparancsnokság csapatait folyó hó 13-án – ha a csapatok állapota engedi –, még ma vezesse vissza Kisszállásról Szegedre... Összetűzés a románokkal vagy szerbekkel feltétlenül kerülendő."[213]

Bernátsky nehéz helyzetbe került. A legegyszerűbb megoldás az lett volna, hogy engedelmeskedik a parancsnak, s hajlott is erre. A visszafordulás elrendelése előtt azonban tanácskozott a vezérkari főnökével, Boross őrnaggyal, akinek viszont az volt a véleménye, ha visszafordulnak, akkor az egész vállalkozás kudarcba fullad, mert az éppenhogy összeszedett katonai alakulatok jelentős részének demoralizálódásához fog vezetni. Ezért az őrnagy azt javasolta, keressenek ürügyet a parancs megtagadására. Bernátskyra hatottak vezérkari főnökének észrevételei, viszont a haditör-

vényszéket el akarta kerülni. Még egyszer elolvasta a parancsot, és akkor megtalálta a megoldást: „813/hdm. szám. Magyar nemzeti hadsereg Fővezérsége. Szeged. Jánoshalmi szőlők, 1919. augusztus 13. délelőtt 7 óra 30 perc. 47/hdm. számra. A különítmény menetben Jánoshalmára, Nádudvarra. Holnapi menetcél Fajsz, ahol a különítmény átkelésére az árkászszázad, Magyar- és Okolicsányi-különítmények, továbbá a lovasszázad részéről az előkészületek már folyamatban vannak. A tisztikeretek holnap átkelnek a Dunán, hogy a Dunántúlon a sorozást megtegyék. Ezen, már megtett és részben meg sem másítható előkészületek alapján, továbbá arra való tekintettel, hogy a vett parancs szerint a visszavonulásnak Szegedre csak az összeütközések elkerülése volna célja, ami inkább bekövetkezhetik a visszamenet hat napja alatt, mintsem az átkelésük hátralevő két napja alatt; a hadosztály a Dunán való átkelését végre fogja hajtani, ahol az antantcsapatokkal minden összeütközés lehetősége ki van zárva. A Szegedre való visszatérés a legénységre is demoralizálólag hatna. A románok Kalocsa–Kecel környékéről nem jöttek előre déli irányba. Babits és Schwartz főhadnagynak meghagytam, hogy a 46/hdm. számú parancsnak általam történt átvételét titokban tartsák. – Bernátsky tábornok."[214]

József főherceg rendelkezését egy magyar és egy román tiszt vitte augusztus 12-én autón Szegedre Horthyhoz. Ugyanezen a napon a késő esti órákban Troismont francia százados is közölte az antanttól jött újabb parancsot, amely szerint a csapatok maradjanak Szegeden, illetve térjenek vissza oda. Ezek alapján Horthy Miklós visszarendelő parancsot készített Bernátsky számára, amelyet a fővezér repülőgépről akart ledobni. Augusztus 13-án reggel szárnysegédje kíséretében repülőgépre szállt és csakhamar el is érte a Duna–Tisza közén menetelő csapatokat. Magasházy, elmondása szerint, a parancsot egy rákötött nehezékkel a kezében tartotta, ránézett a fővezérre, és miután az nem bólintott, a visszavonulási parancsot a repülőgép fenekére tette. Eközben József főherceg rendelkezése alapján a fővezérség a két huszártiszttel elküldte a már idézett parancsot Bernátskynak.

Ki döntötte hát el, hogy a csapatok továbbmennek, hogy nem hajtják végre az antantmisszió, illetve József főherceg

parancsát? A tények alapján egyértelmű, hogy a parancs végrehajtásának megtagadása, a Dunántúlra való átkelés elhatározása Bernátsky nevéhez fűződik. A szegedi hadosztály parancsnoka abból indult ki: a francia katonai parancsnokság úgy engedte át őket, hogy rendőri feladatot teljesítsenek, s ezért nekik eleve nem volt szabad – egyébként szándékuktól is messze állt – összeütközésbe kerülni a román hadsereg alakulataival. Úgy gondolták ugyanis, hogy a Dunántúlon csak a menekülő, szétesőben levő Vörös Hadsereg csapatai vannak. Akkor még nem tudták, hogy a román hadsereg a Dunántúl egy részét is megszállja.

Bernátsky tehát megértette Horthy szándékát, azt, hogy szeretné, ha tovább mennének előre, anélkül, hogy ezt világos és határozott parancsba adná. Erre utalt a parancsnak az a kitétele, „ha a csapatok állapota engedi", s e kitételre Bernátsky épített is.

Történelmi tény, bárhogy próbálták a későbbiekben tagadni, meghamisítani, hogy a nemzeti hadsereg szegedi hadosztálya Bernátsky Kornél parancsára kelt át a Dunántúlra és szállta meg Tolna, Baranya, Somogy megyéket, a Dél-Dunántúl nyugati részét. E tény azonban csorbította Horthy dicsőségét, s ennek az lett a következménye, hogy Bernátskyt két hónappal később fölmentették és rendelkezési állományba helyezték: 1919. október 15-én a fővezérségtől kapott egy táviratot a következő szöveggel: „Mivel a hadügyminiszter egy sokkal fontosabb állásra szemelte ki, azonnal adja át a körletparancsnokságot, és jelentkezzen Budapesten." Budapesten azután Schnetzer közölte vele, hogy leváltása nem az ő javaslatára történt, „a fővezér bocsátotta személyét a miniszter rendelkezésére. Az állás, amelyet az előzmények után most már kijelölt, a törzstiszti becsületügyi fellebbviteli tanács elnöksége." Bernátsky hazament Szegedre, várta a felszólítást, hogy átvegye új hivatalát, de múltak a hónapok, s semmiféle fellebbviteli tanács nem alakult meg. Közben kapott egy felszólítást, hogy kérje a nyugdíjaztatását, s 52 éves korában nyugdíjba küldték.[215]

Miközben a nemzeti hadsereg Szegedről a Dunántúlra vonult „rendcsinálás" céljából, Nyugat-Magyarországon is megindult az ellenforradalmi szervezkedés báró Lehár Antal ezredes vezetésével. Lehár a bécsi Antibolsevista Comité katonai vezetője volt, majd a tanácskormány veresége után a nyugat-magyarországi katonai körzet hadosztályparancsnoka lett. Az első időben, jóllehet riválisa volt Horthynak, tevékenyen elősegítette az ellenforradalmi hatalomátvételt.[216]

Lehár az ausztriai Feldbachban gyűjtötte össze a Magyarországról elmenekült katonatiszteket és tiszthelyetteseket. Stájerországban erre jó lehetőség nyílt, az ottani hatóságok egy része ebben tevékenyen segítette őket. A feldbachi tábor a legkülönbözőbb elemeknek lett a gyülekezőhelye.

Augusztus 4-én gróf Bethlen István kezdeményezésére Bécsben fontos tanácskozásra került sor. Jelen voltak a különböző polgári pártok képviselői: Bethlen, Bánffy, Zichy, Pallavicini, Szmrecsányi, Beniczky, Lovászy, Borovicziny, továbbá részt vett Gömbös és Lehár is. A tanácskozáson megvitatták, hogyan reagáljanak a Peidl-kormánynak arra a javaslatára, hogy néhány miniszteri tárcát hajlandó átadni a polgári pártoknak. A tanácskozáson Lovászy és mások a mellett foglaltak állást, hogy a javaslatot el kell fogadni. Bethlen maga is azt fejtegette: a szegedi kormány nincs olyan helyzetben, hogy aktívan fel tudna lépni, s ebből kiindulva támogatta a Peidl-kormánnyal való kompromisszumos megegyezést. Lehár azon a véleményen volt, hogy a szociáldemokrata kormány „lappangó kommunizmus", a kommunista veszély állandósul, ezért „a törvényességet és a rendet" akár katonai erővel is sürgősen újra helyre kell állítani.[217]

Gömbös Gyula, aki a szegedi kormány államtitkáraként mutatkozott be ezen a tanácskozáson, kormánya nevében tiltakozott a Stájerországból kiinduló akció ellen. Lehár vitába szállt vele, de a tanácskozás nem tudott dűlőre jutni, döntés nélkül fejeződött be.

Lehár visszaemlékezései szerint a tanácskozás után Lehár, Beniczky és még ketten Beniczky szállodai szobájában folytatták a megbeszélést. Gömbös utánuk ment, és közölte:

a szegedi kormány őt nevezte ki dunántúli kormánybiztosnak, ezért a vezetést ő veszi át. Lehár összeszólalkozott Gömbössel, kétségbe vonta szavait, s arra hivatkozott, hogy ő sohasem volt a szegedi kormánynak alárendelve.

Beniczky a díványon fekve hallgatta a vitát, majd fölkelt, s Gömböshöz fordulva a következőket mondotta: „Tudod mit, azonnal ülj vonatra, és utazz el." Ezt a mondatot még sokszor megismételte; Gömbös nem tehetett mást, fogta a kalapját és elhagyta a szobát.

Ez volt a Gömbös által kiprovokált konfliktus – írja visszaemlékezéseiben Lehár –, ami beárnyékolta viszonyát a hatalom későbbi birtokosaihoz. De Gömbössel szemben másnak is voltak averziói. Mint életrajzírója megjegyezte: „Bécsben sokan nem örültek a szegedi kormány megbízottjának. Egymást érték a tanácskozások, és főleg akörül folyt a szó, hogy vajon azonnal bevonuljanak-e Budapestre. A többség a rögtöni bevonulás mellett tört lándzsát, Bethlen viszont meg akarta várni a bécsi antantmissziókkal folytatott tárgyalások eredményeit."[218]

Augusztus elején a feldbachi táborban Lehár parancsnoksága alatt mintegy 350 fő tartózkodott, túlnyomó többségében tisztek, akiket a Peidl-kormány megalakulása után menetkész állapotba szerveztek, felfegyvereztek, hogy bármely pillanatban útnak indulhassanak. Lehár augusztus 5-én Sigray társaságában autóval indult Szombathelyre.

Szombathelyen egy ellenforradalmi érzelmű tiszti csoport már augusztus 5-én elfoglalta a lovassági laktanyát, megszállta a pályaudvart. A hatalom a városban nagyrészt az ő kezükbe ment át. Augusztus 6-án már egy 100–120 főből álló karhatalmi alakulatot szerveztek a városban.[219] Az alakulat csatlakozott Lehárhoz, aki egy fölhívást adott ki a régi harcostársakhoz címezve, s felszólította őket, hogy az ő parancsnoksága alatt lépjenek be az új hadseregbe.

A feldbachi zászlóalj augusztus 9-én délután érkezett Szombathelyre. Megérkezésük után azonnal megkezdték „a még le nem tartóztatott kommunisták és direktóriumi tagok összefogdosását. Szigorú fellépésük megfélemlítette a még reménykedő kommunistákat is. És hogy a törvényes rend ellen többé senki a szavát fölemelni nem merészelte, az kizárólag az ő érdemük."[220]

Lehár parancsa alapján létrehoztak egy 100 főnyi katonai

rendőrséget, amelynek feladata a menekülő vöröskatonák, kommunisták, szocialisták összeszedése volt. A letartóztatottakat a szombathelyi lovassági laktanyába vitték. Augusztus 11-én Lehár ezredes hivatalosan is átvette a parancsnokságot.

Horthy és Lehár között már az első hetekben ellentét volt. Harcuk a hatalomért végigkísérte kettejük kapcsolatát, egészen az 1921 tavaszán bekövetkezett törésig.

Lehár és a parancsnoksága alatt álló alakulatok részesei voltak a fehérterrornak, mégis volt egy árnyalatnyi különbség közöttük és a Horthy parancsnoksága alá tartozó különítmények között. Lehár ezt Gömbös hatásának tulajdonította, aki szerinte azt tanácsolta a fővezérnek: „A kommunistákat csendben össze kell fogni és ki kell végezni." Ennek Horthy eleget is tett. Lehár viszont afelé hajlott, hogy a felelősségre vonásokat bírósági úton, törvényes eljárások keretében kell véghezvinni.

Még szinte be sem rendezkedett Lehár Szombathelyen, amikor augusztus 10-én József főherceg kormányzói minőségében táviratozott neki, hogy számít rá a nyugat-magyarországi csapatok főparancsnokaként. Augusztus 11-én viszont Horthy küldött táviratot Lehárnak, s abban közölte, hogy neki mint fővezérnek alá vannak rendelve a nyugatmagyarországi csapatok is.

Lehár kétségtelenül jelentékeny erőkkel rendelkezett: kezdetben öt zászlóaljjal, öt üteggel, négy páncélvonattal, 1919. november 1-én pedig létrehozott egy gyalogoshadosztályt, amely kilenc zászlóaljból, egy lovasszázadból, hét ütegből és három páncélvonatból állott. A hadosztályon kívül négy csendőrzászlóaljat és tizennégy csendőr karhatalmi századot állítottak fel. A parancsnoksága alatt működő erők összlétszáma 1919. november elején 10 000 fő volt, a kézifegyvereken és golyószórókon kívül 206 géppuskájuk és 48 lövegük volt.[221]

Az egyik alapvető politikai ellentét Horthy és Lehár között a királykérdésben volt. Horthy Miklós, mihelyt József főherceg megerősítette fővezéri minőségében, kétszínű játékba kezdett, most már az lett az álláspontja, hogy egy Habsburg-családból származó főherceg nem állhat a magyar állam élén, nem lehet kormányzó. Lehár viszont következetes Habsburg-párti volt. Horthy 1919 augusztusában és még

utána is nem is egyszer kijelentette Lehár előtt: azon van, hogy Bécsben újra a császár kormányozzon, mert ő abszolút hű hozzá. Ez megnyugtatta Lehárt, és ezért támogatta Horthyt a rendcsinálásban, Budapest megszállásában, sőt a hatalom megszerzésében is.[222]

Friedrich, az akkori miniszterelnök is fontosnak tartotta, hogy a Horthyval való találkozás után azonnal Szombathelyre siessen és kapcsolatot teremtsen Lehárral.

1919. szeptember 19-én Horthy fővezérként először ellenőrizte Kőszegen és Sopronban Lehár alakulatait. Horthyval együtt meglátogattak egy székely egységet a nyéki hadifogolytáborban, ahol Horthy felelőtlenül azt ígérgette a katonáknak, hogy hamarosan hazamehetnek, mert a nemzeti hadsereg közreműködésével egész Erdélyben felkelést fog kirobbantani és még 1919-ben visszaszerzi Erdélyt. Horthy egyébként erélytelennek minősítette Lehárék intézkedéseit, s szigorúbb fellépést követelt a kommunisták ellen.

Október 1-én a katonai díszszemle alkalmával a Friedrich-kormány hadügyminisztere, Schnetzer tábornok kereste fel Szombathelyt. A tábornok szóvá tette, hogy a pogromok károsak, meg kell akadályozni azokat, Horthyt és körét pedig komolytalanoknak titulálta.[223]

A következő hetekben több konfliktusra is sor került a fővezérség és Lehár között. Október közepén például Prónay emberei egy városi tanácsosnak – a felesége jelenlétében – bezúzták a koponyáját, a rendőrfelügyelőt pedig leköpdösték. Lehár semmit nem tudott tenni ellenük, mert a fővezérség védnöksége alatt állottak. A Horthy és Lehár közötti nézeteltéréseket tükrözte Gömbös Gyula egyik nyilatkozata is, amiben azt állította, hogy a szegedi nemzeti hadsereg alakulatainak elindulása és előrenyomulása tette egyáltalán lehetővé, hogy Lehár ezredes csapataival bevonulhatott Szombathelyre.[224] Valójában viszont Horthy augusztus 13-án érkezett Siófokra, Lehár pedig már augusztus 9-én elfoglalta alakulataival Szombathelyt és Sopront.

Lehárt minden bizonnyal sok mindenért kárpótolta, hogy ő volt az, aki a királyi román hadsereg elvonultával az elhagyott területek nagy részét megszállta és ott tevékenyen részt vett az államhatalom újjászervezésében. Útját valóságos diadalmenetnek tekintette. Az örömbe azonban hamarosan üröm vegyült: 1920 márciusában Debrecenben érte utol

az a parancs, hogy föl kell esküdnie a kormányzóra. Az ezredes viszont úgy vélekedett, hogy ő már fölesküdött Károly királyra, s köti a királynak tett esküje. De végül mégis csak beadta a derekát és fölesküdött Horthyra.

Az első királypuccs alkalmával Lehár Károly király mellé állt. A király visszatérését – mint ismeretes – Horthyék megakadályozták, s ezt követően Lehár is benyújtotta a lemondását. Később, amikor Prónayék és más különítmények Nyugat-Magyarországon létrehozták az úgynevezett Lajtabánságot, Bethlen István, aki akkor már miniszterelnök volt, felkérte Lehárt, hogy a lakosság megnyugtatása és a rend fenntartása érdekében utazzon Nyugat-Magyarországra. Lehár a kérésnek eleget is tett, odautazott, Prónay emberei azonban kiráncigálták a kocsijából és letartóztatták. Egy katona figyelmeztette: vigyázzon, mert meg akarják ölni. Titokban sikerült Sigrayt értesítenie, aki az antantbizottság segítségét kérte, s az szabadította ki Lehárt. Egy ideig még Budapesten tartózkodott, de miután tudomást szerzett arról, hogy Beniczky Ödönt Héjjasék megfenyegették és mások ellen is hajsza folyik, jobbnak tartotta, ha elhagyja Magyarországot. Csehszlovákiába menekült, majd onnan Münchenbe, később pedig Bécsbe, ahol attól félve, hogy Horthy megöleti, álnéven élt.[225]

Siófok

Amíg Lehár Szombathelyen állomásozott, Horthy és köre Siófokon építette ki főhadiszállását. Ennek előzménye a Vörös Hadseregen belüli ellenforradalmi szervezkedésekig nyúlik vissza.

A nemzeti hadsereg hírszerző osztálya még Szegeden létrehozta az úgynevezett fehér nyilvántartást, amelyben azok a tisztek szerepeltek, akik vállalták a velük való együttműködést. Ezek egyike Craenenbroeck Edgár alezredes, a második vörös hadtest vezérkari főnöke volt, aki már májusban kapcsolatot keresett a bécsi Antibolsevista Comitéval. Fokozatosan maga köré gyűjtötte egykori háborús hadosztályának, a 40. honvédhadosztálynak a tisztikarát. Akit csak tudott, a hadtesttörzsnél helyezett el, amely Siófokon működött. A későbbiekben ezért jöhetett szóba Siófok.

Craenenbroeck június utolsó hetében rendszeres futár-

kapcsolatot létesített Bécsen át Szegeddel. Nemcsak információkat adott át, hanem hozzáfogott, hogy az ellenforradalom számára megbízható fegyveres alakulatokat szervezzen. Saját elmondása szerint négy gyalogezred és két lovasezred elállítására tett előkészületeket. Ezeket az alakulatokat részben Lepsény körül, részben Veszprémben helyezték el.

Werth Henrik, később a Horthy-hadsereg vezérkari főnöke a szovjetellenes háborúba való belépés idején, ekkor még a Vörös Hadseregben szolgált, s ugyancsak csatlakozott Horthy fővezérségéhez. Megbízható alakulatnak tekintették Pongrácz Pál huszárkapitány vörös hadseregbeli huszárszázadát is.

A nemzeti hadsereg hírszerző és nyilvántartó osztályának jó híreik voltak Kecskemétről és környékéről is, ahol a Héjjas-család állt az ellenforradalmi szervezkedés központjában. Budapesti kémközpontjuk vezetője Ruszkay-Ranzenberger Jenő vezérkari kapitány volt. Ö ugyan nem tartozott a Vörös Hadsereghez, de állandóan a hadügyi népbiztosságon és a hadsereg-parancsnokságnál lézengett, s amit megtudott, arról tájékoztatta a fehérek hírszerzését. Önkéntes segítőtársainak legnagyobb része a tisztek közül került ki.[226]

Ahogy a Vörös Hadsereg helyzete nehezebbé vált, mind több régi tiszt kereste az érintkezést a fehérekkel. Jelentkezett Politovszky, a 3. hadtest vezérkari főnöke is. Juliertől is, aki Stromfeld után lett a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, „értesítés érkezett Horthyhoz, hogy mihelyt a Vörös Hadsereg offenzívája lezajlott, készségesen áll rendelkezésére".[227]

Horthy és Magasházy repülőgépe verőfényes napsütésben szállt le Siófok mellett. A főhadiszállásnak már előre kijelölték a Tanhoffer-villát, ahol korábban a 2. vörös hadtest parancsnoksága tartózkodott.

Miután Horthy berendezkedett a villában, elhatározta, hogy tájékozódás céljából Budapestre látogat. A fővezér és szárnysegédje vasutas ruhában, hamis igazolvánnyal utazott Budapestre. Horthy István öccsének lakásán öltözködött át, és ezután felkereste az antant budapesti misszióját.

A tábornoki tanács tagjai, az amerikai Harry Bandholtz, az angol George Gorton, a francia Graziani és az olasz Mombelli rokonszenvvel és megértően fogadták Horthy Miklóst,

aki támogatást kért és kapott tőlük tervei megvalósításához, s hangoztatta, hogy rövid időn belül fegyelmezett hadsereg áll a rendelkezésére. Ezek után a Gellért Szállóban Mardarescu román tábornokkal tárgyalt, s felvetette, hogy a románok ne nyomuljanak tovább előre a Dunántúlon, mert oda már megérkeztek a tiszti századok.

A Duna fölötti parancsnokságot augusztus 17-én Troubridge angol admirális vette át. Horthy igen megörült ennek, úgy gondolta, hogy a régi tengerész összetartás segíteni fog. Ezért örömmel tekintett minden olyan tárgyalás elé, amelyet az angol admirálissal folytatott.[228]

Amikor Horthy átvette a fővezérséget, még meglehetősen zavaros állapotok voltak: a menekülő vöröskatonák közül többen már fehéreknek mondták magukat; a különböző csendőralakulatok egy kis hányada még mindig vörösőrnek tartotta magát: Nyugat-Magyarországon pedig Lehár csapatai tanyáztak.

A nemzeti hadsereg tisztjei közül többen javasolták, hogy vonuljanak ki Siófokról, hiszen a Vörös Hadsereg alakulatai csak nemrég hagyták el a várost, s még itt-ott vöröskatonák tartózkodtak.[229] Ezért első dolguknak tekintették, hogy Siófokot megtisztítsák a számukra megbízhatatlannak minősülő személyektől. Kozma Miklós és az osztályához tartozó néhány tiszt letartóztatta Stromfeld Aurélt is, aki akkor Siófokon tartózkodott. Kozma felszólította: – „Ezredes úr, én Önt a nemzeti hadsereg fővezérségének parancsára letartóztatom." Stromfeld rekedten válaszolt: „Én nem ismerek semmiféle nemzeti hadsereget."[230] Jó néhány ház udvarát, pincéjét fogdának rendezték be, és Siófok neve hamarosan nemcsak az országban, de világszerte hírhedtté vált.

Egyre több tiszti egység érkezett Siófokra. Néhány napon belül megjelentek a Prónay-különítmény alakulatai is.[231]

Augusztus 19-én Horthy egy kiáltványt bocsátott ki, amelyben bejelentette: József királyi herceg őfenségének, Magyarország kormányzójának bizalmából a nemzeti hadsereg fővezérségét átvette. Ezen a napon délelőtt 8 órakor a fővezérség megkezdte működését. Horthy mindenekelőtt szabályozta a Dunántúlon levő katonai alakulatok működési területét, Siófok, Szombathely és Kaposvár székhellyel parancsnokságokat állított föl.[232] Intézkedett a karhatalmi alakulatok megszervezéséről, s ezeknek a nemzeti hadsereg-

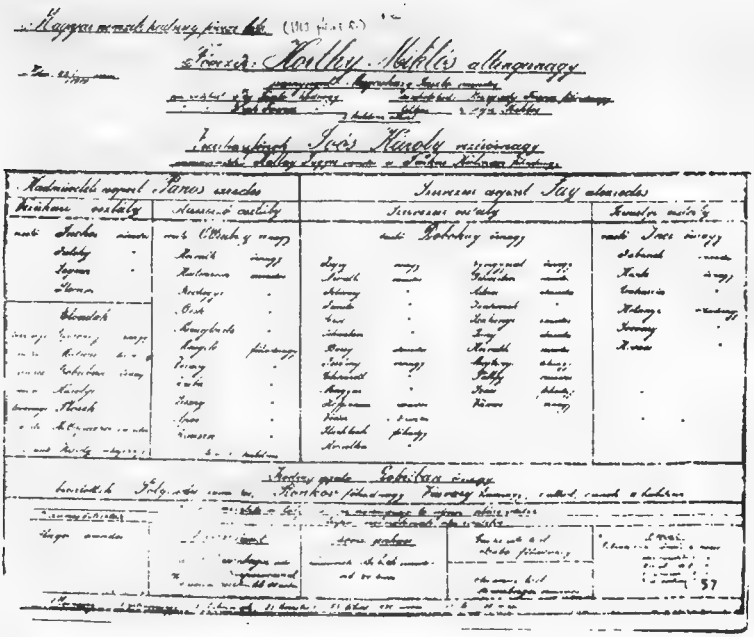

gel való kapcsolatáról. Ekkor határozta meg Horthy a Szegedről jött tiszti századok helyeit: a 3. tiszti század helye Enying, a 4.-é Tab, az 5.-é Karád, a 6.-é Lengyeltóti, a lovas tiszti századé Lepsény, a tüzér tiszti századé Zamárdi és Balatonföldvár, a tiszti tartaléké Balatonföldvár. A későbbiekben, ahogy növekedett a nemzeti hadsereg, változtattak az elhelyezésen.[233] A hivatalok egy részét a Sió és a Hullám szállodákban helyezték el, az egyes osztályokat és parancsnokságokat pedig különböző villákban.

Horthy Siófokon már függetlenítette magát a francia parancsnokságtól s „kilépett a szűk körű katonai szervezkedések köréből, hozzáfogott a politikai rendszer kialakításához".[234] Létrehozta a nemzeti hadsereg vezérkarát, amely kilenc csoportból és azok osztályaiból állott. A törzskarhoz tartoztak például Magasházy százados, Horthy szárnysegédje, őrgróf Pallavicini György, a dunántúli kormánybiztos, Soós Károly tábornok, Say Viktor vezérkari alezredes, Ottrubay Károly vezérkari őrnagy, Görgey György őrnagy, Görgey József és Prónay Pál kapitányok, Gömbös Gyula vezér-

kari százados, gróf Batthyány Gyula, gróf Hunyadi Ferenc, Fáy László főhadnagyok, Hardy Kálmán sorhajóhadnagy.[235]

A nemzeti hadsereg alakulatai Baranyán, Tolnán keresztül nyomultak előre. Egy osztag Kaposvárra, egy másik Szekszárdra vonult be. Bernátsky tábornok vezetése alatt Faddra érkezett a szegedi hadosztály, amely később Kaposváron, Somogy megyében ütötte föl tanyáját. Szekszárdon állomásozott a karhatalmi század, amely főleg az egykori 52-es pécsi gyalogezred tisztjeiből, továbbszolgáló altisztjeiből és a helybeli tartalékos tisztekből verbuválódott, s sikerült megszerezniük a Vörös Hadsereg visszamaradt fegyvereinek egy részét.[236]

A hadsereg törzsének létrejöttével a fővezérség a következő feladatok megoldását tűzte célul: lezárni a Dunántúl meg nem szállt részének határait; megfelelő mozgó alakulatokat szervezni; a megszállt területeket pacifikálni, ott a belső rendet megteremteni. Ehhez a nemzeti hadsereg alakulatain, továbbá Lehár egységein kívül rendelkezésükre állt még Esztergom környékén a székely dandárnak két gyalogezrede és öt ütege, amely Nyugat felé húzódott.

Horthy Miklós és köre, ha csak néhány hónapra is, Siófok székhellyel valóságos dunántúli „birodalmat" hozott létre, ahol minden tekintetben „a nemzeti hadsereg képviselte az államhatalmat". Horthy jogászokat, politikusokat is meghívott főhadiszállására, hogy előkészítsék az új rendre való átmenetet, hatálytalanítsák a polgári és a proletár forradalom törvényeit, továbbá, hogy tanácsadók segítségével és igénybevételével kapcsolatot építsen ki a Budapesten levő szövetséges misszióval, s elnyerje tagjai támogatását. Ezt sikerült is elérnie. Mint ő maga írta: „A budapesti misszióval is, főként Sir Georg Clark főmegbízottal olyan jól együttműködtünk, hogy saját kezdeményezésükre politikai kérdésekkel is szívesen fordultak hozzám."[237]

A fokozatosan kiépülő ellenforradalmi rendszer politikai arculata attól függött, hogy a különböző irányzatok közül melyik kerül ki győztesen, melyik szerez döntő befolyást az ellenforradalom táborán belül, a liberális, vagy pedig az, amely arra törekedett, hogy – miként Kozma fogalmazta – „a mi éles nemzeti érdekünk" érvényesüljön. Másfelől vitákat okozott az a kérdés is, hogy a Habsburg-házból származó vagy pedig ún. nemzeti királyt akarjanak-e, sőt, hogy

egyáltalán ragaszkodjanak-e a királysághoz. A tisztikar többsége az „éles nemzeti" irányzatot támogatta, s az adott helyzetben a hadsereg politikai állásfoglalása meghatározónak bizonyult.[238]

A tisztikar többsége úgy vélekedett, hogy nemcsak a vörös, de a „rózsaszín" időknek is befellegzett. Kozma Miklós idézett könyvében megjegyzi: előre látható, hogy „a megalkuvóknak és gyenge idegzetűeknek" – ahogy ő kifejezi – nem fog tetszeni a kemény büntetés. „A humanizmus és egyéb izmusok hamis jelszavai egyszer már segítették romlásba hajtani az országot, most, másodszor hiába jajgatnak majd a különféle izmusokkal."

A hadsereg szervezése közben jó néhány problémát meg kellett oldani. Az egyik ilyen az volt, hogy mi legyen a Vörös Hadsereg tisztjeivel. Az egyértelmű volt, hogy a tisztikarból irgalmatlanul el kell távolítani mindenkit, aki vörössé vált, de „magában véve az, hogy valaki a vörösöknél szolgált, egyáltalán nem bizonyítja azt, hogy vörös is volt".[239]

A kérdés nem volt könnyű. Csak néhányan tudtak arról a hírszerző és az elhárító osztályokon, hogy a vörös hadseregbeliek közül kik dolgoztak a nemzeti hadsereggel együtt, hiszen ezt titokban kellett tartani. Amikor a Dunántúlra megérkeztek a nemzeti hadsereg csapatai, senki sem tudta, hogy ki volt ténylegesen és ki csak látszatra vörös, és ki volt az, akit éppen a nemzeti hadsereg vezérkara utasított rá, hogy vörösnek mutatkozzék. De még ezek között is volt különbség, mert egyesek kezdettől fogva az ellenforradalom pártján álltak, mások viszont az események menetében váltak a fehérek híveivé. Végül is olyan álláspontot alakítottak ki, hogy az apróságokat nem kell kutatni, „az esetek többségében fátyolt kell borítani a múltra, de akik akár meggyőződésből, akár hitványságból igazán vörösek voltak, azok nem maradhattak tisztek".[240]

A tisztikarban más szempontból is rendszeresek voltak a súrlódások. Nézeteltérések voltak azok között, akik az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadseregéhez tartoztak, illetve akik a magyar vezénylésű alakulatokban, a honvédségnél szolgáltak. Szemben álltak egymással a szegediek, a vörös hadseregbeli alakulatokban szolgált fehér érzelmű tisztek, s azok, akik nem léptek be a Vörös Hadseregbe. Egy jellemző esetről tesz említést Bernátsky. Az egyik kaposvári

tiszt – arra célozva, hogy Szegeden tulajdonképpen semmit nem csináltak a szervezkedő hadsereg tisztjei – azt mondta az egyik szegedi tisztnek: „Na, eleget henyéltetek Szegeden?" Mire az utóbbi visszavágott: „Bolsevikkel nem állok szóba." Ezek a viták azután befolyásolták a szegedi gyalogezred parancsnokságának és a kaposvári parancsnokságnak a viszonyát is. Bernátsky szerint valósággal szakadásig mérgesedett a helyzet, mivel a nézeteltéréseknek mélyebb gyökerei és okai is voltak.[241]

További problémát jelentett a Friedrich-kormányhoz fűződő viszony. A nemzeti hadsereg vezérkara érintkezést keresett a kormány hadügyminisztériumával. Már ez sem volt egyszerű, mert ehhez ki kellett játszani a román katonai alakulatokat. A vezérkar a kapcsolat felvételével Ruttkay Gábor huszárkapitányt bízta meg, aki vasutas altisztnek öltözve jutott fel Budapestre. Ezt követően egy Hughes-távírógép segítségével tartották fenn az összeköttetést, a gép Siófokon szabadon működhetett, de a Budapesti hadügyminisztériumban már nem. Budapestre küldték Fischer századost is, aki már az együttműködés részleteit tárgyalta meg. Úgy állapodtak meg, hogy Siófokon marad a vezérkar, a hírszerzés, mind az offenzív, mind a defenzív osztály, de egy-egy alosztályt a fővárosban is szerveznek. Ugyanakkor a defenzív osztály mellé propagandaosztályt is szerveznek Siófokon, alosztályt pedig Budapesten.[242]

Megállapodtak abban is, hogy a megyék élére katonai parancsnokokat állítanak. Vas, Sopron, Moson és Zala megyékben ki is nevezték őket. A polgári hatóságok újjászervezésére a Friedrich-kormány megbízottakat küldött ki. Ezzel azonban rögtön megkezdődött a rivalizálás is. Bernátsky és Bartal Aurél szekszárdi kormánybiztos között például vita támadt abban a kérdésben, hogy ki a magasabb fórum: a megye katonai parancsnoka-e, vagy a megye polgári vezetője. „Bernátsky felfogása fedi a fővezérségét – jegyzi meg erről Kozma. – Amíg rend nincs, és próbálkozásokra, lázadásokra, ellenszegülésekre van lehetőség, amíg a hatóságok, a csendőrség és rendőrség a helyükön nincsenek, s amíg a románok Budapesten vannak, addig csakis a fővezérség, illetve annak katonai, megbízottai lehetnek a vezető fórum."[243]

Miután a nemzeti hadsereg elfoglalta a Dunántúl néhány

megyéjét, napirendre került a hadsereg megerősítése. Ezzel megkezdődtek a vég nélküli csatározások. „A társadalmi tagoltság egyáltalán nem, ellenben a széttagoltság annál inkább érvényesült. A szétesett rögök és elemek új csoportosulási gócpontokat keresnek. Az ily módon összeverődött klikkek, frakciók – a magyar nyelv még nem eléggé fejlett, hogy az előrehaladt Nyugat eme műszavait hűen kifejezni tudná – annál nagyobb sikerrel vették föl a »létért való harcot«, minél kevesebb eszményi tartalommal voltak megterhelve."[244]

A Dunántúlon a fehér hadsereg előrenyomulása ellenére még érezni lehetett a tömegmozgalmak hatását. Horthyék ezt a helyzetet nemcsak a forradalmi irányzatok megsemmisítésére használták föl, hanem annak érdekében is, hogy a vezető erő a nemzeti hadsereg és az azt támogató politikai irányzat legyen. Markánsan jelezte ezt, hogy Horthy személye mindjobban előtérbe került.

Az antant és a román hadsereg Budapesten levő parancsnoksága is erősebbnek hitte a nemzeti hadsereget, mint amilyen az valóban volt. „Mindent meg fogunk tenni, hogy megtartsuk őket ebben a hitükben. A még ki nem töltött kereteink is mint normális egységek szerepelnek, ami igen alkalmas a megtévesztésre" – írta Kozma Miklós.[245]

Ennek ellenére a román hadsereg folytatta az előrenyomulást a Dunántúlon. A nemzeti hadsereg alakulatait az összeütközés elkerülése végett vissza kellett vonni Győrből, Veszprémből, Székesfehérvárról és Adonyból, mert oda román csapatok vonultak be. Két Székesfehérvár melletti községben így is voltak kisebb csatározások.[246]

A román katonai parancsnokság Győrnél sem szándékozott megállni, hanem be akart vonulni a Dunántúl más területeire is. Emiatt adta ki Horthy a következő parancsot: „A csapatok – a csendőrség kivételével – a román előnyomulásnak engedve, általában délnyugati irányba vonuljanak vissza. A kerületi parancsnokságok a románokhoz legközelebb álló csapataikat helyezzék menetkészültségbe, s ezt a menetkészültséget a román előrehaladáshoz mérten terjesszék ki fokozatosan többi csapataikra is. Nagy jelentőséggel bír, hogy a visszavonulás minden egyes helyen idejekorán, azaz se nem korán, se nem későn, menekülésszе-

rűen történjen. Alapos hírszerzőszolgálat szervezését kell elrendelni."[247]

Horthy Miklósnak és Soós Károly vezérkari főnöknek az volt a véleménye, hogy tárgyalni kell a románokkal. Ennek jegyében Soós kidolgozott egy javaslatot, amely szerint támogatni kell a román–magyar perszonálunió gondolatát, mert „a románok azokat a tényezőket fogják támogatni és erősíteni, amelyek az uniónak a hívei, legyen az akár a magyar nemzeti hadsereg is. Jugoszláviát is ki lehet játszani a románokkal szemben úgy, hogy tüntetőleg tárgyalásokat kezdjenek vele." A javaslat szerint a nemzeti hadseregnek azokat kell támogatnia, akik a szocialisták ellenségei s a román orientáció hívei. Soós Károly javaslata így hangzott: „... a román fővezérrel közvetlenül tovább tárgyalni, ... a románoknál azt a látszatot kell kelteni, hogy a tartós román–magyar barátság nem ellenkezik a magyar nemzeti hadsereg felfogásával. Az új magyar kormány alakulását azzal kell támogatni, hogy a magyar nemzeti hadsereg hozzájárul a román orientációhoz."[248]

Ennek megfelelően a vezérkari főnök augusztus 23-án Horthy megbízásából Budapestre ment, hogy tárgyaljon a román főparancsnoksággal, az antantmissziókkal, a Friedrich-kormány hadügyminisztériumával és más politikai vezetőkkel.

Augusztus végén a helyzet Horthyék számára még nyugtalanító volt. A román királyi hadsereg a Dunántúlon tovább nyomult előre. Horthy távírógépen kérte Schnetzer hadügyminisztert, intézkedjék, mert a román hadsereg le akarja fegyverezni a nemzeti hadsereg alakulatait. Horthy arra hivatkozott, hogy a tábornoki bizottság francia tagja „a többiek nevében nekem kijelentette, hogyha elég erőnk van a rendet garantálni, a románok a Dunántúlt kiürítik". Kérte Schnetzert, tegyen lépéseket, hogy ezt az ígéretet betartsák. Schnetzer azonban nem tudott egyértelmű választ adni. Szeptember 8-án Soós tábornoktól már megnyugtatóbb jelentést kapott Horthy, amely szerint a románok az előnyomulást a Dunántúlon nem folytatják, s ha az antant a magyar hadsereg szervezését megengedi, a románok ezt támogatni fogják.

Szeptember 7-én ugyanis az antantmissziók – miután kormányaikkal megtárgyalták – hozzájárultak ahhoz, hogy a

nemzeti hadsereg létszáma 30 000 fő legyen, amibe nem kell beleszámítani a karhatalmi egységek és a polgárőrség alakulatait. Megígérték, hogy a románok további előrenyomulását megszüntetik, és a nemzeti hadsereg szükségleteinek fedezésére 5 millió koronát adtak Soós Károlynak.

A román parancsnoksággal való megegyezéshez hozzájárult az is, hogy a királyi Románia föl akart készülni a Szovjetunió elleni intervenciós háborúban való további részvételre. A román főparancsnokság ekkoriban egy olyan kormány mellett szállt síkra, amely a román–magyar perszonálunió híve, s ezért Horthy Miklóst javasolták miniszterelnöknek.[249]

Az antantmissziók közreműködésével szeptember 22-én megállapodást kötöttek, amelyben megszabták, hogy a román hadsereg a Győr–Veszprém–Székesfehérvár demarkációs vonalat nem lépi túl. A külföldi missziók tábornokainak tanácsa a román főparancsnoksággal egyetértésben határozatot hozott, hogy a román hadsereg a Dunántúlt záros határidőn belül kiüríti. A siófoki fővezérség és a budapesti hadügyminisztérium között, bizonyos korlátozások mellett, engedélyezték a távíró és távbeszélő összeköttetést. Megállapodtak abban, hogy a nemzeti hadsereg csapatainak mozgását a fővezérség köteles bejelenteni, a román fővezérség viszont tudatni fogja, hogy mikor üríti ki Győrt, Veszprémet, Székesfehérvárt, Adonyt, Tatabányát, Esztergomot. A hadsereg engedélyezett létszámán változtattak, mert a csendőrségen, rendőrségen, határrendőrségen, és a karhatalmi, valamint polgári alakulatokon kívül ezúttal 12 000 főnyi létszámot határoztak meg. Ugyanakkor a hadsereg segítséget kapott a katonai misszióktól hadianyagban és fegyverzetben.

Ezzel megkezdődött a nemzeti hadsereg megszervezése, megbízható emberekkel való megerősítése. A keretek készen álltak, megvolt a tisztikáder. Ehhez kellett csatlakoztatni a Dunántúlon levő tisztek egy részét, azokat, akik nem szolgáltak a Vörös Hadseregben, vagy szolgáltak ugyan, de fehér érzelműek voltak, vagy legalábbis utólag annak mondták magukat. De toboroztak új erőket is.

Mindezek mellett a fővezérség egyre inkább arra figyelt, ami Budapesten történik.

Mivel az antant nem ismerte el József főherceg kormányzóságát, mert ebben Habsburg-restaurációt vélt felfedezni, ezért augusztus 23-án a főhercegnek le kellett mondania a kormányzóságról.

Az antant a Friedrich-kormányt nem ismerte el. A fővezérség mégis Friedrich mellé állt. Attól tartott ugyanis, hogy a keresztény nemzeti irányzat a Friedrich-kormány megbuktatásával háttérbe szorulhat. Ezért a fővezérség és a különböző jobboldali csoportosulásokhoz tartozók tiltakozó mozgalmat indítottak, „a kormány megmaradását követelve, hogy megdöntse az antant abbeli téves nézetét, hogy a Friedrich-vezette kormány nem képviseli a magyar közvéleményt".[250]

A fővezérség politikai törekvéseit mutatta, hogy augusztus 24-én egy polgári osztályt létesítettek, amely különböző kül- és belpolitikai kérdésekkel foglalkozott.

Hogy a hatalom a nemzeti hadsereg által megszállt területeken a fővezérség kezében legyen, egységes politikai és katonai kerületeket létesítettek, vagyis a katonai kerületek egyben a polgári közigazgatás központjai lettek. Minden vármegye élére egy polgári kormánybiztos és egy katonai parancsnok került, a vármegyei polgári biztosok irányítója pedig a fővezérség mellé kinevezett főkormánybiztos lett. A kormánybiztosokat ugyan a Friedrich-kormány jelölte ki, de a fővezérség rövid idő alatt megszerezte a tényleges vezetést. A fővezérség sajtóosztályt létesített azzal a feladattal, hogy figyelemmel kísérje és ellenőrizze a sajtót. A sajtóosztály javaslatára a fővezérség megtiltotta számos, a fővárosban legálisan megjelenő újság árusítását, mint pl. a *Népszava*, *Az Újság*, *Az Est*, a *Szabadság*, a *Jövőnk*, a *Köztársaság*, a *Pesti Élet*, az *Egyenlőség*, a *Szociáldemokrata Röpiratok*, a *Magyar Érdek*.[251]

A fővezérség tiszti járőröket indított útnak, amelyeknek egyrészt a nemzeti és keresztény irányzat hirdetése volt a feladatuk, másrészt katonák toborzása a nemzeti hadsereg számára. A propagandajárőrök tagjait elsősorban a szegedi tiszti századokból válogatták ki, őket tartották a legalkalmasabbnak arra, hogy a nemzeti és keresztény gondolatról előadásokat tartsanak, s fölvilágosítsák a lakosságot a nemzeti hadsereg céljairól.[252]

A Friedrich-kormány azt javasolta a fővezérségnek, hogy a propaganda kerüljön a polgári hatóságok kezébe. Azzal érveltek, hogy a kormány választásokat készít elő, és ha a propagandát a Dunántúlon a tiszti járőrök végzik, olyan látszat keletkezne az antant előtt, hogy a szuronyokra támaszkodva kívánják a választásokat megejteni, márpedig ebben az esetben az antant nem ismerné el a nemzetgyűlést. Horthy azzal érvelt, hogy ha a propaganda a polgári hatóságokra tartozna, akkor egy kormányváltozás esetén olyan emberek kezébe kerülhetne, akik szemben állnak a keresztény nemzeti irányzattal. A polgári hatóságok különböző pártokhoz tartoznak, egyedül a nemzeti hadsereg párton kívüli intézmény, mégpedig olyan, amely csakis keresztény és nemzeti propagandát folytat. Az ilyenfajta érvek mögött nyilvánvalóan az a törekvés húzódott meg, hogy a Dunántúlon minden olyan intézmény, amely hatalmat jelent, a fővezérség kezében legyen. A vita azzal végződött, hogy kimondták: a fővezérség propagandaosztálya szorosan együtt kell hogy működjön a főkormánybiztossal, mindenféle pártpolitikát száműzni kell, és csak keresztény-nemzeti szellemű politikát szabad folytatni.

A hadsereg beleavatkozott a polgári közigazgatás és a rendészet ügykörébe is. A hadseregen belül létrehozott intézmények, mint a vörösvédelmi osztály, a T-osztály, amely nyomozással, hírszerzéssel foglalkozott, a sajtóosztály, jogot vindikáltak maguknak arra, hogy minden tekintetben beleszóljanak a társadalmi élet mozgásába, a közigazgatás, a politikai, a kulturális élet, a sajtó kérdéseibe, s hogy a hatalom majd minden szektorát kézbe vegyék.[253]

A hadsereg tisztikara, a fővezérség nem tartotta eléggé hatásosnak és erőteljesnek a polgári közigazgatás, a csendőrség és rendőrség, az ügyészségek, a bíróságok föllépését mindazokkal szemben, akik szerepet játszottak a Tanácsköztársaság idején. Holott ezek túlnyomó többsége a szigorú felelősségre vonás híve volt – de nem a brutalitásoké.

Augusztus 28-án minden katonai parancsnokságot és közigazgatási hatóságot fölszólítottak: azonnal és a legkíméletlenebb módon „lásson hozzá a még működő kommunista mozgató központok letöréséhez, a még szabadon levő izgatók, a múlt bűnös kommunista rendszerben szereplők letartóztatásához és leggyorsabb elítéltetéséhez". A fővezérség

azon az álláspontón volt, hogy kivételes állapotok között a közigazgatás nem dolgozhat az 1914 előtti felfogással és módszerrel. Horthy számos parancsában leszögezte: elvárja, „hogy minden katonai parancsnokság és közigazgatási hatóság a leggyorsabban és a legerélyesebben jár el, mindenekelőtt a kommunizmus »bűnöseivel« szemben".[254] Kijelentették, hogy vezető állásokban nem tűrik meg a „gyámoltalan puhasággal működőket, ezeket a fővezérség azonnal felmenti és rendelkezési állományba helyezteti. Ugyanilyen megokolással a fővezérség szeptember 11-én elhatározta, hogy a letartóztatottakkal szemben gyorsított, szigorított és különleges büntetőbírósági eljárás életbe léptetését kéri, s erre vonatkozóan előterjesztést nyújtottak be a Friedrich-kormány igazságügy-miniszteréhez.

A hajsza folyt a vöröskatonák, a Vörös Őrség, a direktóriumok tagjai után. Mindenütt bujkálókat kerestek, holott a túlnyomó többség el sem ment, ott maradt a falujában, a városában. Akik idejekorán nem menekültek, akik nem fogták fel, hogy mi történt, azokat letartóztatták.

A Dunántúlon is megalakultak a különböző pártok, vagy a régi pártok jelentkeztek új név alatt. E pártok képében különféle hatalmi aspirációk, osztálytörekvések, egyéni elképzelések és ambíciók egyaránt kifejezésre jutottak. Horthy is kénytelen volt létezésüket megtűrni, amiben nem kis szerepet játszott a külpolitikai helyzet. A fővezérség azonban mindent megtett, hogy Dunántúlon e pártok tevékenysége formális legyen, még a keresztény pártok működését is korlátozta. Tartottak tőle, hogy a pártok megakadályozzák a hatalomátvételt. Márpedig mindinkább ez lett a fő cél.

Szeptember elején a fővezérség úgy foglalt állást, hogy Magyarország jövője attól függ, tartós lesz-e a nemzeti és keresztény irányzat, s a nemzetgyűlési választásokon többségre tud-e szert tenni. Tartottak attól, hogy a nemzetgyűlési választások során az ehhez az irányzathoz tartozó pártok kisebbségbe kerülhetnek. Ezért a fővezérség kinyilvánította és a polgári közigazgatással is közölte, hogy minden olyan hatósággal szemben, amely erőszakot próbál alkalmazni a keresztény nemzeti irányzat képviselői ellen, a leghatározottabban és a legkíméletlenebbül fognak eljárni.[255]

Augusztus 23-tól egymás után ad ki a fővezérség olyan parancsokat is, amelyekben a „kilengéseket" ostorozza. Az

október 20-án kiadott parancsban például – arra hivatkozva, hogy már többszörösen kiadtak ilyen irányú írásbeli-szóbeli parancsokat – a fővezérség a következőket közli a tisztikarral: „Ebben a tekintetben parancsokat nem adok ki többet, hanem fölszólítom a körletparancsnokságokat, hogy mindazokat, kik parancsaimat nem teljesítik és erőszakosságokra ragadtatják magukat, le kell tartóztatni és ellenük a katonai büntetőtörvények szigorával kell eljárni."[256]

Miért volt szükség ezekre a parancsokra, és miért volt szükség a későbbi nyilatkozatokra a „kilengések" ellen, s vajon ezek tényleg kilengések voltak-e?

A fehér táboron belül különböző csoportok és a mögöttük álló társadalmi rétegek versengtek a hatalomért. A súlyos megrázkódtatás, amely az uralkodó osztályokat a forradalmak következtében érte, kiélezte az uralkodó osztályokon belüli ellentéteket, növelte az egymás iránti bizalmatlanságot. A fővezérség úgy lépett föl, mintha csak rendet csinálna, olyan rendet, amelybe minden polgári irányzat belefér. De valójában a fővezérség, a nemzeti hadsereg és az őt támogató politikai csoportok részéről nem egészen erről volt szó. A folyamat lényege kétségtelenül a korábbi uralkodó osztályok, a nagytőke és a nagybirtok hatalmának a helyreállítása volt. Ennek volt része a középrétegek, a gazdagparasztság, a tulajdonnal rendelkező kereskedő, iparos rétegek pozíciójának megerősítése is. Ezt azonban átszőtte a különböző irányzatoknak a politikai hatalomért folytatott küzdelme. Az egyes irányzatok mind önmaguknak akarták a közvetlen hatalmat megszerezni.

Ebben a küzdelemben a nemzeti hadsereggel és az ún. keresztény nemzeti irányzattal szembenállók a terrorakciókból érvet kovácsoltak a hadsereg ellen. Hivatkoztak erre az antant egyes politikusai is, akik a brutalitásokat szintén elítélték. A fővezérség viszont nem tudta másképpen megszerezni a hatalmat, csak oly módon, hogy a legbrutálisabban lépett föl mindenekelőtt a szocialista, demokratikus érzelmű munkások, parasztok, értelmiségiek, kisemberek ellen, de olyan tisztek, polgári politikusok, politikai csoportok ellen is, akik és amelyek az útjában állottak. Mindezt leplezni kellett, azt bizonygatva, hogy ezt nem a nemzeti hadsereg teszi. Ezért a nyilatkozatok, amelyek azt hajtogatták, hogy „a kilengéseket" nem a fehér tisztek követik el. A nyilatko-

zatok, a parancsok elítélték a vérengzéseket, amelyek ugyanakkor a nemzeti hadsereg lényegéből, rendeltetéséből fakadtak, és abból a küzdelemből, amit a fővezérség a hatalomért folytatott. A fehérterror döntötte el, hogy az irányzatok és személyek küzdelmében Horthy és csoportja lett a győztes. Horthyék nem azért csinálnak „rendet", a hadsereg nem azért folytatja a hadjáratot a néptömegek ellen, hogy aztán a hatalmat átadják Apponyiéknak vagy másoknak, akik ugyan az ő táborukhoz tartoznak, de mégsem ők maguk. Hiszen kétségtelenül volt eltérés Apponyi és Horthy, még inkább Vázsonyi és Horthy, de még Friedrich és Horthy között is. Az ebből a helyzetből adódó ellentmondást a nemzeti hadsereg vezetői úgy oldották meg, hogy a fővezérség szavakban föllépett a brutalitás ellen, „kilengések"-nek minősítette azokat, ténylegesen viszont segítette és elpalástolta a kegyetlenségeket.

Horthy Miklós személy szerint is adott ilyen parancsokat és utasításokat. Ott volt a helyszínen, látta, mi történik Siófokon, tudott mindenről. A nyilvános parancsokból, sajtónyilatkozatokból soha nem hiányoztak az olyan kitételek, hogy föllépünk a túlzások ellen, de irgalmatlanul kiirtjuk a bolsevizmust. A bolsevizmus irgalmatlan kiirtása pedig azt jelentette, hogy magukat a bolsevikokat kell kiirtani. Ők úgy értelmezték az ilyen parancsokat, hogy a feljelentésre őrizetbe vett embereket meg kell gyilkolni, hogy az ügyészség vagy a rendőrség által letartóztatott és gyanúsított személyeket a fogházakból is ki kell hurcolni és tárgyalás nélkül végezni kell velük.

Horthy Miklós ahhoz, hogy kormányzó legyen, nélkülözhetetlennek tartotta azt, ami történt. Az irgalmatlan felelősségre vonásra, a kíméletlen kiirtásra általános utasítása és parancsa volt. A nemzeti hadsereg alakulatai azonban nem mindig tudtak úgy differenciálni, ahogy Horthy és a körülötte levő politikusok. Ilyenkor „felelősségre vonták" őket a fővezérség által kilengéseknek minősített esetekért. Ilyen „kilengés" volt – mert nagy port vert föl – a szeptember 10-i tapolcai–diszeli pogrom is, amelyet „felelőtlen elemeknek" a sümegi antiszemita gyűlésen elhangzott izgató beszédei robbantottak ki, és amelyben polgári személyek mellett ittas karhatalmi legénység is részt vett.[257]

A pogromot követően a fővezérség szeptember 14-én egy

parancsot adott ki, amely a következőket tartalmazza: „Nincs hadiállapot, de nincs békeállapot." Ez a megállapítás is tükrözte azt, amit másutt úgy fogalmaztak: a nemzeti hadsereg úgy vonult be a Dunántúlra, hogy hadműveleteket folytatott. Dehát kivel szemben folytatott hadműveleteket? – hiszen már nem volt Tanácsköztársaság, sem Vörös Hadsereg. Az említett parancs a helyzetet ennek ellenére úgy jellemezte, hogy még nincs pacifikáció, s ezért: „A magyar kormány ezen viszonyokkal számolva a rendkívüli intézkedésekről szóló, 1912. LXIII. törvénycikk alapján áll, és ezen törvényes felhatalmazás alapján gyakorolja a kivételes hatalmat." Ezt a törvényt a háborúra való felkészülés időszakában hozták és a hatalom gyakorlásának háborús időszakára szólt. Ennélfogva „szükséges, hogy a magyar nemzeti hadsereg hatóságai és parancsnokságai inkább előtérbe lépjenek minden téren, mint rendes békeidőben. Mert ők most nagyobb karhatalom felett rendelkeznek, mint rendes időben, mert utolsó és tántoríthatatlan támaszai a magyar nemzeti eszmének, és végre azért, mert sok erélyes közeg áll rendelkezésükre a vidéken való tájékozás elnyerésére. Ezért ügyelje meg valamennyi katonai parancsnokság a közéletet is éber szemmel, közölje észrevételeit a polgári hatóságokkal, ha intézkedések szükségesek."[258] Ezzel kapcsolatban a parancs kiemeli, hogy a katonai parancsnokoknak alkalmuk nyílik a polgári hatóságok figyelmét olyan ügyekre terelni, ahol erélyesebb fellépés szükséges. Joguk van erélytelen polgári közegek vagy megbízhatatlan tanerők kicserélésére, esetleg katonai karhatalommal egyes egyének megfigyelésére vagy letartóztatására, helységek vagy területek átkutatására, házkutatások foganatosítására, egyletek ellenőrzésére, feloszlatására és így tovább. Horthy nem felejti el biztosítani az illetékeseket: „Minden katonai hatóság meg lehet győződve arról, hogy én személyem egész tekintélyével támogatni fogom őket minden erélyes, de igazságos intenciójukban."[259]

Horthy szeptember 23-án titkos utasítást küldött a dunántúli körletparancsnokságoknak: „A katonai karhatalmak mikénti működésébe a polgári hatóságoknak többé beleszólásuk nincsen. A kirendelő és kirendelt katonai parancsnokok személyesen viselik a felelősséget az iránt, hogy a polgári hatóságok által kiszabott feladatok keretében megmaradja-

nak és a feladat teljesítésében a törvényt túl ne lépjék... A népítéletek megakadályozandók. Önkényes ítéletek és azok végrehajtása eltiltatik. Az ebben bűnösök pedig közönséges bűntettesek gyanánt fognak kezeltetni. A karhatalmak túlkapásai ellen ezentúl kérlelhetetlen szigorral fogok fellépni. Minden karhatalmi parancsnok gondolja meg, hogy a magyar nemzeti hadsereg és annak tisztikara csak akkor és addig élvezheti a magyar nép bizalmát és becsületét, ameddig távol tart magától minden igazságtalan, törvényellenes eljárást, ameddig még a látszatát is kerüli annak, hogy ártatlanokat bántalmaz és kínoz..." Ha a nemzeti hadsereg alakulatait rágalmazzák, akkor a parancsnoknak kötelessége a rágalmazók följelentése és a haladéktalan intézkedés. „Éppoly tántoríthatatlan azon elhatározásom, hogy minden nemzetellenes, bolsevista mozgalmat csírájában elfojtok, és az a rendületlen kötelességszerű törekvésem is, hogy a magyar nemzeti hadsereget és annak minden egyes tagját megóvjam minden gyalázattól és megbecstelenítéstől." A parancs megismétli a Peidl- és a Friedrich-kormányok által már korábban kiadott jelszót: „Bűnhődjenek a bűnösök", s hozzáteszi: „de óvakodjunk minden igazságtalanságtól és minden, a népet elidegenítő, céltalan durvaságtól.[260]

A tisztek szó szerint vették a „kiirtani" és „irgalmatlanul elbánni" felszólításokat és parancsokat, mégpedig nemcsak a megbélyegzett eszmékre, hanem hordozóikra vonatkozóan is. És amikor Horthy a későbbiekben olyan kijelentéseket tett, hogy nem tűri a bolsevizmust és néhányan fürödni fognak, akkor ezt úgy kellett érteni, hogy nem szabad tűrni senkit, aki a bolsevizmussal vagy annak előidézésével gyanúsítható és az ilyen embereket meg kell „fürdetni", vagyis bele kell fojtani a Balatonba, a Dunába vagy ahova lehet.

A nemzeti hadsereg népszerűsítése

Miután az antant határozott figyelmeztetése nyomán a románok szeptember 7-én megálltak és nem nyomultak tovább, a fővezérség elérkezettnek látta az időt arra, hogy a Dunántúl különböző városaiban a propagandahadjáratot magasabb szintre emelje és maga a fővezér látogassa meg

kíséretével „birodalmának" városait, nagyobb helységeit. A politikai hadjárat lényegében két célt szolgált: egyrészt és mindenekelőtt megteremteni a nemzeti hadsereg további erősítésének feltételeit, másrészt népszerűsíteni Horthy Miklós személyét. Ez nem volt könnyű feladat, még akkor sem, ha a dunántúli városok földbirtokosainak, gyárosainak, értelmiségeinek és köztisztviselőinek egy része ez időben már valóban Horthy Miklósban kezdte látni azt a katonát és politikust, aki az erőt jelenti, s aki köré tömörülni kell.

A körút első nagyobb állomása Kaposvár volt. Horthy megszemlélte a díszszázadot, meghallgatta a helyettes alispán üdvözlő szavait, aki az egész vármegye magyarsága nevében biztosította a fővezért támogatásáról. Horthy ezt megköszönte és hangsúlyozta a hadsereg jelentőségét. Az *Új Somogy-megye* 1919. szeptember 10-i száma azt írta, hogy nagyon kedves jelenet volt, amikor a kaposvári hölgyek gyönyörű virágcsokrot nyújtottak át a fővezérnek, aki előtt azután a Honvéd téren a fehértollas, tölgyleveles, Bocskai-süveges helyőrség ünnepélyes esküt tett.

Ezután következett Nyugat-Magyarország: Szombathely, Kőszeg és Sopron. Ennek a fővezérség több okból is külön jelentőséget tulajdonított. Egyrészt ellensúlyozni akarta Lehár befolyását ezen a vidéken, másrészt meg kívánt állapodni a közigazgatás vezetőivel a soproni népszavazás előkészítésében.

Szombathelyen az állomáson egy díszszázad és a polgári hatóságok vezetői fogadták a fővezért, a Horváth Boldizsár téren pedig díszszemle volt a kivonult gyalogság, lovasság, géppuskás osztag, őrkülönítmény és a dísztüzérség részvételével. A politikai pártok és a társadalmi élet vezetői Mikes püspöknél folytattak megbeszélést Horthy Miklóssal.

Horthy szeptember 22-én érkezett Kőszegre, ahol a város polgármestere köszöntötte.

Sopronban dr. Turner polgármester fogadta, majd Lepsény következett, ahol Horthy megtekintette a dunántúli huszárezredet.

A Budapesten tartózkodó antanttábornokok számára ez a néhány hét bebizonyította: a nemzeti hadsereg alkalmas arra, hogy az egész országban „rendet" teremtsen. A Dunántúlon végbement „rendteremtés" volt az alapja annak, hogy az antantmisszió megerősítette Horthy Miklós fővezéri

pozícióját, sőt engedélyezte, hogy minden mozgósítható és megbízható katonai erőt a nemzeti hadseregbe tömörítsen.

A budapesti antantmissziók számára is a rendcsinálás, a pacifikálás volt a cél. Annál is inkább, mert 1919 kora őszén az antanthatalmak már közel két éve folytatták a politikai-diplomáciai-katonai hadjáratot Szovjet-Oroszország ellen. Az antantmisszió már csak erre való tekintettel is azt javasolta, hogy Horthy Miklós nemzeti hadseregét kell támogatni, mert ez a hadsereg szerintük kiállta a tűzpróbát és ezért alkalmas arra, hogy uralmát fokozatosan az ország egész területére kiterjessze.

Szeptember utolsó harmadában az antant budapesti tábornoki tanácsa engedélyezte, hogy a siófoki, kaposvári, szombathelyi körletben bizonyos megkötések és feltételek között az engedélyezett létszámmal és katonai fölszereléssel ellátott alakulatok tevékenykedjenek. A feltételek között szerepelt például, hogy székely elnevezéssel nem lehet alakulatot működtetni, így a székely dandár nevét meg kellett változtatni.

A karhatalmi egységeket föl kellett oszlatni. Valójában ezeket nem számolták föl, hanem csendőrtartalékokká minősítették. A tényleges csendőralakulatok helyreállítása, valamint a karhatalom csendőrtartalékká való minősítése után 1919. szeptember végén 662 tiszt, 6053 csendőr, 228 ló, 72 géppuska állt a csendőrség rendelkezésére. A polgárőrséget viszont megszüntették, mert a fővezérség megítélése szerint abban sok megbízhatatlan elem tömörült.

Szeptember 23-án és 24-én a magyar hadsereg szervezésével, ellenőrzésével megbízott antantbizottság albizottsága helyszíni szemlét tartott Siófokon és a Dunántúl más városaiban azzal a céllal, hogy informálódjon a magyar parancsnokság elképzeléseiről. A szemlén részt vett Berton vezérkari ezredes, mint az albizottság elnöke, egy román vezérkari őrnagy, Horowitz amerikai ezredes, egy olasz kapitány és más tisztek. Az 1919. szeptember 27-én írt jelentésük szerint Horthy közölte az ellenőrző bizottsággal: „Teljesen magunkévá tesszük e magas tábornoki misszió szempontját, amely szerint a mi hadseregünknek csak rendőrségi és belső rendfenntartási szerepe van. Éppúgy el vagyok azonban határozva, hogy rögtön megtörök mindenféle bolsevista mozgalmat, amelyek mutatkoznak. Tiltakozom min-

denféle, a román hadsereg ellen irányuló, s nekem tulajdonított ellenséges magatartás ellen. Mindazok a híresztelések, amelyek ezen tárgyban hallhatók, abszolúte hamisak."[261]

1919. november 1-én, amikor a budapesti antantmisszió katonai tanácsának döntése alapján a fehér hadsereg bevonulhatott Budapestre, a hadsereg 1212 tisztből, 13 398 közlegényből és altisztből állt, s 9734 puskával, 336 géppuskával és 52 ágyúval rendelkezett. Ezen felül a kaposvári, a szombathelyi és a szegedi katonai körletek parancsnoksága alá is tartoztak még különböző alakulatok. Az első hetekben a jobbmódú parasztok közül többen nemegyszer fellobogózott szekereken, saját puskával, lőszerrel, géppuskával fölszerelve vonultak be a fehér alakulatokhoz. A közép- és nagybirtokosság több helyen saját alakulatokat hozott létre, amelyek a karhatalmi alakulatok részét képezték.[262]

Mindez mégsem volt jelentős erőnek nevezhető. Ezért elrendelték a 25–35 év közötti, katonailag képzett férfilakosság behívását. A fő figyelmet nem a fizikai alkalmasságra, hanem a politikai megbízhatóságra fordították. A behívások sok nehézséggel, bajjal jártak, számos helyen csak nehezen tudták elérni, hogy a behívottaknak legalább egy része meg is jelenjen.

A Dunántúl néhány járásában a földműveslakosságnak, a kis- és középparasztoknak, a törpebirtokosoknak a nemzeti hadseregbe való toborzásában szerepe volt Nagyatádi Szabó Istvánnak, aki megegyezett a kaposvári körlet parancsnokságával, majd Horthy Miklóssal. Nagyatádi a befolyása alatt álló paraszti tömegek egy részére hatni tudott, hogy támogassák a nemzeti hadsereget. A nyugati vármegyék németek lakta vidékein viszont sokan a toborzás és a behívás elől átszöktek Ausztriába. Sok helyen a csendőrök vitték be a besorozott parasztfiatalokat katonának.

Nemcsak az emberek mozgósítása okozott gondot. A lóállomány biztosítása sokszor még ennél is nagyobb problémát jelentett. A lovak katonai célra való igénybevétele sok helyen ellenállást és különböző megmozdulásokat eredményezett. Nehézségek voltak a fegyverrel, ruhával, élelemmel való ellátásban is.

A fővezérség nemegyszer fordult az antant budapesti tábornoki tanácsához azzal a kéréssel, hogy a szükséges

fölszerelést biztosítsa a hadsereg számára. 1919 szeptemberében az antantmisszió 85 millió koronát juttatott erre. De minden erőfeszítés ellenére, ahogy Bernátsky Kornél írta jelentésében: „az eredmény messzire mögötte maradt a legszerényebb várakozásnak".[263]

A jelentésekből kiderül, hogy a behívottak több mint fele mezítláb vonult be. Köpenyük nem volt, hiány mutatkozott pokrócban is. Élelemmel, zsolddal alig tudták ellátni őket. Ilyen körülmények között a kaposvári körleti hadosztályparancsnok a bevonult legénység felét azonnal szabadságolta azzal a megszorítással, hogy amennyiben szükséges, 48 óra alatt kötelesek bevonulni.

A Friedrich-kormány az ország gazdasági helyzetére hivatkozva rendeletet hozott, miszerint szeptember 1-től a tisztek és altisztek illetményét a békebeli fokozatra szállítják le, s ezzel azt az illetményt, amelyet a szegedi kormány biztosított a tiszteknek és altiszteknek, jelentős mértékben megnyirbálta. Ez ellen széles körben tiltakoztak az érintettek.[264] Végül is úgy oldották meg a kérdést Sigray támogatásával, hogy a szombathelyi osztrák–magyar bank 3 600 000 koronás készpénzkészletét lefoglalták erre a célra.

Miközben a Dunántúlon folyt a hadsereg szervezése, a fővárosban olyan hangok hallatszottak, hogy a vidék szembefordul Budapesttel. Horthy maga *Az Est* című lapnak adott október 6-i nyilatkozatában azt mondta: a Dunántúl népe szilárdan el van szánva arra, hogy a keresztény és nemzeti iránytól többé egy hajszálnyira sem fog eltérni. Ha pedig Budapesten nemzetietlen vagy valláserkölcsi alapot nélkülöző irányzatok jutnának felszínre, akkor többé nem fogja elismerni Budapest vezetését, és inkább elszakad a fővárostól.[265]

A szegedi gondolatnak egyik tartópillére volt, hogy a falut szembeállítsák a várossal, különösen Budapesttel, a parasztságot a munkásosztállyal. E mögött az a stratégiai koncepció húzódott meg, hogy leszámoljanak a szegényparasztok lázadó táborával, a parasztságot az ellenforradalom mögé sorakoztassák, és szembeállítsák a munkássággal. Ez jutott kifejezésre Horthy Miklós említett október 6-i nyilatkozatában is.

De a főváros polgári köreiben háttérbe szorította az aggodalmakat az a meggondolás, hogy „erős kéz" nélkül nem

lehet a munkásosztályt féken tartani, a helyreállított tőkés viszonyokat megőrizni. Ezért is írta a *Pesti Napló* 1919. október 14-i száma: „Mérhetetlen örömmel üdvözöljük azt a magyar nemzeti hadsereget, amelynek felállítását az antant a velünk kötendő békeszerződésben engedélyezni fog. Azt várjuk a nemzeti hadseregtől, hogy az ő vastekintete alatt ez az összerázott, szétzilált, kábult, tántorgó ország magához tér, és végre munkához fog. A kormány tehetetlenségét és a pártok ügyefogyottságát az ő megfontolt magyar ereje fogja pótolni."

Megindultak a tárgyalások arról, hogy a román hadsereg kiüríti előbb a Dunántúl egy részét, majd Budapestet. A román katonai parancsnokság vonakodott ettől, s Diamandy román meghatalmazott miniszter a tárgyalások közben nemegyszer arra hivatkozott, hogy „Magyarország egyedül Romániának köszönheti, hogy a bolsevizmus megszűnt".[266]

A román királyi hadsereg az általa megszállt területről elvitt mindent, ami mozdítható volt, s ami nem volt mozdítható, azt is. A román kormány ennek indoklásaként az 1916. évi szerződésre hivatkozott, mondván: amikor Románia az antant oldalán belépett a háborúba, mindezt (vagyis Erdélyt, Észak-Bukovinát és Nyugat-Bánátot) neki ígérték. Ez állt a hátterében annak, hogy amikor Ausztriával megkötötték a Saint-Germain-i békét, a román kormány nem volt hajlandó aláírni. A békekonferencia augusztus végén jegyzéket intézett Romániához, hogy fenntartás nélkül írja alá ezt a békeszerződést, ismerje el, hogy a Magyarországon ejtett zsákmány a szövetségesek közös tulajdona, s vonja vissza a csapatait az úgynevezett Clemenceau-vonalra. Románia azonban ezeket a követeléseket nem fogadta el. Sikerült saját álláspontjának az antant bizonyos köreit is megnyernie azzal az érvvel, hogy a magyarországi bolsevizmust a román hadsereg egyedül, egymaga, az antant fegyveres támogatása nélkül verte le, tehát a zsákmány is egyedül a román kormányt illeti meg. Ráadásul – érveltek – a központi hatalmak, a magyar csapatok Romániában nagy károkat okoztak, amiért a zsákmány csupán kárpótlást jelent.

A párizsi békekonferencia, az antant tanácsa, Clemenceau egymás után küldték a jegyzékeket a román kormányhoz, hogy a román csapatok hagyják el Budapestet és vonuljanak a megszabott határvonalra. Diamandy – Románia

meghatalmazott minisztere és Budapesten levő képviselője – viszont arra hivatkozott, hogy Magyarország megszállása azért tart sokáig, mert számukra ellenséges országot kell leszerelni, és minden eshetőségre föl kell készülni, nehogy támadás érje őket. Ehhez – fejtegették – lehetetlenné kell tenni, hogy a fegyver- és lőszergyártás újból meginduljon.

A román kormány egyik fő érve volt, hogy Budapesten és általában Magyarországon a rendet csak ők tudják biztosítani, s ha kivonulnak, káosz következik. Az antant budapesti missziója viszont a rend megőrzésére képes alakulatnak minősítette a nemzeti hadsereget. Végül is a román kormányra olyan nyomás nehezedett, hogy első menetben a Tiszáig vissza kellett vonnia hadseregét. Először a dunántúli területeket ürítették ki, azután Budapestet, majd a Tiszáig vonultak vissza.

A békekonferencia a budapesti antantmissziót tette felelőssé a rend fennmaradásáért azokon a területeken, ahonnan a román csapatok kimennek és helyükbe a fehér hadsereg vonul be. A dunántúli területek kiürítése ilyen szempontból főpróbának volt tekinthető. Miután ezeket a területeket a nemzeti hadsereg képes volt „pacifikálni", s ott a rendet biztosítani, az antant budapesti katonai bizottsága hozzájárult, hogy Budapestet a nemzeti hadsereg átvegye.

Október 1-én az antant katonai bizottsága megállapította a szóban forgó területek kiürítésének és a nemzeti hadsereg által való megszállásának módozatait. Nem tévedés: a megszállás módozatait. Ennek értelmében a Győr, Veszprém, Székesfehérvár és Adony között megállapított demarkációs vonalról október 4-től 9-ig kötelesek voltak a románok visszavonulni. A fővezérség alaposan fölkészült a bevonulásra. A bevonulást úgy tekintették – szögezte le az ezzel kapcsolatos fővezérségi parancs –, „mint az első nagy próbatételt, mint egy döntő jelentőségű első föllépést, amelynek a magatartásától fog függeni az, hogy a nemzeti hadsereget éberen figyelő antanttisztek olyan benyomást nyerjenek a nemzeti hadseregtől, hogy azok alkalmasabbak a magyar területeken a közbiztonság fönntartására, mint a román csapatok".

Úgy intézkedtek, hogy a megszállásban résztvevő katonai alakulatokat Sréter István és Lehár Antal vezetik.

Lehár csapatai október 5-én indultak meg, s Gönyütől

Künkösdig nyomultak előre. Október 9-én a nemzeti hadsereg alakulatai már Adony alatt állottak.

A kiürítést, illetve a megszállást a budapesti antantbizottság két csoportja ellenőrizte. Az egyik Győrben, a másik Veszprémben állomásozott. De más városokban, községekben is jelen voltak a kiürítésnél és a megszállásnál.

Horthy bevonulását fölhasználták a fővezér személyének erőteljes népszerűsítésére. Szekszárdon például a különböző vallásfelekezetek vezetői, a főispán, az alispán, a bíróságok képviselői, a polgármester, az államépítészeti hivatal vezetője, néhány iskola igazgatója mind szólásra emelkedett. Horthy válaszában utalt arra, hogy száműzni kell a széthúzást, és csak egyetlen irányzat lehet, mert csak ez becsületes, s ez a nemzeti irány. Ennek feladata rendet teremteni. Az ezt követő díszebéden felszólalt Edmond E. Roy angol alezredes is, aki a budapesti misszió képviselőjeként vett részt a fogadáson. A misszió ezzel is emelte Horthy tekintélyét.[267]

Dunaföldvári látogatásának egyik érdekessége az volt, hogy az Ostenburg zászlóaljat szemlélte meg, amely Horthy Miklós szerint elsőrendű csapatnak bizonyult. Ostenburg különítménye addigra már „tett egyet és mást".

Horthy október 12-i székesfehérvári látogatása már főpróbája volt Budapest megszállásának; Prohászka Ottokár püspök országosan ható megmozdulásként szervezte meg a fogadtatást. Horthy – ugyanúgy, ahogy majd Budapestre – vasúton érkezett. A városon kívül, a 154. számú őrháznál kiszállt a vonatból, ott lóra ült, s fogadta a csapatok parancsnokságának jelentését. A csapatok a Szabadbattyán felé vezető országúton vonultak föl. Esterházy gróf vezetése alatt a vármegyei lovasbandérium várta Horthyt. A menet élén egy parancsőrtiszt, kürtösök és lovas díszszakasz haladt. Ezek a fővezér és kísérete előtt vonultak be Székesfehérvárra, kellő távolságra követték őket Sréter István ezredes vezetésével a hadsereg alakulatai. A vármegye alispánja és a város polgármestere üdvözölte Horthyt.

A vármegyeháza előtt őrgróf Pallavicini György dunántúli főkormánybiztos üdvözölte a fővezért az egész Dunántúl nevében. Azután tábori mise következett. Bilkey apátplébános tartott beszédet. Prohászka Ottokár püspök megáldotta a hadsereg fehér zászlaját. Beszédet tartott Friedrich István

miniszterelnök is. A vármegyeházán díszebéd volt, ahol gróf Széchenyi Viktor főispán üdvözölte Horthyt. Este fáklyásmenet zárta be a nap eseményeit.

A székesfehérvári látogatás után Horthy parancsot adott ki, amely igen emelkedett hangvételű volt. „A bevonuló csapatok hangulata és fegyelme méltó volt a nagy naphoz... Csak így tovább a végső győzelemig!"[268]

Veszprémben, Győrben, Esztergomban, Tatabányán a pohárköszöntők, az üdvözletek hangvétele, ha lehet, még emelkedettebb. Mindegyik a nemzeti hadsereg, s mindenekelőtt Horthy Miklós nagyságát, dicsőségét zengi. Egyre újabb és újabb jelzők kerülnek elő. Esztergomban már a következőképpen szól az üdvözlet: „Akarata acél, magyarsága megingathatatlan, jelleme tiszta, hazaszeretete törhetetlen..."

Mindez előkészítette a talajt a budapesti bevonuláshoz. A fővezér Soós Károly tábornokot, a fehér hadsereg volt vezérkari főnökét bízta meg az erre vonatkozó tárgyalások megkezdésével. A megbeszéléseken később Horthy is részt vett.

A szövetségközi katonai bizottság a magyar fővárost veszedelmes tűzfészeknek tekintette. Ezért figyelmeztették Horthyt, hogy a főváros megszállását megfelelő létszámú, fegyelmezett fegyveres erővel vigye véghez. A nemzeti hadsereg mozgó alakulatait ehhez elégtelennek találta, mivel a dunántúli területekről nem lehetett minden erőt elvonni. Ezért az antant katonai bizottságának az volt a döntése, hogy Budapesten megbízható személyekből karhatalmat kell létrehozni, amely a nemzeti hadsereghez tartozik, s ennek is részt kell vennie a megszállásban. Ez pedig időt kíván, s emiatt is húzódott el egészen november 16-ig a főváros átadása.

A Friedrich-kormány és Horthy Miklós is féltek Budapest megszállásától, s ezért jelentősebb segítséget kértek az antanttól, elsősorban fegyverekben és lőszerben. Úgy döntöttek, hogy a fegyvereket angol védelem mellett a Dunán szállítják Budapestre. A román katonai parancsnokság ehhez az antant erre vonatkozó döntése ellenére sem adott jelentős segítséget, mert minél tovább Budapesten akart maradni. A kormánynak az volt a javaslata, hogy a még

rendelkezésre álló időt használják ki a csendőrség fölfejlesztésére is.

A budapesti bevonulásra úgy készültek, mint egy ellenséges város megszállására. Kinevezték Dáni Balázs tábornokot „Budapest vezénylő tábornokának", akinek a parancsnoksága alatt kiadhatók voltak mindazok a katonai intézkedések, amelyek Budapestnek „a nemzeti hadsereg részéről való megszállására vonatkoztak".[269]

A nemzeti hadsereg Budapestre való bevonulásától ugyanis tartottak – mégpedig joggal – a szakszervezetek, a szociáldemokrata párt, de a polgári liberális pártok is. Féltek a város zsidó lakói. Még Friedrich is tartott ettől, bár ő elsősorban kormányfői pozícióját féltette. Budapest lakosságának jelentős része is félelemben élt, s a nemzeti hadsereg addigi tettei megalapozottá tették ezt a félelmet.

A fehérterror

Fehérterror a Dunántúlon...

Az ellenforradalom győzelmével kezdetét vette a fehérterror. A letartóztatások már a Peidl-kormány idején kezdődtek, s a fehérterror egy formáját érvényesítette a királyi román hadsereg. A nyílt erőszak eszköze volt a Friedrich-kormánynak és alkalmazta Lehár hadserege is. De a nemzeti hadsereg túltett valamennyiükön. A kegyetlenkedések olyan méreteket öltöttek, hogy Pilch Jenő Horthyt méltató könyve is kénytelen megállapítani: „A fehérterrort, a népítéleteket, az atrocitásokat elhallgatni, letagadni vagy felettük napirendre térni nem lehet!"[270]

A fehérterror valóságos történetét természetesen sem Pilch, sem más hasonló indíttatású író vagy történész nem írta meg. Sőt jóllehet sok évtized telt el azóta és sok részlet ismertté vált, teljes egészében máig sincs feltárva és megírva a fehérterror története.

Horthy Miklós és az általa vezetett nemzeti hadsereg nem szállt csatába a Vörös Hadsereg ellen. Nem ütközött meg a cseh, a román vagy a szerb hadsereggel sem, nem verekedett meg a franciákkal – csak a fegyvertelen magyar néppel. Így volt ez még akkor is, ha akadtak olyan katonatisztek, mint Pleplár Lajos ezredes, aki parancsot adott az alakulatainak, hogy semmiféle erőszakoskodásban, brutalitásban nem szabad részt venni.[271] De annál inkább megtették mások, különösen a hírhedt különítmények tagjai.

Prónayék, ahogy elhagyták Szegedet, már útjuk első állomásán, Szatymazon megkezdték a bosszúhadjáratot. A Pártos-villában rendezkedtek be, oda hurcolták az elfogott direktóriumi tagokat, vöröskatonákat.

Török Pál szatymazi földműves volt az első áldozat. Őt a csendőrkülönítmény hallgatta ki. Kihallgatás közben egy bajonettel beleszúrtak Török bal karjába.

Az épülethez tartozó telken az első délután négy embert akasztottak fel egy cseresznyefára. Köztük volt a Vörös Őrség parancsnoka. A kisteleki direktórium elnöke, Fekete János elmenekült az akasztás elől. Utánalőttek, megsérült, s így Schalm Herman, Bibó Dénes, Liptay Antal elfogták és agyonlőtték. A fülét levágták és bemutatták Prónaynak, aki megdicsérte őket s azt mondta: „Hát csak tegyétek el spirituszba, talizmánnak."[272]

Nagy Balázst egy tiszt és a csendőrparancsnok kiszólította, a szoba közepére állították, kiverték a fogait, a szemét. Ezután kivezették és őt is fölakasztották.

Balástyán, a plébánián elfogtak egy festőt, akiről egyesek azt állították, hogy Budapestről menekült. Este már a kocsi hozta a hullaházba. Kivégezték Kokavecz Nana festőművésznőt is. Fehér tisztek és csendőrök a lakásáról a határba kísérték, a Csányi-féle földnél agyonlőtték és elföldelték a kukoricásban.

Dr. Falczione Kálmán százados Szatymazon töltötte a szabadságát. Augusztus 5-én felkereste dr. Fráter György ügyvéd, elmondta, mi történik a faluban, s kérte, hogy avatkozzon közbe, tegyen valamit. Falczione azt is megtudta, hogy a Báló-kocsmában egy vésztörvényszék működik. Mikor belépett, a kocsma belső helyiségében egy hosszú asztal mellett hat tisztet talált. Megkérdezte tőlük, milyen minőségben vannak ott. Egy közös hadseregbeli huszárfőhadnagyi egyenruhát viselő ember felállt, idegen kiejtéssel közölte, hogy ő Schalm Herman, s a vezérkari főnök, Soós Károly megbízásából tartózkodnak Szatymazon. Mutatott egy írásbeli utasítást arról, hogy karhatalmat vehetnek igénybe.

A Pártos-villa egyik szobájában a százados nyolc fogva tartott embert talált. Köztük volt dr. Czibula Antal ügyvéd, a felsőtanyai direktórium elnöke, aki arra kérte Falczionét, lövesse őt azonnal agyon, mert a további kínzásokat már képtelen elviselni. Falczione igyekezett megnyugtatni és felszólította a csendőrök parancsnokát az emberek bántalmazásának beszüntetésére. A százados egyébként kezdetben nem akarta elhinni az akasztásokról szóló híreket, s ezért kiment a Pártos-villa szőlőjébe, ahol öt meztelen férfi holttestét látta a fákon fölakasztva.[273]

Amikor Szatymazt megközelítették a román hadsereg alakulatai, a fehér tisztek és a csendőrkülönítmény elmenekül-

tek. A csendőrparancsnokot a későbbiekben letartóztatták és bíróság elé állították, de nem a gyilkosságok miatt, hanem mert a vöröskatonáktól elkobzott különféle javakat – köztük lovakat – eltulajdonított. Vádpontként szerepelt az is, hogy lelőtt egy nemzeti hadseregbeli katonát, Breitmann Sándort, aki állítólag gyilkos bandának nevezte a különítményt. A csendőrparancsnokot a bíróság – Zadravecz István tábori püspök közbenjárására – fölmentette, azzal a megokolással, hogy „olyan körülmények forognak fenn, amelyek büntethetőségét kizárják".[274]

Dunapatajon ugyancsak több erőszakos cselekményre került sor. A tanácshatalom idején levert ellenforradalmi megmozdulás résztvevői közül többen Szegedre menekültek, majd augusztus elején visszatértek és véres bosszút álltak. Embertelenül megverték – többek között – Dallos Sándort és feleségét, Király Jánost, Monda Jánosnét és Dobor Istvánt. Körmendi Sándort halántékon szúrták, véletlenen múlott, hogy nem halt meg.[275]

A nemzeti hadsereg útját a Dunántúlon gyilkosságok, kínzások, ütlegelések, megbotozások jelezték.

Különösen súlyos cselekmények színhelye volt a Somogy megyei Tab község. Itt a járásbíróság fogdájába zárták a rabokat. A fehér tisztek egy része álarcosan ment be hozzájuk és bottal ütötte őket. Hág József direktóriumi tagnak – aki a felszabadulás után tanúvallomásában részletes képet festett a történtekről – szerencséje volt: Szekszárdra szállították, ahol 3 hónapig volt börtönben, majd elítélték, de később kegyelmet kapott.[276]

Az egyik augusztusi napon ifj. Zsolnai József kiabálást hallott: akasztás lesz! A kocsik megálltak a szőlősi országúton a temetővel szemben. A katonák az egyik akácfára kötelet erősítettek, a fa tövébe pedig egy féderes kocsit állítottak. Az egyik fa alatt állt a Fehér család: az apa, az anya és a fiuk. Először a fiút, utána az édesanyát akasztották fel. Az asszony is bátran viselkedett. Mielőtt a hurkot a nyakára tették, még a fülbevalóját is kivette s az egyik katonának adta oda azzal, hogy juttassa el a menyének. Utoljára az idősebb Fehért akasztották föl. Az akasztásnál fehér tisztek és altisztek működtek közre, de tabi lakosok és a község több vezetője is ott volt. A főjegyző azt az utasítást adta, hogy aki tudja, nézze végig az akasztást.

A járásbíróság fogdájába került Singer Samu nyomdász, Prezsány József, Bartos Károly, Szíjjártó József, Halász János és mások. Halász János direktóriumi tagnak azonban sikerült megszöknie, Jugoszláviába menekült, onnan Romániába, és csak 1924-ben tért vissza. Ekkor ismét letartóztatták...

A foglyok felett egy vésztörvényszék mondott ítéletet, amelynek a járásbíró, egy orvos, egy ügyvéd, egy cipészmester és még néhány befolyásos tabi lakos volt a tagja. Akiket a vésztörvényszék halálra ítélt, azokat a fehér tisztek kivégezték.

A tabi direktórium elnökét, Somogyi Ferenc nyomdászt szeptember közepén fogták el Kaposvárott. Fehér tisztek mentek érte, s Tabra vitték, ahol összeült a vészbíróság és kimondta a halálos ítéletet, de addigra Somogyi már félig halott volt, úgy akasztották fel a nyilvánosság előtt a tabi főutcán.

A tisztek még fényképészt is vezényeltek ki Mizerák Mihály, Albert Mihály, dr. Fischer Zoltán orvos és Székely Sándor, a tabi Vörös Őrség parancsnoka kivégzéséhez. Ugyancsak fényképen örökítették meg Somogyi Ferenc direktóriumi elnök nyilvános akasztását is. Erről az akasztásról Hefler Antal fényképésznek hat különböző felvételt kellett készítenie. A kivégzést végrehajtó tisztek utána a képeket magukkal vitték Sárbogárdra, de 1945-ben megtaláltak közülük három felvételt.

A tabi főszolgabíró tiltakozott a kivégzések ellen, mondván: ő is szükségesnek tartja a kommunisták megbüntetését, de rendes bíróság által. A fehér tisztek parancsnoka azonban kijelentette, hogy a polgári hatóságnak nincs beleszólása az ilyen ügyekbe, a rend helyreállításáról neki kell gondoskodnia, ezért nem veszi tudomásul a főszolgabíró tiltakozását. Csupán annyi történt, hogy a törvényességnek látszata érdekében létrehozták az említett vészbíróságot.[277]

A budapesti karhatalmi parancsnokság augusztus 29-i helyzetjelentése szerint Csurgón mintegy 80 kommunista van letartóztatásban, „de még mindennap hoznak be kommunistákat".[278] Az ezeket végrehajtó különítmény, amelynek egy főhadnagy volt a parancsnoka, húsz katonatisztből állott. A letartóztatott kommunisták, szociáldemokraták, zsidók őrzésével kezdetben a csendőröket bízták meg. De a

tisztek esténként – rendszerint italos állapotban – bejártak az épületbe, sorra járták a szobákat s a politikai foglyokat ütlegelték. Amikor pedig augusztus 20-án a tiszti különítmény vette át a foglyok őrzését, helyzetük még tovább romlott. A gyilkosságok sorozata is ezután kezdődött.

Augusztus 31-én Prónay Pál más tisztekkel együtt követelte a csurgói járásbírósági fogdában őrzött foglyok kiadását. Vita támadt, mert a foglyok őrzésével megbízott parancsnok habozott teljesíteni a követelést. Másnap a délelőtti órákban megjelent egy tiszti különítmény a fogdánál. A különítményesek bottal, kancsukával, biliárddákóval ütlegelték a foglyokat, így verték dr. Dohány Jenőt, Farkas Jánost, Ádám Józsefet, Nyers Sándort, majd kötélre fűzve kihurcolták őket. Föltették egy tehergépkocsira Dr. Dohány Jenő járási közigazgatási megbízottat, Farkas János párttitkárt és Ádám Józsefet, a forradalmi törvényszék elnökét, ezután Iharosberényben – Prónay parancsára – a tanácsháza előtt a tisztek fölakasztották egy szederfára.

Többször bántalmazták Szabó Lipót községi tanítót is. Kalmár Imre elkeseredésében kiugrott az ablakon, s mindkét lába eltörött. Ezután visszaszállították a cellájába és a súlyosan sérült embert puskatussal ütlegelték. Kalmár később belehalt sérüléseibe. Kovács Zoltán termelési biztos, amikor botozni kezdték, nekiugrott a tiszteknek, akik közül az egyik lelőtte.[279]

Augusztus végén 15 vöröskatonát gyilkoltak le a csekei erdő szélén. Szeptember 3-án két foglyot vittek el „sétálni". Reményi Béla üvegkereskedőt és Sugár Ármin villanyszerelőt szeptember 4-ére virradó éjjel hurcolták el az egyik közeli erdőbe, s őket is lelőtték. Szeptember 10-én végezték ki Szabó Lipót tanítót, Molnár Sándor fűtőházi főnököt és Kesztli Jakab ügyvédet.[280]

A csurgói különítményesek áldozatainak pontos száma nem ismeretes. Ádám Ferenc földműves, a kivégzett Ádám József öccse a különítményben szolgálatot teljesített egyik őrmestertől – aki Iharosberényben telepedett le – a későbbiekben azt hallotta, hogy egy napon 25–30 embert hoztak a tisztek abba a majorba, ahova az alakulatukat beszállásolták, s egy előre megásott gödör szélén agyonlőtték őket. Volt, akiket élve dobáltak be a gödörbe. Az áldozatokat az őrmesternek és más altiszteknek kellett eltemetniük.[281]

Letartóztatták Mayerhof Ödönt is, aki a kivégzés elől úgy menekült meg, hogy a csurgói polgárság küldöttet menesztett Löfler István századoshoz, a helyi katonai parancsnokhoz, aki ezután szabadlábra helyezte. Löfler nem értett egyet sem a kivégzésekkel, sem a kihallgatások kíméletlen módszereivel, ezért később leváltották, sőt meg is fenyegették.[282]

Dr. Dohány Jenő, Farkas János és Ádám József elhurcolása ellen a vizsgálóbíró is tiltakozott, de hasztalanul. A kerületi katonai parancsnok, Bernátsky tábornok pedig jelentést kért az ügyről.[283]

Az életben maradt foglyokat végül a kaposvári törvényszéki fogházba vitték. Közülük Ármin Dezső takarékpénztári felügyelő a kaposvári fogházban belehalt sérüléseibe. Arnold Dezsőt pedig az állomáson veszteglő páncélvonat parancsnokának adták át, aki egy Lavidovics nevű orosz hadifogollyal együtt a páncélvonat kazánjába dobatta.[284]

Pápán a karhatalom vezetője Sulyok Dezső csendőrhadnagy lett. Augusztus 7-én azonban Tscheppen kapitány parancsnoksága alatt egy fehér század érkezett Veszprémből Pápára, s Sulyok kénytelen volt átadni a parancsnokságot.

Az első napon több mint száz embert tartóztattak le és zsúfoltak össze az Esterházy-kastély néhány szobájában. Sulyok így jellemzi a letartóztatottakat: „Voltak közöttük kommunisták is, de nagyobb számban olyanok, akiknek a kommunizmushoz semmi közük sem volt." Miközben a kastélyba kísérték a letartóztatottakat, a tömeg – amely Sulyok megítélése szerint főleg lumpenproletárokból állt – köpdöste, botokkal, korbáccsal, doronggal verte őket. Mindezek hatására Sulyok idegileg megrendült, s szabadságot kért a veszprémi csendőrszárny-parancsnoktól. A letartóztatottakat éjjel a tisztek verték, sőt lehetővé tették azt is, hogy „aki kedvet kapott az emberkínzásra, az bemehetett és verhette őket".[285]

Itt is megalakult a „vészbíróság". A fehér hadsereg Pápára érkezett alakulata az ő segítségükkel szedte össze a letartóztatandókat, s velük tárgyalta meg, hogy mi történjék velük. A kivizsgálásba bekapcsolódott a városi rendőrség néhány nyomozója is. Közülük Ganz Imre volt az egyetlen, aki megpróbált enyhíteni a letartóztatottak helyzetén.

A direktórium tagjai közül többen Szombathelyre mene-

kültek, de ott elfogták őket, majd visszavitték Pápára. A foglyokat később el akarták szállítani Siófokra. Egy hosszú láncra fűzték a 96 embert és az állomásra kísérték őket, ahol egy marhavagonba kerültek. Közben Veszprémet megszállta a román hadsereg. Ezért Devecserben megszakították útjukat, kiszállították a foglyokat a vagonból, huszonhárom letartóztatottat külön állítottak, a Devecser melletti Székierdőben gödröt ásattak velük, majd részben sortűzzel, részben bajonettszúrásokkal megölték őket. A kivégzésben pápai nyomozók, tényleges és tartalékos tisztek és csendőrök vettek részt.[288]

Lepsényt Szmrecsányi Dárius őrnagy parancsnoksága alatt 25 tiszt és mintegy 100 főnyi legénység szállta meg. Itt csatlakozott hozzájuk a szétesett Vörös Hadsereg egyik lovas alakulatának egy része és egy-két tisztje. Belőlük és más önként jelentkezőkből alakult meg az ún. dunántúli huszárezred, amelynek a parancsnoka báró Török Géza alezredes lett. Szmrecsányi Dárius különítménye önálló egységként maradt meg.[287]

Augusztus vége felé Szmrecsányi különítményét Lepsényből Tolnába irányították. Ennek a különítménynek néhány tisztje akasztotta föl Tolnán Horváth János asztalosmestert és fiait, valamint Farkas József napszámost.[288]

Pakson is Szmrecsányi Dárius különítményének tisztjei kezdték meg a vöröskatonák és a direktóriumi tagok letartóztatását. Mintegy 25 személyt fogtak el, közülük Wiedemann Antalt, Lefkovics Zoltánt, Takács Györgyöt, Gauzer Gyulát, Play Jánost és Mihalik Gézánét megölték. Ez a csoport három-négy napig tartózkodott Pakson, majd a kivégzések után eltávoztak. Őket egy újabb tiszti csoport követte egy őrnagy vezetésével, aki később Paks városparancsnoka lett. Ők is folytatták a letartóztatásokat és újabb embereket végeztek ki.

Simontornyán augusztus 11-én szedték össze a szakszervezeti vezetőket, bizalmiakat, direktóriumi tagokat. A vasasszakszervezet helyi jegyzője, akit másokkal együtt bántalmaztak, tiltakozott a katonai parancsnokságon. Ott nyomban összekötözték, s a helybeli munkástanács elnökével, Szabó Györggyel és még 15 elfogott szakszervezeti vezetővel együtt fölakasztották. A fehér különítmény másnap Ozorára ment, ahol meggyilkolták Tóth Fábián kovácsot. Egy

halászt, aki tiltakozott ez ellen, szintén kivittek a kukoricásba és agyonlőttek.[289]

Simontornyától nem messze tartóztatták le Zay Miklóst, aki korábban huszárfőhadnagy volt, s a Vörös Hadsereg tisztjeként meggyőződéssel védte a munkáshatalmat. Zayt néhány vöröskatonával együtt fogták el, s a Sió partján, az uradalmi major alatt végezték ki. Prónay naplójában kénytelen volt megállapítani: „Meg kell hagyni, Zay igen férfiasan viselkedett."[290]

Sebestyén István vöröskatona Vácon teljesített szolgálatot. Mikor a Vörös Hadsereg összeomlott, nagy nehezen sikerült hazajutnia Tengelicre. Ott dolgozott a cséplőgépen, amikor nemzetőrök jöttek érte és elvitték a szőlőhegyi iskolába, ahol már több vöröskatonát tartottak fogva. A letartóztatottakat a falhoz állították. Az egyik vöröskatona ekkor kiállt a sorból és megkérdezte a főhadnagytól, hogy miért kell nekik meghalni. A főhadnagy gondolkodott, majd azt mondta: „Nem akarok magyar vért ontani, adjátok elő a fegyvereket." De a lefogottaknak nem volt fegyverük. Ezután a foglyokat meztelenre vetkőztetve bottal verték, majd még három napig fogva tartották, azután elengedték őket.

A fehér tisztek kegyetlenkedései különösen embertelenek voltak azokban a városokban, községekben, ahol a tanácshatalom idején valamilyen ellenforradalmi megmozdulást számoltak fel. Így volt ez Faddon is, ahol egy tiszt és egy cséplőgép-tulajdonos kezdeményezésére mintegy harmincan fegyverrel megtámadták a Vörös Őrséget, s közülük négyet tűzharcban megöltek. Amikor a vöröskatonaság leverte a megmozdulást, az ellenforradalmárok Bajára és Szegedre menekültek. A kommün bukása után bosszút lihegve visszatértek. Elfogták és kivégezték Broch Ferencet, Weinberger Zoltánt és Pálinkás Jánost. Összegyűjtötték a direktórium tagjait, s akit közülük nem öltek meg, azt később hosszú évekig tartó börtönbüntetésre ítélték.[291]

Országos visszhangot váltott ki a szekszárdi ügy. 1919. augusztus 4-én a Katolikus Körben gyűlt össze egy nagyobb csoport, főleg polgárok, kereskedők, tehetősebb, jobb módú emberek. Az elhangzott szónoklatok fölkorbácsolták a hangulatot, a tömeg megindult a vármegyeházára, hogy az ellenforradalmár foglyokat szabadon bocsássa és a vármegyeházán tartózkodó direktóriumi tagokat elfogja. A vörös-

örök jelentős része – akik korábban csendőrök voltak – csatlakoztak a tüntető tömeghez.[292]

Egy óra múlva a vármegyeházán a direktórium tagjait fenyegetőzések, durva szitkozódások közepette beszorították egy szobába. A Vörös Őrség egyik parancsnoka ekkor telefonon fölhívta a budapesti parancsnokságot és utasítást kért. Akivel tárgyalt, azt mondta, csináljon, amit akar, ők már nem érnek rá ezzel foglalkozni, hisz a Vörös Őrséget megszüntették. Egy másik a belügyminisztériumot hívta föl és az ott jelentkező ügyeletessel közölte a történteket. Beszélt a belügyminiszterrel, Peyer Károllyal is. Azt a választ kapta, hogy adja át a direktórium tagjait az ügyészségnek, ezzel levezethetik a tömeghangulatot. Majd hozzátette: őt teszi felelőssé a direktóriumi tagok testi épségéért. Egyben utasította, közölje az erre alkalmas személyekkel, hogy állítsanak föl új megyei vezető testületet, amelyben a szocialistákon kívül a polgári körökhöz tartozó emberek is vegyenek részt, s a további intézkedésig ez vezesse a vármegyét. A telefonbeszélgetés után a parancsnok közölte, hogy a belügyminiszter milyen utasításokat adott, és kérte az összegyűlt embereket, tartózkodjanak az erőszaktól és menjenek haza. A direktórium tagjait nagy nehezen az apátplébános segítségével sikerült átkísérni az ügyészség épületébe.[293]

A direktórium néhány tagja megpróbált szökni, de nem sikerült. A csendőrök elfogták őket. Egyiküknek, egy Palovszky nevűnek sikerült elmenekülnie, egy barátja bújtatta el egy présházban. Ugyancsak az utolsó pillanatban tudott elmenekülni Hofszki József, aki előbb a csendőrzászlóalj politikai megbízottja, később a kormánybiztos titkára, majd a forradalmi törvényszék elnöke lett. Az ügyészség orvosa figyelmeztette, hogy vigyázzon, keresik a kommunistákat.

Augusztus 8-án megérkezett egy fehér katonai alakulat, s gyakorlatilag minden hatalmat a kezébe ragadott.

Itt is, mint sok más helyen, tisztekből és néhány polgári vezetőből ún. vésztörvényszék alakult. Ez a törvényszék augusztus 9-én halálra ítélte Aranyos György, Soós Sándor, Tánczos Vendel, Bertók Róbert, Kovács Sándor, Deák Mihály, Ocskó László és Mauther Gyula direktóriumi tagokat. A fehér tisztek, élükön Vértessy Károllyal, követelték Kozacsek István ügyésztől az említettek azonnali kiadatását. Az

Ferenc József és fiatal szárnysegédje, Horthy Miklós Bécs, 1909. október

A Novara parancsnoki hídján

A szegedi kormány hadügyminisztere

A fővezér kihallgatást tart ▶

Gömbös Gyula

A fővezérség Siófokon: ▶ Sréter István, Soós Károly és Panos Alajos

A nemzeti hadsereg esküje a Vérmezőn, Horthy mögött Magasházy László, a közönség soraiban balról Soós tábornok, Benedek Sándor, Wlassics Gyula, Nagyatádi Szabó István, Sokorópátkai Szabó István, Korányi Frigyes, Simonyi-Semadam Sándor, Rakovszky István, Raffay Sándor, Józan Miklós

Jubileumi ünnepség 20 év múltán

1920. március 1. A fővezér leteszi a kormányzói esküt

1919 karácsonya. Horthy látogatást tesz a Madary-századnál

Horthy a Héjjas-kúrián

Troubridge admirális és a külföldi államok képviselői a Parlament előtt

Csernoch János hercegprímás megáldja a nemzeti hadsereg zászlaját az Országház téren

Horthy és családja a Gellértben

A Gellért Szálló előtt Bódy polgármester üdvözli a fővezért

Az ismert kép: Horthy a fehér lovon, útban a Gellért Szállóhoz

A szegedi gyalogezred partraszáll Budán

Budapest kapui elõtt

Horthy és családja Enyingen, 1919. november

Az antantbizottság: Bandholz, Mombelli, Dimitrescu és Gorton tábornokok

Sir George Clark

Csapatszemlén. Baloldalt Ostenburg százados

Friedrich István dunántúli körútján meglátogatja a fővezérséget, 1919. augusztus

ügyész konzultált dr. Pesti Pál városi ügyésszel, s megpróbálták Vértessyt meggyőzni arról, hogy törvényes úton vonják felelősségre a letartóztatottakat. Ekkor a tiszt azt mondta, amennyiben nem kapja meg a foglyokat, fegyvert használ. Kozacsek telefonált a csendőrzászlóalj parancsnokának, adjon segítséget, védje meg a fogházat, hogy ne vihessék el a letartóztatott politikai foglyokat. A csendőrség parancsnokát azonban a tisztek figyelmeztették: addig semmiféle intézkedést nem hozhat, ameddig a Vörös Őrségben töltött szolgálatát nem vizsgálták felül. A foglyokat végül nyilvánosan kivégezték, amiről fényképfelvételeket is készítettek.[294]

Augusztus 17-ére újabb kivégzésre került sor „népgyűlés" keretében. Amikor a vasárnapi miséről kijöttek az emberek, egy polgári ruhás férfi fölszólította őket, hogy ne menjenek még haza. Vértessy Károly, a különítmény parancsnoka beszédet tartott, majd fölolvasta a halálraítéltek neveit. A jelenlevőktől kérdezte, hogy akarják-e a felolvasottak kivégzését. Néhányan igent kiabáltak. Többen viszont feltartották a kezüket, jelezve, hogy ellene vannak a kivégzésnek. Ezeket a tisztek összegyűjtötték, összeszidták, majd elzavarták őket.[295] Ezután a vásártéren kivégezték Bertók Róbertnét, Wachtl Károlyt, Bencze Ferencet, Gróf Pált, Kovacsics Györgyöt, Kecskés Ferencet és Prantner Jánost.

Augusztus 4-én tartóztatták le Csébi Józsefet és Csébi Lászlót. Őket nem a többiekkel együtt végezték ki, a Csébi testvérek ugyanis népszerű emberek voltak a megyeszékhelyen. Ezért Cecére szállították és ott a vasúti töltés mellett lőtték agyon őket.

Hajsza indult olyan vörösőrök ellen is, akik korábban csendőrök voltak. Letartóztatták Fekete Jánost, mivel a csendőrparancsnok úgy ítélte meg, hogy a vörösökhöz húzott. Hasonló sorsra jutott Bicskei Imre is. Ő vezette 1918 decemberében a szekszárdi csendőrparancsnokságon azt a gyűlést, ahol bizalmiakat választottak és bizalmatlanságot szavaztak a parancsnokuknak, mert az durva és kíméletlen volt a csendőrökhöz is.

Bogyiszlón ugyancsak elfogtak két olyan csendőrt, Balogh Eleket és Doboz Lajost, akik csatlakoztak a Vörös Őrséghez. Augusztus 13-án vasra verve a községházára hurcolták őket. A *Népszava* 1919. november 12-i száma „Mi történt

Bogyiszlón?" című cikkében megírta a továbbiakat is: az ellenforradalmárok félholtra verték őket, majd a két eszméletlen embert kocsira dobták, a Duna partjára vitték, ott megölték, s holttestüket a Dunába dobták. A szekszárdi csendőrszárnyparancsnok a történtekről jelentést tett a hadügyminisztérium csendőrosztályának. A dokumentumra az osztály vezetője „intézkedést nem igényel" megjegyzést írt.[296]

Egy kisebb különítmény Bogyai Pál vezetésével Kaposvár környékén tartóztatta le a Tanácsköztársaság helyi vezetőit. Kaposvárról Pusztakovácsiba mentek, útközben összeszedtek, letartóztattak embereket, botozták, kutyakorbáccsal verték őket.

Pusztakovácsiból a különítmény Lengyeltótiba ment, ahol a járásbíróság fogdájából a bíróság elnökének tiltakozása ellenére elhurcolták az ott fogva tartott Herczl Ignác, dr. Katona Ignác, Hegedűs Kohn Ferenc és Sulyok Dezső helyi lakosokat. Ezután a tisztek és a közlegények lóra ültek, elindultak Fonyód felé, a négy foglyot pedig beállították a menetbe. Útközben a gyalogosan haladó foglyokat a lovaikkal tapostatták meg, ha elestek a kimerültségtől. Ilyenkor addig verték őket, amíg ismét lábra nem álltak. Fonyódon azután a foglyokat a kukoricásban kivégezték. Másnap az ott dolgozó asszonyok találták meg a négy ember holttestét.[297]

Sümegre is érkeztek különítményesek, de helyben is alakult egy csoport a környékbeli tisztekből, altisztekből és katonákból. A püspöki rezidencia egy részét lefoglalták, ott laktanyát rendeztek be.

Szántó Ferencet, aki részt vett a Tanácsköztársaság védelmében, de semmilyen funkciót nem töltött be, egy éjszaka ugyancsak fehér tisztek hurcolták el a Tolnay-kastélyba. Amikor megvirradt, bejött egy főhadnagy néhány katonával, s őt és egy Kovács Géza nevű nagygörbülyi lakost az eszméletlenségig verte, utána kidobták őket a kastélyból. Később mind a ketten a zalaegerszegi internálótáborba kerültek.

Siófokról 1919. augusztus végén egy fehér tiszti alakulatot küldtek a Bakonyba, hogy az ott bujkáló vöröskatonákat szedjék össze. Húsz katonát sikerült elfogniuk. Az erdőben kettesével fölakasztották, majd az előre megásott sírba temették őket.[298]

Siófokon csatlakozott a nemzeti hadsereghez gróf Janko-

vich Bésán Endre környékbeli földbirtokos, aki alkalmazottaiból és másokból saját költségén szervezett egy alakulatot. Jankovich tapasztalt frontharcos tiszt volt, ő maga képezte ki és vezette a csapatát.[299] A Jankovich-különítmény Siófokon és a Dunántúl különböző városaiban folytatott megtorló hadjáratot. Az öreglaki grófi kastélyban rendezkedtek be, oda vitték a letartóztatottak egy részét. A kastélyban husángokkal folyt a kihallgatás, és akit ott „kezelésbe vettek", az a legritkább esetben maradt életben.[300]

Bakonygyirót községbe a Zircen állomásozó székely hadosztálytól érkeztek tisztek augusztus 9-én. A tiszteket a falu néhány korábbi vezetője hívta be. Egy százados volt a parancsnokuk, aki miután beértek a község főutcájába, azt kiabálta, hogy senki sem hagyhatja el a házát, mert aki megkísérli, a halál fia. A katonák Léner Mátyásnak, a direktórium vezetőjének a házához mentek s betörték a konyha ajtaját. Léner az ablakon keresztül igyekezett a szabadba jutni, s ekkor a katonák hátulról lelőtték.[301]

Áporka községben a községi tanító lett a nemzetőrség parancsnoka, hadnagyi rangban. Összeszedette a direktórium tagjait, a vöröskatonákat, vörösőröket. A letartóztatások augusztus 15-én kezdődtek. 19-én éjjel szülei lakásáról vitték el a községházára Morvai Imrét, akit addig vertek, amíg össze nem esett, majd kivitték a fogdába. Éjjel belökték mellé Simonyi Sándort. Őt azért fogták el, mert az apja a forradalom idején a direktórium alelnöke volt. Morvai Imre Zachár Kálmán ügyész segítségével szabadult csak ki. Lacza István direktóriumi tagot hozzátartozói hordágyon vitték el a községháza fogdájából.

Mészáros Sándor, a Vörös Őrség parancsnoka azt hitte, könnyít a helyzetén, ha önként jelentkezik a nemzetőrségnél. Agyon akarták lőni, de ezt egy ráckevei nemzetőr megakadályozta.

... és Nyugat-Magyarországon

Szombathelyen Lehárékhoz tartozó tiszti járőrök cirkáltak. Rövid idő alatt több mint 3000 embert gyűjtöttek össze az ügyészségi fogházban, a lovassági és a gyalogsági laktanyákban, ahol a középkorra emlékeztető válogatott kínzásoknak vetették alá őket.[302]

A Szombathelyről a sopronkőhidai fegyházba irányitottak első csoportjában vitték el és végezték ki Kellner Sándort és Knapp Gábort, akik jelentős szerepet játszottak a Tanácsköztársaság idején. Egy 72 éves rádabordányi tanítót annyira megvertek, hogy hordágyon kellett kórházba vinni a sopronkőhidai fegyházból.

A szombathelyi ügyészség fogházában őrizték Entzbruder Dezsőt, a soproni direktórium elnökét, Salzberger Sándort, a helyettesét és Bors László költőt és újságírót, a forradalmi törvényszék vádbiztosát, akiket augusztus 3-ra virradóra tartóztattak le Savanyúkútnál a határcsendőrök. Augusztus 22-én a tisztek kihurcolták őket a fogházból és útnak indították Sopron felé. A városhoz közel, a Tücsök-majornál levő kukoricás szélén megálltak. Az egyik tiszt azt mondta: „fussatok, mi behunyjuk a szemünket". A foglyok azonban olyan állapotban voltak, hogy vánszorogni is alig tudtak, nemhogy futni. Sortűzzel végezték ki mindhármukat.[303] Kik voltak a tettesek? Egy 22 éves zászlós, egy gazdag paraszt fia; egy katonatiszti családból származó főhadnagy, akit később nyugdíjaztak, mert részt vett egy királypárti megmozdulásban; egy soproni származású százados, aki a hajmáskéri internálótábor egyik parancsnoka lett; egy másik százados, aki szintén Hajmáskérre került, majd a hadseregben ezredesi rangig vitte.[304]

Ugyancsak a feldbachi tisztek tartóztatták le dr. Fodor Antalt, a szombathelyi Vörös Őrség egyik parancsnokát, akit később sikerült kiszabadítani, s akkor elmondta, mi történt vele. Szerinte az életét a télikabátjának köszönhette, mert az részben fölfogta a kapott tőrszúrásokat.

Sárvárra is Lehár alakulatából küldtek tartalékos tiszteket és csendőröket. Az első napokban a csendőrség volt a rendfenntartó, majd a tiszti különítmény megérkezése után az vette át a hatalmat egy főhadnagy parancsnoksága alatt.

A csendőrséggel megerősített különítmény végigrazziázta a környéket és a járás községeit, segédkezett a kihelyezett csendőralakulatoknak a letartóztatottak elszállításában. Nagy részüket Szombathelyre, a lovassági laktanyába vitték. Ide került Urbán Lajos cipészmester, a sárvári direktórium elnöke, Kaszás Zoltán szobafestő és Fürst Sándor újságíró is. Fürsttel itt tintát itattak, égő újságot etettek.

A direktóriumi tagokat már augusztus első napjaiban ösz-

szeszedték a rendőrök, s a járásbíróság fogdájába vitték. Augusztus 9-én mindannyiukat a községi Pásztor-ház előtt a fehér tisztek – közöttük Gömbös Miklós – sorba állították és ütlegelték őket. Kutonovics Kálmán direktóriumi tagnak a járásbíróság épületéből sikerült megszöknie.[305]

Kapuváron is a szombathelyi parancsnokság szervezte a letartóztatásokat. Szeptember első hetében az újjászervezett csendőrőrs parancsnoka a Szombathelyről érkezett utasításra megkezdte az őrizetbe vételeket. Többek között letartóztatták Horváth Gyula, Csitei József, Soós József, Soós István, Bukszbaum Gusztáv, Lukácsi Mihály, Bodai István, Bagi István, Bacsis Károly, Csitei Kálmán kapuvári lakosokat. A letartóztatottakat husánggal ütötték, Csitei Kálmánt a kezénél fogva egymás után tizennégyszer akasztották föl egy ruhafogasra, Horváth Gyulát pedig három napon keresztül többször is a nyakára kötött láncnál fogva akasztották egy szögre mindaddig, amíg az eszméletét el nem veszítette. Bodai Istvánt és Soós Józsefet annyira megkínozták, hogy az elszenvedett bántalmazások, kínzások következtében fiatalon meghaltak.[306]

Németh Józsefet, a felsőoszkói községi direktórium elnökét és néhány társát a véletlen mentette meg a haláltól. A Vasvár felé vezető úton az erdő szélén kísérőik megállították a kocsit, hogy kivégezzék a foglyokat. Éppen indultak az erdőbe, amikor odaért egy autó katonatisztekkel, s az egyik tiszt megkérdezte, mi történik ott. A különítmény vezetője közölte, hogy direktóriumi tagokat kísérnek és itt az erdőben kivégzik őket. A tisztek ezt megtiltották, s azt mondták: be kell kísérni őket Szombathelyre, ahol majd a bíróság ítélkezik felettük.

A küngösi Kiss Károly 12 éves gyerek volt akkoriban. A mezei munkából hazafelé tartva a határban látta, hogy a ló farkához kötözve hozzák Kovács János direktóriumi elnököt, Nagy Sándort, a mostohabátyját és Futó István direktóriumi tagot. Amikor a foglyok a faluba értek, felhívták a lakosságot, hogy jelentkezzenek mindazok, akiknek panasza van az említettek ellen. Később gyűlést tartottak, s egy huszárkapitány – akiről korábban mindenki úgy vélte Küngösön, hogy a tanácshatalom híve, s csak később derült ki, hogy titokban együttműködött az ellenforradalmárokkal –

felolvasta „bűneiket" s parancsot adott a három személy kivégzésére. Kovács Jánost és két társát ezt követően fölakasztották.[307]

Siófok

A fehérterror krónikájának külön fejezete a Siófokon történtek.

Prónay így összegezte itteni tevékenységét: „Az összefogott szovjet ágensek, izgatók, kémek megtöltötték az erre a célra feláldozott fogdát Siófokon, ezért éjjelenként sokat kellett közülük a Balaton fenekére küldeni, hogy az utánuk következőknek helye legyen." Ez szerinte rendben is lett volna. Mindössze az nem tetszett neki, hogy Siófokon szerinte feltűnő módon megszaporodtak azok a tisztek és politikusok, akik látták, hogy a fehér rezsim kezd megszilárdulni, és odaözönlöttek, ahol a hatalom kezdett kibontakozni.[308]

„A kommün bukása óta – jellemezte találóan a történteket a *Népszava* 1919. október 4-én A siófoki fehérterror foglárja című cikkében – úgy méreteiket, mint áldozataikat, valamint tetteseiket tekintve, ugyancsak szenzációs bűntények színhelye ez a szerencsétlen ország." A cikk Hayden István siófoki főfoglárról szól, aki megszökött a saját kivégzése elől. Hayden a háború alatt őrmesterként szolgált a honvédségnél, majd a háború utolsó évében a katonai rendőrséghez került nyomozónak. Jelentkezett a Vörös Őrségbe is, de miután felvették, meggondolta magát és Siófokra távozott. Amikor a fehérek Siófokra érkeztek, jelentkezett náluk. Először letartóztatták, de amikor a felesége előkerítette a szükséges igazolásokat, kiengedték, sőt a fővezérség főfoglárnak alkalmazta.

Augusztus 26-ról 27-re virradó éjjel számos letartóztatottat hoztak Veszprémből Siófokra. A foglyokat a Helka nevű hajó szállította át Füredről és a Deutsch-udvar raktárhelyiségében berendezett fogdában helyezték el őket. A villanyhuzalokkal, láncokkal összekötözött foglyokat a román megszálló alakulatok fogták el, először ők hallgatták ki, majd átadták a nemzeti hadsereg tisztjeinek. A foglyok zömében munkástanácsok vezetői, tagjai voltak a kommün idején.

Az *Ember* című emigráns lap 1920. március 6-i számában jelent meg Tormássy Károly volt vörös zászlóaljparancsnok

írása, aki szintén a nemzeti hadsereg fogságában volt. A következőket írta: „A Veszprémből átkísérteket Lészay főhadnagy úr vette át. A transzportot vezető őrmester írást kapott Lészaytól az átvételről. A cédulára kék ceruzával rá volt írva: Láttam, Horthy."

A Veszprémből áthozottak ügyéről Prónay Pál jelentést tett Horthy Miklósnak. A főfoglár szerint Horthy Miklós röviden csak annyit mondott: „Még a csírájukat is kiirtani!"[309]

A kapott parancs értelmében a következő éjszaka a tisztek és csendőrök 42 foglyot Siófok határába, az ún. tabi elágazáshoz vittek. Itt kioldozták kötelékeiket, kiosztották közöttük a lapátokat, ásókat és megásatták velük a sírjukat. Majd eldördültek a lövések.[310]

Hayden a későbbiekben elmondta, hogy többször összevitatkozott Freissberger Gyula századossal. Az egyik alkalommal például Szamuely Zoltán – Szamuely Tibor testvére – elfogása után ki akarták végezni Köves Jánost és feleségét, mert Szamuely Zoltán náluk lakott. Kövesék azonban nem tudták, hogy kinek adtak szállást. A foglár szóvá tette: „Ezek a szegények semmit sem tudtak, nem kellene őket kivégezni." De Freissberger parancsot adott a kivégzésre.

Siófokon négy fogda működött, ahol Prónay, Madary és Freissberger különítményesei folytatták a kivégzéseket. A főfoglár szerint két hónap alatt több mint 200 embert öltek meg.

Az egyik – már meggyilkolt – ember felesége gyerekével Siófokra jött, mert hírét vették, hogy férjét odaszállították. Mindenütt keresték, de nem találták. Egy csoport katonát láttak, odamentek hozzájuk útbaigazítást kérni. Merő véletlenségből éppen akkor vette ki egyikük az óráját, hogy bajtársa kérésére megmondja az időt. A gyerek ekkor felkiáltott: „Mama, nézd, a papa órája!" Az őrmester megdöbbent, félrehívta az asszonyt, és elmondta, hol végezték ki a férjét és hol van eltemetve.

A foglár tanúvallomása szerint Prónay Pál és Ostenburg Gyula századosok és Léderer főhadnagy (aki később a feleségével meggyilkolt egy Kodelka nevű hentesmestert) ugyancsak a Deutsch-féle fogdában a fáklya fénye mellett a már félig halott foglyokat bajonettel agyonszurkálták.

A fehér tisztek között volt egy Molnár nevű hadnagy, aki Haydennek és egy csendőrőrmesternek kijelentette: „úgy

érzi, hogy már nincs is az élők sorában". Felkérte a foglárt és az őrmestert, hogy a történtekről értesítsék a budapesti missziókat. Másnap reggel Molnár hadnagy főbelőtte magát. A foglár ott volt a helyszíni szemlén. Amikor Prónay elolvasta a búcsúlevelét, egyetlen megjegyzése volt: „Piszok kommunista."[311]

Az átélt események olyan megrendítő hatással voltak Haydenra, hogy egy csendőrőrmesterrel együtt jegyzőkönyvet készített, azt fölhozta Budapestre, és átadta Somogyi Bélának, a *Népszava* szerkesztőjének, amit Somogyi – a forrás megnevezése nélkül – fel is használt. Máskor Hayden felesége vitte a jelentéseket Somogyihoz. A *Népszava* szerkesztője Hayden feleségét elvitte Vázsonyi Vilmoshoz, majd együtt elmentek az amerikai misszión dolgozó Nathan Horowitz ezredeshez.

A fővezérség a budapesti antantmisszióhoz beépített embereitől információkat szerzett azokról, akik a misszióhoz fordultak az ellenforradalmárok által elkövetett atrocitások ügyében. Sebestyén Ferenc kémelhárító tiszt számos iratot megszerzett, köztük olyan beadványokat, kérelmeket, amelyek a nemzeti hadsereg által elkövetett atrocitásokról, a különítményesek gyilkosságairól szóltak.[312]

Ezen az úton a misszió és a nemzeti hadsereg összekötő tisztje, Barta Zoltán tudomást szerzett Haydenné látogatásáról, s telefonált Siófokra. Haydent azonnal letartóztatták, de sikerült megszöknie. Éppen akkor jelent meg a *Népszava* október 4-i számában az említett cikk. A fővezérség nyomozói üldözőbe vették és el is fogták a feleségével együtt Budapesten. Először a Böszörményi úti csendőrkaszárnyába, majd még aznap késő este egy propelleren Dunaföldvárra szállították mindkettőjüket. A propellerből kiszállva, Hayden egy hajóra felszálló utasnak odasúgta: értesítse a *Népszavát* arról, hogy „a foglárt és a feleségét elfogták".

A dunaföldvári katonai parancsnokságra, onnan Siófokra, a fővezérségre szállították mindkettőjüket. Külön-külön helyezték el őket: feleségét a községi, Haydent pedig a Deutsch-féle fogdába. Itt Bátori törzsőrmester megsúgta neki, hogy az amerikai misszió már keresteti, de itt azt mondták, hogy ismét megszökött.

Másnap kitakarították a fogdát, mert várták a fővezér látogatását. Horthy néhány fogolytól megkérdezte, miért van itt.

Amikor megmutatták neki a főfoglárt, kijelentette, „Számodra nincs kegyelem. Meghurcoltad a tiszti becsületet, eladtad magad a zsidóknak." Hayden könyörögni kezdett, nem magáért, a feleségéért, de Horthy csak ezt ismételgette: „Nem, számodra nincs kegyelem."

Hayden megtudta, hogy Horthy abban a fogdában is járt, ahol a feleségét őrizték. Haydenné betörte a fogda üvegablakát és az üvegdarabokkal fölvágta az ereit. A foglárt odavitték, de már nem tudott vele beszélni, mert felesége eszméletlen volt. A félholt Haydennéval a tisztek végeztek. Férje csak jóval később, egy újságcikkből tudta meg, mi történt a feleségével.

Haydennak egy éjszaka sikerült az ablakot kifeszítenie s újból megszöknie. Budapesten ismét fölkereste Somogyi Bélát és elmondta, mi történt velük. Somogyi segítségével azután sikerült Bécsbe jutnia.[313]

A *Népszava* 1919. október 30-i számában tért vissza Hayden István ügyére. A cikk, amely a „Hayden István megszökött Siófokról" címet viselte, felelevenítette Hayden október eleji írását, amelyben leírta mindazt, amit Siófokon látott. A cikk részletesen ismertette Hayden és felesége kálváriáját, majd a következő mondatokkal fejeződött be: „Mi sem hozzá nem teszünk, sem el nem veszünk abból, amit Hayden István elmondott. Csak egy kérdésünk van, mióta hazaárulás a terror és a jogtalanság elleni küzdelem?"

A Helka utasai között volt Kertész Ferenc is Székesfehérvárról, aki két bátyjával és sógorával résztvett a kommunista párt szervezésében. Székesfehérvár román megszállása után elbujdostak, így édesanyjukat fogták el Nopcsa Elek báró különítményesei. Az asszony a vallatás hatására elmondta, hol vannak a fiai. Lefogásuk után egy különítményes tisztekből álló vészbíróság elé állították őket. Innen szerencsés módon sikerült megmenekülniük, de ismét elfogták, majd Székesfehérvárról Siófokra vitték őket, ahol a tisztek gumibottal, bikacsökkel, puskatussal verték.

Azon a bizonyos szombat éjszakán Kertész Ferenc is a 42 kivégzendő közé került. Mintegy 30 tiszt kísérte őket a tabi kanyar felé. Kertész ennek ellenére elhatározta, mindenképpen megszökik, mert – gondolta – mindegy, hogy szökés közben vagy a helyszínen végeznek vele. Bevetette magát a kukoricásba. A tisztek nem voltak józanok, de így is észre-

vették, néhányan utána futottak és vaktában lövöldöztek, de nem találták el. Egy lombos fához ért, fölmászott, s ez volt a szerencséje, mert az egész kukoricást átfésülték, de a fára nem fordítottak figyelmet. A fa közel volt a kivégzés helyéhez, s Kertész hallotta az ott történteket. Miután minden elcsendesedett, s a tisztek eltávoztak, lemászott a fáról és sikerült Budapestre szöknie.[314]

Rajta kívül más foglyok is voltak Siófokon, akiket Székesfehérvárról szállítottak oda. Miután a román hadsereg megszállta a várost, az újjáalakult csendőri és rendőri alakulatok tömeges letartóztatásokat hajtottak végre. Az ügyészségi fogházban minden cella zsúfolásig megtelt. Egy éjszaka a különítményesek 29 embert kiválogattak, hogy Siófokra szállítsák őket. A foglyokat azonban a román katonaság elől ki kellett lopniuk a városból. A különítményesek parancsnoka kitalálta, hogy egy hullaszállító kocsiban szállítják el őket. A kiválogatottakból azonban csak 16-ot sikerült bepréselni a kocsiba, így a többiek Székesfehérváron maradtak.[315]

A vonat, amelyen továbbszállították őket, útközben újabb foglyokat vett fel. A tisztek a vonaton is bántalmazták a foglyokat. Egyiküket a mozdony kazánjába dobták, egy másik fogoly, Fábián Béla haját meggyújtották, de neki sikerült kiugrania a vonatból, egy közeli halastóba ugrott s a víz alatt úszva elmenekült.[316]

Siófokra érkezve, az állomáson Freissbergerék várták őket. A foglyok hallották a tisztek vitáját: most nyomban, vagy később végezzenek-e velük? Többen azt mondták, hogy fáradtak, ezért halasszák másnapra a kivégzést. Azokat a foglyokat, akiknek valamilyen vezető szerepük volt a kommün idején – köztük Viola Jánost, a székesfehérvári XVII. gyalogezred politikai megbízottját is –, a fővezérség épületébe vitték. Viola is azok között volt, akiket ún. próbaakasztásoknak vetettek alá, ami azt jelentette, hogy fölakasztották őket, de csak rövid időre. A próbaakasztásokat néhányszor végignézte Horthy szárnysegéde, Magasházy László is.

A Deutsch-féle fogdába hurcoltak között volt Velinszky László tanító, aki a Tanácsköztársaság alatt a székesfehérvári városi tanács művelődési osztályának élén állt. A vele történtekről egyebek között Tóth Gyula elbeszéléséből tudunk. Egy alkalommal Vértessy Károly és két társa felparan-

csolta Tóth Gyulát és Velinszky Lászlót egy kocsira. Tóthnak a kocsis mellé, a bakra kellett ülnie. Velinszkyt Vértessy egy kötéllel a kocsi tengelyéhez kötötte, majd megindították a kocsit. A különítményesek már nem voltak józanok, a kocsiban is ittak. A kocsis jelt adott a lábával Tóth Gyulának, hogy veszélyben van, próbáljon menekülni. Velinszkynek mezítláb kellett futnia a kocsi után, miközben megparancsolták neki, hogy énekelje az Internacionálét. Néhány kilométert szaladt a kocsi, majd lassított. Tóth Gyula a pillanatot kihasználva, leugrott és futni kezdett a kukoricásban. A tisztek lövöldöztek utána, de nem találták el. Tóth aztán újabb lövöldözést hallott, feltehetően ekkor végeztek Velinszkyvel.[317]

A különítményesek el akarták hurcolni a székesfehérvári ügyészi fogdában tartott többi politikai foglyot is. Ez azonban nem sikerült, mert a letartóztatottak között levő Kőrösi nevű székesfehérvári ügyvéd felesége a román parancsnokhoz fordult, akinek ugyan nem volt kifogása az ellen, hogy a letartóztatottakkal keményen bánnak, de azt már túlzásnak találta, hogy a politikai foglyokat ismeretlen helyre hurcolják. Ezért parancsot adott az elhurcoltak visszahozására is. A tizenhatból tizennégyen – Velinszky és Tóth kivételével – visszakerültek Székesfehérvárra.[318]

Mint a foglyok később elmondották, Horthy Miklós Magasházy Lászlóval, Kozma Miklóssal, Prónay Pállal és más tisztekkel együtt nemegyszer szabályos kihallgatást tartott a Deutsch-féle fogdában. Egy ilyen alkalommal ismerte fel Horthy a letartóztatottak között Anka Flórián és Voisits Antal tengerészeket, akik egykor az ő hajóján szolgáltak. Horthy megkegyelmezett nekik – bár Anka egy este az őt kínzó tiszt arcába ütött a láncával – s a konyhára helyeztette őket.[319]

A Siófokon uralkodó állapotokra jellemző az alábbi eset is. Halász Lajos siófoki lakost 1919. augusztus 16-án tartóztatták le. Sem ő, sem felesége nem tudta, miért viszik el. Az asszonynak azt mondták, hogy a fővezérségre kísérik rövid kihallgatásra. De mivel nem tért vissza, felesége keresni kezdte. Megtudta, hogy a Fogas Szállóban berendezett fogdában van. Az egyik őr segítségével sikerült is férjével beszélnie, aki elmondta, hogy egy Halász János nevű tabi mérnök helyett tartóztatták le. Felesége a fővezérségre sietett, s ott Magasházynak és Freissbergernek elmondta, hogy a férje nem azonos a keresett Halásszal. A két tiszt az

asszonyt kidobta. Ő azonban nem hagyta magát, sírt, kiabált. A hangoskodásra kijött a szobájából a fővezér, s azt tanácsolta a jajveszékelő asszonynak, hogy hozza el az iratait. Halász Lajosné a szükséges iratokkal még szombat este 7 órakor visszaérkezett Siófokra. A fővezérségre sietett, ahol megígérték, hogy férjét másnap szabadon engedik. Vasárnap reggel ott várt a fogdánál, és akkor tudta meg, hogy férje azok között volt, akiket szombatról vasárnapra virradóan a tabi kanyarban kivégeztek.

Néhány fogolynak sikerült kiszabadulni a fogdákból. Szűcs Menyhért direktóriumi tag felesége például Lutor Ferenc balatonfüredi lelkészhez fordult, aki ismerte Magasházy Lászlót, s az ő közbenjárására Horthy Miklós engedélyezte, hogy Szűcs Menyhért kikerüljön a Deutsch-féle fogdából és Szekszárdon bíróság elé állítsák.

Tóth Györgyöt 1919. augusztus 20-án Szabadbattyánban tartóztatták le, majd Siófokra szállították a Braun-féle villába. Családjának sikerült elérnie, hogy visszavigyék Székesfehérvárra és ott állítsák bíróság elé.

Három határrendőr, Bátori, Tompa és Süli is a letartóztatottak közé került, fegyelemsértés miatt, ugyanis nem vettek olyan mértékben részt a foglyok bántalmazásában, mint ahogy azt a tisztek elvárták tőlük, sőt egyes esetekben segítettek is rajtuk.[320]

Nemcsak Siófokon, másutt is, ahol a különítményesek táboroztak, történtek atrocitások.

Tószegi Freund Albert és Gráner Albert budapesti lakosokat Fonyódon ölték meg augusztus 28-án. Ez az eset igen nagy felháborodást keltett, mivel Tószegi gazdag földbirtokos, Gráner Albert pedig a főintézője és egyben a rokona volt, s semmi közük nem volt a Tanácsköztársasághoz.

A Friedrich-kormány bel- és hadügyminisztériuma egy bizottságot küldött ki az ügy kivizsgálására. A vizsgálat megállapította, hogy augusztus 27-én Prónay Pál tiszti járőrt küldött gróf Schalm Herman főhadnagy parancsnoksága alatt Fonyódra. Prónay felhívta Schalm figyelmét a Fonyódon tartózkodó Tószegi Albertre, mint „veszélyes kommunistára". Varga Péter, egy Fonyódon nyaraló kaposvári fogtechnikus úgy informálta Schalmot, hogy Tószegi nagy összegekkel támogatta a kommunista pártot, Tószegit és Gránert a csendőrségi laktanyába vitték. Letartóztatták Hambur-

ger Ede salgótarjáni hivatalnokot is, ellene az volt a vád, hogy pimasz hangon válaszolt egy tisztnek.

Tószeginé férje és rokona érdekében azonnal fölkereste Horthyt. Még aznap este megérkezett a megyei kormánybiztos sürgönye Schalmhoz, amelyben személyesen vállal felelősséget Tószegiért és Gránerért. De még aznap este sínautón megérkezett a fővezér megbízottja is, azzal az utasítással, hogy Tószeginek és Gránernek semmi bántódásuk nem eshet. Ezt azonban Schalm Herman és Bibó Dénes nem vette figyelembe: reggelre a csendőrlaktanya közelében levő iskolaudvaron egy úgynevezett népítélet keretében Tószegit és Gránert felakasztották.

A vádak, amint azt a kiküldött bizottság megállapította, teljesen alaptalanok voltak. A fonyódi postamesternő haragudott Tószegire és Gránerre, s ezért jelentette fel őket.[321]

Azt is megállapították, hogy Hamburger Edét is fölakasztották, mert összetévesztették a hasonló nevű népbiztossal.

Az eset a budapesti antantmisszió vezetőit is felháborította. A hadügyminiszter augusztus 20-án a kormány utasítására a fővezérséghez fordult, „mert a dunántúli jelentések szerint a Prónay-század még mindig önbíráskodásokat folytat, törvényes ítélet nélkül akasztat. Kérem Siófokra bevonultatni. Minden parancsnok személyesen felelős, hogy az elfogott emberekkel törvénytelenség ne következtessék el. Fegyverhasználati joga – rendeletem szerint – csak olyan egyénekkel szemben áll fenn, akik fegyveresen ellenszegülnek."[322]

Horthy augusztus 22-én a következő parancsot adta ki: „Amióta a fővezérséget átvettem, a legfontosabb teendőmnek tartottam a tisztikart minden tekintetben ama magas színvonalra újból felemelni, amelyen a régi hadsereg kötelékében valamennyi tiszt mindig, mindenkor állott. Örömmel éreztem, hogy a tisztikar zöme megszívlelve a mostani idők komolyságának követelményeit, áthatva a jelenleg a magyar tisztikarra háruló nagy feladatok jelentőségétől, ebbeni törekvésemet megérti, hazafias szívük egész melegével engem az irányban támogat." Majd az atrocitásokra vonatkozóan hozzátette: „Szerencsére csak elszigetelt, szórványos jelenségekre kell fölhívni a figyelmet."[323]

Az egyre nagyobb méretű fölháborodás miatt azonban

Horthy hamarosan újabb parancsot kényszerült kiadni, amiben az alábbiak olvashatóak: „Egyes osztagok rendcsinálási működésénél minden túlkapás kerülendő. Ha olyan polgári egyénekre is önkényesen rásújtunk, akik a kommunista bűntettekben részt nem vettek, ha önkényesen pénzt, értéktárgyat stb. elszedünk – jegyzőkönyv melletti deponálás nélkül –, kitesszük magunkat annak, hogy eljárásunk egyenesen fosztogatásnak minősíthető, vagy rosszakaratú megítélők által ilyen színben tüntethető fel. Ilyen eljárás a tiszti tekintéllyel és becsülettel nem egyeztethető össze és veszélyezteti a nemzeti hadsereg tekintélyét."

Jóval az események után, 1919. december 19-én Horthy a Prónay-különítmény parancsnokának is küldött egy utasítást: „meghagyom a különítményparancsnokságnak, hogy az állományához tartozó Schalm Herman gróf főhadnagyot és Bibó Dénes hadnagyot haladéktalanul Kaposvárra, az ottani körletparancsnokságnál való jelentkezés végett indítsa útba, és nevezetteket arra is utasítsa, hogy az ottani katonai ügyésznél is jelentkezzenek."[324] A fonyódi kivégzések miatt gróf Schalm Herman főhadnagy és Bibó Dénes hadnagy néhány napi szobafogságot kapott Kaposváron.

A már többször idézett szerző, az ellenforradalommal minden tekintetben rokonszenvező Doblhoff Lily könyvében igyekezett megmagyarázni azokat a brutalitásokat, amelyeket „általában mint a fehérterror eseményeit emlegetnek". Tévesnek minősítette az elnevezést, mondván, a tettek csupán egyesek elhatározásából születtek és sohasem fejezték ki sem a kormányrendszer, sem a felelős tényezők óhaját. Arra viszont nem tudott választ adni, hogyan ismétlődhettek ilyen sokszor és gyakran „egyesek" cselekedetei. A katonai osztagok – írta – minden városkában, minden faluban érdeklődtek, kik vettek tevékenyen részt a vörös uralomban. Persze hosszadalmas tárgyalásokra nem vesztegették az időt, statáriálisan intézték az ügyet, és ezt úgy nevezték: „a vörös pestis kiirtása". Továbbá: „néha tiszti osztagok is, amelyeket vezetőik után Prónay-, Ostenburg-, Madary-különítményeknek neveztek, annyira elragadtatták magukat, hogy szintén részt vettek az ilyen büntető expedíciókban". A baj az volt – érvel a szerző –, hogy a világsajtó fölkapta ezeket a híreket, szájról szájra jártak, eljutottak a külföldi lapok szerkesztőségeibe, „hazug részletek tömegével szaporod-

Hughes.

Kat. Körletparancsnokság

Kaposvár

A [illegible] század a főispán- (egy része)
tól nyert szigorúan királyi utasítás
szerint különleges misszió van bízva
ra teljesíteni, melyről bővebb [illegible]
[illegible] nem győzött.

Felkérem a Körlet [illegible]
fentiek értelmében a [illegible] század-
[illegible] szabad kezet engedjen, hogy
feladatát megfelelően végrehajthassa.

egy részének kiküldése [illegible]

Főispán
1869 [illegible] hdm. 12.
I. a.

Kiadva [illegible] 8ᵘ [illegible]

tak", és emiatt Siófok neve a világsajtóban csakhamar egyet jelentett a fehérterrorral.[325]

A fővezérség igyekezett a törvényesség látszatát kelteni. Fellépésüket azzal indokolták, hogy a polgári hatóságok gyakran futni engedik a „bűnösöket".

Augusztus 27-i jelentése fölhívta a figyelmet arra, hogy „a dunántúli állapotokról – amit az utóbbi események bizonyítani látszanak – az antantmissziók rosszul vagy egyoldalú megvilágításban vannak tájékoztatva. A fővezér szükségesnek tartja, hogy a tények helyes beállítása céljából az antantmissziók tudomására jusson, miszerint a fővezérség erélyesen intézkedik, hogy a karhatalmak mindenütt tartózkodjanak a túlkapásoktól. Ha itt-ott – szól a fővezérség távirata – önkényeskedések fordulnak elő, úgy ezekkel a mai körülmények között számolni kell, azonban ezen esetek megtorlatlanul nem maradtak. Mint megvilágítást nyert, ezen esetek a valóságnak nem megfelelő megvilágításban való feltüntetése a közvetlenül érdekelt zsidók és kommunisták machinációja."[326]

De hát milyen intézkedéseket is hozott valójában a fővezérség, miután az antantmisszió és a Friedrich-kormány is többször szóvá tette a Horthyék szerint csupán itt-ott előforduló „kilengéseket"? Az egyik intézkedés például az volt, hogy a fővezérség a siófoki kerületi katonai parancsnokságot utasította a Madary vezetése alatt működő rohamszázad átszervezésére. Ez azt jelentette, hogy a tiszti század elnevezést megszüntették, és a század ezután a siófoki katonai körletparancsnokság személyi tartalékaként szerepelt. A század parancsnokával egyúttal közölték, hogy az antantmisszió másnaptól – augusztus 25-től – a vidéket járja: „A tiszti század tartózkodjék az utcán való mutatkozástól. Az összetalálkozás esetén a szervezésre, létszámra vonatkozó kérdezősködésre kitérő válasz adandó. Idegen alakulatról sem kell nyilatkozni. A század elnevezése: III. vadászszázad." A többi különítményt is hasonló módon szervezték át.[327]

Egy másik intézkedés a nemzetnevelő munka hatékonyabbá tételét célozta, mégpedig oly módon, hogy propagandajárőröket vezényeltek ki a tiszti századoktól. Abból indultak ki, hogy a nemzeti hadsereg, elsősorban a tiszti századok „már hat hét óta végzik újra visszafoglalt hazánkban a tisztogatás munkáját. Az új Magyarország megalapo-

2/2lj. 1919

Siofoki katonai körlet parancsnokság

Sürgős Bizalmas !

Fsz. 1919.Lt/166
924/ 10 hdm. szm. Dunántúl vagy Magyarország ?

Madary roham század

Adánd

Siofok 1919. szeptember hó 24.

A tiszti század elnevezése megszünt, a 4-ik tiszti század parancs vételétől mint Siofoki kat kör. parsig személyi tartaléka szerepel. Saloste missió holnaptol f. ho 25-től kezdve vidéket bejárja. Tisztiszázad tartozkodjék az utcákon való mutatkozástol.

Össze talalkozás esetén szervezésre létszámra vonatkozó kérdezősködésre, kitérő válasz adandó Idegen alakulatrol sem nyilatkozni. A század elnevezése 3.-ik vadászszázad!

Siofoki kat. ker. parsg.
p. f.

zásához a tisztító munka azonban nem elég." Mire van hát még szükség az új Magyarország építéséhez? Arra – írták –, hogy a nemzeti hadsereg minden katonája, minden igaz magyar ember megértse, hogy a tisztogatásokra szükség van, és hogy ebben a tiszti századoknak kell az élen járniok. Ezért a fővezérség elrendelte, hogy a propagandaosztály vezetője néhány napon belül válogassa ki a tiszti rohamszázadokból a propagandajárőr-szolgálatra alkalmas tiszteket. Úgy határoztak, hogy „a kiválasztott tisztek a fővezérség propaganda-kurzusára kerülnek, s annak elvégzése után, járőrökre oszolva, átveszik a magyar nép nemzeti szellemben való nevelésének és megfegyelmezésének feladatát."[328]

A „rendcsinálásban" nem kis szerepe volt a lovag Ostenburg-Moravecz Gyula parancsnoksága alatt működő székesfehérvári vadászzászlóaljnak, amely a nemzeti hadsereg egyik „kiemelkedő" alakulata volt. Történetéből a zászlóalj eseménynaplója alapján idézzünk fel néhány lapot.[329]

Augusztus 10-én, reggel 6 órakor indult útnak az egység. Ekkor a századot II. tiszti rohamszázadnak nevezik, állománya: 130 tiszt, 6 kocsi, 14 ló. A parancsnok: lovag Ostenburg Gyula százados. Katonai nyomozó osztaga is van, Szenkovics Dénes főhadnagy vezetésével. Első állomásuk Kiskundorozsma, majd Szatymaz. Feladatuk – elképzelhető, mi lehet e mondat mögött! – „a letűnt bűnös rendszernek exponált egyéneit az igazságszolgáltatás kezére juttatni". „Hogy milyen áldásos és eredményes munkát végzett az Ostenburg-század, nem kell bővebben részletezni. E tekintetben elégtételt és biztonságot adott szeretett fővezérünk osztatlan bizalma és elismerése."

Az egység augusztus 16-án már Fajsznál van, ahol kompal áthajóznak a Dunán. Még aznap a nyomozó részleg letartóztat néhányat a környék munkásai közül, s többeket nyilvánosan megbotoztat: „A botbüntetés gyakori alkalmazása elsőrangú fenyítési eszköznek bizonyul."

Augusztus 18-án reggel indultak Paksra és Dunaföldvárra. A most már majdnem 100 kocsiból álló fehértollas csapat mindenütt feltűnést keltett: „Nyomukban a rend, a közbiztonság és a polgári lakosság nyugalma rögtön helyreállott."

Dunaföldváron kénytelenek bejegyezni a naplóba: „szerény a fogadtatás".

[illegible] Nemzeti Hadsereg F[illegible]

[illegible]

[illegible] jár[illegible] [illegible]
[illegible] százalékát.

[illegible]

Siófok, 1919 évi szeptember hó 1[illegible]-én.

A nemzeti hadseregben a tiszti [illegible] már [illegible] hét óta [illegible] a ujra visszafoglalt [illegible] a tisztitás munkáját. [illegible] uj [illegible]ség megalapozásához a tisztitó munka [illegible] nem elég.

Az alkotó, épitő munk[illegible], melyre most [illegible] nagyobb szükség van, [illegible] tehát, amelyet a nemzeti magyar hadsereg minden [illegible] minden igaz magyar embernek most végeznie kell. Ugy mint a [illegible] tisztitóbb a [illegible] akcióban is első helyen a tisztiszázadoknak kell állniok, ők képez[illegible] a magyar hadsereg magvát.

Ezért a Fővezérség elrendeli, hogy a propaganda osztály vezetője (vagy annak helyettese) néhány napon belül kimenjen a tiszti rohamszázadokhoz, és ott a propaganda járőröknél való szolgálatra alkalmas tiszteket a századparancsnokokkal együtt kiválassza.

Ezen kiválasztott tisztek néhány napig a Fővezérség [illegible] [illegible] kerülnek, [illegible] [illegible] átveszik az uj [illegible] [illegible] [illegible] annak nemzeti szellemben való nevelését és fegyelmezését.

Természetesen ezen vezényles csak addig tart, amig a tiszti századokra más katonásabb feladat nem hárul.

Megkapják a kaposvári és siofoki kat. körletparancsnokságok és a tiszti rohamszázadparancsnokságok.

[illegible]

Augusztus 26-án Cecére indulnak, a zirci apátság uradalmi kúriájában a tisztikar szíves fogadtatásban részesül.

Augusztus 28-án a század Ozorán keresztül Kilitibe tart, Siófok mellé. Itt vannak augusztus 29-től szeptember 28-ig. Növekszik a létszám, vannak önként jelentkezők, és olyanok is, akiket ők választanak ki a karhatalom, a nemzetőrség, a volt vörös hadseregbeli tisztek, katonák közül. Ez az alakulat hozott létre elsőként legénységi állományú századot. Nagyon sok munkájuk volt – írják – a kiválasztásnál és a legénység megfegyelmezésénél is.

A fővezér gyakran tartott szemléket az alakulatnál. A napló szerint szeptember 10-én a kiliti gyakorlótéren szemlélte meg a századot és örömének adott kifejezést a látottak fölött. Mint rendesen, most is maga köré gyűjtötte a tiszteket és buzdító beszédet tartott, vak engedelmességre, törhetetlen kitartásra hívott föl minden tisztet. A század még két ízben mutatkozott be a fővezérnek Siófokon, és mindannyiszor kivívta a kegyelmes úr elismerését.

Horthy Miklóstól származott az a különleges megbízatás is, hogy szeptember 1-től nagyobb szabású portyákat hajtsanak végre a Balaton keleti partvidékének „megtisztítására". Az egyes osztagok – a napló szerint – feladataikat kiválóan oldották meg. Mégis nyomott volt a hangulat: a tisztek küldöttséget menesztettek a főnökséghez, amely tolmácsolta elkeseredésüket a nemzeti hadsereg tétlensége miatt. Ők csak várakoznak, és közben „a zsidóság és a munkásosztály fokozott aknamunkát végez" – mondták. Horthy meghallgatta őket és kilátásba helyezte az engedélyt a zászlóalj további növelésére.

Szeptember 12-én Horthy kifejezett parancsára az Ostenburg-század egy újabb alakulatát Dunaföldvárra vezényelték. „A zsidóság és a munkásság lábrakapott, a közigazgatás és az ottani karhatalom, amely a lakosság köréből alakult, gyengének bizonyult, ezért szeptember elején egy tiszti különítményt – Horthy egyenes utasítására – kirendeltek, hogy néhány napig maradjon Dunaföldváron és ismét rendet teremtsen." A gazdag parasztok és földbirtokosok örömükben mindjárt megvendégelték őket, s kabaréval egybekötött táncmulatságot rendeztek a tisztikar részére.

A városok jómódú felső rétege, a gazdag iparosok, a vezető tisztviselők, a karhatalom parancsnokai voltak a kü-

lönítmények első számú támogatói. Amerre jártak, „a gazdák és földbirtokosok egyaránt bőven ellátták különítményünket jutányos kártérítés ellenében vagy ajándékképpen adott élelemmel és itallal. A tisztikar és a legénység élelmezése ilyenformán egész budapesti bevonulásunk napjáig elsőrendű volt."

Horthy Miklós is meglátogatta Dunaföldváron a különítményt, s a következőképpen nyilatkozott: „Sok szépet láttam a nemzeti hadseregben, ez volt azonban a legszebb. Különösen kiemelem a tisztek és a legénység katonás magatartását, a csapat fegyelmezettségét és az általános kiváló katonai benyomást."

1919. december 7-én Ostenburg százada a székesfehérvári vadászzászlóalj elnevezést kapta.

1920. február 11-én már a Vérmezőn tartottak szemlét. Dáni Balázs tábornok, Budapest katonai körletparancsnoka beszédében a többi között a következőket mondotta: „Az Ostenburg-zászlóalj ma a nemzeti hadseregben egy fogalom."

1920. április 11-én a Vérmezőn újabb díszszemle volt, „maga Horthy Miklós főméltóságú kormányzó úr is kifejezi az elismerését és megelégedettségét a zászlóalj fölött", egyik legkedvesebb alakulatának nevezte és valóban azok is voltak.

Pogromok

Különösen indokolt szólni a fehérterror jellegzetes megnyilvánulásáról: a zsidóüldözésekről, antiszemita pogromokról. A beszédekben, újságokban, folyóiratokban, röpiratokban, plakátokon mindazért, ami Magyarországon történt – a háború elvesztéséért, a forradalmakért, a közeledő békeszerződésért – a felelősséget a magyar zsidókra hárították. Ezzel a felgyülemlett elégedetlenséget, szociális feszültséget, a kiéleződött osztályellentéteket a régi recept szerint, de az új körülmények között új módon akarták levezetni, megoldani. A munkásmozgalom elleni ellenforradalmi terror ezáltal összefonódott egy méreteiben, mélységében, hangvételében addig még nem látott antiszemita hullámmal.

Mint már utaltunk rá, a fehér hadsereg módszereihez

tartozott, hogy a városokban és községekben ún. népítéleteket tartottak. A lakosságot a kommunisták és a zsidók ellen uszították. Gyakorta odahurcolták a letartóztatottakat és ott hoztak ítéletet, úgy tüntetve fel a dolgot, mintha a nép döntött volna a kivégzésekről. Sok helyen kidoboltatták, hogy a zsidókkal mindenki szabadon tehet, amit akar.

Dunaföldváron 1919. augusztus 12-én került sor efféle népítéletre. Előzményei közé tartozott, hogy több zsidó vallású kereskedőt tetemes pénzbírsággal sújtottak. Kovács Jenő szállodástól – akasztás terhe mellett – 100 000 korona bírságot követeltek. Mikor a helybeliek bizonyították, hogy Kovács mindig ellenforradalmi magatartású volt, leszállították a bírság összegét 10 000 koronára. Kovács megtagadta ennek kifizetését, erre népgyűlést hívtak össze és felhívták a jelenlevőket, hogy ítélkezzenek Kovács fölött. Valaki kiabálni kezdett, hogy minden zsidót fel kell akasztani! Ezek után halálra ítélték Kovácsot is. Érte küldtek, de megszökött, ezért helyette egyik rokonát akasztották föl.[330]

Tamási községben augusztus 18-án az átvonuló fehér csapatok letartóztatták az egész Kertész családot – Kertész Ármint, Józsefet, Antalt, Esztert, Miksát –, továbbá Bíró Ferenc, Tamási Reich Béla, Móles Géza, Gyenes Antal, Udvari Vince, Fischer Pál, Goldschmidt Jenő és Smóletz György tamási és dombóvári lakosokat, majd felakasztották őket.[331]

A táviratra, amelyben a hadügyminiszter szóvá tette, hogy Tamási községben úgyszólván az egész Kertész családot kiirtották, a fővezérség azt válaszolta: „A név után ítélve zsidókat és kommunistákat végeztek ki."[332]

Pilisvörösváron augusztus 9-én volt pogrom. A tisztek és a lakosság egy része ilyen jelszavakat kiáltozott: „Éljen a zsidóüldözés! Még ma zsidóvért iszunk!" Vasvillákkal, kapákkal, fokosokkal, fejszékkel, dorongokkal hajszolták utcáról utcára az ottani zsidó lakosokat, ütötték, verték őket, valóságos vérfürdőt rendeztek közöttük.

Balatonfőkajáron a pogrom elsősorban a galíciai menekültek ellen irányult, de aztán minden zsidóra kiterjesztették. Több embert agyonvertek, a nőket megbecstelenítették. A fehér tisztek megverték Rosenthal Manót, Bergmann Rudolfot és Róth Jenőt, majd szabadon bocsátották őket. Éjszaka azonban meggondolták a dolgot és az idős Rosenthalt

agyonverték. Bergmann menekülni próbált, de őt is elfogták és megölték. Az áldozatok ruháját, értéktárgyait elvették.

Jánosházán augusztus 9-én, a Szellemi Munkások Egyesületének bankettjén a résztvevők eltávozása után rendeztek pogromot.

Celldömölkön az augusztus 20-án rendezett népgyűlés után a zsidó kereskedők, tisztviselők jobbnak látták, hogy a lakásukba húzódjanak. Ez lett a vesztük, megtámadták őket, s többeket, így a 73 éves Hoffmann Miksát agyonverték.

Prónay különítményének tisztjei betörtek egy Schöntag nevű tojáskereskedő házába, felesége, gyermeke jelenlétében megverték, majd – ahogy Sulyok írja – „lenyiszálták a fejét és a trágyadombra dobták".

Pestújhelyen a Keresztényszocialista Párt augusztus 17-i alakuló ülését követően népgyűlést tartottak s kihirdették, hogy ütött a zsidók végórája, le kell velük számolni. Akiket nem vertek agyon, vagy akik nem menekültek el, azokat éjjel igazoltatás ürügyén az ágyukból hurcolták el és az őrszobára vitték. Ott egy részüket félholtra verték, másokat pedig, így a 60 éves Geizler Salamont, Pereszlényi Jenőt, Reichmann Esztert, meggyilkolták.

Ráckeresztúron Mannen Mór cipészt felakasztották, Fehér Zoltán családját kiirtották, Fiedel Izrael kereskedőt legyilkolták. Fischer Mórt és Fischer Gézát súlyosan megverték, s mindenütt fosztogattak is.

Dégen a pogrom alkalmával három családot kiraboltak. Győrben a vonatról szállították le a zsidókat és félholtra verték őket. Dr. Benedek Vilmos győri ügyvéd megpróbált jogi védelmet nyújtani azoknak a szerencsétleneknek, akiket megkínoztak. Ezért a pályaudvari kirendeltség tisztjei súlyosan bántalmazták.[333] Kisbéren Eislitzer, Kohn, Róna, Kovács nevű kereskedőket kifosztották, megverték. Mezőkomáromban 1919. szeptember 4-én igazoltatásokat tartottak annak megállapítására, hogy ki zsidó, s a Friedmann családot félholtra verték. De bántalmazták a zsidókat Faddon, Fonyódon, Kaposváron, Kapuváron, Kőröshegyen, Marcaliban, Pápán, Székesfehérváron, Várpalotán és Zalalövőn.

Szentgálon is népgyűlés vezette be a pogromot. Utána behatoltak özv. Korcsorne Ferencné lakásába és kifosztották, mivel az özvegy már előtte megszökött. Stangl Samu

kislányát az utcán megverték. A zsidó lakosok legnagyobb része elmenekült a községből.[334]

Sárospatakon a tiszti karhatalmi század és egy csendőralakulat szervezte a pogromokat. Sokakat véresre vertek, megpofoztak, megbotoztak. Sátoraljaújhelyen és Sárospatakon összesen 180 embert bántalmaztak.

Szilasbalhásón a „szegediek" aláírással röpcédulákat ragasztottak a zsidók házainak kapujára: „48 órán belül távozz zsidó a faluból, mert életeddel játszol." Az érintettek ennek először nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget. Néhány nap múlva népgyűlés volt a faluban, s az ott feltüzelt személyek megtámadták a zsidók házait, ablakukat beverték, sokakat megvertek, többeknek a hátára batyut kötöttek és kizavarták őket a faluból. A csendőralakulat a mészárlást megakadályozta. Másnap gróf Festetich Andor nevében hirdettek újabb keresztényszocialista gyűlést. Ezt a szilasbalhási zsidók már nem várták meg, aki csak tudott, elmenekült a faluból.[335]

Gyönkön a nemzeti hadseregbe toboroztak, s több zsidó lakos bejött ide Hőgyészről, kereskedők, kocsisok és mások, akik jelentkeztek a sorozó bizottságnál. A községi bíró kihirdette, hogy a hadvezetőség zsidókat és szakszervezeti tagokat nem akar látni. Ezután a hőgyészi zsidók hazafelé indultak, a határban azonban egy zászlós katonákkal körbevette őket és visszairányította a kocsikat a községházára. Itt szó nélkül leráncigálták őket a kocsikról és beterelték a községi fogházba, ahol mindegyiküket levetkőztették, és megbotozták.

Augusztus 19-én hosszú szekérsoron vonult be Prónay különítménye Ozorára. Reggel már falragaszokat jelentettek meg: „Kiszórni a zsidókat!" Prónay tisztjei lovaglóostorral kezükben járták be a falu utcáit. Weisz Bernát bádogosmester házába törtek be először, őt falhoz állították. Mikor az egyik tiszt ráfogta revolverét, fia – apja védelmében – előreugrott. A golyó előbb a fiút találta el, majd az apja szívébe hatolt. Az apa nyomban meghalt, a fiú kórházba került. Majd Weisz vejéhez mentek és azt is agyonlőtték. A vérengzés láttára a község lakosai közül többen tiltakoztak, így Turós György parasztgazda a községházán emelt szót Prónay előtt az ellen, hogy a tisztek törvényes eljárás nélkül gyilkolják a község lakóit. Prónay erre Turós Györgyöt egy ló farkához

köttette, így futtatta őt Felső-Nyék határáig, ahol a fehér tisztek agyonverték és egy kútba dobták. A szintén tiltakozó Pápai Jenő borbélymestert is meg akarták gyilkolni, de őt Tóth Gyula római katolikus káplánnak sikerült megmentenie.[336]

Szeptember 23-án a Somogy megyei Vízvár községben tartottak népgyűlést. Ennek hatására szeptember 25-én éjjel egy csoport elment a környékbeli pusztára és ott bezörögtek a zsidó földbérlő, Klein Sándor lakására. Az gyanút fogott, édesanyjával együtt kiugrott a cselédablakon és egy félreeső helyen meghúzódott. Közben a csoport betörte az ajtót, s feldúlta a lakást. Klein Sándor mindezt megírta az igazságügy-miniszternek, aki átiratot készített a hadügyminiszternek, az pedig a nemzeti hadsereg fővezérségének küldte le Siófokra „további intézkedésre".[337]

Augusztus 27-én egy nagyobb katonai csoport érkezett Esztergomba. A vasútállomáson az utasok közül kiválasztották Berger Hermannt, Schwartz Mártont és fiát, Hirsch Izidort és fiát, Scheiber Elemért, Steiner Józsefet, Székely Károlyt, Vajda Ármint, leányát és vejét, Fleischmann Mórt, aki olasz fogságból érkezett éppen haza, dr. Schrank Ödönt, Berger Zsigmondot, Schmideg Jenőt, Rosenfeld Sándort és Imre fiát, és ott a pályaudvaron súlyosan bántalmazták őket. Számos üzletet és lakást kiraboltak. Kálmán Ignácot 11 szúrással megölték.[338]

Polgárdiban 1919. szeptember 4-én éjjel rohanták meg a zsidók lakásait. Harmincöt zsidó családot kiraboltak és elzavarták őket a községből. Fischer Gézát és Fischer Mórt agyonlőtték, Schwarz Fülöpöt, Steiner Rózát, Polák Vilmost véresre verték. A községi jegyző kétségbeesetten telefonált a csendőrséghez segítségért, de a parancsnok, akit egyébként jóindulatú embernek ismertek, azt felelte: „Felsőbb utasítás folytán a nemzeti hadsereg ellen nem szabad fellépni. Semmit sem tehetek."[339]

Tapolcán röpcédulákat ragasztottak a zsidók házaira. Ketten letépték házuk faláról a cédulát, mire a község karhatalmi osztagának négy tagja bevitte őket a községházára. Éjjel megkezdődött a pogrom. A pogromban résztvevők közül sokan részegek voltak. Felnyitották és kifosztották az üzleteket, majd a zsidók lakásait rabolták ki. Kelen Árpád bortermelőt meggyilkolták, Weiler Ignác borkereskedőt agyonlőt-

ték, Rechnitzer Rezsőt fejszecsapásokkal súlyosan megsebesítették. Dr. Szűcs Arnold ügyvédet is félig agyonverték, de neki sikerült megszöknie. A gyilkosság, rablás, fosztogatás hajnali 4 óráig tartott. Ekkorra már annyira belejöttek, hogy elkezdtek más lakásokat is kifosztani, de megérkezett egy főhadnagy vezetésével egy páncélvonat Szombathelyről és megszüntette a pogromot.

Diszel községben Korein Dezső földbirtokost puskatussal, fejszecsapásokkal agyonverték, Singer Mór vendéglőst kifosztották, majd agyonverték, Singer Sándort agyonlőtték. Brayer Móric feleségével és fiával a szőlőbe menekült, ott érték utol őket és a férfit puskatussal agyonverték. Weiss Géza kapolcsi birtokost agyonlőtték. Megölték Kiss Ernő tarjándorogdi tanítót is, aki nem volt zsidó, csak annak nézték. Reggel az országúton három agyonvert férfi holttestét találták meg, akiket annyira bántalmaztak, hogy nem lehetett őket fölismerni.

A pogromok olyan méreteket öltöttek, hogy Friedrich István megbeszélésre hívta a miniszterelnökségre a pesti izraelita hitközség vezetőit. A tárgyaláson József főherceg magánemberként vett részt, ott volt továbbá báró Korányi Frigyes pénzügyminiszter, Schnetzer Ferenc hadügyminiszter és Huszár Károly vallás- és közoktatásügyi miniszter. A hitközséget Székely Ferenc elnök, Léderer Sándor alelnök és báró Kohner Adolf hitközségi elöljáró képviselte.

Az izraelita hitközség vezetői azt kérték, hogy akadályozzák meg a további pogromokat, szüntessék meg az üldözéseket, állítsák helyre az élet- és vagyonbiztonságot. A tárgyalások során a kormány ígéretet tett a sérelmek orvoslására. Kijelentették, a kormány részéről azon vannak, hogy „a normális állapotokat helyreállítsák".

A minisztertanács felkérte a fővezérséget, hogy vizsgálja ki a dunántúli pogromokat. A kivizsgálás eredménye a következő lett: „A vizsgálat az izraelita hitközség panaszainak megállapítása tárgyában, Katonai Körletparancsnokság, Budapest, 1919. november 7-én. Jelentem, hogy a Budapesti Körleti Parancsnokság 7/Elnöki rendelet alapján a hadbiztonsági főnök úrral egyetértően megejtett vizsgálat fenti tárgyban eredményre nem vezetett. A Kerületi Katonai Parancsnokság tisztikara sem általánosságban, sem különö-

sen ilyen zsidóellenes izgatásban részt nem vett és tanúja sem volt. Aláírás."[340]

A kormány azért lépett fel a pogromok ellen, mert a pogromoknak híre már külföldre is eljutott: írt róluk a *Daily Express* című londoni napilap bécsi tudósítója, a *Manchester Guardian* pedig augusztus 22-i keltezéssel közölt tudósítást a fehérterrorról és a pogromokról. Hírneves francia tudósok, politikusok és egyetemi tanárok fölhívással fordultak Európa kormányaihoz és népeihez a magyarországi fehérterror és a pogromok ellen, hangsúlyozva, hogy a szabad népeknek és a felelős kormányoknak kötelességük véget vetni az emberi jogok effajta szörnyű megsértésének.

Utólag nemegyszer felmerült a kérdés, hogy Horthy Miklós fővezér tudott-e ezekről a dolgokról, adott-e ilyesmire utasításokat. A – bár közvetett – tények arról tanúskodnak, hogy Horthy nemcsak általánosságban hívott fel a kommunizmus kiirtására, hanem konkrétan is adott parancsokat terrorcselekményekre. Amikor például Prónay Pál Siófokra érkezett, Horthy nagy örömmel fogadta, megölelte és Prónay naplója szerint a következőket mondta: „Na, ezt derekasan csináltad, mert különítményeddel együtt itt vagy Dunántúl, miután Budapesten úgy sem csinálhatnál a románokkal semmit. Már azt hittem, hogy az antant lefogat titeket. De csak végezzétek a tisztító munkát így tovább, ahogy megkezdtétek..." – s ezek a szavak valóban elhangozhattak, még ha Prónay naplójában igyekezett is úgy feltüntetni egységének működését, mintha felsőbb parancsra tették volna.

Prónay még korántsem végezte be hadjáratát, amikor Horthy hívatta. Ő ismertette Horthyval, hogy a közeljövőre milyen tervei vannak. Prónay naplóbejegyzése szerint Horthy mindezt helyeselte, „csak arra kért, vigyázzunk az antant miatt, aki – a Tószegi és egyéb népítéletekből kifolyólag, a pesti, azután az internacionalista zsidóság által tett panaszok alapján – kivizsgáló komissziókat szándékozik a Dunántúlra küldeni".[341]

A Prónay-zászlóalj egyik helyettes parancsnoka 1940. december 17-én kérelemmel fordult Horthy Miklóshoz, amelyben érdemeire hivatkozva előléptetést kért: „Főméltóságod fővezérsége alatt a kommunizmus leverésében és kiirtásában tevékenyen részt vettem és mint a Nádor-laktanyában

elhelyezett különítmény parancsnokhelyettese, főméltóságod legszemélyesebb szolgálatára álltam."[342]

A Budapesti Népbíróság 1948. október 30-án Siófokon megtartott nyilvános tárgyaláson széles körű bizonyítási eljárás alapján hozott ítéletet az 1919 augusztusában 42 politikai fogoly kivégzéséért felelősök ügyében.

A Népbíróság Országos Tanácsa ezek alapján joggal állapíthatta meg, hogy a siófoki atrocitások Horthy Miklós egyenes utasítására vagy utólagos jóváhagyásának reményében történtek. S ez a remény nem bizonyult hiábavalónak.[343]

Budapest megszállása

Friedrich és a fővezérség

A konszolidációt hátráltatta az a küzdelem, amely az uralkodó osztályok különböző irányzatai között folyt a hatalom birtoklásáért.

A románok által megszállt Budapesten és környékén különböző pártok alakultak, amelyek folytonosan átalakultak, egyesültek vagy szétváltak. „A politikai erők elhelyezkedni, s az egyensúly valamelyes állapotába jutni sehogy sem tudtak."[344] A különféle érdekcsoportok, pártok, szervezetek között a legkülönbözőbb kalandortársaságok is felbukkantak, sőt a hatalomnak is részeseivé váltak. Ennek következtében a Friedrich-kormány többször is átalakult, a tárcák ideiglenes vezetésével megbízott régi államtitkárok helyébe az ellenforradalom újjászerveződő politikai pártjainak képviselői kerültek.

Bár ezekben a hónapokban a Friedrich-kormányon belül is harc dúlt, a fő ellentét a kormány és a fővezérség között, valamint a fővezérség és a liberális polgári csoportok s a velük többé-kevésbé együttműködő jobboldali szociáldemokrata vezetés között volt. Mindezt még átszőtte a Habsburg-pártiak és az ún. szabad királyválasztók ellentéte és belső harca is. Horthy a maga hatáskörébe kívánta rendelni a csendőri és rendőri alakulatokat, ami szintén vitát váltott ki a Friedrich-kormány és a fővezérség között. Korábban ugyanis a csendőrség részben a hadügyminisztérium, részben a belügyminisztérium alá tartozott. Most viszont a fővezérség a csendőri alakulatokat a hadsereg kiegészítő katonai alakulataiként kezelte. Végül Friedrichéknek ebben is engedniük kellett.[345]

Augusztus 22-én a hadügyminiszter – hivatkozva a kormány intencióira – értesítést küldött Siófokra a fővezérségnek, amelyben közölte: az utóbbi időben a kormány mind

gyakrabban kap jelentéseket arról, hogy a fehér csapatokhoz tartozó tisztek népítéletek végrehajtására ragadtatják magukat.

A Friedrich-kormány úgy fordult a Siófokon székelő főparancsnoksághoz, mintha a kormány hatáskörébe tartozó városokban – például Budapesten – nem történtek volna tömeges atrocitások, letartóztatások, nem lettek volna felelősségre vonások. Friedrich a nemzetgyűlés 1921. decemberi ülésén Rubinek István képviselővel vitatkozva kijelentette: „Miért akarja a terror bűneit az én nevemhez fűzni, hiszen talán tudja, hogy a terror Szegedről indult el. Siófokon volt és Budapesten át a Duna–Tisza közére ment, ahol bevonultatási ünnepélyét is megtartotta."[346]

Friedrichnek természetesen nem volt elvi kifogása a terror ellen, de a közhangulatot elsősorban Horthy ellen akarta fordítani.

A fehérek megindulása és Friedrichék hatalomátvétele óta nem telt el négy hét, és Schnetzer hadügyminiszter kénytelen volt Budapesten szeptember 3-án egy felhívást kiragasztatni: „Polgárok! Napról napra újabb hírek és panaszok merülnek föl, hogy a hadsereg tisztjei illetéktelen ítélkezések és más önkényeskedések által törvényellenességeket követnek el. Ezen hírek nagy része valótlanok, a panaszok indokolatlannak bizonyultak... Általános megnyugtatásul szolgáljon, hogy megkerestem a főparancsnokságot az iránt, hogy szigorú rendelkezésekkel gátat vessen minden ilyennemű törvénytelenségeknek is..."[347]

Beniczky Ödön belügyminiszter felkérte gróf Andrássy Gyulát, kísérje el őt Siófokra, mert a kilengések felszámolása ügyében múlhatatlanul szükséges a főparancsnokkal tárgyalni. A tárgyalások sikere érdekében csatlakoztak hozzájuk gróf Bethlen István és Pallavicini György őrgróf, dunántúli kormánybiztos. A főparancsnokkal való tárgyaláson Andrássy a belés külpolitikai helyzetre való tekintettel kérte a tiszti századok „túlkapásainak" megszüntetését. A főparancsnok – Beniczky szerint – egyre növekvő ingerültséggel hallgatta Andrássy fejtegetéseit, s miután Bethlen István vette át a szót, kitörő idegességgel kiáltott reá: „Hát még te is ellenem fordulsz?" Pedig Bethlen csak egyetlen észrevételt tett: kifogásolta, hogy a tisztek népítéleteket tartanak. Horthy igyekezett a tiszteket mentegetni és igazolni. Ekkor Beniczky megkér-

dezte tőle: „Ha a nemzeti hadsereg bevonul a fővárosba, lesz-e pogrom, igen vagy nem?" A fővezér a következő választ adta: „Pogrom nem lesz, de néhányan fürödni fognak."[348]

Horthy és köre a kommunistákon kívül a szociáldemokratákat is az októberi forradalom és a Tanácsköztársaság „főbűnöseiként" kezelte. Ezért a szociáldemokrata munkásmozgalom teljes fölszámolására törekedtek, jóllehet tudták, hogy az antant azt kívánja, a koncentrációs kormányba szociáldemokraták is kerüljenek be. Így Horthy és a fővezérség látszólag egyetértett azzal, hogy a szociáldemokrata párt legálisan működjön, ugyanakkor szétverték a szociáldemokrata szervezeteket is. Friedrichék igyekeztek betartani a jogi formákat és a leszámolásnak „törvényes" keretet adni. Ők is bebörtönöztek, internáltak szociáldemokratákat, de egyúttal tárgyaltak is a párt egyes vezetőivel.

Volt tehát némi különbség a nemzeti hadsereg és a Friedrich-féle, a közigazgatási hatóságok, a rendőrapparátus, az egyetemi csendőrzászlóaljak által kifejtett terror között, de Budapesten is tele volt minden börtön, sőt a börtönök, fogdák száma már kevésnek is bizonyult, s újakat kellett létesíteni. A helyzetet Göndör Ferenc így jellemzi: a Friedrich-kormány Budapestjén „a rendőrcellák mélyén, a detektívek szobáiban az inkvizíciónak minden borzalmát el kellett szenvedni a boldogtalanoknak".[349]

A Friedrich-puccs éjszakáján újjászervezték a főkapitányság nyomozó osztályát, „amely a kommunizmus bűnöseinek felkutatását és összefogdosását, bűneik feltárását tűzte ki célul".[350] A politikai nyomozó osztály a román megszálló hatóságok irányításával végezte ezt a jelentés szerint „terhes, súlyos, rendkívül sokágú és nagyon sok feladatot" jelentő munkát.

A Friedrich-kormány rendelte el az internálásokat, amit a későbbi kormányok is fenntartottak. Internálni lehetett mindazokat, akiket veszélyesnek, gyanúsnak minősítettek. Az internálótáborok ennek következtében egyre szaporodtak. Hajmáskéren, Komáromban, Cegléden, Zalaegerszegen, Egerben, Maglódon, Csepelen, Újszászon, Abonyban, Ostffyasszonyfán, és még egy sor helyen voltak ilyen táborok. A különösen hírhedtté vált Hajmáskéren például nem volt sem fa, sem fű, egy kopár karsztos vidéken feküdt a tábor,

ahol nyáron nagyon meleg, télen pedig rendkívül hideg volt. Följelentő irodákat állítottak föl, följelentő blankettákat nyomtattak, ahol csak ki kellett tölteni a rovatokat ahhoz, hogy bárkit a börtönbe juttassanak.[351] Újságközlemények jelentek meg, amelyek mindenkit fölszólítottak, hogy amennyiben bolsevik bűnről tud vagy bolsevikot ismer, azt haladéktalanul jelentse. Matyasovszki György főkapitány kezdeményezésére létrehozták a lakóházakban az úgynevezett állambiztonsági megbízottak intézményét. Minden háztulajdonos köteles volt nyilvántartási lapokat kérni a rendőrségtől, és a politikailag megbízhatatlanokról az állambiztonsági megbízottnak ki kellett állítania egy ilyen lapot.

Egy idő után a román katonai parancsnokság arra törekedett, hogy a megszállást meghosszabbítsa, ezért finomított a módszerein. A változtatott módszerekhez tartozott az is, hogy bár engedélyezték a Friedrich-kormány megtorlásait, de gondoskodtak arról, hogy a börtönökben, a kapitányságokon uralkodó helyzetet a nyilvánosság elé tárják. A budapesti román misszió a főkapitányságra, a börtönökbe bizottságokat küldött. Az egyik ilyen bizottság a gyűjtőfogházban látottakról a sajtóban számolt be: „Vasárnap délután öt órakor a gyűjtőfogházba is ellátogattak a románok, ahol éppoly szomorú meglepetések érték őket, mint a rendőrségen. A missziót a fogház egyik élelmezési tisztviselője vezette végig a cellákban, aki természetesen mintaszerűnek mondotta a rendet, a foglyokkal való bánásmódot. Épp akkor hordatták föl a letartóztatottak vacsoráját, az ízetlen és sótalan kását. Az egyik román tiszt megkóstolta, de rögtön utána legmélyebb utálattal kiköpte az ételnek nem nevezhető kotyvalékot. A borzalmas zsúfolt férfi osztály meglátogatása után a román misszió tagjai átmentek a női osztályra, ahol a legborzalmasabb állapotok uralkodnak. A letartóztatott nők azonnal fölhívták a románok figyelmét egy Lauferné nevű asszonyra, aki abortusszal délelőtt 10 óra óta fetrengett a földön, anélkül, hogy bármiféle orvosi segélyben részesült volna. A szegény asszonyt, akinek a férje is le volt tartóztatva, egy négyéves és egy tizenegy hónapos gyermekétől szakították el, azt sem engedték, hogy legalább a kisebbiket maga gondozhassa."[352]

Az uralkodó körök egyes csoportjainak állásfoglalását befolyásolta az a körülmény, hogy noha a polgári demokratikus forradalom nyitotta meg az utat a szocialista forradalomhoz, és bár a munkásosztálynak vezető szerepe volt benne, az 1918. októberi forradalom a polgárságnak, sőt az arisztokrácia egyes csoportjainak a tevőleges közreműködésével ment végbe. Az őszirózsás forradalom hozta meg az ország függetlenségét, s ez olyan emberek számára is vonzó volt, akiknek például egy földosztás már nem volt érdekük. Amikor a régi hatalom összeomlott, számos képviselője csatlakozott a forradalomhoz. Ebben természetesen nem kis szerepe volt a pozícióféltésnek, a személyi érdekeknek, a karrierizmusnak. Ezt a hirtelen átállást, a mimikripolitikát Pethő Sándor így jellemezte: „Alig vette birtokába a közhatalmat a forradalom, Magyarország valamennyi hatósága és testülete, köztük kimondottan olyan elemek is, akik nemrég még az ellenforradalom táborában konspiráltak Károlyiék ellen, csatlakoztak hozzá. Mintha egyszerre mindenki felfedezte volna magában a progresszív gondolatot, az ősi forradalmi hajlandóságot, a szocialisták ideológiájának a megértőjét."[353]

Természetesen azok, akik meggyőződés nélkül, pozíciójuk megtartásáért csatlakoztak a forradalomhoz, ahogy a forradalom gyengülését érezték, azonnal átálltak az ellenkező oldalra. A pártok vezetői közötti ádáz küzdelemben azután kölcsönösen igyekeztek fölhasználni a korábbi „kompromittáló" megnyilatkozásokat. Szinte alig volt olyan politikus, akire ne tudtak volna valami „kompromittálót" mondani a forradalmak időszakából ellenfelei, ellenségei vagy akár „jó barátai". S elég sokan voltak, akik mindenkit felelősségre vontak volna, aki 1918–1919-ben bármiféle szerepet játszott, holott annak idején ők maguk is csatlakoztak a forradalomhoz. Nem kevesen voltak olyanok, akik Tisza István, Andrássy Gyula, Wekerle hívéből Károlyi Mihály követőjévé váltak, polgári liberálisok, sőt szociáldemokraták lettek, hogy azután később a Keresztény Blokk valamelyik pártjában vagy a nemzeti hadsereg egyik alakulatában tűnjenek fel. Agresszív hangvételű „leleplezések" jelentek meg, miközben abban mindegyikük egyetértett, hogy a ta-

nácshatalom létrejöttében „vétkeseket" szigorúan meg kell büntetni.

Kacérkodott a Károlyi-kormánnyal Gömbös Gyula is. Böhm Vilmos írta, hogy Gömbös 1919 januárjában egy levelet írt a *Népszavához*, amelyben többek között kijelentette: „A MOVE elnöksége... semmiféle ellenforradalmi vagy reakciós célokat nem tűr az egyesületben, és törhetetlen híve a Népköztársaságnak és a nemzetiszociális iránynak."[354]

Soós Károly tábornok, akinek jelentős szerepe volt a nemzeti hadsereg megszervezésében, ugyancsak egyike volt azoknak, akik szerettek időben köpönyeget fordítani. Gönd ör Ferenc leírja, hogy az őszirózsás forradalom után belépett a Szociáldemokrata Pártba, és 1919. február 25-én a párttitkártól kapott ajánlólevéllel kihallgatásra jelentkezett Böhm Vilmosnál. A levél fölhívta a miniszter figyelmét arra, hogy Soós Károly tábornok elvtársat, a szegedi kerületi parancsnokság parancsnokát nyugdíjazni akarják. A párttitkár kérte a minisztert, hogy Soós elvtársat hagyják meg továbbra is az állásában, mert ő belépett a Szociáldemokrata Pártba, a gyűléseken rendszeresen megjelenik, a katonatanács és a párt érdekében a tisztek között az egész kerületi parancsnokság területén agitációt fejt ki. Ez a levél 1919. február 21-én Szegeden kelt.[355]

József főherceg és fia, József Ferenc 1918 őszén úgyszintén felesküdött a Károlyi Mihály vezette Nemzeti Tanácsra. A főhercegek tábori egyenruhában, összes kitüntetésükkel a mellükön vonultak föl az eskütételhez. Tormay Cecilének az volt a véleménye erről, hogy József főherceget nem vihette a félelem, de még a megalkuvás sem a Nemzeti Tanácshoz, „nem magáért, hanem végzetes megtévesztésben saját hazájáért hozhatta meg ezt az áldozatot, amelyet növel a háttér, a nemzetiségének évezredes roppant múltja".[356]

A Néppárt Huszár Károly és Haller István országgyűlési képviselőket akarta delegálni a Nemzeti Tanácsba. Ezt csak a Szociáldemokrata Párt balszárnya és centruma akadályozta meg, de később Huszár Károly, Haller István, Ernszt Sándor és dr. Vass József a Néppárt képviseletében a Nemzeti Tanács nagyválasztmányába került, a szűkebb bizottságba pedig dr. Zboray Miklós országgyűlési képviselő. A Néppárt bennhagyta tagjait a Nemzeti Tanácsban akkor is,

amikor kikiáltották a népköztársaságot, holott köztudomásúan ez volt a magyar képviselőház egyik legkonzervatívabb pártja, amelynek gerince az ellenforradalom időszakában kifejezetten a szélsőjobboldalhoz tartozott. Az 1918. december 22-i vigadói gyűlésen Haller István „meleg szavakban fejezte ki pártja elhatározását és támogatását Károlyi Mihály gróf miniszterelnök irányában". S ezt annak a pártnak a nevében mondta, amely azután az ellenforradalom időszakában a kormánynak számos minisztert, sőt miniszterelnököt adott, s jelentős részben innen került ki a politikai élet vezető garnitúrája.

Tisza István gróf pártja, az Alkotmány Párt nevében Teleszky János azt javasolta, hogy a párt oszlassa föl magát, vezetői és tagjai pedig támogassák Károlyi Mihály kormányát abban, hogy a belső rendet fenntartsa, és hogy „ezen az úton az országban olyan közszellem létesülhessen, hogy a kormány a békekötés alkalmával megfelelő nyomatékkal léphessen föl".[357]

Hasonló folyamat játszódott le Apponyi Albert gróf pártjában is. Apponyi 1918. november 8-án értekezletre hívta összse a pártját, s ott megnyitó beszédében a következőket mondotta a népköztársaság kormányáról és a kormány által képviselt rendszerről: „Látom, hogy az új rendszer sikeres és békés érvényesülése szegény hazánk megmentésének egyedüli esélye. Meg sem kísérelhetem tehát, hogy azzal szembehelyezkedjek, és egyenesen bűnnek tartanék minden ellenforradalmi kísérletet. Sőt vallom, hogy minden jó hazafi köteles a kormányt a rend fenntartásának és a haza megvédésének súlyos feladataiban és a szükséges átalakulások békés keresztülvitelében támogatni."

Jelentős fordulatot tett Vázsonyi Vilmos Demokrata Pártja is. Vázsonyi mint a demokraták elnöke sokáig éles harcban állott Károlyi Mihállyal és az általa képviselt politikával. Igazságügy-miniszterként 1918-ban, még a forradalom előtt arra törekedett, hogy Károlyi Mihályt letartóztassa és ellene bűnügyi eljárást indítson. De amikor megalakult a Nemzeti Tanács és a Károlyi-kormány, a Demokrata Párt az elsők között jelentette be csatlakozását a Nemzeti Tanácshoz.

Anka János, az egyik jelentős antiszemita irányzat hangadója az *Élet* című folyóirat 1918. november 1-i számában ugyancsak az októberi forradalom mellett foglalt állást.

Néhány nappal a népköztársaság kikiáltása után a hírhedt nacionalista Bangha Béla páter is törvényesnek ismerte el az új államot. Persze ő is, mint sokan mások, azért „csatlakoztak" és „támogatták" az októberi forradalmat, hogy visszatartsák, fékezzék, saját álláspontjuknak megfelelően befolyásolják. Ez azonban nem változtat azon, hogy ezzel alaposan meggyengült az erkölcsi alapjuk arra, hogy hatalomra jutásuk után felelősségre vonják a Károlyi-kormány őszinte híveit.

Bleyer Jakab, a Fehér Ház nevű ellenforradalmi szervezet és a Friedrich-féle puccs tevékeny résztvevője 1918. november elején megjelent a Károlyi-kormány belügyminiszterénél és a Német Néptanács nevében melegen üdvözölte a kormányt.

Friedrich István személye külön tanulmányt érdemelne. Amikor Károlyi Mihály még a háború előtt amerikai propagandaútjára indult, elkísérte őt több ismert politikus, s e delegációban Friedrich István is részt vett. Később, 1918. október második felében – amikor a helyzet már elég nyugtalan volt az országban – a Károlyi-párt vacsorát rendezett a Bristol Szálló éttermében. Ezen Friedrich István egy Károlyi-párti vezetőnek azt magyarázta, hogy mindaddig, amíg „a Károlyi Mihály elnöklete alatt álló Függetlenségi és 48-as Pártot annak két olyan reakcionárius és klerikális érzelmű tagja vezeti, amilyenek Lovászy Márton és Batthyány Tivadar gróf, addig nékik, a szélsőradikálisoknak ebben a társaságban nincs keresnivalójuk. Ma is csak azért jött el, mert barátja, Károlyi Mihály hívta, és sok megbeszélni valójuk van. Károlyi különben is az egyetlen, akiben ő, Friedrich megbízik." És 1918. október végén Auer Pál magából kikelve sietett Károlyi Mihályhoz, hogy figyelmeztesse őt és Batthyányt, mert valami „rémséges meggondolatlanság készül, amelyben pártunknak egyik, Friedrich István nevű fiatal kültagja iszonyú demagógiával izgatja a Gizella téren egybegyűlt, amúgyis túlfűtött hangulatban levő tömeget". „A Károlyi elnöklete alatt álló Függetlenségi és 48-as Pártnak legradikálisabb érzelmű tagja Friedrich volt. Hogy azután a szélsőséges vörös radikálisból, amilyennek a Mátyásföldön megjelent lapjából ismerjük, miként vedlett át hirtelen a keresztény, antiszemita kurzus megalapítójává és első miniszterelnökévé, ez az elvek csereberélése terén oly óriási

ugrás, amelyet én, a régimódi ember, aki tart valamit a politikai elvhűségre, követni képtelen vagyok."[358]

Huszár Károly is – aki közvetlenül Friedrichtől vette át a miniszterelnöki posztot és a Friedrich-kormányban miniszter volt – 1918 novemberében esküt tett a Nemzeti Tanács választmányának. A Károlyi-kormány első időszakában a Keresztényszocialista Néppárt vezetőségi tagjaként élénken részt vett a politikai életben.

Milotay István 1919 végén, 1920 elején a *Magyarság* című szélsőjobboldali lap főszerkesztőjeként mint „az októberizmus egyik legelkeseredettebb vádlója" lépett fel. Ugyanez a Milotay az *Új Nemzedék* című hetilapjában 1918. október 26-án levelet jelentetett meg Károlyi Mihályhoz, amelyben nemcsak Károlyi mellett tett hitet, de üdvözölte az oroszországi forradalmat is.

Nagyatádi Szabó Istvánnak ugyancsak jelentős szerepe volt az ellenforradalmi eseményekben. Nagyatádi 1910-ben jelent meg három kisgazda képviselőtársával a parlamentben, ahol 48-as Kisgazdapárt néven külön politikai pártként szerepeltek. A közép- és gazdagparasztok érdekeit képviselték, de nem kevés szót ejtettek a törpebirtokosok nevében is. Nagyatádi Szabó Istvánnak olyan politikai presztízse volt, hogy 1917 végén már a népjóléti minisztérium államtitkári posztjára jelölték. 1918. október 30-án Hadik János gróf miniszterelnökként a földművelésügyi tárcát ajánlotta föl neki, aki azt el is fogadta. Ez a kormány egy napig élt, és utána Károlyi Mihály alakított új kormányt. Az első Károlyi-kormányból Nagyatádi Szabó csak azért maradt ki, mert a Hadik-kormányban miniszter volt. 1919. január 25-én a Károlyi elnöklete alatt álló Függetlenségi Pártban szakadásra került sor. A párt radikálisabb része kisebbségben maradt, Lovászy, Batthyány és mások kiléptek és új pártot alakítottak. Nagyatádi Szabó István és hívei ekkor Károlyi mellett foglaltak állást. A Károlyi-párti Berinkey elnökletével új kormány alakult, és ennek Nagyatádi Szabó István népgazdasági minisztere, a csoportjához tartozó Mayer János pedig államtitkára lett. Az ellenforradalom győzelmével Nagyatádi Szabó István átállt, és számításba jött a Peidl-kormányban, tagja lett a Friedrich-kormánynak, a Huszár-kormánynak, sőt kiállt a nemzeti hadsereg mellett is.

Váry Albert főügyész személyesen ment ki a gyűjtőfog-

házba 1919. március 21-én, hogy szabadon bocsássa a letartóztatásban levő kommunistákat. Meghatott szavakkal fejtette ki, hogy ez életének egyik legszebb napja. Ott állt ő is a gyűjtőfogház udvarán, és énekelte az Internacionálét.[359] Autóját Kun Béláék rendelkezésére bocsátotta, miközben ő villamossal ment be Budapestre. Az ellenforradalom győzelme után ismét ő lett a főügyész, aki a Tanácsköztársaságban „vétkesek" felelősségre vonását irányította, s egyike volt az úgynevezett „törvényes felelősségre vonás" legbuzgóbb szószólóinak.[360]

A Horowitz-jelentés

A nemzeti hadsereg felfejlesztése lehetővé tette, hogy október elején az antantmisszió tábornoki tanácsa napirendre tűzze a román megszállás megszüntetését, ennek módozatait. Az erre vonatkozó tárgyalások szeptember végén kezdődtek. „A Szövetségközi Katonai Bizottság a magyar fővárosnak mint veszedelmes fészeknek a legnagyobb gondossággal történő, teljesen zavartalan és vérontás nélküli megszállását kívánta biztosítani."[361]

E cél érdekében több alkalommal került sor tárgyalásokra Horthy, Soós Károly, a kormány, az antantmisszió és a román parancsnokság között. Horthy és vezérkari főnöke jól tudták, most minden attól függ, sikerül-e meggyőzni az antantmissziót, hogy „fegyelmezett magyar nemzeti hadsereggel" van dolguk.[362]

Amilyen mértékben a nemzeti hadsereg „rendet teremtett", olyan mértékben növekedett iránta a bizalom az antantmisszió részéről. Szeptember közepén az angol George Gorton tábornok személyesen utazott Siófokra, hogy megtekintse Horthy hadseregét. A tábornok Horthy hadseregének állapotát megfelelőnek találta. A helyzet megváltozását tükrözte az is, hogy a szövetségközi katonai misszió többször is fogadta Budapesten Soós tábornokot, és többnyire a fehér hadsereg fejlesztéséről tárgyalt vele.[363]

Némiképp gyengítették ezt a bizalmat a különítményesek rémtetteiről szállingózó hírek. Ezek alapján az antantmisszió kénytelen volt vizsgálatot elrendelni a pogromok és a terrorakciók ügyében. Bandholtz tábornok elküldte egyik

megbízottját, Nathan Horowitz ezredest Siófokra, hogy a helyszínen folytasson vizsgálatot. Horowitz értesítette a fővezérséget, hogy vizsgálatot készül folytatni Siófokon és másutt a pogromok ügyében. Az amerikai ezredest Eckhardt Tibor, a külügyminiszter sajtófőnöke kísérte el az útjára.

Horowitzot megkülönböztetett szívélyességgel fogadta a fővezérség. Az amerikai ezredes vizsgálatot tartott Tapolcán is, meglátogatta a községet és beszélt a még életben maradt zsidókkal – akikkel viszont tisztek beszéltek a látogatás előtt, és megmondták nekik, miről tájékoztassák az amerikai ezredest. Horowitz meglátogatta a siófoki fogházakat is, amelyeket az ő látogatása előtt gondosan rendbehoztak, kitakarítottak, a foglyokat elszállították és helyükbe civilbe öltözött tiszteket ültettek. Horowitzot Horthy is fogadta, a találkozás igen szívélyes volt.

Garami Ernő megírta emlékirataiban, hogy ő is megismerkedett az ezredessel. „Föltártam előtte súlyos aggodalmaimat, és közöltem vele a Dunántúlról való információimat. Horowitz feltűnő tartózkodással beszélt ezekről a dolgokról, majd pedig, amikor egy-két eset elmondásával sarokba szorítottam, kijelentette, hogy ő már bejárta a Dunántúlt; a hírek túlzottak vagy egyáltalán valótlanok, mint azt maguk a zsidó hitközségek vezetői közölték vele."

„Éppen nála tartózkodtam – folytatja Garami –, amikor egy fiatalembert jelentettek be, aki személyesen csak Horowitz Nathannal akar beszélni." Horowitz a fiatalembert Garami Ernő jelenlétében hallgatta ki. „A fiatalember folyékonyan beszélt angolul, és nem ijedt meg, amikor az ezredes ráförmedt, hogy csak olyanokat mondjon, amiket maga tapasztalt. A fiatalember kesernyés-szomorú mosollyal biztosította, hogy csak saját tapasztalatairól fog beszélni. Ezek után elmondta, mi történt vele Siófokon, hogyan verték véresre csak azért, mert zsidó. Horowitz erre ráparancsolt, hogy vetkőzzék le, és mutassa meg a verés nyomait. A fiatalember eleget tett a felszólításnak és megmutatta elkínzott testét." Horowitz zavarba jött egy pillanatra, szégyellte magát Garami előtt. Ennek ellenére másnap közzétette nyilatkozatát, amelyben kereken tagadta a fehérterror létezését.[364]

„Folyó hó 24-én és 25-én meglátogattam Siófokot – így szólt az ezredes által vezetett vizsgálat után megjelentetett

közlemény –, hogy a magyar nemzeti hadsereg szervezését mint a szövetségközi bizottság tagja megvizsgáljam. Ottani tartózkodásom ideje alatt megvizsgáltam a zsidók bántalmazására, gyilkolására és a pogromokra vonatkozó jelentéseket. Alaposan betekintettem az ügyekbe, érintkezésbe lépvén úgy a szomszédságban levő zsidókkal, mint a magyar nemzeti hadsereg tisztjeivel, és azt tapasztaltam, hogy ámbár tényleg előfordult több bebizonyított eset, melyben a zsidókat bántalmazták, sőt meg is gyilkolták, ezek az esetek a legtávolabbról sem vezethetők vissza a magyar hadsereg hatóságaira. Ellenkezőleg, ezek a hatóságok mindent elkövettek, hogy az alájuk rendelt területeken minden igazságtalanságot és rendzavarást megakadályozzanak. Egyéni kihágásokat rendkívül szigorúan büntetnek, ha ilyen kihágásról jelentés érkezik, azt alaposan megvizsgálják. Ámbár kétségkívül, sok helyen folyt zsidóellenes agitáció, meg vagyok győződve, hogy az úgynevezett »fehérterrorra« vonatkozó hírek alaptalanok. Személyesen beszéltem a magyar nemzeti hadsereg számos tisztjével, és azt találtam, hogy mindnyájan a hazafiasság és a legmesszebbmenő kötelességtudás és igazságosság érzelmeitől vannak áthatva. Jóviselkedésű zsidónak vagy kereszténynek nincs oka tőlük tartani."[365]

A nyilatkozatnak, amelyet „Horowitz Nathan, az Egyesült Államok ezredese" írt alá, külön súlyt adott az ezredes zsidó származása. S miután emigyen teljesítette feladatát, vissza is hívták Budapestről.

Az ellenforradalom propagandaszervei természetesen rögtön felkapták a nyilatkozatot, s lépten-nyomon hivatkoztak rá. Az MTI egy külön nyilatkozatot adott ki, amelyben Horowitz szavaira építve cáfolta a fehérterror létezését.[366] A *Szegedi Új Nemzedék* azt írta, hogy a Horowitz-féle nyilatkozat romba döntötte az összes nemzetrontó elem aknamunkáját, amelyek azt híresztelték, hogy Magyarországon fehérterror és pogrom van.[367] A *Nemzeti Újság* 1919. október 4-én a következőket írta: „Hát vannak itt rémségek? Megnyugtathatunk mindenkit, nincsenek. Ez nem fehérterror, csak a figyelmet akarják elterelni a vörösterrorról. Pedig az antantbizottság is megállapította, hogy a terrorhírek rosszindulatú koholmányok."

Horthy Miklós maga is tagadta a fehérterrort. Kijelentette:

NEMZETI UJSÁG 7

Fehér terror nincs.

Az entente-bizottság megállapitotta, hogy „a terror-hirek rosszindulatu koholmányok".

A *Magyar Távirati Iroda* jelenti: Nap-nap után a leghihtetlenebb hirek jelennek meg a lelkiismeretlen megfizetett sajtótermékekben az uj nemzeti hadsereg terrorjáról, zsidóüldözésről. A tényállás megálapitása céljából megjelent a fővezérség állomáshelyén egy vegyes entente-bizottság. Megemlitendő, hogy a bizottságban Amerika részéről *Horovitz* Náthán ezredes vett részt, aki zsidóbarátságának azzal adott kifejezést, hogy kijelentette, hogy ő maga is zsidó. Ez a bizottság meglátogatta a siófoki fogdát, ahol megállapitotta, hogy a foglyok *megfelelő bánásmódban részesülnek* és ezek *mind kommunisták*, tulnyomórészük keresztény. A siófoki rabbi utbaigazitása alapján Nyugatmagyarország más vidékeit is felkeresték. Vizsgálatuk eredményeként megállapitották, hogy *az összes terrorhirek rosszindulatu koholmányok*. Ezzel rombadőlt az összes gaz nemzetbontó elemek ezirányu aknamunkája. Érdekkel várjuk taktikájuk uj formájának kibontakozását. Ismerve a nemzeti hadseregnek, tehát a hartességnek és becsületnek ellenfeleit, nem lesz felesleges megemliteni, hogy nagyon tévednek, ha azzal a jelszóval — „nincsen terror, szabad a vásár" — ujult erővel indulnának hazaáruló munkájukra. Egyről biztosak lehetnek ezek: az erkölcstelenségnek, a gaz árulásnak nincsen maradása szép hazánkban.

Az uj Magyarországon nem lesz többé katona és civil, ur és paraszt, hanem csak becsületes jó magyar, aki mind összefog, hogy a salaktól megtisztitsa szegény agyonsanyargatott hazánkat.

„Fehérterror, zsidóüldözés a Dunántúlon nincs. Ezt maga az antantmissziók bizottsága állapította meg, holott zsidószármazású ezredes is volt közöttük. Horowitz ezredes erről a kérdésről különben cikket is írt, mindenki elolvashatja..."[368]

No igen, tették hozzá, néha kétségtelenül előfordult egy-két atrocitás is. „Az antiszemitizmus lappangó tüze kilobban olykor, és egy-két pofonnal intézi el máskülönben a Btk. nyakszorító paragrafusait. A csaló, uzsorás, árdrágító, a nép dühe elől menekülő patkányhad vonyít jogrendért."[369]

A Horowitz-féle és más hasonló jelentések alapján azután a katonai bizottság ezt jelentette Párizsba: „Noha egyes esetek kétségtelenül előfordultak, ezeket a polgárháború számlájára kell írni, de ha összehasonlítják az előfordult esetek számát más államok polgárháborús eseteivel, elenyésző csekélynek látszanak." Ugyanebben a jelentésben azt is hangsúlyozták, hogy „mindent el kell követni Horthy hadseregének támogatására, mert ez a belső rend legfőbb őre".[370]

Augusztustól októberig sokszor változott a pártok helyzete, fúziók, szakadások és újabb egyesülések mentek végbe. A többi között az alábbi pártok működtek: a Keresztény Nemzeti Párt, a Keresztény Szocialista Párt, a Nemzeti Szabadelvű Párt, a Polgári Békepárt, a Demokrata Párt, a Keresztény Földmunkás Párt, az Országos Kisgazda Párt, a Nemzeti Szövetség, a Nemzeti Függetlenségi és 48-as Párt, a Köztársasági Párt, az Ipartestületek Országos Pártja, a Kereskedők Blokkja, a Magyar Polgári Párt, a Rokkant Párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt. E pártok belső harcaiban és egymással folytatott küzdelmeiben mindenekelőtt és elsősorban az ellenforradalom különböző irányzatainak álláspontjai, a támaszukul szolgáló különféle osztályok és rétegek, a burzsoázia, az arisztokrácia, a tisztikar, a dzsentri csoportok érdekei tükröződtek és fejeződtek ki. Némelyik politikai csoportosulás a kispolgárság különféle rétegeit képviselte, a Szociáldemokrata Párt vezetése, ha megalkuvó módon is, a mögötte álló munkásság közvetlen érdekeiért is küzdött.

E küzdelem kimenetelében a nemzeti hadsereg döntő szerephez jutott. Ebben nem kis jelentősége volt annak, hogy az antantmisszió elsősorban angol és amerikai képviselői – a kritikus pillanatokban különösen – a nemzeti hadsereget és a fővezérséget támogatta, mellette foglalt állást. Horthy hadserege végső fokon az uralkodó osztályok összességének érdekeit képviselte, de azon belül különös hangsúlyt kaptak a dzsentri és a tisztikar sajátos érdekei.

Ebben a helyzetben érkezett Budapestre (október 23-án) a párizsi békekonferencia legbelsőbb tanácsának teljhatalmú megbízottja, Sir Georg Clark, akit a kelet-európai és balkáni viszonyok legalaposabb ismerőjeként tartottak számon. A feladata az volt, hogy segítse egy olyan kormány megalakítását, amely alkalmas lesz arra, hogy Magyarországot a békekonferencián képviselje.[371] Az antant ragaszkodott egy koncentrációs – ma úgy mondanánk: koalíciós – kormányhoz, s ahhoz, hogy a Szociáldemokrata Párt is képviseltesse magát a kormányban. A párizsi konferencia felhatalmazta Clarket, állítson össze egy olyan kormányt, amelyben a demokratikus erők képviselői is részt vesznek, de

ahhoz már nem ragaszkodtak, hogy ők legyenek túlsúlyban.[372]

A budapesti antantmisszió tagjai nem azonos irányban keresték a kibontakozást. „A győztes nagyhatalmak abban azonban egyetértettek, hogy az ellenforradalmi Magyarországon a szélsőreakciós erők kormánya szilárdíthatja meg a visszaállított tőkés rendszert, és biztosíthatja Magyarország esetleges aktív bekapcsolását a szovjetellenes intervencióba. A szélsőreakciós erőkkel alkudoztak, tőlük igényelték a látszatra jobban vigyázó, mind a nemzetközi, mind a belső helyzettel jobban számoló, ügyesebb politikát. A liberálisoknak, úgyszintén a »mérsékelt« szociáldemokrata vezéreknek a nagyhatalmak képviselői a szélsőreakciós erőkkel való együttműködést, ezek vezetése alatt kisegítő szerep vállalását tanácsolták, sőt ezt követelték is tőlük."[373]

Az ellenforradalom hazai fő erői ellenezték ugyan a szociáldemokratáknak a kormányban való részvételét, de meghajoltak az antant akarata előtt. A nemzeti hadsereg szélsőséges csoportosulásai eközben teljes dühükkel csaptak le a szociáldemokrata aktivistákra, nem téve különbséget kommunisták és szociáldemokraták között. Szemükben 1918 októbere és 1919 márciusa egyaránt összefonódott a Szociáldemokrata Párttal, és a munkásmozgalom egészére úgy tekintettek, mint amelyik utat nyitott a kommunizmusnak.

Az ellenforradalom győzelmének nemzetközi és belső feltételei mégsem tették lehetővé a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek felszámolását. A forradalmi munkásmozgalom súlyos helyzetbe került, vezetőinek egy része emigrált, egy részét letartóztatták, meggyilkolták, üldözték. Az ellenforradalom azzal a jelszóval, hogy a Tanácsköztársaságért felelősöket megbünteti, üldözte a szociáldemokratákat, a szakszervezeteket. Ez a szituáció annak kedvezett, hogy a szociáldemokrata párt újjászervezése során a vezetés a jobboldaliak kezébe kerüljön.[374]

Peyer azt vallotta, hogy a kommunistákat példásan meg kell büntetni, a nem kommunistákat viszont nem szabad bántani. Büntetni azokat az embereket, akik csupán kénytelen-kelletlen illeszkedtek be a kommün kikiáltása utáni helyzetbe, legalábbis alávalóság lenne. Ez a felfogás nem volt megfelelő és elegendő ahhoz, hogy megakadályozza a Tanácsköztársaságban minimális szerepet játszó emberek ül-

dözését, felelősségre vonását, hogy csökkentse a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek elleni kíméletlen retorziót, viszont végső soron hozzájárult az ellenforradalmi rendszer megszilárdulásához.

Garami Ernő azt az álláspontot képviselte, hogy a liberális pártokkal kell keresni az együttműködést. Nem szabad támogatni a Friedrich-kormányt, nem szabad részt venni egy olyan parlamenti választáson, amelyet a Friedrich-kormány rendez. Vanczák János viszont Peyerrel együtt azt hangoztatta, hogy az osztályharcot félre kell tenni, rend és nyugalom kell, s ezért békés együttműködésre kell törekedni a keresztény nemzeti pártokkal. Vanczák és mások, miután látták, hogy az antant az új kormány létrehozásánál a keresztény blokk pártjaira kíván támaszkodni, azt a véleményt vallották, hogy a szociáldemokrata pártnak is velük kell együttműködést teremtenie.[375]

Mikor Clark Budapestre érkezett, a politikai pártok különböző tömbökbe tömörültek. Az egyik táborba a liberális pártok csoportja tartozott, a másikba az úgynevezett keresztény pártok. A kettő között próbált lavírozni, bár liberálisnak vallotta magát, az Egységes Nemzeti Párt.[376]

A liberális tábor abban reménykedett, hogy Clark segítségével talán mégis sikerül egy liberálisabb rendszert létrehozni. Október végén Vázsonyi, Lovászy és Heinrich pártjai, a szociáldemokrata párt és a Nagyatádi-féle Kisgazdapárt Clark Budapestre érkezésének és a keresztény blokk megalakulásának hatására közeledtek egymáshoz és liberális blokkot alkottak.

A reakciós tábort a keresztény blokk testesítette meg. E tömörüléshez tartozott a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, amelyben október 25-én egyesült a Keresztény Nemzeti Párt és a Keresztény Szociális Gazdasági Párt, s csatlakozott hozzájuk a Keresztény Földműves Párt (később az Országos Kisgazdapárt és a Keresztény Földműves Párt egyesült).

Mindkét tömörülést érdek- és nézeteltérések gyengítették. A liberális blokkban egyebek között eltértek a vélemények az 1918-as októberi forradalom minősítésében, valamint a fehérterror, az antiszemitizmus, a király-kérdés megítélésében. A Kisgazdapárt és a Demokrata Párt egy része ellenezte a szociáldemokratákkal való együttműködést, mi-

vel e párt jobboldalát is bűnösnek tekintette a tanácshatalom előkészítésében. Nagyatádi igyekezett a Kisgazdapártot elhatárolni a polgári liberális erőktől is, mert ezek jelentős része zsidó polgár és kispolgár volt. Velük csak annyiban volt hajlandó együttműködni, amennyire azt a szélsőséges jobboldali irányzatok visszaszorításához szükségesnek ítélte.[377]

A liberális blokk vezetői arra számítottak, hogy Clark támogatni fogja őket, és segítségével visszaszoríthatják a keresztény blokkot. Garami és Peyer igyekeztek is ilyen irányban befolyásolni az antant megbízottját.[378] De mindenekelőtt arra vártak biztosítékot tőle, hogy ha Horthy nemzeti hadserege bevonul Budapestre, ott nem lesz fehérterror, s ezt megakadályozandó a koncentrációs kormánynak megfelelő karhatalom áll a rendelkezésére. Végül követelték, hogy Friedrich váljon ki a kormányból. „Figyelmeztettük Clarket arra, hogy helytelen lenne ezt a hadsereget előbb Budapestre beereszteni, mielőtt itt egy végleges és az antant részéről is megerősített kormány tekintélyével találná magát szemközt, mert könnyen megtörténhetik, hogy ez a hadsereg itt olyan nyomást gyakorol és olyan dolgokat művel, amelyek minden további politikai tárgyalást lehetetlenné tesznek."

Clarknek nyilván nem voltak ínyére ezek a fejtegetések. „Kijelentette, hogy ő már beszélt Horthy fővezérrel, aki rá nagyon jó benyomást tett, s aki őt megnyugtatta a nemzeti hadsereg intenciói felől, s akinek a szavaiban ő feltétlen megbízik. Hisz gentleman – mondotta." Garaminak, Lovászynak és másoknak az volt az elképzelésük, hogy előbb alakuljon meg a kormány, és az rendelje maga alá a nemzeti hadsereget és Horthyt. Clark ezzel nem értett egyet. Ő amellett volt, hogy a nemzeti hadsereg még a kormány megalakítása előtt vonuljon be Budapestre. Közölte, ő majd megtalálja a módját annak, hogy a demokratikus erők és Horthy Miklós megértsék egymást. „A demokratikus ellenzék vezetői és Horthy Miklós nála közös értekezletre üljenek össze, és ott szemtől szembe tisztázzák a helyzetet egymással."[379]

Clark arra kérte Horthyt, hogy találkozzék e pártok képviselőivel. Horthy engedett e kérésnek, és találkozott Lovászy Mártonnal, Vázsonyi Vilmossal, Nagyatádi Szabó Istvánnal, Varjassy Lajossal és Garami Ernővel.

Mi a magyarázata, hogy ezek a politikusok, akik tudták, mi történt a Dunántúlon, mégis tárgyaltak Horthy Miklóssal? Mindenekelőtt azért tették, mert bíztak abban, hogy az antant képviselője olyan helyzetet fog teremteni, amelyben létrejöhet egy polgári demokratikus kormány és a nemzeti hadsereg aláveti magát ennek a kormánynak.

Horthy Miklóssal Clark lakásán találkoztak. Az említett pártvezetők már együtt voltak, amikor Horthy megérkezett. Kölcsönösen bemutatkoztak. Vázsonyi egy órán át beszélt s keményen szóvá tette az atrocitásokat, amelyeket a nemzeti hadsereg a Dunántúlon elkövetett. Szóvá tette a siófoki főhadiszállásról kiszivárgott híreket, és megkérdezte Horthyt, mi az álláspontja ezekben a kérdésekben, miféle garanciákat hajlandó adni arra vonatkozóan, hogy ha Pestre bevonul, nem ismétlődnek meg hasonló esetek. Horthy mozdulatlanul hallgatta végig Vázsonyi szavait. Amikor a válaszadásra került a sor, egy pillanatra elhagyta a nyugalma. „Tudom, ez leckéztetés akart lenni – mondotta izgatottan –, de én mégis igyekezni fogok higgadtan válaszolni."[380]

Horthy többször elismételte, hogy ő csak a hazájáért élt, miközben nemegyszer használta a „felkoncolás" kifejezést. Kiszaladt a száján: „Uraim, háborúban ez nincs másként." Csodálkozva megkérdezték tőle: ugyan ki ellen folyik most a háború? „A bolsevisták ellen" – válaszolta. A polgári politikusok azt magyarázták, hogy ez a háború már véget ért.

Az alapkérdés az volt, hogy amennyiben koncentrációs kormány alakul, a nemzeti hadsereg aláveti-e magát ennek a kormánynak. Horthy a leghatározottabban kijelentette: „A nemzeti hadsereg alá fogja rendelni magát a kormánynak, és semmiféle polgári közigazgatási teendőt magához nem ragad, és semmi esetre sem lesz katonai diktatúra." Horthy előzőleg olyan módon beszélt a különítményekről, hogy azok nem alkotórészei a hadseregnek. Ezért Garami megkérdezte: tulajdonképpen mi a különítmények jogállása, kinek vannak alárendelve, ki a felelős értük, ha nem részesei a hadseregnek? Horthy azt válaszolta, úgy tudja, a különítmények a belügyminiszter hatáskörébe tartoznak. Horthynak ezt a kijelentését a többi között cáfolja az alábbi dokumentum is: „Katonai Körletparancsnokság. Kaposvár. A Prónay-század egy része a fővezérségtől nyert szigorúan

bizalmas utasítások szerint különleges missziót van hivatva teljesíteni, melyről bővebb tájékozás nem opportun. Felhívom a Körletparancsnokságot, hogy fentiek értelmében a Prónay-század egy részének kiküldetésében szabad kezet engedjen, hogy feladatát megfelelően végrehajthassa. Fővezérség. 1919. szept. 19."[381]

A tárgyalásnak az lett az eredménye, hogy Horthy aláírt egy előre elkészített nyilatkozatot. A nyilatkozat szövege a következő volt: „A hadsereg Budapestre való bevonulása katonai diktatúrát nem fog maga után vonni. A hadsereg alárendeli magát az antant megbízottjának közvetítésével létrejött kormánynak. Kijelenti, hogy a hadsereg a polgári jogegyenlőség alapján áll, és amint kérlelhetetlenül elfojtja a bolsevizmusnak még a csíráit is, nem fogja tűrni, hogy a hadsereg bármely tagja a polgári jogegyenlőség ellen izgasson."[382]

A fővezérnek e pártok vezetőivel való tanácskozása és nyilatkozata saját táborában bizonyos elégedetlenséget váltott ki. Ugyanakkor a polgári liberális és szociáldemokrata vezetők párthíveik megnyugtatására használták föl.[383]

A liberális blokk és Horthy megállapodása után újabb lendületet vettek a koncentrációs kormánnyal kapcsolatos tárgyalások.

A liberális blokk helyzete meggyengült. Jászi Oszkár jól ítélte meg, milyen hiú illúziókban ringatták magukat a régivágású úri politikusok és a polgári csoportosulások. „A grófok és Vázsonyi Budapestre tódultak, azt hitték, hogy a magyar politika ott fog folytatódni, ahol az októberi forradalomnál abbamaradt. Ezek az ódivatú politikusok csak lassacskán vették észre, hogy a régi játéknak vége, hogy ők mitsem jelentenek a tajtékzó demagógia közepette: Apponyit lekiabálták, Andrássy szóhoz sem juthatott, Vázsonyit pedig egyszerűen kidobták."[384]

Clark és Bandholtz követelték Friedrichtől, hogy tárgyaljon Horthyval a koncentrációs kormány létrehozásáról. Friedrich erre sürgősen kapcsolatba lépett a liberális blokkhoz tartozó pártok vezetőivel, Garamival és Nagyatádival. Garami visszautasította azt az ajánlatot, hogy belépjen a Friedrich vezette koncentrációs kormányba, Nagyatádi viszont elfogadta a fölajánlott lehetőséget. Úgy ítélte meg, hogy a megegyezés mindenekelőtt való, és ezért nem kötötte ma-

gát továbbra is a Garamiékkal és Vázsonyiékkal kötött fegyverbarátsághoz. Kijelentette: „Azért, hogy a szociáldemokraták Friedrichékkel szemben minél nagyobb eredményeket érhessenek el, nem vagyok hajlandó kockáztatni a koncentrációt." Garami és Vázsonyi új miniszterelnököt javasoltak, a kereszténységszocialista Giesswein Sándor kanonokot. November 15-én pedig „a konzervatív, itt-ott liberális nézeteket és a »szociális olajcseppek« demagógiáját hangoztató Apponyi Albert grófot keresték fel hasonló céllal."[385] Az volt az elképzelésük, hogy Apponyi segítségével talán vissza lehetne szorítani a szélsőjobboldalt és a fehérterrort. De a terv nem járt sikerrel, mert a keresztény blokk nagy része nem támogatta Apponyit. Az egyik utolsó pártközi konferencián, amelyen Clark elnökölt, Ereky Károly, a Friedrich-kormány közélelmezési minisztere kijelentette, hogy „egy Apponyi-kormányt nem támogatna". „Végre egy őszinte szó – felelte Apponyi indulattól reszketve –, ezt előbb is megmondhattátok volna. Ezért kár volt engem zaklatni." És otthagyta a tanácskozást.[386]

Friedrich István miniszterelnök akart maradni, és a kormány is a helyén akart maradni. Beniczky a kormánybiztosok útján megszervezte, hogy küldöttségek keressék fel Clarket a Friedrich-kormány elismertetése érdekében. A küldöttségek azt hangoztatták, hogy e mögött a kormány mögött áll az ország túlnyomó többsége, és a liberális pártok nem fontos tényezők. A fővezérség Horthyval az élén szintén a Friedrich-kormányt támogatta, mert nem akart szociáldemokratákat, polgári liberálisokat az új kormányban látni. A fővezérség többek között táviratok özönét szervezte és indította el Budapestre, Clark Werbőczy utcai lakására.[387]

Az uralkodó körök, az ellenforradalmi csoportok vezetői a polgári demokratikus kormány létrehozásával szemben „készek voltak a román hadsereghez is segítségért fordulni, amellyel szemben más összefüggésben szélsőséges soviniszta álláspontot képviseltek".[388]

1919 októberében a francia kormány már sürgette a román megszállók kivonulását és Románia bekapcsolódását a Szovjet-Oroszország elleni intervencióba. Az angol és amerikai kormányok is normalizálni akarták a helyzetet. Attól tartottak, hogy az elhúzódó román megszállás a forra-

dalom erőinek kedvezhet és újabb megmozdulásokat idézhet elő. Ezért arra törekedtek, hogy mielőbb jöjjön létre Budapesten egy új kormány.

A román kormány szerette volna elérni, hogy még hosszú ideig ne legyen jelentős magyar fegyveres erő, amely lehetővé tenné a román hadsereg kivonását Magyarországról. A francia és a csehszlovák kormány egy demokratikus színezetű koalíciót szeretett volna hatalomra juttatni. Az amerikai, de mindenekelőtt az angol kormány – az ő szerepük volt a domináns –, valamint budapesti megbízottaik viszont Horthy támogatása mellett döntöttek, mert benne és az általa vezetett hadseregben látták azt az erőt, amely biztosíthatja a tőkés rend helyreállítását.

1919 augusztusától az antant szava volt a perdöntő. A hazai politikai csoportok vezetői – a szélsőséges nacionalista és reakciós irányzatoktól kezdve a jobboldali szociáldemokrata vezetőkig – mind az antant különböző csoportjainak segítségéért, támogatásáért folyamodtak, elképzeléseiket velük egyeztették, rajtuk keresztül próbálták érvényre juttatni osztály- és csoportérdekeiket, egyéni ambícióikat. Eközben alapjában véve eszközeivé váltak az antant kormányainak, és föllépésükben az lett a meghatározó, amit az antant diplomatái, a Budapesten levő misszió tábornokai elképzeltek, amit a román királyi hadsereg parancsnokai akartak. Ezeknek az ellentéteknek a kereszttüzében alakultak a kormányok, jöttek létre fegyveres alakulatok, épült ki a közigazgatás. Így bukott meg a Peidl-kormány, így jöhetett létre Friedrich kormánya, majd így kellett letűnnie a színről, hogy átadja a helyét egy úgynevezett koncentrációs kormánynak. Így süllyedt el és vált semmivé egy demokratikus polgári Magyarország megteremtésének illúziója is.

A budapesti bevonulás

Megindultak a tárgyalások a román hadsereg távozásáról, először a Dunántúl egy részéről, majd Budapestről. A román katonai parancsnokság először vonakodott, de vita volt az antanthatalmak között is. Horthy arra hivatkozott, hogy Veszprém, Székesfehérvár és sok más város és község megszállása során sehol sem történt nagyobb baj, mert

„a nemzeti hadsereg vasfegyelme minden kihívásnak ellenállt".[389]

A békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa 1919. október 12-én „utasította Romániát Magyarország kiürítésére. A románok ezt a felszólítást válasz nélkül hagyták, és csak ultimátumra voltak hajlandók teljesíteni a Legfelsőbb Tanács követeléseit."[390]

A fehér alakulatok mindenesetre október közepétől készültek Budapest megszállására. Egy pontos és részletes terv kidolgozásához kezdtek, amit a nemzetközi katonai bizottság ellenőrzött.[391]

Horthy Miklós a bevonulással kapcsolatban nyilatkozatot tett (amelyet azután később bizonyos mértékig visszavont). Ebben kijelentette: „Felelősséget vállaltam a magyar kormány és az antanthatalmakkal, hogy a nemzeti hadsereg Budapest megszállása alkalmával tartózkodik mindennemű önkényes, törvényellenes föllépéstől, pogromtól és minden olyan eljárástól, amely túllépi a hadsereg részére megállapított hatáskört... Megkövetelem, hogy minden (általam vállalt) kötelezettségének a nemzeti hadsereg a legteljesebben eleget tegyen. Tudatában annak, hogy a bűnösök bűnhődni fognak, számítok minden tiszt és minden ember odaadó támogatására annál is inkább, mert fönti ígéretem beváltása menti meg hazánkat a nyomorúságtól."[392] Horthy – legalábbis egy meghatározott mértékig – kordában kívánta tartani csapatait. Előre tudtukra adta: rendcsinálás, letartóztatás, felelősségre vonás lehet és legyen, de okosan, vagyis úgy, hogy ne keltsen felháborodást az antant képviselőiben.

Dáni Balázs tábornokot nevezték ki Budapest vezénylő tábornokává. A terv az volt, hogy Lehár a jobb parton felvonuló katonai egységekkel szakaszosan halad előre, a hidakig megszállja a Duna partját, majd innen elindulva a román hadsereg nyomában szakaszról szakaszra megszállja Pestet. A Lehár vezette katonai erő nyolc és fél gyalogzászlóaljból, egy gyalogos különítményből, három vadászszázadból, öt lovasszázadból, két lovas géppuskásszázadból, hat ütegből, négy páncélvonatból, ezer csendőrből és határrendőrből állott. A terv szerint november 15-re kellett még beérkeznie a soproni gyalogezrednek és a kaposvári gyalogzászlóaljnak. Mindehhez az Ernest Troubridge admirális vezette dunai hajóhad húsz egysége is segítséget nyújt.

Székesfehérvár 1919 évi nov. 13. Székesfehérvár

Fővezérség 2192/I számu rendeletét közlöm.

Budapest vezénylő tábornoka által a város megszállására kiadott intézkedések az alábbiakban foglaltatnak össze:

Beérkezés és kirakodás után fölvonulnak:

a/ A vasi gy.e.parancsnoksága az ezredtörzs csapattal II/83 és a I/... zlj.-

~~p/~~ az Óbudai hidhoz

b/ A margithidhoz I/20 zlj. és 1/2 lovas század.

c/ Lánchidhoz a zalai gy.e. parancsa az ezredtörzs csapatai, II/48 zlj., 1-1/2 lovas század.

d/ Az Erzsébet hidhoz 1/12 III/82 zlj. 2 lovas század 1 lovas gp.szd.

e/ A Ferencz-József hidhoz 1/2 III/82 zlj. a lovas müszaki század, 1 lovas gp.század, az első és harmadik vadászszázad.

f/ Az összekötővasuti hidhoz a szegedi gy.erd. 2 zlja, és a III/106 zlj.

g/ A lovas üteg állásba a szemlő hegyre, a szombathelyi tüzér osztály 1-ső és 3-dik ütege állásba a Gellért hegyre, 2-dik ütege állásba a Törley kriptához Budafok.

h/ Az Osztenburg különitmény a Hadik laktanyába.

i/ A 4 vadászszázad a Hüm. Épületébe.

j/ Az esztergomi század, és a Jankovich század a Döbrentei térre, hol szek Ujhelyi őrnagy parsága alatt egy zljba alakulnak.

k/ A kaposvári tüzérosztály 2 ütege a Vérmezőre.

l/ A 2 számu páncélvonat az ó-budai, az 5 és 10 számu pedig egyelőre a Kelenföldi pályaudvaron marad.

m/ A hadosztály és dandár törzsek a Ferencz-József hidhoz. Valamennyi csapattest rendeltetési helyére való beérkeztét a legközelebbi telefon állomásról ugy a vezénylő tábornoknak mint or. Lehár ezredesnek/Gellért szálloda:/jelenteni tartozik. Lehár ezredes a parancsnoksága alá helyezett csa- ./.

Hadtörténelmi Levéltár tulajdona

A szövetségközi katonai bizottság útmutatása alapján elrendelték továbbá egy megbízható fővárosi karhatalom létrehozását, amely a nemzeti hadsereg részeként részt vesz Budapest megszállásában. Ennek megfelelően a megszállást irányító tábornok november 11-én parancsot adott a karhatalmi egységek működésére vonatkozóan.[393]

Az antant katonai bizottsága 8000 karhatalmista szolgálatba lépését engedélyezte, és hozzájárult 11 000 főnyi tartalék összevonásához. A Mosonyi utcai rendőrlaktanyában 2950 darab fegyvert tároltak, az amerikai katonai misszió birtokában 4500 puska, 35 géppuska, az angol missziónál 5700 puska, 28 géppuska, 2800 kézigránát volt – ebből a készletből szerelték föl a fővárosi osztagokat a románok kivonulása előtt. A románok is Budapesten hagytak 10 000 puskát a karhatalom fölfegyverzésére.[394]

A karhatalom feladata volt a középületek, út csomópontok, pályaudvarok, távíró és távbeszélő központok megszállása, a közlekedési eszközök lefoglalása, a város belső részének hermetikus elzárása. A karhatalomba csak a legmegbízhatóbb embereket vették föl: olyanokat, akik részt vettek az ellenforradalmi mozgalmakban, vagyis bebizonyították hovatartozásukat. A karhatalomhoz tartozott a rendőrség, a csendőrség, a határrendőrség, s fontos része volt az egyetemi csendőrzászlóalj.[395]

Mielőtt megkezdődött Budapest megszállása, 1919. november 11-én, ismertették az alakulatokkal a fővezérség 2169/1-a számú parancsát.[396] A parancs szerint a román hadsereg kivonulása után a következő intézkedésekre kerül sor: november 12-én délben az antantmisszió a kijelölt helyekre szállítja a fegyvereket. A fegyverek 14-én délelőtt 10 óráig az antant katonai őrizete alatt maradnak. A fegyverviselési engedélyeket az összes rendőr, csendőr és határrendőr személyzet részére 13-án adják ki, és ezek a rendőri, csendőri és határrendőri alakulatok 13-án délután 6 órától már fegyveresen látják el szolgálatukat. Az 1919. október 21-én a 2004-es/KHF számú rendelettel létrehozott és engedélyezett karhatalmi alakulatok, valamint az összes csendőralakulatok november 13-án délután 6 órakor készültségbe lépnek a számukra kijelölt fegyverlerakási helyeken vagy azok közvetlen közelében.

November 14-én reggel 3 óráig román őrségek cirkálnak.

A Budán levő román pályaudvarőrségek délután, illetve reggel 6 órakor, a budai hídfők őrségei pedig 6 óra 30 perckor vonulnak el, s helyüket a rendőrség foglalja el antanttisztek jelenlétében.

A nemzeti hadsereg elővédei a Dunát reggel 8 órakor érik el és 10 órakor lépik át. A karhatalmi alakulatok Budán reggel 7 órakor, Pesten 10 órakor fegyveresen felvonulnak a riadóintézkedés szerint kijelölt helyeikre, és megkezdik a szolgálatot.[397]

A karhatalmi alakulatok parancsnokságai lehetőleg lépjenek közvetlen érintkezésbe a területükön tartózkodó román csapatok parancsnokságával – szólt a parancs –, és egyezzenek meg az átvétel időpontjában.

November 10-én jelent meg a parancs, amely a *Budapesti Közlöny*ön kívül minden más újság és röpirat megjelenését megtiltotta Budapest megszállását követően. A karhatalmi főparancsnokság által kiadott parancs előírta: pontosan meg kell állapítani az összes nyomda helyét, és biztosítani kell, hogy amíg a parancs hatályban van, semmiféle sajtóterméket ne állítsanak elő.

A főváros megszállásának végleges tervét – többszöri átdolgozás után – november 13-án hagyta jóvá a fővezérség Siófokon.[398]

Ezek szerint a vasi gyalogegységek parancsnoka, a 2/83-as és 1/22-es zászlóalj a Margit-hídnál, a Lánchídnál; a zalai gyalogezred parancsnoka, az ezredtörzs csapatai, a 2/48-as zászlóalj és egy lovasszázad az Erzsébet-hídnál; az 1/12, a 3/82-es zászlóalj két lovasszázada, egy lovas géppuskásszázada a Ferenc József-hídnál; a 3/82-es zászlóalj, egy lovas műszaki század, egy lovas géppuskásszázada, az 1. és a 3. vadászszázad az összekötő vasúti hídnál; a szegedi gyalogezred két zászlóalja, egy lovasüteg a Szemlőhegyen; a szombathelyi tüzérosztag első és harmadik ütege a Gellérthegyen; a második a Törley-kriptánál Budafokon; az Ostenburg-különítmény a Hadik laktanyában; a negyedik vadászszázad a HM épületében; az esztergomi század és a Jankovich-század a Döbrentei téren, ahol Újhelyi őrnagy parancsnoksága alatt egy zászlóaljjá alakulnak; a kaposvári tüzérosztag két ütegben a Vérmezőn; a 2-es számú páncélvonat az óbudai; az 5-ös és 10-es számú pedig a Kelenföldi

pályaudvaron foglal állást. A hadosztály- és dandártörzsek a Ferenc József-hídhoz települnek.

Lehár ezredes átvette a rábízott csapatok fölött a parancsnokságot, s kiadott egy hadosztályparancsot, amelyet akkor kellett fölolvasni, amikor az indulásra kész oszlopok a budai hídfőnél állnak és megkezdődik az előnyomulás. Ebben a parancsban Lehár megköszönte a tiszteknek, a katonáknak a közreműködést, és fölhívta a figyelmet arra, hogy okulni kell a múltból, és gondoskodni arról, hogy polgárháború vagy belviszály ne üsse föl a fejét.[399]

November 13-án délután 6 órakor a pesti karhatalom elfoglalta a kijelölt helyeket. Ugyanezen a napon délután a Lehár vezette erők előrenyomultak a Pomáz–Csobánka–Pilisvörösvár–Páty–Torbágy–Törökbálint–Érd vonalig. November 14-én reggel 6 órakor a pesti karhatalmi erők fegyverbe léptek. A románok átadták a budai oldalon levő összes vasúti pályaudvart, a rendőrség, a csendőrség és a polgári karhatalom pedig megszállta a hidakat. A Lehár vezette gyalogság és lovasság 14-én korán reggel a dunai hidakig nyomult előre, s a tüzérség ütegei is elfoglalták a kijelölt helyeiket. A páncélvonatok közül egy az Óbudai, három pedig a Kelenföldi pályaudvarra futott be. A vezénylő tábornok parancsára megkezdték az előnyomulást a dunai hidakra.

Nagy gonddal készült a fővezér fogadásának terve is. E szerint vasárnap, november 16-án reggel 7 óra 55 perckor a Kelenföldi pályaudvar mellett fogadásra készen áll Lehár ezredes parancsnoksága alatt a soproni gyalogezred három zászlóalja, a székesfehérvári gyaloghadosztály egy kombinált zászlóalja, a kaposvári gyaloghadosztály, a vasi, zalai, szegedi gyalogezred egy-egy századából egy kombinált zászlóalj, egy csendőr-félszázad, a dunántúli huszárezred két százada, egy lovas géppuskásszázad, a kaposvári tüzérosztály két ütege. A gyalogoszászlóaljak 3 gyalogos- és 1 géppuskásszázadból állanak.[400] Parancs szabta meg, mikor, milyen kürtjelet kell használni, kik vehetnek részt az ünnepségen, a csapatok milyen egyenruhában, a tiszteknek milyen ruhában és kitüntetésekkel kell megjelenniük. A parancs szerint a fővezér pontosan reggel 8 órakor fogadja a kivonuló csapatok parancsnokának jelentését, és elrendeli a csapatoknak a városba való indulását.

1. évfolyam, 1. szám. Ára 20 fillér. Vasárnap, 1919. november 16.

FEHÉR HIRLAP

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII., Szentkirályi-tér 2. | KERESZTÉNY POLITIKAI NAPILAP Megjelenik minden délután 5 órakor. | Előfizetési árak: Egy hónapra 8 kor. Egy negyedévre 22 kor.

Fehér zászló!

[illegible] a szélben a magyar katonák csákóján. A Bocskay-hajdúk egyenruhája, a kurucok hadi öltözete tűnik föl gyönyörű csoportokban a főváros utcákon. A magyar történet legszebb emlékei gyulnak fel a lelkekben. A dicsőséges mult belekapcsolódik a szomorú jelenbe, az ősök szellemei hirdetik a nemzeti feltámadás evangéliumát késő unokáknak. Ujra érezzük, ujra látjuk, hogy magyarok vagyunk. Világrengető események forgószelében talpraállottunk, ujra nekifeszitjük vállunkat, homlokunkat a jövendőnek. A magyar élet-akarat húsvéti hajnal glóriájában megismétli azt a csodát, hogy életet, virágzást teremt a romok és sirok fölött. Nem a csüggedők, a levertek hangján szólunk, hanem a teremtés mindenhatóságával mondjuk, hogy itt ezen a szent magyar földön uj élet, uj magyar világ legyen. Nemzeti katasztrófánk abból eredt, hogy megmérgezték, összetörték a nemzeti lelket. Nemzeti jövendőnk abból az erőből fog kisarjadni, mely most pünkösdi tűzzel ég a magyar lelkekben. A fehér zászló ezt a sorsdöntő fordulatot jelzi a budapesti utcákon. A magyar kard és a [illegible] kereszt elfoglalja helyét a magyar nép csatasorainak élén. A katakombákból léptünk a fórumra [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] vagyunk fehér harcosai, de lángostorral [illegible] [illegible] templomaiból a kufárokat, a farizeusokat. A fehér zászló nyomában a magyar szabadságharcok vértanui, verhetetlen brigádjai jönnek. Mikor Horthy Miklós katonái megjelentek Magyarország fővárosában, megmozdultak a sirhantok a világ összes csatatereín, megdobbant a magyarok szive a Kárpátoktól az Adriáig és ami megkezdődött az égen, a földön a hunok harca, Csaba táborra [illegible] száll, a magyar végeken élők és holtak [illegible] erővel védik a magyar jövendőt. A történet lapjaira irjuk a magyar evangéliumot. Meghalhatunk százszor, [illegible] nem veszünk soha.

Horthy fővezért várja Budapest.

A nemzeti hadsereg bevonulása Budapestre. – Fogadtatás a Szt. Gellért-téren és az Országház előtt. – Az első ezredek Budapesten. – Szmrecsányi György a nemzeti hadseregről.

(A «Fehér Hirlap» tudósítójától.)

Jön a triumfáló, győzedelmes vezér. A legszebb, a legfényesebb diadal ezüst vértes lovagja: egy nemzet művének meghódítója. Évszázados magyar álmunk valóra váltója: a magyar nemzeti hadsereg megalkotója. És jönnek vele a büszke magyarság büszke leventéi: emelt fővel, dacoló reménnyel, az ujjáébredés, a naggyálevés, a megváltás elszánt hitével. Ezt a hitet, ezt a reményt nem téphették szét sem Mohácsnak nagy temetői, sem a Muhi pusztának gyászos terei, de meg nem törhették és meg nem ölték a bolseviki őrjöngés véres kegyetlenkedései sem. És most ez a szenvedések tüzén megtisztult, töretlen magyar lélek fölocsúdottan lázas álmaiból, megszabadultan idegentől rákényszeritett nyomorától, az élet diadalmas ujjongásával szedi össze magát és kiirthatlan daliás erejét. Talpraállását, győzedelmes megmozdulását millióknak szive összedobbanása köszönti. Mert talán még sohasem várta egy nemzet sem oly nagyon a maga katonáját, mint az emberiség iszonyu tragédiáját átszenvedett és magához tért magyarság.

Az első csapatok megérkeznek.

Lehár Antal báró, ezredes ma csapatai élén bevonult Budapestre és átvette a főváros katonai parancsnokságát. Még nem volt nyolc óra, amikor a Fehérvári-uton ragyogó arccal, daloló kedvvel bemasiroztak a sastollas vitézek. Az utcát egy pillanat alatt tömegek lepik el, az ablakok kinyilnak és az ébredő város virágözönnel, ujjongó éljennel fogadja várva-várt katonáinkat. Amerre haladnak, mindenütt rivalgó öröm, ragyogó boldogság fogadja őket.

Elől, táncoló paripákon az *I. dunántuli huszárezred* nyalka legényei. Báró *[illegible]* parancsnokuk délceg[e]n ül lovat és mosolygón fogadja a feléje szóló üdvözléseket. Odább a Dunán három uszályhajó horgonyoz. A *szegedi I. nemzeti gyalogezred* katonáit hozta. Már partraszállítak és az Erzsébet-hid és

[illegible]

A csapatok élén a zászlótartó, kezében a *szegedi nők* zászlója. Ott áll *Dorndorfer* alezredes, az ezrednek német nevű, de magyar szivű parancsnoka is. Ekkor az ujjongó tömegből kiválik *Bartal Aurélné*, az ezredes elé lép, néhány lelkes szóval üdvözli őt és a meghajtott zászlóra uj szalagot köt. Az ezredes tiszteleg, a vezényszó fölhangzik és a két zászlóalj megindul az összekötő-hid felé.

Nyomukban már jön a *II. vadászezred* dunántuli különítménye: toborzott, önként jelentkezett dunántuli lelkes magyar fiu mindahány és a katonai fegyelemnek mintaképei. Zászlójukra a *dunaföldvári magyar nők* ragyogó betükkel ezt hímezték: *Mária segíts!* Amint a dunaparton fölfejlődnek, *Ostenburg* századparancsnok messzecsengő hangon «Imához»-t vezényelt. Szinte döbbenetes, lélekzetfojtott csend támad, a vitézek kezüket sapkájukhoz emelten, feszes mozdulatlanságban tisztelegnek. Erre a katonazenekar a «Himnusz»-t kezdi játszani, mi pedig ott állunk velük szemben levett kalappal és a szivünkben könnyetfakasztó ujjongó boldogsággal.

Ismét szól a parancs és ahogy a magyar fiuk kilépnek, szinte megrendül a föld a lábuk alatt. Az ajkukon csakhamar felcsendül a nóta és a Szent Gellért-hegy csakugy visszhangozza, ahogy éneklik:

«Barna kis lány fehér keze
A zászlónkat kihímezte,
Fel is hoztuk Budapestre,
A magyarok örömére.»

Kissé hátra maradunk. Itt is dalolnak, de a nótájuk igy hangzik:

«Horthy Miki azt üzeni,
Nem kell neki bolseviki;
Magyar az ő katonája,
Darutollas a sapkája.»

A Dunáról hideg szél fuj, oda se neki; ezeknek a fiuknak örömtüzek égnek a szivükben. Pedig hiányos az öltözetük, de puszta zubbonyban, köpenyeg nélkül is jókedvvel dacolják a hideget. Mögöttük rohamcsapatok jönnek teljes, fényes fölszereléssel.

Már tíz óra elmult, amikor az antánt-katonák a hidakat zárt sorokban elhagyják és katonáink a hidakon át bevonulnak Pestre.

A fogadás sorrendje.

*Vasárnap reggel érkezik meg a nemzeti hadsereg a kelenföldi pályaudvaron és nyolc órakor Horthy Miklós vezérlete alatt az Allée-uton, a Fehérvári-uton, a Ferenc József-hidon és a Ferdinánd-, Mehmed-, Károly-, Vilmos-koruton, az Alkot*mány-utcán keresztül vonul az *Országház-térre*. A *Gellért-téren* *Bódy* polgármester a fővárosi tanács élén üdvözli *Horthy Miklós* fővezért és erre *Horthy* válaszol. Ezután három ágyulövés [illegible] harangzugás között megindul a menet és megállás nélkül halad az *Országház-térig*.

Itt a miniszterelnök üdvözli a nemzeti hadsereget és fővezérét, mire a fővezér válaszol. *Csernoch* János hercegprímás az Országház lépcsőjén felállított oltárnál tábori misét fog mondani. Ezután a hölgyek átadják a nemzeti hadseregnek készitett *zászlót* s azt a csapatok zászlóival együtt a *keresztény egyházak fejei egymásután megáldják*. *Erre a megjelent társulatok képviselőiben hölgyek gyászfátyolos virágcsokrot nyujtanak át Horthynak* és a miniszterelnöknek.

Este hat órakor az *Operaházban díszelőadás* lesz, kilenc órakor pedig a *miniszterelnök* és neje százötven vendéggel *estélyt* tart. Az Operaház díszelőadására hivatalosan bocsátják ki a jegyeket s ezeket nagyrészben a katonaság részére foglalták le. A színházi előadás *Theatre paré* lesz, tehát *frakk* kötelező. A házak földiszitésére lelkes hangú fölhivásokat bocsátottak ki.

Szmrecsányi a nemzeti hadsereg szellemérõl és fejlődéséről.

Alkalmunk volt beszélgetést folytatni a Gellért szállodában *Szmrecsányi György* volt főispánnal, aki tudvalevőleg a nemzeti hadsereg szervezésében kiválóan tevékeny részt vett és aki most *Bege* brigádezredessel együtt elkisérte utjában a Budapestre bevonuló *Lehár Antal* ezredest.

Szmrecsányi főispán, aki most már politikai életünkben is ujra elfoglalja vezető helyét, tudakozódásunkra a nemzeti hadsereg szelleméről igy tájékoztatott:

— Vasfegyelem, példás katonai rend mindenben és *mindenekfölött keresztény szellem* lelkesiti és hatja át katonáinkat. Ebből ered az az erő és tekintély, amely *hadseregünket ma már elsőrendű hatalommá teszi*.

A nemzeti hadsereg, amelynek szervezésében magam is szivesen fáradoztam, *nem jöhetett volna létre, ha a Dunántul népe lelkes támogatásával és példátlanul áldozatos odaadásával nem siet segítségünkre*. Ez a nép, amely bennünket nehéz munkánkban támogatott, hazafias magatartásáért minden dicséretre méltó. Katonáinkban is a Dunántul lelke buzog.

Minden pontosan a terv szerint történt. Horthy Miklós Kelenföldön a vonatból kiszállva lóra ült. Bevonulásának útvonala az Átlós úton át a Gellért térig vezetett. A Gellért Szálló főbejáratánál állt a szónoki emelvény. Két oldalán világoskék magyar ruhába öltözött városi hajdúk tartották Budapest zászlóját. Az emelvénytől jobbra és balra tűzoltók álltak sorfalat. Ott sorakoztak a Budai Tornaegylet sportolói is, mögöttük pedig különböző válogatott iskolák hallgatói. A szálloda előtt, a kijelölt helyen, a dísztribünnél állt Matyasovszky főkapitány sötétkék díszmagyarban, Bódy polgármester meggyszínű magyar ruhában.

Fél 9-kor már hallani lehetett a kürtösök hangját, a díszindulót. A menet élén egy szakasz lovasrendőr közeledett, utána nyolc lovas kürtös, ezt követte egy huszárszakasz és mögöttük 30 lépésre Magasházy László, a fővezér szárnysegéde, majd egyedül a fővezér. Néhány lépéssel mögötte Soós Károly tábornok, a vezérkari főnök és néhányan a fővezérség törzskarából. Horthy egy kisfejű szürke telivéren ült, tengerészsapkát és kurta tengerészkabátot viselt.

A szálloda előtt Bódy polgármester üdvözlete hangzott el, amelynek leglényegesebb mondatai a következők voltak: „Kérve kérlek benneteket: legyetek hűséggel Budapesthez, a magyar főváros minden lakosához. Hassa át szíveteket a régi, lovagias, tiszta, magyar szellem, amely nem tűr semmi gyűlölködést, semmi pártoskodást, amely nem ismer osztály- és felekezeti különbségeket, mely csak egyet ismer: a magyar haza szeretetét! Hadd jelentse a Ti ittlétetek a régi magyar átoknak, a testvéri viszálynak megszűnését! Hadd jelentse a Ti ittlétetek a belső békét, a testvéri megértést, minden hazafinak türelmes együttmunkálkodását a haza felvirulására... Hadd jelentse a ti fehér zászlótok az együttérzés fehér békességét. Ezt a fehér zászlót feltűzzük majd minden templomunkra, minden iskolánkra, minden középületünkre, minden közintézetünkre, hadd hirdesse fennen, hogy itt testvéri egyetértésben simulnak egymáshoz egy boldogtalan nemzet sokat szenvedett gyermekei... Isten hozott Benneteket."[401]

Horthy Miklós válaszbeszéde nem volt túlságosan megnyugtató. Ez a beszéd folytatása volt annak, ami Szegeden nemegyszer elhangzott mint a szegedi gondolat egyik fontos

Falu népe, fajunk törzse, ős-erényeink letéteményese, hozzád száll köszönetem és meleg üdvözletem a mai napon ebből a nagy, megtévelyedett városból. Ha a te fehér házacskáidból kisugárzó őserő megtölti a kőpaloták és munkásházak lakóinak szívét is, akkor Magyarország nagyobb és hatalmasabb lesz, mint valaha.

Horthy

pillére: a gyűlölet általában a városok és különösen Budapest iránt.[402]

Horthy azzal kezdte beszédét: igazságérzete megköveteli, hogy minden kertelés nélkül azt mondja, amit ebben a pillanatban érez. „Mikor még messze voltunk innen, mikor még csak halvány reménysugár pislogott bennünk, hogy valaha még fegyverrel a kezünkben viszontláthassuk ezt a megtévelyedett nagy várost, átkoztuk és gyűlöltük, mert a távolból természetesen csak a szennyet, a nagy piszkot láttuk, nem az üldözést és mártíromságot szenvedő, szegény magyar testvéreinket. A magyar nemzet szerette és becézte Budapestet, mely az utolsó években megrontója lett. Most tetemre hívom itt a Duna partján a magyar fővárost. Ez a város megtagadta ezeréves múltját; ez a város sárba tiporta a nemzet koronáját, a nemzet színeit... Megbocsátunk akkor, ha ez a megtévelyedett város visszatér megint hazájához, ha szívéből, lelkéből szereti azt a földet, melyben őseink csontjai porladnak, szereti azt a rögöt, amelyet verejtékes kezekkel munkálnak falusi testvéreink, szereti a szent koronát, a kettős keresztet, szereti a három hegyet és a négy folyót, szóval magyar hazáját és magyar faját."[403]

Horthy szavai után felhangzott a Himnusz, majd imádság következett, és a menet megindult a Ferenc József-híd felé. Horthy két oldalán felzárkózott a tisztekből egy gyalogos sorfal. A törzskar után egy huszárszakasz következett. A Ferenc József-hídon, a Vámház körúton, a Kálvin tér sarkán cigányzenekar játszotta a Himnuszt. A rossz idő ellenére emberek sokasága állt a Múzeum lépcsőjén, a Múzeumkertben. A Károly körúton postások és rendőrök álltak sorfalat, s végig szervezett csoportok éljenezték Horthyt.

Miközben a menet haladt, a hadsereg néhány repülője Horthynak a faluhoz intézett üzenetét szórta le Budapest utcáira: „Falu népe, fajunk törzse, őserényeink letéteményese, hozzád száll köszönetem és meleg üdvözletem a mai napon ebből a nagy, megtévelyedett városból. Ha a te fehér házacskáidból kisugárzó őserő megtölti a kőpaloták és munkásházak lakóinak szívét is, akkor Magyarország nagyobb és hatalmasabb lesz, mint valaha."

A Parlament előtt, a Kúria és a Földművelésügyi Minisztérium, valamint a házak ablakaiban, erkélyein sokan nézték

MEGHÍVÓ

A MAGYAR NEMZETI HADSEREG CSAPATAINAK HORTHY FŐVEZÉR VEZETÉSE ALATT BUDAPESTRE VALÓ BEVONULÁSA ALKALMÁVAL

AZ ORSZÁGHÁZ-TÉREN

RENDEZENDŐ ÜNNEPÉLYES FOGADTATÁSHOZ.

A FOGADTATÁS NAPJÁT A LAPOK KÖZLIK.

AZ ÜNNEPÉLY KEZDETE DÉLELŐTT 10 ÓRAKOR.

A KIJELÖLT HELYET LEGKÉSŐBB DÉLELŐTT 9 ÓRA 45 PERCKOR KELL ELFOGLALNI; EZEN IDŐPONT UTÁN A KÖZLEKEDÉS AZ ORSZÁGHÁZ-TÉRRE BESZÜNTETTETIK.

ÜNNEPI REND:

1. A csapatok Horthy altengernagy, a magyar nemzeti hadsereg fővezérének vezetése alatt az Átlós-út és Fehérvári-úton át a Gellért-térre vonul, ahol a főváros nevében a fővárosi tanács élén a polgármester üdvözli. Innen az ünnepélyes menet a Ferenc József-hídon, Calvin-téren, Károly király-úton, Vilmos császár-úton és Alkotmány-utcán át az Országház-térre érkezik és ott ünnepi rendben felvonul.
2. A miniszterelnök üdvözli a magyar nemzeti hadsereget, mire a fővezér válaszol.
3. A hercegprimás tábori misét mond.
4. Egy küldöttség átadja a fővezérnek azt a zászlót, amelyet a magyar nők ajánlottak fel a hadseregnek.
5. A keresztény egyházfők megáldják az összes zászlókat.
6. A zászlók ünnepélyes átadása a csapatoknak. — A közönség az operai énekkarral együtt a Himnuszt énekli.
7. A miniszterelnök leánykája a magyar ifjúság nevében csokrot nyújt át a fővezérnek.
8. A csapatok a díszmenethez csoportosulnak.
9. Díszmenet.

A MEGHÍVÓ EGYÚTTTARTÓRA BELÉPŐJEGYÜL IS SZOLGÁL.

a ceremóniát. Esett az eső, az emberek ernyővel álltak. A Parlament előtt a tömeg egy része „Éljen Horthy Miklós!" kiáltással fogadta, mikor a fővezér fehér lovon, lovasok kíséretében belovagolt a térre. Leszállt a lóról, katonai jelentéseket fogadott, majd fölment az Országház lépcsőjén, ahol baldachin alatt tábori oltár állt, a baldachin két oldalán pedig a kormány tagjai, a főváros testületeinek képviselői, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának vezetői, előkelőségek, díszbe öltözött koronaőrök, rendőrtisztek. A tiszti századok alkották a kordont.

A Parlament előtt Friedrich István miniszterelnök sietett Horthy Miklós elé, üdvözölte őt és a nemzeti hadsereget. A miniszterelnök kijelentette: ma már a boldogabb jövő felé megyünk, a nemzet már felébredt, erkölcsi ereje óráról órára nő, s már megvan a fizikai ereje is a nemzeti hadsereg képében.[404]

Horthy válaszbeszédének lényege: ki kell irtani a nemzet lelkéből a mérget. Csernoch János hercegprímás pontifikálta a misét. Majd a magyar nők küldöttsége járult a fővezér elé, szónokuk Tormay Cecile volt. A nemzeti hadseregnek ajándékozott zászlójukat a hercegprímás megáldotta és fölavatta.

A hercegprímás után beszédet mondott a református és az evangélikus egyház püspöke is, s ők is fölavatták a zászlót. Az utóbbi beszéde közben figyelemre méltó közjáték zajlott le a következő mondatoknál: „Látom e zászló nyomán a magyar szentkorona fényét ismét átragyogni egyik határtól a másik határig, Kárpátoktól le az Adriáig", sokan közbekiabáltak: „Éljen a szentkorona, éljen a király!" Ez nem volt tervbe véve az ünnepség forgatókönyvében.

Megáldotta még a zászlót az unitárius esperes is, majd az Opera énekkara a katonai zenekar kíséretében előadta a Himnuszt. Ezután fiatal lányok léptek Horthy Miklós elé, élükön Friedrich István lányával, aki virágot nyújtott át a fővezérnek. Ezzel az ünnepség befejeződött.

A katonai zenekarok a Rákóczi indulót játszották, a kordonokat szűkebbre vonták, a közönséget hátrább szorították. Horthy Miklós és kísérete, a kormány tagjai a miniszterelnökkel az élen lejöttek a lépcsőn. Elvonultak előttük a nemzeti hadsereg alakulatai: rohamsisakos gyalogosok, feketeés szürketollas gyalogosok, huszárok, gépfegyveresek, tü-

zérek, csendőrök, ludovikások, majd a tiszti századok. Díszfelvonulást tartottak a lovasrendőrök, őket követték a cserkészfiúk, a menetet magyaros ruhába öltözött hölgyek csoportja zárta le.

Este az Operaházban díszelőadás volt. A nézőteret, amelyet a Kommün hónapjaiban a „félrevezetett" tömeg töltött meg, ez alkalommal „magyar urak és hölgyek foglalták el". Az Operaház estélye méltó folytatása volt az egész napnak – írták a lapok. Pontosan 7 órakor Horthy Miklós fővezér autóján az Operaház elé érkezett. Az egykori tudósítások szerint: mintha délibábos káprázat történt volna, az Operaház díszelőadásán újra láthatók voltak a régi földbirtokosok, grófok, bárók, gyárosok, politikusok, mindazok, akiket a korábbi hetekben, hónapokban átmenetileg eltávolítottak, s akik most újra visszakapták kiváltságaikat.

A nap azzal fejeződött be, hogy Friedrich István a miniszterelnökség palotájában estélyt adott, amelyen megjelent Horthy Miklós és felesége, a katonai, a politikai és a társadalmi élet kiválóságai és az antantmisszió képviselői. Így ért véget 1919. november 16., Budapest megszállása.

Budapest megszállása után a fővezér napiparancsot adott ki: „A fővezér őméltósága a haza szent nevében hálás köszönetét fejezi ki a fogadtatáson jelenvolt csapatoknak, akik példátadó, fegyelmezett magatartásukkal és lelkesedéstől áthatva a régi, magyaros, katonás szellemben mutatták be a fővárosnak az új, nemzeti hadsereget."[405]

A fehér alakulatok bevonulásával Budapesten megkezdődtek a letartóztatások. Bandholtz tábornok november 16-án táviratilag jelentette Párizsba: „Eddig mindenütt nyugalom van. Sok letartóztatás történt, de kevesebb, mint amennyit várni lehetett volna."[406]

Ellenőrizték az üzemeket, a munkásnegyedeket, a munkásvonatokat, és az „izgatókat" letartóztatták. De őrizetbe vették – előre elkészült listák alapján – azokat is, akikről feltételezhető volt, hogy esetleg valamit tesznek vagy mondanak a fehérek ellen. Különös figyelmet fordítottak a Budapest környékéről, a környékbeli falvakból bejáró, valamint a Budapestről hazatérő munkásokra.[407] A parancs értelmében a munkásvonatokon „izgató" agitátorokat le kellett tartóztatni. Intézkedtek, hogy a kerületi parancsnokságok és rendőrkapitányságok nyomozócsoportokat rendeljenek ki

A nemzeti hadsereg ünneplése.

([illegible] Budapestről. — A hadsereg győzelemre viszi a [illegible]. — Zászló[illegible] az Országház-téren.)

[illegible] [illegible] lázgomba, bennő érzékeben pedig [illegible] megható volt a nemzeti hadsereg [illegible] bevonulása, a hadseregnek és Ovezérének [illegible] fogadtatása. A főváros [illegible] [illegible], úgy [illegible], de a fővezér komoly [illegible] hon [illegible] el szavára. Az üdvözlő beszédre [illegible] és [illegible] megrendítő igazságokat [illegible] ennek a bűnös nagyvárosnak fájába... Áldottuk a gyűlölték — mondotta — most távolról [illegible] csak a szennyet és piszkot láttuk. Megérdemelte ez a város az átkot és a gyűlöletet, megérdemelte különösen a nemzeti hadsereg átkát és gyűlöletét, mert rabló és irtó hadjáratot viselt négy és fél hónapon keresztül az országunk az ellen a jóravaló [illegible] népe ellen, amely most idejött rendet [illegible]. Ám azt a szennyet és piszkot, amelyet a fővezér látott, mielőtt Budapestre bevonult volna, most nem láthatta és nem is fogja látni, mert ez a szenny és piszok az ő jövetelének hírére meglapult, vagy odébb állt, vagy nemzeti színű kokárdát tűzött fel. És most vár és figyel és alattomban, sutyomban hinti tovább a konkolyt. A három hónapos ellenséges megszállás alatt vígan garázdálkodott ez a salak, sőt megtalálta a módját annak is, hogy a megszálló csapatokat, akiket annak idején kétségbeesésünkben már mint megszabadítókat üdvözöltünk, szövetségesévé tegye és annak oltalma alatt tovább demoralizáljon tovább. Ez a szenny [redacted] ellenséges megszállás alatt elkövette a harmadik hazaárulást. A mult évben ilyenkor elzüllesztette a hadsereget, majd az internacionale karjaiba dobta az országot, most pedig szövetkezett a megszálló ellenséggel. Ennyi hazaárulás elkövetésével talán most már színültig telt a pohár és elérkezett végre az ideje annak, hogy ezekkel a nemzetközi szervezetekkel egyszer és mindenkorra leszámoljunk.

A bűnös Budapest bűnösei most meghúzódnak biztos zugaikban, mert aki kegyetlen, amikor uralkodik érzi magát, rendesen nagyon gyáva olyankor, amikor van mitől félnie. De na higyjék, hogy ezek máról holnapra megváltoznak és a vörös internacionale tébolyodottai egyszerre hazafiakká lesznek; a megtérésük látszó bűnösöknek nem kell hinni. Ezt a bűnös várost meg kell tisztítani a javíthatatlanoktól, és meg kell javítani a javíthatókat, úgy, hogy a régi bűneibe többé vissza ne essenek. Mert itt a falaink között bujkál a minden külső ellenségnél veszedelmesebb belső ellenség, amely a most távozóban levő külső ellenséget is nyakunkra hozta. Ettől pedig minden időkre meg kell szabadulnunk. Akkor majd megszűnik a falu és a főváros közti ellentét, ha a falu Budapestet megtisztítja ettől a veszedelmes ellenségtől.

A nemzeti hadsereg ünnepélyes fogadtatásáról a következő tudósítást adjuk:

második és harmadik kerület keresztény pártjainak küldöttségei, katonaian a fővárosi alkalmazottak, tisztviselők hatalmas serege állott fel. Zászlók, virágok tarka színei emelkednek ki a fekete csoportos tömegből. A [illegible] Gellért-hegynek [illegible] oldala feketéllik az oda felkapaszkodott közönség tömegétől.

A rendfentartást itt *Benárzky Tamás* rendőrfőparancsnok és *Nagy Károly* detektívfőnök irányítják. Itt van *Bódy Tivadar dr.* polgármester díszmagyarban. A várakozók között *Folkusházy Lajos* és *Déri Ferenc dr.* alpolgármester, a tanács több tagja: *Keményi Géza dr.*, *Fock Ede*, *Salley Árpád dr.*, *Bukovszky Viktor dr.*, *Rémpi Dezső Szterényi* [illegible] dr. *Vármay Gyula dr.*, [illegible], *Csapor József dr.* *Wirthner Ödön dr.*, *Vita Emil dr.* Díszmagyarban jöttek: *Huzai Károly*, *Hazath János*, *Berezel Jenő* tanársegédek, *Gerecsky Zsigmond* és *Rupp László* kerületi elöljárók. De itt vannak a budai kerületek vezető tagjai is.

Megérkezik a fővezér.

Az Ötelleaf villanyoráin háromnegyed tizenegy midőn kürtszó harsan, jelezvén, hogy a Fehérvári úti közeli kanyarulatához megérkezett a fővezér és vezérkara. Valóban, arról hatalmas éljenzaj zúg erre. Katonazenekar Rákóczi induloját harsogja. És az éljenzés viharzik, zug egész Buda egy ekkor.

Elöl jön a lovasrendőrök díszszakasza, aztán huszárok trombitaszóval. Jön fehér paripáján *Horthy Miklós* fővezér, Altengernagy, egyenruhában ül a lovon, mellén kitüntetéseinek jelvényei és érdemrendjei. Markáns vonásai fölényesek, midőn szeliden az emberáradaton és felnéz a Gellért-szálloda szemében megpihen: az első emelet homlokzati erkélyén megpillantja feleségét. A fővezér után jobbra Soós tábornok vezérkari főnök, balról *Lehár* báró ezredes lovagol, mögöttük a vezérkar, tiszti különítmény, majd két rohamszázad acélsisakkal, gránáttarisznyával, korallfényesen és a bevonuló hadsereg századai.

Az éljenzés még nagyobb erővel, még hatalmasabban tör fel, virágeső hull feléjük, kendők, kalapok lengenek, a fellelkesült tömeg üdvkiáltása tölti be a légteret.

Bevonulás Kelenföldre.

A fővezér vonata.

Reggel hat órakor a kelenföldi állomás előtti tért már megtelt közönséggel. A környék: Budafok, Albertfalva, Tétény, Törökbálint közönsége állt ott, várva a fővezérre. Zászlók, virágok áradata önti el az épületet, mindenütt nemzetiszín, amely immár szabadon és büszkén leng és úgy érezzük, hogy többé nem fog eltűnni soha.

Hull az őszi eső a szél is csípős, de mégis rendületlenül tűri a közönség sokan áhítatos fohásszal szólnak az egek urához egy kis napfényért.

Az első vonat hat óra negyven perckor érkezett Kelenföldre. Horthy fővezért hozta. A mozdony virággal, zászlóval és zöldgallyal volt díszítve. A fővezérnek jelentést tett a pályaudvar parancsnoka, majd az állomásfőnök tisztelgését fogadta a fővezér, aki aztán beszállott kocsijába és ott maradt nyolc óráig.

A fővezér vonatát egymásnak mutogatják az emberek, áhitattal tekintenek a kemény katona kocsijára, amely a nemzeti hadsereg teljes bevonulását jelenti.

Kiszállás, sorakozás pillanat alatt történik. Fegyelmezetten jönnek elöre, a huszárok lovaikhoz sietnek, amelyeket felnyergelve vezetnek, a gyalogosok, tisztek hamarosan elfoglalják helyüket. Es alatt már egy újabb vonat érkezik, s minden pillanatok alatt készen vannak a városba való bevonulásra. A katonai jelentések mondanivalót vesznek igénybe, majd a fővezérnek jelentik hogy parancsára várnak. Jelt ad az indulásra és lóra pattan ő is.

Lovasrendőrök szokásos nyitja meg a menetet. Az élen *Gerlach* főhadnagy lovagol. Hónapok óta nem láttuk őket, az idegen szellemű főváros délek magyarjai most jól esik hogy viszont látjuk [illegible] huszárcsapat következett, majd tiszti különítmény, amely után a fővezér lovagolt. Tengerész egyenruhát viselte Abonyi alakja feltűnt, égetett elszántság és kiséri végig.

Háromnegyed hét hotogaszáu hangja csendül fel nem az Attila-út, hanem a Ferenc József híd felől. Vidám indulókat vonulnak végig a dorobolás [illegible] a Fehérvári-úton. Nyomukban gyalogos századok lépdelnek, [illegible] huszár, majd megint gyalogosok, egyrészük acélsisakban. Mögöttük Kelenföldre a bevonulók elé. Autózó tisztek, kerékpáros küldöncök, kisebb lovasrendőrcsapatok teszik élénkebbé az egyre népesedő széles utcasorokat. Fél óra után szakadatlan sorban huszárok kanyarodnak kifelé. A [illegible] huszárezred is jön lelkesedéssel vonul fel *Lehoczky* százados parancsnoksága alatt. Nyomon követi őket a kaposvári tüzérosztály, melynek élén *Biró Ignác dr.* [illegible] lovagol. A felvonulók az Attila-út jobb oldalán állanak fel végeláthatatlan sorokban, hogy a többi csapatokhoz csatlakozzanak. Fél nyolcra készen állanak és lesik a jeladást az indulásra.

Ezalatt a járdákat, utcákat teljesen ellepte a közönség. Kivilágosodott a szél mintha elkergetni látszana a felhőket, a zászlók díszítették, virágok pompás színekben bontakoznak ki a tömeg feje fölött. Sok a nemzetiszín, zászló csak minden harmadik házra került, hiszen a kommunisták a nemzetiszínű lobogókat is megsemmisítették. Annál több virág, kalapokon, övsorban látható. Leányiskolák s [illegible] nők küldöttségei a Ménesi-úti apácák sorakoznak föl a Villányi-út torkolatánál. Nyolc óra harminc perckor megkondulnak a harangok, s lovasrendőrök diszszakasza *szeldérr* [illegible] rendőrtiszt vezényszavára kiválik az útszegélyből, megvillan a kardjuk és messzről éljenzúgást hoz a szél, az Attila-út kulsó vége felől hangos megindult Horthy derék, délceg csapata.

Fogadtatás a Gellért-téren.

A főváros üdvözli a nemzeti hadsereget.

A Gellért-szálló erkélyeit és ablakpárkányait szőnyegek: szmirnák, perzsák, keleti pompás futók és szőnyegek és a főváros színei. Címerek, zászlók, [illegible] [illegible] [illegible]. És minden ablakból [illegible] a főváros [illegible] [illegible] [illegible] melódiái [illegible] itt el [illegible]. A szállóba csak [illegible] lehet belépni. A Duna [illegible] itt hömpölyög mellettünk. A [illegible] teljes [illegible] [illegible]. Kellemes idő [illegible] a [illegible] ne [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] sokasága. És ezt a díszt nemcsak a ma [illegible] [illegible] az [illegible] és az [illegible] [illegible] [illegible] öltöttek. A budaiak így üdvözlik a nagy magyar hajósnak Horthy Miklósnak.

A főváros tisztviselőit *Janicsek* [illegible] főpolgármester vezetésével kordont vonnak és a kordon mögött helyezkedtek el Buda különböző társadalmi és politikai alakulatainak küldöttségei. A [illegible] hatóságok tartanak ezekből számba rendezett a rend fentartásában.

A szálló főbejáratával szemben van felállítva a szónoki emelvény a polgármester számára. A város színeit viselő drapériával vonták be. Jobbról mellette egy Borsky [illegible], az ország címerével [illegible] egy másik a fővárosi címeres [illegible] a [illegible]. A tér jobboldalán a Rákóczi-kollégium növendékei, a budai keresztényszocialista párt, az első,

A polgármester üdvözlő beszéde.

Bódy polgármester fellép az emelvényre, megzavarodott [illegible], félérzelmében általánot [illegible] ma... A fővezér megállítja a paripáját s odavezényeltetik szembe az emelvénnyel. A csapatok tisztjei jelt adnak kardjukkal, a zene elhallgat, a menetek megállanak. A polgármester beszédbe fog.

— Ebbe a nagy történelmi [illegible], mely a [illegible] szenvedett Szent Gellért hegyének lábainál terül el, [illegible] szeretném beleharsogni a főváros lakosságának ujjongó örömét, hogy [illegible] itt üdvözölhetjük [illegible], magyar [illegible]. [illegible] szenvedések [illegible] [illegible] szívei a mi [illegible] [illegible], hogy végre itt vagytok, vérünkből való vér, akik — Budapest lakosságának nyugalmát, zavartalan munkálkodását, boldogulását, békés megélhetését vagytok hivatva biztosítani. (Éljenzés.) Egyszóval a szívemben szeretnélek ölelni benneteket és ebben a testvéri ölelkezésben éreztetni veletek, milyen teljes a mi örömünk, hogy ti hazaérkeztetek, hogy itthon vagytok és hogy *azontúl a ti hű magyar szívetek fog vérmezőnt felettünk*. A sok szenvedés után, melyet búsan nyögött ennek a városnak a népe, ez a mai nap az első, melyen szebb napok reményével ébredtünk. Hazaérkeztetek ti, vérünkből való vér és a komor, gyászos napok után melyek kibúkat megülik, könnyeinket bisztosítják, szíveinket a kétségbeesés festették, úgy érezzük, ti derengő reményt hoztatok egy szebb jövő [illegible], melyért milliók ajka rebeg imádságot. Ti kiáltsátok Éljen Horthy! Éljen a nemzeti hadsereg!

— Bajtársaink megtépázott, ezer sebből megalázott [illegible] [illegible] vérző városát találtok itt, mely mártiromi szenvedéseket volt kénytelen elviselni. De szebb jövőnek reményét nem adjuk fel és nem adjuk fel soha! Hiszen él magyar, áll Buda még! (Lelkes éljenzés.) És mi a ti hűségetek [illegible], [illegible] hatalmas testeket fiatal szemeitekből új szemekben látjuk kibontakozni Magyarországunk Budapestnek jövendőjét. És ez a jövendő ti vagytok, ezt a reményünket ti táplál[j]átok és erősítitek. Magyarországunk gyönyörű [illegible] — Ritkán, ha tekintünk elfeledjük mindazt a sok szenvedést, melyet kiállottunk, mindazt a vértanuságot, melyet eddig [illegible] [illegible], mindazt a könnyet, melyet titokban hullattunk, mindazt a sóhajt melyet magunkba fojtottunk,

minden pályaudvarra, ahová munkásvonatok érkeznek. A nyomozócsoportok dolga volt földeríteni, milyen beszélgetések folynak a munkásvonatokon.

Ellenőriztek és kitiltottak Budapestről több ezer embert. Az intézkedések nyomán meglehetős zűrzavar keletkezett, a hatóságok már nem ismerték ki magukat, mint ahogy nem ismerte ki magát teljesen Halsey E. Yates, az antantmisszió ezredese sem, akinek pedig jelentős szerepe volt a megszállás előkészítésében és a későbbiekben a csendőrség újjászervezésében is. Ő már november 15-én kérte a budapesti karhatalmi parancsnokságot, adjon információt a letartóztatásokra vonatkozóan. A karhatalmi parancsnokság november 16-án és 17-én közölte: Peidl Gyulát nem tartóztatták le – ez a hír terjedt el ugyanis a városban –, csak Ágoston Pétert, a Peidl-kormány egyik miniszterét, volt népbiztost, de nem a karhatalmi parancsnokság, hanem az igazságügyminisztérium utasítására. Yates azt is megtudakolta, miért tartóztatták le Somogyi Béla újságírót. A karhatalmi főparancsnokság azt a választ adta, hogy hamis útlevéllel akarta elhagyni Magyarországot, és ellene többféle kommunista bűncselekmény miatt eljárás van folyamatban.[408]

Jól tükrözi a zűrzavaros helyzetet a Yatesnek adott válasz néhány mondata: „kérem Yates ezredes urat felkérni, hogy a jövőben lehetőleg a letartóztató hatóságot is közölni szíveskedjék, mivel a különböző letartóztatást elrendelő hatóságok miatt az egyes esetek földerítése nehézségbe ütközik..."[409]

Hogy Budapest megszállása után a liberális pártok és a szociáldemokrata párt vezetői milyen helyzetbe kerültek, arra jellemző az alábbi eset. Egy napja volt mindössze a nemzeti hadsereg Budapesten, amikor éjjel két tiszt megjelent Varjassy lakásában. Varjassy pizsamában kiugrott az ablakon a ház kertjébe, onnan a szomszéd házig sietett, ahol betört egy üvegajtót. A házmester, akihez bejutott, nem merte elrejteni, de az egyik szomszédja segített, és így megmenekült. A tisztek közben átkutatták a lakását, sőt az egész házat. Varjassy hajnalban eljutott a francia misszióig, amely azután segítségére sietett Varjassynak.[410]

Garami és Varjassy a francia misszió vezérkari főnökétől kérték, garantálja személyi biztonságukat. Éppen nála tartózkodtak, mikor egy francia százados jelentette Berthelot

ezredesnek, hogy az osztrák határon letartóztatták Vázsonyi Vilmost, noha kíséretében és védelmére ott volt egy francia tiszt, akit a budapesti katonai misszió rendelt ki melléje. Vázsonyi családi okok miatt akart Svájcba utazni, és Friedrich miniszterelnöktől is volt menlevele. A francia katonai missziótól Varjassy és Garami Clarkhez ment, hogy tájékoztassák őt a történtekről. Clark magához kérette a külügyminisztert, és követelte: Vázsonyit a legrövidebb időn belül engedjék szabadon, különben ő elhagyja az országot. Így szabadult ki Clark közbenjárására Vázsonyi a tisztek fogságából.

Clark Budapestről való elutazása után Garami úgy érezte, veszélyben a személyi biztonsága. „Égni kezdett alattam a talaj. Tudtam, hogy személyi biztonságomat eddig sem az a rendőr védte meg, akit Sir George Clark kívánságára lakásomra kirendeltek, és aki egyáltalán nem igyekezett eltitkolni, hogy ő azonnal odébbáll, ha valami nagyobb karhatalom találna engem keresni, hanem megvédett az, hogy mindennap Sir George Clark vendége voltam, és hogy állandóan résztvettem az összes bizalmas politikai tanácskozásokon."[411] Garami ezért jobbnak látta, ha ismét emigrációba megy.

Budapest félt a fehér hadseregtől, de a fehér hadsereg még jobban félt Budapesttől. Ez a félelem nem is volt alaptalan. De a hatalmát vesztett proletariátus nem tudott szembeszállni a fehér hadakkal. Félelemmel és gyűlölettel néztek az események elé, ökölbe szorították a kezüket, de ennél többet nem tehettek. Pedig akkor már tudták, mit vesztettek augusztus 1-én. Bár az, hogy egy idegen megszállást magyar megszállás vált föl, a lakosság egy részében rokonszenvet keltett a nemzeti hadsereg iránt.

Budapesten a helyzet ekkortájt rendkívül súlyos volt. Az élelmiszerboltok előtt hosszú sorok álltak. A háború következményeképpen többek között a közlekedés is megbénult, nem volt elég mozdony, vasúti kocsi. A Fővárosi Elektromos Művek sem kapott elegendő mennyiségű szenet. A hatóságok az üzleteket délután 3 órakor bezáratták. Budapest tele volt nyugtalan, félelemmel terhes, éhező emberrel, akik rosszul világított utcákon közlekedtek, s fűtetlen lakásokban laktak.

A középosztályt nagyon megrendítette a háború elveszté-

se és a háború után kibontakozott infláció. A megszállt, majd később elszakított területekről is leginkább a középosztály tagjait utasították ki. Ezért már 1919 nyarán, őszén nagy volt az elkeseredésük. A középosztály jelentős része mindezekért a forradalmakban találta meg a bűnbakot – nemcsak saját bajaiért, hanem a háború elvesztéséért is.

Mindehhez járult, hogy a megszállt területekről hosszú sorokban jöttek Budapestre a menekültek. Számukat több százezerre becsülték, s zömük a jobboldal erejét növelte. Elhelyezésük megoldhatatlan volt, vagonokban laktak a pályaudvarok mellékvágányain. A rendező pályaudvarok sínpárjai között didergő gyerekek keresgéltek széndarabot, élelmet. Budapest egymillió lakosa közül százötvenezer volt munka nélkül.

A koncentrációs kormány

Budapest megszállását és Horthy bevonulását követően Clark azonnal, már november 17-én konferenciára hívta össze a pártok vezetőit. Ezen részt vett Horthy Miklós is. Clark előadta: Magyarországnak szüksége van a békére, az antanthatalmak pedig úgy látják, a béketárgyalások mindaddig nem tudnak megindulni, amíg az általános választások alapján létrejövő népképviselet nem dönt arról, hogy milyen államformában éljen Magyarország és milyen kormányt kíván. A választáson ezért valamennyi pártnak egyenlő lehetőséget kell biztosítani. Ez viszont csak úgy érhető el, ha egy olyan kormány jön létre, amely az átmenetet biztosítja. Erre a Friedrich-kormány – ahogy Clark fogalmazta – nem alkalmas politikai kapcsolatai következtében, vagyis mivel túl szoros kapcsolatban áll a régi feudális renddel. Kiemelte azt is, hogy ez nem bizalmatlanság Friedrich személye, még kevésbé az irányzat iránt, amelyet ő támogat. Clark nagy tisztelettel szólt József főhercegről, hazaszeretetéről és önfeláldozásáról, amellyel rögtön – mihelyt az antant erre felszólította őt – lemondott. Magyarország iránt is – fejtegette – mély szimpátiát érez, és az ő egész föllépését mély érzelmi mozzanatok is befolyásolják. Fölszólította a jelenlévőket, hogy ne ringassák magukat hamis reményekben: az antanthatalmak óhajtják a békekötést, de nincsenek ráutalva erre. A kis Magyarország viszont súlyos helyzetbe kerül,

ha visszautasítja az antant elképzeléseit. Ő maga kénytelen volna azonnal elhagyni az országot. Elutazása azt jelentené, hogy az összes többi állammal abban a pillanatban megszűnne minden kapcsolat, s Magyarország itt állna pénz, segítség, fűtőanyag, élelmiszer, szállítóeszközök, nyersanyagok nélkül. Szükséges tehát – mondotta – egy olyan kormány, amely az átmenetet biztosítja. Beszéde befejeztével Clark elhagyta a termet, hogy a meghívottak az ő zavaró jelenléte nélkül vitassák meg a javaslatát.[412]

Ezek után vita alakult ki. Nem volt egyszerű az antant által kívánt kormányt létrehozni. A kérdést alapvetően Horthy Miklós döntötte el a következő szavakkal: „Ha olyan ember, mint Sir Georg Clark, elkerülhetetlennek tartja a koncentrációt, akkor meg kell teremteni.[413]

Horthy azért támogatta a koncentrációs kormány létrehozásának gondolatát, mert az antant ezt kívánta. Valójában a saját kezébe kívánta a hatalmat. Azzal, hogy közreműködött egy olyan kormány létesítésében, amelyre az antantnak szüksége volt a trianoni békeszerződéshez, Horthynak sikerült nagymértékben megerősítenie a saját pozícióját, aminek különös jelentősége lett a következő hónapokban, mindenekelőtt a kormányzóválasztás idején.

November 17-én Friedrich lemondott. A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának egyik vezetője, Huszár Károly kapott megbízást a kormányalakításra.

November 18-án pártközi értekezlet volt, ahol Garami tiltakozott Huszár miniszterelnöki jelölése ellen, s kijelentette, hogy ehhez a Szociáldemokrata Párt nem járul hozzá. De tiltakozása hiábavalónak bizonyult. A Szociáldemokrata Párt vezetőségi ülésén elvetették Garaminak azt a javaslatát, hogy utasítsák vissza Huszár miniszterelnökségét és ragaszkodjanak Apponyi személyéhez. Nem bíztak ugyanis abban, hogy ez keresztülvihető. Peyer és Vanczák azt javasolták: fogadják el Huszár Károly jelölését, s ha a Huszár vezetésével létrehozott kormányban a párt képviselője is helyet foglal, elérheti az üldözések megszüntetését, a különítmények megfékezését, elérheti azt, hogy „normális politikai élet kezdődhet". A pártválasztmány kérte Garamit, vállalja a szociáldemokratáknak juttatandó tárca vezetését, de ő ezt visszautasította. Ezután a pártválasztmány a megegye-

zés esetére Peyer Károly minisztersége és Miákits Ferenc államtitkársága mellett döntött.[414]

Az alkudozások közepette, november 20-án Horthy kijelentette: „ha ma estig nem jön létre a koncentráció, letartóztatja az egész társaságot, és kinevez olyan kormányt, amellyel hajlandó tárgyalni az antant".[415] Erre ugyan nem került sor, de a katonai alakulatokat riadóztatták.

1919. november 22-én pártközi értekezleten létrejött a megegyezés. Ennek alapján a 24-én megalakult Huszár-kormány összetétele: miniszterelnök: Huszár Károly (Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, KNEP). Miniszterek: belügyminiszter: Beniczky Ödön (KNEP); földművelésügy: Rubinek Gyula (Agrárpárt); hadügy: Friedrich István (KNEP); igazságügy: Bárczy István (KNEP); kereskedelemügy: Heinrich Ferenc (Nemzeti Liberális Párt); külügy: Somssich József gr. (pártonkívüli); közélelmezési: Nagyatádi Szabó István (Országos Kisgazda és Földműves Párt); munkaügy és népjólét: Peyer Károly (Magyarországi Szociáldemokrata Párt).

Clark közölte Huszárral, hogy a kormányt – hivatalba lépése után – a párizsi békekonferencia nevében kész elismerni, és vele a békekonferencia legfőbb tanácsa hajlandó tárgyalásokat kezdeni. Hozzátette azonban, hogy az elismerést csak abban az esetben tartja fenn, ha a kormány a parlamenti választásokat haladéktalanul kiírja, elismeri Magyarország provizorikus határait, az országban a rendet biztosítja, végül, „ha minden magyar részére biztosítja a polgári jogokat, beleértve a szabad sajtó jogát, a szabad gyülekezés jogát, a politikai véleménynyilvánítás szabadságát, és szabad, pártatlan, titkos és demokratikus alapokon való általános választójogot".[416]

Az antantpolitikusok, diplomaták, a budapesti misszió vezetői sokat beszéltek és írtak arról, hogy demokratikus kormányt akarnak Budapesten. S erről jó néhány irat is tanúskodik a párizsi és a londoni levéltárakban. De ténylegesen egy olyan kormány létrehozásán fáradoztak, amely ellenforradalmi és reakciós volt. De még lényegesebb, hogy a tényleges hatalmat Horthy és a nemzeti hadsereg kezébe tették le. Garami és más szociáldemokrata vezetők illúziókat táplálták az antant törekvéseit illetően, nevezetesen „hogy a nyugati hatalmak célja Magyarországon is a polgári demok-

ratikus rend megteremtése". Ennek érdekében a Szocialista Internacionáléhoz fordultak. „A Szocialista Internacionálé viszont, nem minden alap nélkül hivatkozott arra, hogy az antant magatartását világosan bizonyítja 1919 júliusában a szociáldemokrata politikusokkal kötött megállapodás felrúgása, ők tehát nem látnak semmiféle biztosítékot az antantban a fehérterror ellen, sőt éppen az antant felel a fehérterrorért."[417]

A nemzeti hadsereg Budapestre vonulása előtt a szakszervezetek vezetői felkeresték a fővezérséget és ott elmondották: a budapesti munkásságot nyugtalanítják azok a hírek, amelyek szerint a hadsereg bevonulása után jogaikat fölszámolják és üldözni fogják őket. Kérték, hogy a hadsereg a munkásságot ne büntesse, ellenkezőleg, támogassa. Erre ígéretet is kaptak, mint ahogy ők is ígéretet tettek, hogy a munkásság többsége, úgymond, „nem fog tévutakon járni".

Ennek ellenére a szakszervezeteknek és a Szociáldemokrata Pártnak tapasztalnia kellett, hogy a párt szervezetei a gyakorlatban nem működhetnek. Formálisan nincsenek ugyan betiltva, de a nemzeti hadsereg különböző alakulatai, a szélsőjobboldali szervezetek földúlják a pártszervezeteket, megtámadják, inzultálják aktivistáikat, sőt többeket meg is gyilkolnak. De hát hogyan is képzelhette Peyer, Miákits, Vanczák, a Szociáldemokrata Párt jobbszárnya, hogy egy tomboló ellenforradalom közepette, amelynek során az ő pártjukat is a vádlottak padjára ültetik, attól, hogy egy miniszterük és egy államtitkáruk van az ellenforradalmi kormányban, a szociáldemokrata pártszervezetek mentesülnek a megtorlástól?

Mindenesetre a békedelegáció egy olyan kormány megbízottjaként mehetett Párizsba, amelyben a szociáldemokrata párt is részt vett. A kormány pedig Clark kívánságának megfelelően rendeletben deklarálta a szabadságjogok biztosítását mindenki részére.[418]

A Huszár-kormány megalakulása után Clark elhagyta az országot, amelyet a kormányra, de mindenekelőtt Horthyra és hadseregére bízott. A kormány összetétele biztosította a keresztény blokk pártjai számára a vezetést, és e pártok mögött ott állt a tényleges hatalom legfőbb erejeként, birtokosaként a nemzeti hadsereg. Az erőviszonyok egyre inkább a jobboldal javára tolódtak el. Folytak a kivégzések, az

internálások, s ez megpuhította a liberális blokkot. A Kisgazdapárt végleg otthagyta őket, s folytak a tárgyalások, hogy Nagyatádit bevonják a keresztény blokkba. Ennek előkészítéseként novemberben megindultak Nagyatádi pártja és a Rubinek-féle agrárpárt között a tárgyalások, amelyek eredményeként a két párt egyesült. A nemzeti hadsereg jelenléte Budapesten a Szociáldemokrata Párt vezetésében tovább erősítette a Peyer-féle csoport pozícióját. A liberális blokk meggyengült, majd széthullott.

A politikai küzdelmet végeredményben az döntötte el, hogy hol volt a tényleges erő. Márpedig katonai erővel Horthy és a körülötte gyülekezők rendelkeztek. Az az elképzelés, hogy az antant segíteni fog egy demokratikus rendszer létrehozásában, irreális volt. Az antant már a Tanácsköztársaság ellen sem akart közvetlenül katonai erőt bevetni, s azt végképp nem tartotta céljának, hogy a közreműködésével létrejött nemzeti hadsereg terrorjától ő védje meg az országot.

De voltak Budapesten is olyan antantkatonák, a szövetségközi missziónak olyan tisztjei, akik undorral fordultak el a pogromhullámtól és a tömeggyilkosságoktól. Az antant országaiban is voltak politikusok és újságírók, akik mélységesen elítélték ezeket a jelenségeket. De a hatalom tényleges birtokosai számára az volt a megnyugtató, ha Horthy csinál rendet. Ezért alakították úgy az erőviszonyokat, hogy Horthy és az úgynevezett keresztény blokk kezébe kerüljön a vezetés, a többi politikai erő pedig töltse be azt a kiegészítő szerepet, amellyel „bizonyítani" lehet, hogy Magyarországon demokrácia van.

Az emigrációba vonult Jászi Oszkár kifejtette: az antantnak nem lett volna szabad tárgyalnia a Budapesten levő álpártok vezetőivel, „bandavezérekkel és különböző üzletemberekkel, hanem haladéktalanul hozzá kellene látni a fehér tiszti hadsereg lefegyverzéséhez. Ehelyett egy megbízható, 10 000–20 000 főnyi antantrendőrséget kell szervezni arra az időre, amíg az új magyar kormány gondoskodhatik megbízható, parasztokból és munkásokból álló demokratikus hadsereg fölállításáról."[419]

Jászi jól látta: Clark megegyezést igyekezett létrehozni a „bandavezérek" és a szocialisták között, vagyis „egy hibrid kompromisszumot" kívánt kialakítani, mitsem törődve azzal,

hogy ez csak „vérfürdőre és anarchiára vezethet". Az antantnak csak két célja volt Magyarországon. „Az egyik, hogy a békeszerződést aláírják, a másik, hogy az ország zavartalan vadászterülete legyen az idegen kapitalistáknak. Mindkét feltételt Horthyék »magyaros« gavallériával teljesítették, s a külföldi missziók a tömeggyilkosságok, internálások, pogromok, kasztrálások, orvgyilkosságok, kinvallatások, asszonyklnzások mai rendszerét tényleg oly előzékeny jóindulatban és szíves támogatásban részesítik, hogyha a demokratikus és pacifista Károlyi-kormány csak egy tizedrészét élvezhette volna a Hohlerek és a Troubridgek jóindulatának és támogatásának, szegény hazánk katasztrófája elkerülhető lett volna."[420]

A Szociáldemokrata Párt vezetőinek a magatartását Jászi a következőképpen értékelte: „... tudniok kellett volna, hogyha Horthy seregével Budapestre beteszi a lábát, s a kormány erre a hadseregre fog támaszkodni, az szükségképp a fehérterrornak fog központi szervévé válni. Sajnos az otthonmaradt szocialista vezérek rosszul fogták föl a helyzetet és bedőltek a Clark ígéreteinek és a fehérterror fenyegetéseinek. Mihelyst egyszer a szocialisták ezen az alapon tárgyalásokba bocsátkoztak, elrúgták lábaik alól azt az elvi alapot, melyen az ellenforradalom uralma talán még elkerülhető lett volna."[421]

Az ellenforradalom szélsőséges irányzatai a szociáldemokratáknak tett mindenféle engedményt elítéltek. Ebben az egyik fő hangadó az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) volt, amely egy sor gyűlést, utcai megmozdulást, tüntetést szervezett a szociáldemokrata és a liberális pártok ellen.

Az ÉME 1918 decemberében alakult. 1919. január 19-én nagygyűlést hirdettek a Műegyetem Gólyavárában, de ezt akkor nem tudták megtartani, mert a gyűlésen megjelent tengerészek, katonák, munkások, ifjú kommunisták nem engedték, hogy a nyilvánvalóan ellenforradalmi egyesület zászlót bontson. 1919 februárjától az ÉME titokban tartotta tanácskozásait. 1919 tavaszán megpróbálták a különféle ellenforradalmi társaságokat, szervezeteket egységbe tömöríteni. Amikor úgy látták, hogy a királyi román hadsereg támadása következtében a Tanácsköztársaság helyzete megingott – 1919. május 2-án –, az egyesület tagjai, mintegy 30-an, tüntetést próbáltak szervezni. Az Ébredők vezetői

közül dr. Zákány Gyula tábori lelkész és Lemberkovics Jenő százados részt vettek a június 24-i ellenforradalmi megmozdulásban is.

Augusztus 1-e után „az Ébredő Magyarok Egyesülete fellélegzik, összeszorítja öklét" és ütésre emeli – mint később az *Ébredő Magyarország* című lapjuk írta.

Az ellenforradalom előretörésével párhuzamosan és annak részeként ez a szélsőjobboldali egyesület mind nagyobb teret hódított a katonatisztek, a tisztviselők, az egyetemi ifjúság, a kiskereskedők és kisiparosok között. 1919 decemberében már kiterjedt szervezet; éttermei, tanácstermei, sajtóorgánumai vannak, és állításuk szerint – bár ez valószínűleg túlzás – „tagjainak száma 830 000". A tényleges vezetést a 72 tagú intézőség látja el.[422]

Az egyesület aktívan közreműködött Horthy Miklós népszerűsítésében. Gyűléseket és tüntetéseket szervezett, amelyeket az esetek többségében antiszemita uszítással, munkásellenes megmozdulásokkal kötöttek egybe. Nem titkolták, hogy a katonai diktatúra megvalósítását tartanák helyesnek.[423] Íme egy példa: „Bár komoly politikusok, széles látókörű tudósok állottak a nemzeti mozgalmak élén, mégis hiányzott az eredményes működés princípiuma: egy férfiú, ki vezérnek született és vezérként élt, akinek neve mint harci riadó zúgott volna végig az elnyomott országon."[424]

Horthy pedig folytatta az országjárást, nemcsak a fehér csapatok megtekintése, felülvizsgálása céljából, hanem mindenütt beszédeket intézett a lakossághoz, egyetértést, összefogást, a rendet és nyugalmat hangsúlyozta...[425]

A „rendre", „összefogásra" szüksége is lehetett, hiszen a Huszár-kormány megalakulása után is folytatódott a harc a fővezérség és a kormány között. Friedrich hadügyminiszter lett, és e minőségében útjában volt Horthynak és a fővezérségnek. Olyannyira, hogy még „Friedrich meggyilkolásának a szükségességét is fontolgatták". Prónay naplójában följegyezte, hogy a fővezérséghez tartozó emberek, Sréter, Gömbös, Magasházy azt mondogatták neki, hogy „legjobb volna ezt az embert egyáltalán eltenni láb alól mint közveszélyest".

Friedrich viszont a maga részéről nem nyugodott bele a miniszterelnökség elvesztésébe, s abba sem, hogy mint hadügyminisztert mellőzték. Tárgyalt különböző politikusok-

kal, katonákkal, választási beszédeiben is kifejezésre juttatta csalódottságát. Predesztinálva érezte magát a hatalomra, annak legelső posztjára.

Lehár emlékiratai szerint Beniczky belügyminiszter elmondotta neki, hogy próbálta szembeállítani Horthy őt Lehárral: azt mondotta Beniczkynek, egy puccstól tart, amelyet Friedrich István szervez és amelyben esetleg Lehár is részt vesz. Lehárnak jól az emlékezetébe vésődött, amikor egy alkalommal, még Budapest megszállása előtt, Horthy a következő megjegyzést tette neki: „Nekem vannak embereim, akik bárkit, akik nekem utamban állnak, hideg mosollyal meggyilkolnak."[426]

S valóban voltak: a Prónay, Ostenburg és mások által vezetett alakulatok, vagy ahogy 1919. november 3-tól hívták őket: vadászzászlóaljak. A 32.99/3-as/a., 1919-es fővezérségi rendelet kimondta, hogy minden hadosztály átmenetileg egy önálló vadászzászlóaljat állít fel. A parancs értelmében az Ostenburg parancsnoksága alatt álló alakulat a székesfehérvári, a Prónay parancsnoksága alatt álló a szombathelyi, a Kirschner őrnagy parancsnoksága alatt álló a kaposvári, a Madary őrnagy parancsnoksága alatt álló a budapesti vadászzászlóalj nevet vette föl. Ezenkívül létrejöttek szegedi, miskolci, debreceni vadászzászlóaljak is.[427]

Persze e „vadászzászlóaljak" tevékenysége mit sem változott. Ezt jelzi Komárom vármegye közigazgatási bizottsága 1919. december 19-i ülésének a felirata a kormányhoz. A felirat felsorolja a sérelmeket és kiemeli, hogy a katonai intézkedések ignorálják a politikai hatóságok létezését, a hadsereg veszélyezteti a nemzeti irányzatot. A tendencia pedig a katonai diktatúra. Fölsorolja a nyomozások, internálások terén tapasztalt súlyos kilengéseket. „Fájdalommal szemléljük, hogy számos rettenetes katonai túlkapások miatt a hadsereg tekintélye és a gyönyörűen indult nemzeti, keresztény irányzatunk veszedelemben forog" – fejezi be a felirat.[428]

56/1919.K.biz.Res.Sz. Komárom vármegye és város kormánybiz. tól. Nagyméltóságu urunk! Komárom vármegye közigazgatási bizott. ca folyó hó 9-én tartott gyülésén egyhangulag elhatározta, hogy a katonai hatáskörnek a saját medrébe való visszaszorítása és a teljes törvényesség helyreállitása érdekében a nemzeti kormány hoz feliratot intéz. Ebben az elhatározásban még távolról sem vezetett semmiféle animozitás a fejlődésnek induló nemzeti had regünk ellen, miért minden áldozatot megrozni hajlandók vagyu Sőt ellenkezőleg a hazafias aggodalom késztet bennünket a fel szólalásra, mert félve látjuk, hogy számos katonai intézkedés ignorálja a politikai hatóságok létezését, s emiatt legtöbbször nem fedik a törvényesség fogalmát általában pedig népszerütlen teszik magát a hadsereget s annálfogva veszélyeztetik a nemzeti keresztény irányzatot ,amelynek a nemzeti társadalmaink óriási többségét egy kalap alá hozni sikerült. Már most is uton utfélen hallani hogy a kommun alatt nem fordultak elő ilyen jogtalanságok és erőszakosságok, amelyeket most a katonák elkövetnek. Alább több sérelmet hozunk a kormány tudomására és egyuttal jellemezni kivánjuk, hogy a közigazgatási bizottság azért is határozta el a feliratot, hogy ezzel a közgyülés előtt esetleg megindulha tó vitának elejét vegye, mert ez feltétlenül a hadseregünk ro vására ment volna. Megjegyezzük végül hogy a vármegye kormány biztosa már többizben tett jelentést az illető ministeriumnak de javulás nem mutatkozott. A vármegye katonai parancsnoka állan dóan felsőbb parancsnokra hivatkozik, a tendencia pedig, amelyne végül is katonai diktatura lenne a vége, fokozatosan erősebb és erősebb lesz. Legfőbb sérelmeink, melyeknek az orvoslását sürgő kizárólag a haditgyi térre való visszaszorítása. Mi fájdalomma szemléljük, hogy számos rettenetes katonai tulkapások miatt a hadsereg tekintélye és a gyönyörüen indult nemzeti keresztény irányzatunk veszedelemben forog. Kötelességünknek tartottuk a legillétékesebb köröket még a kellő időben erre a fenyegető veszedelemre figyelmeztetni. Egyébbiránt a nemzeti kormánynak teljes egyhangu támogatásunkat biztositva maradtunk legmélyebb tisztelettel

Komárom, IV.1919. december hó 14-én.

Komárom vmegye közigazg
bizottsága:
aláirás s.k.
Thv.kormányviztos.elnö

Az országban alig akadt olyan város, község, ahol a hatalomra jutott ellenforradalom ne állt volna bosszút. De kegyetlenségével ezek közül is kiemelkedett az, ami 1919 végén Kecskeméten és környékén történt.

1919. november 18-ról 19-re virradó éjszaka hagyták el a román egységek Kecskemétet. 19-én Héjjas Iván egy félszázadnyi lovassal „behatolt" a kormánybiztos szobájába, kijelentette, hogy átveszi a parancsnokságot. A kormánybiztos meglepődött, mert úgy látta: „egy titokban előkészített cselekménnyel áll szemben, a dologba beleegyezett".[429]

A *Népszava* – s ezt megtenni akkor nem kis merészség volt – december 12-i számában adott hírt először arról, hogy Kecskeméten 60 embert elhurcoltak és megöltek. A fővárosi lapok jelentős része szintén írt a Kecskeméten és környékén történtekről, hogy sorozatos rablógyilkosságok történtek. „Tömeges rablógyilkosság az Alföldön, 18 holttestet találtak Orgovány község határában" – szóltak a címek. A *Szózat* című lap úgy tálalta az eseményeket, hogy Kecskemét közelében egy bűnszövetkezet alakult, amelynek tagjai szekérre kapva éjszakánként sorra látogatják a környékbeli falvakat, és a gazdag emberek, főleg a kereskedők között rablógyilkosságok egész sorozatát követik el.[430] A valóság azonban más volt. Valóban voltak tömeggyilkosságok, de ezek nem rablógyilkosságok voltak.

Az *Új Nemzedék* másképp magyarázta ezeket az eseményeket: „Nem mentegetünk senkit, nem állunk pártjára senkinek, de értjük a parasztság gyilkos kitöréseit, amikor leszámol gyűlölt ellenségeivel, akik négy hónapon át fosztogatták, kínozták őket."[431]

A *Népszava* helyesen ismerte fel a történtek politikai hátterét: „A kecskeméti borzalom nem lehet közönséges rablógyilkosság, hanem ez az embermészárlás bizonyos kapcsolatban van a kecskeméti politikai foglyok eltűnésével." A november 16-ra virradó éjszaka katonaruhába öltözött fegyveres csoportok Kecskeméten a lakásukról elhurcoltak 12 embert, s Orgoványon és Izsákon is történtek hasonló esetek. Ugyanez a fegyveres banda betört a kecskeméti törvényszék fogházába, és onnan 32 politikai foglyot hurcolt el, akiknek a holttestét később Orgovány, Izsák és Kecskemét

környékén találták meg. Ugyancsak ez a december 12-i cikk szólt arról is, hogy a Budapest–Kecskemét vonalon utasokat tartóztattak le és közülük többeket kivégeztek. A *Népszava* mintegy 60-ra tette az áldozatok számát. Megírta azt is, hogy a kivégzéseket végrehajtó alakulat vezetőjét Héjjas Iványnak hívják. „Követeljük a kormánytól, hogy a kecskeméti borzalom ügyében haladéktalanul indítson erélyes nyomozást" – tette hozzá a cikk.

December 13-i számában a *Népszava* „Kecskeméti vérfürdő" címmel tért vissza az eseményekre, utalva arra, hogy nap mint nap újabb részletek kerülnek nyilvánosságra. A lajosmizsei erdőben 62 holttestet találtak. Egy részük a fákra volt felakasztva, „a többi pedig megfojtva, és fejszecsapásokkal megcsonkítva, elföldelve". Egyre inkább bizonyossá vált, hogy mindezt Héjjas csapata követte el. „Beigazolódott az a gyanú, hogy a gyilkosok a nemzeti hadsereg nevét használták fel gazságaik elkövetésénél" – írta a cikk. „Horthy Miklós fővezér egyrészt a polgári hatóságoknál követelte a legszigorúbb eljárást, másrészt utasította a katonai hatóságokat, hogy a nyomozást saját hatáskörükben indítsa meg." A *Népszava* idézte az igazságügyi államtitkár, dr. Rassay Károly nyilatkozatát: „Sajnos immáron kétségtelen, hogy a borzalmaknak nagyon sok áldozata van... Kijelenthetem azonban, hogy a kormány e szörnyűséges visszaéléseket a legszigorúbban üldözni fogja, és mindvégig a legéberebb figyelemmel fog őrködni a nyomozás helyes iránya fölött."

A *Népszava* december 16-i száma közli a kecskeméti főkapitány, Barna Tibor nyilatkozatát: „Héjjas Iván a leghazafiasabban járt el. Nincs része semmiféle visszaélésben, legfeljebb azt a kis hibát követte el, hogy statáriumot hirdetett, holott erre csak a törvényszék elnökének van joga." Eddig összesen 22 holttestet találtak, és ezek valamennyien rablógyilkosság áldozatai. A főkapitány tehát tagadta, hogy politikai gyilkosságokról lett volna szó.

A megmenekült Faragó János elmondta, hogy letartóztatásakor dróttal összekötözték, és feldobták egy szekérre. Kecskemét város szélén egy bikaistállóba vitték, ahol már hét ember volt a jászolhoz kötve. Még aznap éjjel Faragó Jánost és a többieket szekéren kivitték Kecskeméttől mintegy 20 km-re. Faragó elszökött, futni kezdett. Bár utána

lőttek, nem találták el. Egy szénakazalban bújt meg. Reggel egy idős ember ruhát szerzett neki, visszament Kecskemétre, majd onnan Budapestre. A *Népszava* azt is megírta, hogy Francia Kiss Mihály végzett a többiekkel. A cikk közölte a kivégzettek névsorát.

Héjjas Iván, a kecskeméti karhatalom parancsnoka maga is nyilatkozott *Az Est* című liberális újságnak. Szerinte a román katonaság kérte fel alakulatát a rendcsinálásra, mert a kommunisták „állandóan inzultálják a románokat. Az őrséghez kirendelt csendőrök úgy látszik megsokallták a kommunisták garázdálkodásait, november 14-ről 15-re virradó éjjel összefogták mindazokat, akiket a románok bevonulásuk után kiszabadítottak." Héjjas hozzátette, hogy ő ebben az időben beteg volt, és csak utólag értesült az eseményekről, a városparancsnokságot pedig november 19-én vette át.

Nyilatkozatában Héjjas arra is kitért, hogy két százados jelent meg nála, igazolták magukat és kérték a kommunista foglyok kiadását. Ő csak másnap hallott arról, hogy a törvényszék épületében levő börtönből valóban elszállították az ottlevőket, és a két százados az ő tudta nélkül karhatalmának embereit is felhasználta az elszállításra. De – mint mondta – „csak jóval később értesültem arról, hogy az elszállított foglyokat kegyetlen módon kivégezték. De éppen, mert gazdák működtek közre az elhurcolásokban, kétségtelennek tartom, hogy ebben az esetben népítéletet hajtottak végre."

Nyilatkozott Héjjas a lajosmizsei esetről is, ami szerinte „a leggyalázatosabb, közönséges rablógyilkosság, de nagy hiba volna ezt a bűnügyi krónikába tartozó, nagyon sajnálatos rémtettet összeköttetésbe hozni az én karhatalmi különítményem tevékenységével... Hangsúlyoznom kell, hogy mindaz, amit az én különítményem intézett, az egész város megnyugtatására szolgál."

Héjjas Iván nyilatkozata az első mondattól az utolsóig hazugság volt. Héjjast még Szegeden, a nemzeti hadsereg szervezése idején bízták meg, hogy Kecskeméten és környékén hozzon létre ellenforradalmi különítményt és teremtsen „rendet". Héjjas a feladatot teljesítette. „Kecskemétről is jött jelentés Héjjas Iványtól, melyben jelenti, hogy Kecskeméten megbízható parasztokból, az ottani román pa-

rancsnokság tudtával és engedélyével polgárőrséget szervezett" – írta erről naplójában Shvoy Kálmán.[432]

Az a gárda, amelyet Héjjas Iván a nemzeti hadsereg főparancsnokságának megbízásából kiépített, már a Tanácsköztársaság alatt információkat gyűjtött a munkáshatalom tisztségviselőiről, híveiről. A román hadsereg bevonulása után a különítmény tagjai – Héjjas Iván, Andor, Tibor főhadnagyok, Francia Kiss Mihály káplár, azután különböző civil személyek: nyomdatulajdonos, orvosnövendék, ügyvéd, adóhivatalnok, joghallgató, állami tisztviselő, valamint kecskeméti és környéki, főleg módosabb parasztgazdák.[433]

Dr. Buda Dezső kecskeméti jogakadémiai tanárt november 19-ről 20-ra virradó éjjel 32 társával együtt elrabolták. Felesége a jogvédő irodához, majd Yateshez fordult, de megfelelő felvilágosítást sehol sem kapott.[434]

Egymás után érkeztek a jelentések a szolnoki, a kecskeméti, a budapesti főállamügyészségtől, valamint az igazságügy-minisztertől, személy szerint Horthy Miklóshoz.

A szolnoki államügyész jelenti november 23-án, hogy az előző nap a nemzeti hadseregnek tartozó tisztek engedély alapján megtekintették a fogházban a letartóztatottakat és sokakat „puskatussal, ökölcsel bántalmaztak".[435]

A főállamügyész december 7-én jelentette a főparancsnokságnak, hogy az elhurcolt 36 kommunista közül „16 egyén hullája Orgoványban feltalálták és agnoszkálták".[436]

1919. november 27-én újabb jelentés érkezett Horthyhoz, ezt a kecskeméti rendőrség vezetője küldte a kormánybiztosnak, ő pedig Horthy Miklósnak, amely olyan 50 nevet sorol fel, akik eltűntek, s akik egy részének hullája megtalálták. Erre a jelentésre Horthy ráírta: „jelentést várok."

A különítmény tetteiről, a Kecskeméten és környékén történtekről még ma sincs teljes képünk. Az események föltárása csak jóval később, 1947-ben és 1957-ben került sor. Bár Halmi József „Feketekönyv Kecskemétről" című könyvében sok mindent leírt, de természetesen teljes mértékben nem tudta kideríteni a történteket.

Még a román megszállás alatt, szeptember 30-ról október 1-re virradó éjjel Dósa Emánuel, Sevelczky Mátyás, Sörös Ferenc, Zöldi János, Németh Imre és Szentgyörgyi Ferenc városi rendőröket a csendőrök letartóztatták, azzal a váddal,

ad. [illegible] sz.
1919.

[illegible] 19-80
[illegible]

MÉLTÓSÁGOS KORMÁNYBIZTOS ÚR !

Szóbeli felhivására jelentem, hogy Kecskemét th. város lakossai közül a következő egyének tüntek el:

a./ 1919.október 1-re menő éjjelen:

Dózsa Emánuel	Svorteczki Mátyás
Szentgyörgyi Ferenc	Zöldi János
Németh Imre	Seres Ferenc

kommunista magatartásuk miatt elbocsátott rendőrök.

b./ A folyó hó 16-án este kihallgatás ürügye alat lakásaikról elhivta azután ismeretlen helyre elszállitotta 2-2 katonaruhás egyén az alábbi kecskeméti lakosokat:

1. Dr. Fritz Rezső	ügyvéd
2. Hegedüs Rezső	tanitó
3. Fekete Adolf	kereskedő
4. Deutsch Imre	magánhiv.
5. Hajós Juci	varrónő
6. Joó Mariska	hivatalnoknő
7. Kovács József	kőmüves
8. Elek Miklós	vasesztergályos
9. Énekes László	üzenvezető a Schiffer gyárban
10. Csillag Béla	kereskedő
11. Áchim Sándor	őrmester
12. Váczi József	ácssegéd
13. Bakonyi Antalné	
14. Faragó János	

Véleményem szerint az összes felsorolt egyének legnagyobb része elhurcolók által kilett végezve.

Tegnap délelőtt Pataki Nándort előzetes letartóztatásban helyeztem, Francia Kiss Mihály és társai kézrekerítése iránt a katonaiállomásparanosnoksággal és a helybeli csendőrszárny paranosnoksággal egyetértőleg intézkedtem.

A nyomozást felette megnehezítő, hogy a helybeli lakosság annyira megfélemítve van, hogy a nyomozóhatóság részére adatokat szolgáltatni nem mer, másrészről pedig az amúgy is elég gyenge nyomozó közegeink a fontebbi esetekből is kitűnőleg erőssen szervezett fehér terrortól való félelmükben erélyes és lelkiismeretes nyomozást aligha mernek eszközölni.

Kecskemét, 1919. évi november hó 27 napján.

az államrendőrség vezetője:

MAGYAR ÁLLAMRENDŐRSÉG KECSKEMÉT

János

főkapitány.

Tudomásul veszem!

7/8

hogy kommunisták. A hat rendőr eltűnt, később megtalálták hullájukat az orgoványi erdőben.

A letartóztatások szüntelenül folytatódtak. Több mint 150 embert vettek őrizetbe. Sokan közülük egyáltalán nem voltak kommunista érzelműek, s a proletárdiktatúra alatt semmilyen tisztséget nem töltöttek be. Elsősorban a zsidó vallású kereskedők, módosabb emberek jutottak erre a sorsra.

A letartóztatások egy előre elkészített lista alapján folytak. Börtönbe vetették a többi között Énekes Lászlót, egy Hegedűs nevű tanítót, Deutsch Imre banktisztviselőt, egy Csillag nevű kereskedőt, egy Elek nevű városi végrehajtó fiát, Szabó Mihály gyufagyári portást, Archinszky nevű katonatanácstagot, Kovács József tanácstagot, Soós Ernő városi írnokot, Moór Károly orgonaművészt. Az áldozatok közé került dr. Fritz Rezső ügyvéd, aki politikával soha nem foglalkozott, Fekete Adolf kereskedő, Fuchs Samu nagykereskedő és Karczag Lőrinc gyógyszerész is.[437]

Miután a királyi román hadsereg elhagyta Kecskemétet, a különítmény tisztjei és altisztjei megszállták a kecskeméti törvényszék fogházát. Nekiestek a fogház celláiban levő foglyoknak, ólmosbotokkal, puskatussal verték őket. Lukács István szociáldemokrata párttitkár hallotta, mi folyik a börtönben, s amikor a cellájához értek, öngyilkos lett. Az udvarra kihurcolt foglyok közül hárman: Reismann Sándor, Berényi László és Berkes Ferenc megpróbált menekülni. Sikerült hason csúszva a pincebejárathoz jutniuk, majd az egyik cellában elrejtőztek. Később az egyik különítményes visszajött és rájuk támadt. Mind a hárman védekezni próbáltak, és Reismannak majdnem sikerült a támadó különítményest megfojtani, de újabb különítményesek érkeztek és mindhármójukat kikötötték a fogház udvarán.

A foglyokat az erdőbe hurcolták, s ott, ahogy ők mondták, orgoványi módra végeztek az emberekkel. Sokakat fölakasztottak, másokat halálra kínoztak.

Kecskeméten elterjedt a híre annak, hogy a foglyok a lókórházban vannak. A hozzátartozók összegyűltek a lókórház előtt és valósággal megostromolták Barna Tibor főkapitányt. Egy küldöttség ment Héjjas Iványhoz, könyörögtek neki, mondja el, mi van a hozzátartozóikkal. Héjjas megengedte, hogy megnézzék a lókórházat. De itt csak véres ingek és

nadrágok hevertek szerteszét, mert a félig agyonvert embereket már elvitték Orgoványba...

Izsákon Héjjas Iván vezetésével betörtek Beck Sándor lakásába, s a nemzeti hadseregre hivatkozva követelték, hogy nyissa föl a szekrényeit. Becket, 21 és 19 éves lányát puskatussal eszméletlenre verték, majd Beck Sándor feleségét és 17 éves fiát lelőtték. A lakást kifosztották, Beck Sándort pedig feldobták a kocsira. Az izsáki éjszaka után újabb és újabb hasonló éjszakák következtek Kecskeméten, Páhin, Kerekegyházán, Soltvadkerten, Bugacon, Csengődön, Akasztón, Kiskőrösön.

Lehár azt írja: amikor Héjjas Iványtól később megkérdezték, nem fél-e, hogy ezekért a gyilkosságokért felelősségre vonják és esetleg még fel is akaszthatják, a következőképpen válaszolt: „Lehet, hogy felakasztanak, de akkor Horthy mellettem fog lógni."[438]

Héjjasnak megvolt minden alapja, hogy így vélekedjék. Beniczky belügyminiszter elmondta Lehárnak, hogy miután fölfedték a súlyos bűncselekményeket és a rendőrség megtalálta a tetteseket, a fővezérség megakadályozta azok letartóztatását, akiket pedig letartóztattak, azoknak a megbüntetését.[439]

Mindezen szörnyű bűntettek közepette Horthy 1920. február 7-én Kecskeméten járva, tüntetően meglátogatta a Héjjas családot. Házuk előtt, az udvaron beszédet mondott, s ezzel mintegy igazolta cselekedeteiket és buzdítást nyújtott nekik.

A kecskeméti és környéki események az országban, sőt világszerte is felháborodást váltottak ki. Az igazságügyminisztérium, az ügyészség és a budapesti főkapitányság 1919-től 1922-ig nyomozott az ügyben. Néhány embert letartóztattak, de egy idő után őket is szabadlábra helyezték, majd az 1921. novemberi kormányzói kegyelem mindent megbocsátott. A későbbi években a kormányzó feledtetni akarta a történteket.

A Kecskeméten és környékén történtekről egy összefoglaló jelentés készült 1922 júniusában, amelyet dr. Váry Albert koronaügyész-helyettes írt alá. A vizsgálatban részt vett a kecskeméti, a kalocsai, a szolnoki, a szegedi ügyészség és rendőrség is. Ez az összefoglaló jelentés sem ad teljes képet a történtekről, mégis érdemes felidéznünk: „megállapítom, hogy a lefolytatott eljárás a legtöbbször eredményte-

Összefoglaló jelentés

a Duna - Tisza közén 1919. év őszén, 1920. év tavaszán és 1921. év nyarán kommunista és zsidóüldözésekkel kapcsolatban elkövetett, hivatalból tudomásomra jutott vagy előttem panaszolt bűncselekmények nyomozásáról, a tett intézkedésekről s az ügyek jelen állásáról:

Az 1921. augusztus közepén nyert megbízatásom folytán, mint a budapesti kir. főügyészséghez kirendelt kir. főügyész felhívtam a kecskeméti, kalocsai, szolnoki és szegedi kir. ügyészségeket, hogy az ilyfajta ügyekben tett följelentéseket s nyomozási iratokat hozzám terjesszék föl.- Ez ügyekben ugyanis a bünvádi eljárástól csak ugy vártam sikert, ha a nyomozást kiveszem azon helyi hatóságok kezéből, kik eredményt elérni nem tudtak s azt magam irányítom és végeztetem a m. kir. belügyminiszterium nyomozó osztályán által.- Megkerestem továbbá az illetékes katonai hatóságokat, így első sorban a m. kir. csendőrfelügyelő ügyészét, hogy az ez ügyekben a katonai hatóságok előtt folyamatba tett eljárás iratait közöljék velem részben tájékozódás, részben annak megállapitása végett, hogy az ott folyó bünügyekben polgári egyén szerepel-e gyanusitottként.-

Az ily módon hozzám jutott vagy betekintésre megküldött iratokból megállapitottam, hogy a lefolytatott eljárás a legtöbbször eredménytelen maradt s megakadt a följelentésnél vagy az eredménytelen csendőri vagy rendőri jelentésnél.- Egyes esetekben pedig a tettesek kiléte megállapitást nyert ugyan, de azok, bár indokolt lett volna, lehen tartóztattattak s a további eljárás szünet[illegible].-

[illegible] tettem s a nyomozás teljesítése végett a m. kir. belügyminiszterium nyomozó osztályát kerestem meg.- Jogom volt erre, mert a budapesti kir. főügyészség imperiumát gyakoroltam s [illegible]

len maradt s megakadt a följelentésnél vagy az eredménytelen csendőri vagy rendőri jelentésnél. Egyes esetekben pedig a tettesek kiléte megállapítást nyert ugyan, de azok, bár indokolt lett volna, le nem tartóztattattak s a további eljárás szünetelt" – írja Váry Albert összefoglaló jelentésében.[440]

A jelentés szerint a nyomozás igen nagy nehézségekbe ütközött, mert „sem a sértettek, sem a tanúk nem mertek vallani. A nyomozás nagyon lassan haladt, igen csekély eredménnyel. Letartóztattak ugyan 22 gyanúsítottat, de ezek mind a bűncselekmények elkövetésénél kis szerepet játszottak."

1921 augusztusáig nem is nagyon folyt nyomozás a gyilkosságok tetteseinek kiderítésére, illetve – ahogy Váry összefoglalójából is kiderül – a helyi hatóságok által készített jelentések nem voltak megfelelőek. Váry 1921 augusztusában széles körű nyomozást kezdeményezett. De a fő tetteseket „nem találta". „Részben a volt Prónay-, Héjjas-féle zászlóaljakban, a nyugat-magyarországi felkelők táborában tartózkodtak. Nemcsak hogy a tetteseket letartóztatni nem tudtam, de még annyit sem értem el, hogy legalább kihallgatásuk céljából megjelenjenek."

Az eredménytelenség egyik okaként Váry azt jelölte meg, hogy „az emberek ma is szöknek a tanúskodás elől", példaként említve, hogy a solti, fülöpszállási, izsáki tanyai lakosok a nyomozás során semmiféle tanúidézésre nem jelentek meg. Az esetek többségében a detektívek csak úgy tudták a tanúkat kihallgatni, hogy „éjjel a tanyát körbefogták, mert máskülönben megesett, hogy a detektívek szeme láttára a tanúk lóháton menekültek előlük". Végül is Váry az összefoglaló jelentésben megállapítja: „Az 1921. november 3-i magas kormányzói kegyelmi elhatározás folytán az ügyek legnagyobb része megszűnt." És ehhez még hozzáfűzi a maga megjegyzését, miszerint számára is kétségtelen, hogy a tetteseket a cselekmények elkövetésénél nem önző, egyéni nyereségvágy vezette.

Feltehető a kérdés ezek után, hogy akkor egyáltalán miért folytatták a nyomozást. Váry erre azt feleli: legalább annak a megállapítására, hogy mi volt a cselekmények alap-indítóoka. És meg is állapítja: többségében kommunistaüldözés, részben zsidóüldözés. Bár kénytelen azt is megállapítani,

hogy például az Izsákról elhurcoltakat kifosztották, s ezért ezt közönséges rablógyilkosságnak minősíti.

Az 1922-es összefoglaló jelentés ismételten leszögezi: „Sajnos az ügyek legnagyobb része még ma is homályban van, a tettesek kiléte kétségtelenül meg nem állapítható."

A kormányzóválasztás

A „szabad" választások

A koncentrációs kormány létrejötte után megkezdődtek az előkészületek a választások megtartására.

A kormány az 1920. január 25-re kiírt nemzetgyűlési választásokat olyan általános választójog alapján bonyolította le, amely addig nem létezett Magyarországon. Bevezették a titkos szavazást is, ennek csak egyetlen szépséghibája volt: mindez olyan tömegméretű terror közepette folyt, ami eleddig úgyszintén ismeretlen volt. A választási törvény egyik további sajátossága, hogy a nemzetgyűlési választáson mindenkinek kötelező volt szavaznia: aki nem tesz eleget ennek, azt 200 koronáig terjedő pénzbüntetéssel vagy 15 napi elzárással sújtják, továbbá a következő választáson nem lesz szavazati joga. A szociáldemokrata párt ellenezte a szavazás kötelezővé tételét, de véleményének nem tudott érvényt szerezni.[441]

A koncentrációs kormány megalakulása után – jóllehet képviselője volt a kormányban – a Szociáldemokrata Pártot változatlanul üldözték.

Az Antiszemita Párt december 7-i gyűlése után a résztvevők behatoltak a *Népszava* épületébe, szétverték a szerkesztőséget és a kiadóhivatalt, az irodai gépeket szétszórták, összetörték. Még ugyanezen a napon *Az Est* című liberális polgári lap kiadóhivatalát is szétrombolták.[442] Az akció során a kormányzat karhatalmi alakulatai is jelen voltak, de nem avatkoztak az eseményekbe.

A Szociáldemokrata Párt tömegeinek túlnyomó többsége 1919 márciusában a kommunista párttal való egyesülés mellett döntött, később ezért „bűnhődniük" kellett. A párt vezetőinek egy része azonban 1919 augusztusa után eljutott oda, hogy együttműködjék – még ha különböző fenntartásokkal is – az ellenforradalommal. A Peyer–Vanczák-csoport, hogy

enyhítse a terrort, még arra is késznek mutatkozott, hogy belépjen az ellenforradalom kormányába, jóllehet néhány hét után kénytelenek voltak kilépni, mert a terror a Szociáldemokrata Pártot sem kímélte. A Szociáldemokrata Párt vezetése támogatta az ellenforradalmi fordulatot – bár a szervezett munkások tömegei ezzel nem értettek egyet –, s a párt mégis áldozata lett az ellenforradalmi fordulatnak! Szervezeteit megbénítják, működését megakadályozzák, sok ezer szociáldemokrata munkást letartóztatnak, internálnak. Ennek az ellentmondásnak egyik összetevője az volt, hogy a szociáldemokrata vezetés nem vette észre: a polgári demokrácia megvalósítása illúzióvá vált, mert a hatalom tényleges birtokosai, a nemzeti hadsereg, a szélsőjobboldal nyílt és titkos szervezetei, a különböző úgynevezett keresztény pártok és kereszténységszocialista szervezetek nemcsak hogy megosztani nem hajlandók velük ezt a hatalmat, de még a törvényes működés lehetőségét sem biztosítják számukra. A jobboldal úgy tekintett a szociáldemokráciára, mint amelyből „kinőtt" a kommunizmus. Ezért volt tehát a kíméletlen leszámolás.

Provokációkat is szerveztek, hogy ezzel is igazolják a terrort. Így 1919 decemberében letartóztattak néhány kommunistát és más baloldali személyt, közöttük olyanokat is, akik Bécsből tértek haza a kommunista párt újjászervezésére. Ezt a szervezkedést Csuvara Mihály, a Prónay által irányított provokátor közreműködésével készítették elő, és úgy tüntették föl, mintha Horthy elleni merényletre készültek volna.[443] Ilyen terv a valóságban persze nem létezett, a hadsereg vezérkari főnökségének megfelelő osztályai dolgozták ki, s része volt annak a kampánynak, amely Horthy Miklós népszerűsítése érdekében folyt.

A Szociáldemokrata Párt vezetése már 1919. december 8-án kénytelen volt egy emlékiratot benyújtani a miniszterelnöknek, s a kormány két esetben foglalkozott is a Szociáldemokrata Párt panaszaival, a helyzet azonban nem javult.

Az 1919. december 15-i, Horthy részvételével megtartott minisztertanácsi ülésen tárgyalták a Szociáldemokrata és a Nemzeti Demokrata Párt sérelmeit és követeléseit. A két párt a szabad gyülekezést, újságjaik terjesztését, a tömeges internálások megszüntetését követelte. A minisztertanácsi vita után Huszár miniszterelnök ígéretet tett a „választási

szabadság" garantálására, az internálások fenntartását azonban, némi módosításokkal, szükségesnek tartotta.[444]

A Szociáldemokrata Párt vezetése annak ellenére, hogy december végén még úgy döntött, hogy részt vesz a választásokon, 1920. január 15-én kilépett a kormányból, és visszalépett a választási küzdelemtől is.

A kilépést Peyer és Miákits levelében jelentette be Huszár Károly miniszterelnöknek. Megírták, hogy a párt azért lépett be a kormányba, mert úgy vélte, a kormány biztosítani fogja minden magyar állampolgár számára a polgári szabadságjogokat, „beleértve a szabad sajtójogot, a szabad gyülekezési jogot, a politikai véleménynyilvánítás szabadságát és a szabad, pártatlan, titkos és demokratikus alapon nyugvó általános választójogot". A kormány megalakulása után azonban rögtön megkezdődött a hadjárat a Szociáldemokrata Párt ellen.

Cservenka Miklóst, a rákospalotai kerület képviselőjelöltjét katonatisztek megfenyegették: ha nem lép vissza a jelöltségtől, elteszik láb alól. Még Vanczákot sem engedték föllépni. Ózdra akart utazni, de az ottani karhatalmi parancsnok megüzente neki, ha beteszi a lábát a településre, egykönnyen onnan nem tér vissza. Sali Endrét Balassagyarmaton három fegyveres tiszt kereste föl, és felszólították a jelöltségről való lemondásra, majd utasították, hogy azonnal utazzon vissza Budapestre. Klárik Ferencet, mikor visszatért Győrből, letartóztatták. Szeder Ferencet, a Szociáldemokrata Párt egyik vezetőjét Mezőkövesden a választási gyűlés előtt letartóztatták és 13 napig fogva tartották. Még Peyer sem tudta a választási gyűlését megtartani. Miskolcon Reisinger Ferencet figyelmeztette a rendőrség, hogy lakását nem hagyhatja el. Erzsébetfalván Buchinger Manó gyűlését szétverték.

Somogyi Béla, a Szociáldemokrata Párt egyik vezetője, a *Népszava* főszerkesztője a Kórház utcai iskola tornatermében tartott nagygyűlést. A terem teljesen megtelt, sokan az utcán állva hallgatták Somogyi programbeszédét. Amikor Somogyi Béla és kísérője a gyűlés végeztével a végállomáson villamosra szálltak, ellenforradalmár suhancok megtámadták őket. Csak egy rendőrtiszt akadályozta meg, hogy fölborítsák a kocsit.[445]

Mindebben jelentős része volt a fővezérségnek, amely

már december első napjaiban erőteljesen készült a választásokra. A nemzetvédelmi tiszteknek utasítást küldtek: olyan képviselőjelölteket kell támogatni, akik a keresztény nemzeti irányzat hívei, s Horthy mellett lesznek majd az államfő megválasztásakor. Kozma Miklós arra is figyelmeztetett, hogy a hadsereget „a választások előkészítésében nem nélkülözhetjük és a vezetést nem engedhetjük ki a kezünkből".[446]

S hogy mennyire ennek szellemében jártak el, bizonyítják a Rákosszentmihályon történtek. Mint a többi munkáslakta településre – a választások idejére – ide is katonai alakulatokat küldtek. Bieliczky Béla lovasszázada január 25-én, a választás napján a választási helyiségül szolgáló községháza egyik szobájában több rákosszentmihályi lakost megbotoztatott. Bűnük állítólag az volt, hogy Friedrich Istvánt és Horthy Miklóst szidalmazták. A megbotránkozott választók közül többen kijelentették: olyan kormányzatot, amely alatt ilyen erőszakoskodások fordulhatnak elő, szavazatukkal nem támogathatnak. A várakozók közül ekkor a katonák kiemelték Keitzner Józsefet, és puskatussal megverték.

Mindezek alapján érthető, hogy a kilépést bejelentő levél azt is szóvá tette, hogy nem valósult meg az a kormánydöntés sem, miszerint a karhatalmi alakulatokat átszervezik, a jövőben csak a hadsereg elleni bűncselekmények ügyében indíthatnak nyomozást, továbbá, hogy alárendelik a polgári hatóságoknak. „Ma is ezrei az embereknek vannak letartóztatva, nagy része minden kihallgatás nélkül, egy egyszerű feljelentés alapján. Sok ezer munkás van az ország különböző részeiben internálva, akiknek az internálását nem a rendeletben megjelölt hatóságok, hanem egyes helyi egyének rendelték el, és ma még a központi hatóságoknak az internáltak számáról sincs pontos tudomása." A választási kampányban – folytatódott a sérelmek felsorolása – a Szociáldemokrata Párt nagyon sok jelöltjét, helyi vezetőjét letartóztatták és internálták, a párt gyűléseit betiltották, választási nyomtatványainak terjesztését megakadályozták és a terjesztőket letartóztatták. Naponta keresik fel a Szociáldemokrata Párt választási irodáit „olyan párttagok, akiken a súlyos bántalmazások nyomai megállapíthatók".[447]

A „teljesen kompromittált egyénekre" ebben az időben már a „törvényes" igazságszolgáltatás eszközeivel sújtot-

tak le. December és január hónapokban a budapesti és a vidéki bíróságok politikai okokból összesen 500 esztendőt meghaladó börtönbüntetést szabtak ki, és 28 halálos ítéletet hoztak. Az Ostenburg-különítmény a fővezérségtől parancsot kapott, hogy a *Népszava* munkatársait, a szerkesztőség és a kiadóhivatal alkalmazottait szorosabban ellenőrizzék. Január 27-én letartóztatták Szakasits Árpádot, a *Népszava* titkárát. Még Peyer Károly ellen is nyomozást folytattak.

Erőteljes nyomás nehezedett a szakszervezetekre. Februárban közel száz szakszervezeti vezetőt, szociáldemokrata munkást tartóztattak le, közöttük Rószt Jenőt, a vasutasszakszervezet titkárát, Cservenka Miklóst, a MÁV Gépgyár főbizalmiját, a szociáldemokrata párttitkárság alkalmazottját a különítményesek meggyilkolták. Az 1918 után alakult szakszervezetek közül többet feloszlattak, s vagyonukat átadták a most megalakult keresztény szakszervezeteknek. A megmaradt helyiségeket, tanácstermeket karhatalmi tisztek foglalták el, kiutasították azokból a munkásság képviselőit és az épületeket birtokba vették. 1920 januárjában már egy olyan rendelettervezet készült, amely valamennyi szakszervezet feloszlatását tűzte célul. Huszár Károly miniszterelnök egy februári parlamenti beszédében az összes szakszervezetet támadta, s kijelentette, hogy máris fel kellett volna valamennyit oszlatni. Somogyi és Bacsó meggyilkolása azonban ekkoriban olyan általános izgalmat és nemzetközi visszhangot váltott ki, hogy a kormány már nem merte tető alá hozni ezt a rendeletet.

De amit nem tettek meg nyíltan, megtették titokban. Budapesten még megtűrték a régi szakszervezeteket, de vidéken gyakorlatilag nem, vagy csak alig tudtak működni. A sztrájkokat nem engedélyezték. Több száz bányászt tartóztattak le azzal a váddal, hogy kommunisták. Közülük sokat Hajmáskérre internáltak, a többit más táborokba. Február közepén a bányászok egy része az éhségtől kényszerítve mégis sztrájkot kezdett. Több mint száz bányász került ekkor börtönbe. A központi szakszervezeti vezetők ezek után hónapokon át nem tehették be a lábukat a vidéki bányakörzetekbe. A bányászok nem hagyhatták el lakhelyüket a helyi katonai parancsnok írásbeli engedélye nélkül, ők pedig szakszervezeti ügyekben nem adtak utazási engedélyt.[448]

Budapesten a csendőrkülönítmények, az egyetemi csend-

őrzászlóaljak, a tiszti különítmények, az Ébredő Magyarok Egyesületének, a MOVE-nak a tagjai szervezetten és rendszeresen járták a házakat, az utcákat, és megvertek, kiraboltak embereket.

A helyzetet tükrözik Ostenburgék eseménynaplóinak bejegyzései is. December és január különösen mozgalmas hónapok a különítmény életében. Fölvonulnak, biztosítanak, razziát tartanak, különböző Pest környéki munkáslakta területeket szállnak meg, és mindenütt úgy lépnek föl, ahogy azt a fővezér tőlük megkívánja.

Január 8-án a tiszti századot mint karhatalmi alakulatot különleges megbízással a MÁV Istvántelki Főműhelyébe rendelték ki két hétre – olvasható az eseménynapló 39. oldalán. Más forrásból tudjuk, hogy a zászlóalj szakszervezeti vezetőket bántalmazott, tartóztatott le. Január 12-én a zászlóalj ugyancsak különleges megbízatással Rákosszentmihályon, Mátyásföldön, Cinkotán és környékén razziát tartott, amiért külön dicséretben részesült.

Január 29-én újból kihirdették a rögtönítélő bíráskodást. Február 8-án pótválasztásokat tartottak. A Royal- és a Palace-szállodákban elhelyezett alakulatok ezért egész nap készültségben voltak.

Az Ébredő Magyarok Egyesülete hivatalos jóváhagyással felfegyverzett terrorszervezetté fejlődött. Kisebb csoportokat hívtak életre, ezek kutyakorbáccsal, bikacsökkel, vasbotokkal, boxerekkel felszerelve jártak éjjelenként Budapesten.

Sulyok Dezső, aki ekkoriban csendőrtiszt volt, 1919. november végén tanfolyamra került abból a célból, hogy „jobboldali átnevelésben részesítsenek bennünket". A tanfolyam alatt bent laktak a Böszörményi úti laktanyában. Négy hadnagy belépett az Ébredő Magyarok Egyesületébe, és éjjelenként rendszeresen részt vettek a körutakon rendezett rablásokban. Két óra tájban tértek haza, s a hálóteremben osztották el zsákmányukat: órákat, gyűrűket, karkötőket, pénztárcákat. Sulyok Dezsőt a dolog nem hagyta nyugodni. Féltette a testületet – írja –, amelyhez a jövőjét kötötte, ezért kihallgatásra jelentkezett a tanfolyamparancsnoknál és kérte, rendelje magához a négy tisztet, és tiltsa meg nekik az éjszakai kalandokat. A parancsnok Sulyok leírása szerint a következőket válaszolta: „Csak a magam dolgával törődjek,

és ne avatkozzam olyasmibe, amihez semmi közöm."[449] Sulyok ennek hatására kilépett a testületből.

Az erőszakot azonban nemcsak a munkásmozgalom, hanem a rendszer mellett álló kispolgári tömörülések is megérezték. Jóllehet a Kisgazdapárt a koncentrációs kormány egyik jelentős tényezője volt, az ő képviselőjelöltjeinek, sőt vezetőinek egy részét is érték atrocitások. Drózdy Győző képviselőjelöltet például letartóztatták, a párt gyöngyösi jelöltjét úgyszintén.[450]

A Nemzeti Demokrata Párt egyik vezetője, Vázsonyi Vilmos, aki helyeselte a szociáldemokraták állásfoglalását, megpróbálta rávenni pártja többi vezetőjét, hogy ők is lépjenek ki a kormányból és bojkottálják a választást, de a többiek nem csatlakoztak ehhez. Vázsonyi helyzete gyorsan romlott, s a későbbiekben el is hagyta az országot.

Rubinek Gyula, a koncentrációs kormány földművelésügyi minisztere így nyilatkozott: „... A választások semmiben sem különböztek a hajdani korrupt választásoktól, a választási harc ugyanazokkal a csúnya fegyverekkel folyt, amivel azelőtt szoktak élni, és a közigazgatás minden súlyával és hatalmával ránk nehezedett."[451]

Mindezek ellenére a választások után az egyik legnagyobb angol lap, a *Times* cikkében kiemelte, hogy a választások egyetemlegesek voltak, egyenlően, közvetlenül és kötelezően gyakorolták, a választás titkos volt. Amint a *Times* írta, előrelátható volt az Országos Kisgazda és Földműves Párt és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának előretörése, s az is, hogy a Szociáldemokrata Párt nem számíthat semmiféle eredményre, mivel – úgymond – a bolsevizmus ideje alatt kompromittálta magát.[452]

A fővezérség elérte a célját. A nemzetgyűlésbe jelentős számban kerültek be az uralkodó osztályok tagjai, a középosztály különböző rétegeinek szélsőséges, ellenforradalmi szellemű képviselői. A nemzetgyűlés politikai arculatára jellemző volt, hogy 71 olyan személyt választottak képviselővé, akik a Tanácsköztársaság alatt ellenforradalmi tevékenységet fejtettek ki, 34 képviselő pedig az ellenforradalom fegyveres akcióiban vagy a nemzeti hadsereg létrehozásában vett tevékenyen részt.[453]

Ebben a szituációban adta ki Horthy Miklós a következő parancsot január 30-án: „A koncentrációs kormány megala-

kítását annak idején, mint a nemzeti hadsereg fővezére, közvetítettem az antant megbízottjával, és írásban vállaltam a felelősséget a jogrend fenntartásáért azon határozott kikötéssel, hogy ezen koncentrációs kormány vezesse az ország ügyeit a tiszta választások lezajlása után összeülő nemzetgyűlés megalakulásáig.

E megállapodást csak úgy értelmezhetem, hogy a nemzetgyűlés megalakulása után egy ideiglenes államfőt választ, ennek kezébe adja át a koncentrációs kormány mandátumát, és ezen ideiglenes államfőtől nyeri azután megbízatását az új miniszterelnök.

Szükségesnek tartom a fővezérség ezen álláspontját a parancsnokságoknak és csapatoknak kihirdetni, és a közönségnek is tudomására hozni, mert feltett szándékom ezen álláspontomnak minden – bárhonnan jövő –, az eredeti megállapodással ellenkező törekvéssel szemben érvényt szerezni. Az ország érdekében állónak tartom ugyanis, hogy a koncentrációs kabinet csak a törvényes formák betartása mellett adja át helyét az újonnan megállapítandó minisztériumnak, hogy így minden, az ország külpolitikai helyzetét és gazdasági életét veszélyeztető rázkódtatás elkerülhető legyen.

A nemzeti hadsereg és a karhatalmak fegyelme és hazaszeretete biztosítékul szolgál nekem arra, hogy feltett szándékomat minden körülmények között keresztülviszem."[454]

Megindult tehát a kampány Horthy kormányzóvá választásáért. Ez egyaránt irányult Huszár ellen, aki a nemzetgyűlés kezébe akarta a kormány hatalmát letenni és Friedrich ellen, akinek a helyzete a választások első fordulójával megint erősödött.[455]

Horthy igyekezett eltávolítani, lejáratni azokat, akiket ellenfelének ítélt.

Ez volt a helyzet Friedrichhel, aki arra törekedett, hogy valamelyik Habsburg térjen vissza a királyi trónra. Horthy viszont az ún. szabad királyválasztókat támogatta mindenekelőtt azért, hogy a saját hatalmát biztosítsa.[456]

Hadügyminiszterként Friedrich – bár vesztett súlyából és Horthyval szemben nem ugyanaz volt a pozíciója, mint amikor miniszterelnök volt – megpróbálta csökkenteni a fővezérség hatáskörét. Ez nem sikerült, sőt a fővezér javaslatára Soós Károly tábornok Friedrich mellé került államtitkárnak.

A minisztertanács február 5-i ülésén Friedrich kifejtette, miszerint „nem lehet tűrni, hogy két hadügyminisztérium legyen, egy a hadügyminisztérium épületében, egy pedig a Gellért Szállóban".

Válaszként február 7-én Soós, Berzeviczy és Dáni tábornokok felkeresték Friedrichet és közölték vele, hogy Tisza István meggyilkolásában való részvétel vádjával mint tartalékos tisztet tiszti becsületbeli bíróság elé állítják. Egyúttal felszólították, hogy adja át a Hadügyminisztérium vezetését Soós tábornoknak.[457]

E lépés előzményei közé tartozott, hogy a nemzetgyűlési választások után vita robbant ki abban a kérdésben, kormányt válasszanak-e előbb, vagy először az államfő személyében hozzanak döntést. Friedrich elképzelése az volt, hogy a nemzetgyűlés hozza létre a kormányt, és majd a kormány – az ő vezetésével – tesz javaslatot az államfő személyére. Horthy ebbe nem akart beleegyezni. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a fővezérségben megérlelődött a gondolat, az exminiszterelnököt belekeverik a Tisza-gyilkosságba. Friedrich egyébként valóban politikai kalandor volt, de Tisza megölésében semmiféle szerepe nem volt.[458] 1921. június 9-én a Tisza-perben azután az ügyész visszavonta a Friedrich Istvánt terhelő vádakat, a vádat el kellett ejteni, de ez is elég volt ahhoz, hogy a hatalomból kiszorítsák, meghurcolják és lejárassák.

A Somogyi–Bacsó gyilkosság

A nemzetgyűlés 1920. február 16-án ült össze. A két legnagyobb csoport a Kisgazdapárt, illetve a különböző keresztény irányzatú pártok egyesülése volt, ezek majdnem egyforma erőt képviseltek. A Kisgazdapárt 79, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja 75 mandátumot szerzett. Velük szemben a liberális, polgári demokrata pártok elhanyagolható tényezővé váltak. Tekintettel arra, hogy sem a Kisgazdapárt, sem a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja nem tudott abszolút többséget szerezni, egyik sem léphetett fel irányt adó kizárólagossággal.

A nemzetgyűlés első és legfontosabb feladata az államforma meghatározása volt, és az új államfő megválasztása.

A nemzetgyűlés kimondta: a helyzet végleges rendezéséig kormányzót választ az ország élére, aki – néhány kivételtől eltekintve, mint a nemesség adományozása és a főkegyúri jog – a királyi hatalmat gyakorolja.

A lapok ekkor már egymás után közlik a különböző megyei és városi képviselőtestületek állásfoglalását: a nemzeti hadsereg fővezérét akarják a kormányzói méltóságban látni. A megjelenő újságok úgyszintén minden nap beszámoltak a kommün résztvevőinek pereiről, elítéléséről. Listák olvashatók állásvesztésre ítélt tanárokról. Az élet mind nehezebb, az újságok naponta közlik, hogy mikor mi lett drágább. A spanyoljárvány minden nap szedi áldozatait. Egyetlen napon 697 új megbetegedés volt és 41 haláleset, közlik a járványbizottság üléséről kiadott információk.

Horthy Miklósné gyűjtést indított a nemzeti hadsereg katonái részére, 389 075 korona és 10 fillér gyűlt össze. A kaszárnyákban megtartott karácsonyesték fölemésztettek 257 984 koronát.

Az Észak-magyarországi Egyesített Kőszénbánya és Iparvállalat Rt. közhírré tette, hogy február 3-án megtartott rendkívüli közgyűlésén újabb részvények kibocsátásával 4 millió koronával emelte fel az alaptőkét. Megírják, mennyi az új részvények vételára, továbbá hogy Budapesten a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank pénztáránál hétköznapokon 9–12-ig lehet részvényeket venni. Az új részvényesek az üzleti nyereségből azonnal részesednek.

De a lapok hirdetéseiből azt is megtudjuk, hol lehet briliánst, gyöngyöt venni, hogy újra megnyílt a Keller-féle férfiáruház, s valódi egyiptomi dohánypác kapható Budán az Attila körút 2-ben. Megtudható, hol lehet perzsaszőnyeget venni, a francia hadsereg hadianyagát likvidáló hivatal milyen típusú kocsikat árul, és hol lehet érdeklődni megvételük iránt. Megjelent és minden könyvkereskedésben kapható „A magyar békefeltételek", ára 8 korona. Olvasható, hol lehet a legmodernebb villanykályhákat kapni, s ki adja el főúri ebédlőbútorát. Hat koronáért kapható továbbá az a csokoládés pasztilla, amelyet a spanyolnátha és egyéb járványok elkerülésére ajánlanak.

S ezekben a napokban kerül a napilapok oldalaira egy újabb megdöbbentő gyilkosság híre: Somogyi Béla és Bacsó Béla szociáldemokrata újságírók meggyilkolásáé. Ez a gyil-

kosság az egész országban – sőt a határokon túl is – megdöbbenést, felháborodást keltett. Az, hogy a szociáldemokrata párt lapjának szerkesztője és munkatársa esett áldozatul a terrornak, kirítt a többi hasonló eset közül.

Somogyi Béla nem értett egyet a munkásmozgalom forradalmi irányzatával, a Tanácsköztársasággal. Helyeselte, hogy a forradalmi irányzat átadja helyét a munkásmozgalom reformista irányzatának, a szakszervezeti kormánynak. Az volt a véleménye, hogy a szakszervezeti kormánynak ki kell bővítenie sorait polgári demokrata politikusokkal, s a szociáldemokrata párt, a szakszervezetek, a polgárság liberális irányzatai együttesen teremtsék meg a polgári demokratikus Magyarországot. Természetesen számított ebben az amerikai, az angol, a francia kormánykörök segítségére, az antant közreműködésére, budapesti missziói hatékony támogatására.

De Somogyi Béla, mint a *Népszava* szerkesztője ezekben a hetekben bátran leleplezte a fehérterrort, ezért kellett meghalnia.

A *Népszava* rendőri riportere 1920. február 19-én reggel 6 órakor érkezett Szabó György detektív főfelügyelő és egy rendőri fényképész társaságában Újpestre. A régi temető hullaházában az első pillantásra felismerték Somogyi Bélának, a *Népszava* felelős szerkesztőjének holttestét.[459]

A fővezérség is nyilatkozott: „A Magyar Távirati Iroda jelenti: A fővezér jelentést kapott, hogy e hó 18-án egy holttestet fogtak ki a Dunából, amelyben Somogyi Bélát, a *Népszava* szerkesztőjét ismerték fel. A fővezér azonnal utasította a katonai nyomozó hatóságokat, hogy a tettesek megállapítása céljából a polgári hatóságokkal karöltve a legerélyesebb nyomozást indítsák meg, és annak eredményét neki jelentsék. A fővezérnek eltökélt szándéka, hogy a tetteseket, akár politikai, akár közönséges bűntényről van szó, személyre való tekintet nélkül az igazságszolgáltatás kezére juttatja."

Még aznap a minisztertanács is foglalkozott az eseménnyel. A Magyar Távirati Iroda közleménye szerint Huszár Károly miniszterelnök rendkívüli minisztertanácsra hívta össze a kormány tagjait, akik teljes számban meg is jelentek. A miniszterelnök jelentést tett a kormánynak a bűntényről, melynek Somogyi Béla áldozatul esett. A kormány tagjai

felháborodással és megdöbbenve értesültek a szomorú tényről. A miniszterelnök a nemzetgyűlés február 20-i ülésén is felszólalt ez ügyben, majd a lapoknak adott nyilatkozatában ismételten kijelentette: „Mélységesen felháborodva és egészen megrendülve vettem hírét ennek a gonosztettnek. Azonnal utasítottam a főkapitányt, hogy a rendőrség egész apparátusával a legszélesebb körű nyomozást indítsa meg a tettesek kiderítésére."[460]

De nyilatkozott a belügyminiszter is: „Itt nem jöhet számba sem fáradtság, sem költség. Minden eszközt és minden módot érvényesítünk arra, hogy ez a nyomozás kezünkbe adja a tetteseket."[461]

Természetesen nyilatkozott Friedrich István hadügyminiszter is. „Én mint hadügyminiszter nemcsak ezt az egy esetet sajnálom és ítélem el, hanem véleményem, hogy visszamenően augusztus 7-ig is rendes hadbírói vagy polgári törvényszéki úton felül kell vizsgálni minden hasonló esetet, mert én gyilkos és gyilkos között nem ismerek különbséget." De mondott még valamit, ami összefüggött az ellenforradalmi rend keretén belül a hatalomért folyó harccal: „Én ki fogom terjeszteni Somogyi Béla ügyében a vizsgálatot nemcsak azokra, akik a gaztettben részesek voltak, hanem azokra is, akik azt leplezték vagy leplezni megkísérelték."[462]

Az *Új Nemzedék* című lap egyik cikke sok mindent elárult az események valódi okáról: „Ismeretlen tettesek meggyilkoltak egy politikailag súlyosan exponált újságírót és agitátort, aki a jogos és törvényes számonkérés elől több ízben elvonta magát nemzetközi összeköttetései révén, és így önként kitette magát annak, hogy a cselekedetei és szereplése nyomán felgyülemlett indulatok törvénytelen mellékszelepen tódulnak ki."[463]

A nyomozást a főkapitány helyettese, a bűnügyi osztály vezetője irányította. A nyomozás javában folyt, amikor a 13-as kilométerkővel párhuzamosan, a Duna-parton megtalálták Bacsó Béla holttestét is.

Február 22-én, vasárnap temették el Somogyi Bélát. A temetési menet délután fél 3 órakor indult a Vas- és Fémmunkások Otthonából. A temetés szervezésére nem volt sok idő, mégis – az egykori sajtó szerint – százezrek vettek részt rajta.[464]

Február 25-én, szerdán az MTI a következőket jelentette:

Vasárnap VILÁG 1920. február 22. 5

a Caillaux-pör tárgyalása

Bacsó Béla holttestét kifogták a Dunából

Nyolc szúrás és egy lövés ölte meg — Hat lépésre feküdt Somogyi holttestétől — Somogyit holnap temetik — Mit állapitott meg eddig a nyomozás?

Az autó

Bacsó Béla holttestét megtalálták

„A rendőrség a Somogyi Béla meggyilkolása ügyében végzett eddigi nyomozás iratait áttette a katonai ügyészséghez, mert megállapitást nyert, hogy a gyilkosságban szereplő automobil katonai gépkocsi volt, amely azóta eltűnt. A nyomozás sikere érdekében további részletek egyelőre nem közölhetők. A hatóságok egyébként továbbra is a legnagyobb eréllyel folytatják a nyomozást."[465]

A budapesti főkapitányság bűnügyi osztálya valóban gyors eredményt ért el. Dr. Nagy Károly detektívfőnök és beosztottjai gyorsan és jó hatásfokkal végezték a munkájukat. Alapos gyanú volt már a tettesekre vonatkozóan. Ekkor érkezett az utasítás a fővezérségtől, hogy a további nyomozást azonnal át kell adni a katonai ügyészségnek. Dr. Nagy Károly detektívfőnököt, miután új főkapitány került a budapesti főkapitányság élére, a toloncházba helyezték, ami a korábbi beosztásánál jóval kisebb poszt volt.[466]

Miért ölték meg Somogyi Bélát és Bacsó Bélát? Kiknek volt útjában a *Népszava* szerkesztője és a véletlenül aznap a társaságában levő Bacsó Béla? Ezzel kapcsolatban érdemes idézni a bírósági ítélet indoklását, amely pontot tett Somogyi és Bacsó gyilkosainak ügyére. A Budapesti Királyi

Ítélőtábla 1930 novemberében megtárgyalta és mindjárt el is utasította Somogyi Béla és Bacsó Béla özvegyének folyamodványát. Döntésében az Ítélőtábla az 1921-es kegyelmi feltételekre hivatkozott. „Ugyanis Horthy Miklós, mint a legmagasabb kegyelmi elhatározó, 1921 novemberében minden olyan cselekményben kegyelmet adott, amelyet 1919. augusztus 1. és 1921 novembere között követtek el, ha azok hazafias felbuzdulásból a nemzet és az ország érdekében, a magyar faj és a nemzeti eszme érdekeit szolgálták." A Királyi Ítélőtábla végzésének indokolásában megemlítette, hogy noha a proletárdiktatúrát a Kommunisták Magyarországi Pártja hozta létre, „de nem küzdött ellene a Szociáldemokrata Párt sem, sőt a beszerzett iratok mellé csatolt egységokmány című, 1919-ben kiadott füzetben együttműködését a két párt határozata mondta ki". A *Népszava* számos cikke pedig a kommün bukása után – állapította meg – „egyaránt gyalázták" a fővezért és a magyar nemzeti hadsereget, „természetes, hogy ezek a cikkek fölháborodást és elkeseredést váltottak ki a nemzeti hadsereg tisztikarában, de az egész hazafias nemzeti közvéleményben is".[467]

Az Ítélőtábla tehát lényegében kimondta, hogy Somogyi Bélának és Bacsó Bélának azért kellett meghalnia, mert a Somogyi által szerkesztett *Népszava* megírta az igazságot arról, ami Budapesten, Dunántúlon, Siófokon és egyebütt történt. Pedig amit a *Népszava* újságírógárdája tudott, csak töredéke volt a valóságnak.

1920. február elején a *Népszava* közölni akart egy cikket a nemzeti hadseregről. A cikk kefelenyomatát a cenzúra átküldte a fővezérségre. A Gellért Szállóban este felolvasták a cikket egy népesebb társaság előtt, ahol Horthy is jelen volt. Többen megjegyezték, hogy ezt a gaz Somogyit el kellene tenni láb alól, a Dunába kellene dobni. A vacsora után Horthy a következő szavakkal bontott asztalt: „Nem beszélni kell itt, hanem cselekedni."[468]

A fővezéri megnyilatkozás után „nemes" verseny indult a két leghírhedtebb különítmény, Prónayé és Ostenburgé között, melyiknek sikerül a leghamarabb a fővezéri óhajt teljesítenie. Végül is Ostenburg vállalta magára a feladatot, és megszervezte Somogyi rendszeres figyelését.

1920. február 17-én este Kovarcz Emil, Megay László, Lehrer Árpád, Bagi László, Szakács Árpád és Csík László

az akkor már az Ostenburg-különítmény birtokában levő kocsival elrabolták Somogyi Bélát és Bacsó Bélát, akiket Dunakeszi határában brutális módon meggyilkoltak és tetemüket a Dunába dobták.

Eljárás csak Megay és Kovarcz ellen indult, mindkettőjüket 30 napi szobafogságra ítélték, de ezt is csak papíron, mert valójában nem kellett kitölteniök.

Beniczky Ödön belügyminiszternek jelentős része volt abban, hogy a Somogyi és Bacsó ügy tetteseit igen gyorsan és eredménnyel kinyomozták. Beniczky kísérletet tett arra is, hogy a gyilkosokat letartóztassa, bíróság elé állíttassa, de ez nem sikerült. Ezt követően lemondott állásáról. Az 1922. júniusi választásokon Gömbös választási gépezete meghiúsította, hogy ismét képviselő lehessen.

1923 elején a Szociáldemokrata Párt lapja feszegetni kezdte az ügyet, amihez több lap is csatlakozott. Volt, amelyik fölszólította Beniczky Ödönt, hogy nyilatkozzon az ügyről. Beniczky azonban hallgatott 1923 elején is, 1924-ben is. De 1925 áprilisában a legitimista Beniczky látogatást tett az özvegy Zita királynénál, és valószínűleg ott határozták el, amit később tett. Beniczky ugyanis Spanyolországból visszatérve engedélyt kért a kormánytól, mentsék fel a titoktartás kötelezettsége alól és vallomást tehessen a Somogyi és egyéb gyilkossági ügyekben. A Bethlen-kormány nem tudott kitérni kérése elől, és így Beniczky 1925. május 29-én megjelent a budapesti ügyészségen és vallomást tett. A vallomás egy másolatát átadta az *Újság* című lapnak, amely 1925. május 31-i, pünkösdi számában az egészet leközölte. Ebben Beniczky föltárta a Somogyi–Bacsó gyilkosság hátterét. Beszélt a siófoki gyilkosságokról is, és elmondotta, hogy azok elkövetésére több esetben maga Horthy adott utasítást. Az ország egyik legnagyobb példányszámú lapjának első oldalán megjelent vallomás óriási visszhangot keltett az országban.

A Somogyi és Bacsó gyilkosság akkor történt, amikor Párizsban már folytak a béketárgyalások. A magyar küldöttség jól érzékelte, mit jelent ebből a szempontból a fehérterror, melyek a következményei. Gróf Apponyi Albert, a békedelegáció elnöke ezért levelet írt az új miniszterelnöknek, Simonyi-Semadam Sándornak, aki azt a Házban 1920. március 17-én felolvasta: „Mindegyre sűrűbben érkeznek hoz-

zánk hírek, amelyek arról számolnak be, hogy hazánkban egyéni vállalkozások felekezeti szempontokból a polgároknak a köztörvények által biztosított szabadságát és az egyéneknek életét veszélyeztető módon erőszakoskodnak. A törvény által létesített bírói és rendőri hatóságok hatáskörébe való ez a beavatkozás – mint minden jogrendet veszélyeztető cselekmény – megingatja az erkölcsi alapot, amelyen a polgárosult társadalomnak nyugodnia kell. Az anarchia felé vezető ez az eljárás általában kárhoztatandó, ámde sokszoros súllyal esik latba azokban a vonatkozásokban is, melyeknek gondozása a magyar békedelegációnak egyik feladatát képezi. A békedelegáció kötelességszerűen figyelemmel kíséri a világsajtóban a közállapotokat illető közléseket, és ezekből mély sajnálkozással majdnem nap nap után képes megállapítani azt a felette hátrányos megítélést, mellyel az általunk jelzett, törvénytelen cselekmények találkoznak. Annál aggasztóbb érzésekkel kell kísérnünk országunk színvonalának süllyedését, s az abból joggal folyó ártalmas megítélést, minél inkább képesek e körülmények a békedelegációnak egyik fő érvét, amelyek az ország területi épségének megvédését alátámasztani kívánja, megsemmisíteni. Úgy írásos munkálatainkban, mint abban a szóbeli expozéban, melyet elnökünk a hatalmak képviselőinek értekezletén előadott, kiváltképpen és hangsúlyozva utaltunk arra az általános emberi civilizáció szempontjából értékesíthető körülményre, hogy a békeszerződés tervezetében szándékolt területi rendezésnek egyik következménye az lenne, hogy milliónyi népek kerülnének egy magasabb kultúrfokon álló közösségből egy elmaradott kultúra felett rendelkező állami kötelékbe. Ez az érvelésünk – mert találó volt – már jelentkezése első pillanatában hangos ellenkezést váltott ki azoknál, akiket illet. De míg ez az ellenkezés az első időkben csak általánosságban mozgott, utóbb már az általunk felpanaszolt konkrétumokra támaszkodik és ér el kétségtelen sikereket. Most már azzal a végtelenül komoly jelenséggel találkozunk, hogy az országnak egyes, tőlünk elveendőnek jelzett területein, ahol az általunk javasolt népszavazás feltétlen részünkre kedvező eredményt ígért, a hangulat ellenünk fordult, aminthogy természetes, hogy megszűnik annak az államnak attraktív ereje, mely a polgárok elemi közszabadságait megvédeni képtelen s ahol

a törvény uralmát az egyéni erőszak kérdésessé teszi. Megfontolásunk tárgyát képezi, vajon – ha a szanálás a legrövidebb idő alatt be nem következik – egyáltalán lehetünk-e abban a helyzetben, hogy megbízatásunkban továbbra is eljárjunk."[469]

A levél nem sokat használt, mert a fehérterror tovább folyt. Egyre több politikus volt kénytelen elhagyni az országot. Így Buchinger Manó, Peidl Gyula, Weltner Jakab, Hatvany Lajos, aki lelkes tagja és híve volt a Nemzeti Tanácsnak és ellene volt a Károlyi-kormány balfelé orientálódásának. 1920. február második felében, Somogyi és Bacsó meggyilkolása után még Peyer Károly is elment, holott ő a Huszár-kormányban miniszteri tárcát vállalt. A Szociáldemokrata Párt más vezetői viszont a terror erősödéséből azt a következtetést vonták le, hogy „kapcsolatot kell keresni Horthy fővezérrel, s – a párt együttműködési készségét előtérbe helyezve – őt az üldözések megszüntetésére vonatkozó ígéret tételére kell rábírni".[470] Így került sor arra, hogy Farkas István párttitkár és Preusz Mór, a nyomdászszakszervezet egyik vezetője kapcsolatot keresett Kozma Miklóssal, segítségét kérve, hogy Horthy fogadja őket.

Ki legyen a kormányzó?

A polgári pártok körében közben folyt a vita a megválasztandó államfő személyéről. Erre a posztra hárman jöhettek számításba: József főherceg, Apponyi Albert gróf és Horthy Miklós. József főherceg azonban hamar visszalépett, mert belátta, hogy az antanthatalmak őt nem ismernék el kormányzónak, mint ahogy ez 1919 augusztusában is így történt.

A nemzeti hadsereg Budapestre történt bevonulása után, a fővezérség irányításával országos mozgalom indult Horthy Miklós kormányzóvá választása érdekében.

Ezt azért is fontos megemlíteni, mert Horthy emlékirataiban a következőket írja: „Én azonban azt reméltem, hogy Apponyi Albertet, közéletünk egyik legméltóbb és kimagasló alakját választják meg. Ehelyett az történt, amire nem számítottam, hogy 1920. március 1-én a nemzetgyűlés 131 szavazattal – a 141-ből – engem hívott meg erre a méltóságra."[471]

Horthy valóban nem számított volna arra, hogy meg fogják választani, és igazán azt akarta, hogy Apponyi Albert legyen a kormányzó? Erről szó sincs! A fővezérség és az őt támogató politikai irányzatok mindent megtettek annak érdekében, hogy Horthy legyen a kormányzó, és ezt az akciót maga Horthy Miklós vezette.

1920. február 1-én Szombathelyen gyűlést tartottak, ahol egy olyan határozati javaslatot fogadtak el, tekintettel arra, hogy még a köztársasági államforma volt érvényben, amely követelte a királyság mielőbbi helyreállítását, továbbá, hogy a nemzetgyűlés alkossa meg az új kormányt, és követelték, hogy a királyválasztás eldöntéséig az ideiglenes államfői teendők ellátásával az országgyűlés Horthy Miklóst bízza meg. A Vas vármegyei közgyűlés határozatban fordult a magyar nemzetgyűléshez, és javasolta, hogy az ideiglenes államfői méltóságot Horthy fővezérre ruházzák.

A *Szózat* jóleső érzéssel állapította meg, hogy a belső erőviszonyok az elmúlt hetekben és hónapokban úgy alakultak, hogy a nemzeti hadsereg szervezésénél az első naptól kezdve „fokozatosan Horthy kezében gyűjtötték össze a tényleges hatalom szálait".[472]

Ugyanez a lap szögezte le egyértelmű nyíltsággal: „A tényleges erőviszonyokat, amelyek a fővezér kezébe tették le a tényleges hatalmat, még a nemzetgyűlés sem változtathatja meg. A szinte magától ekként integrálódott, és immár a végleges konszolidáció felé vivő erőcsoportosulást újból megbolygatni, fölforgatni, s másként rendezni akarni: egyet jelent egy új belső forradalommal, amit a nemzetgyűlés nem akar. Alig marad itt egyéb hátra, mint a fővezér tényleges hatalmát a kormányzói méltóság történelmi, alkotmányos bázisára helyezni." A *Szózat* a jelenlegi körülmények között egyedül Horthy Miklósban látja „azt a férfiút, akinek kiváló egyénisége egyedül alkalmas arra, hogy magába egyesítse a politikai tekintélyt és a katonai erőt ... aki biztosítani tudja az államfői hatalmat."[473] „Őrködő szeme meglátta a veszélyt, lecsapott vasöklével, s eszébe juttatta országnak-világnak, hogy itt van az ő ökle, a nemzeti hadsereg. Európának ma legjobb hadserege, amely rajong a fővezéréért."[474]

Igaza volt a *Szózat*nak. Horthy Miklós nemzeti hadserege

volt a vasököl, az az erő, amellyel eldöntötte a kormányzói hatalomért folyó harcot.

A kormányzóválasztás előestéjén a fővezérség alárendeltségében már mintegy százezer katona volt. A tisztek létszáma 14 933, az altiszteké 5309 fő. A hadseregben jelentős szerepet játszottak a karhatalmi alakulatok és a különítmények. Az alakulatok összlétszáma a közel százezres főnyi hadseregből 37 500 volt, a karhatalmi egységekhez 56 540 fő tartozott.[475]

A Kisgazdapárt és a legitimisták egy része nem értett egyet azzal, hogy Horthy legyen a kormányzó. Jóllehet elsőnek Nagyatádi Szabó István javasolta a Kisgazdapárt 1919. október 12-i kaposvári gyűlésén Horthyt kormányzónak, 1920. január végén, február elején már nem ez volt az álláspontja. Február 12-ig úgy tűnt – írta a *Szózat* –, hogy az ország vezető köreinek egyedül Horthy Miklós a jelöltje. Minthogy a politika útjai kiszámíthatatlanok, most föltűnnek olyan emberek, akik Horthy Miklóssal szemben „gróf Apponyi Albert köztiszteletben álló személyét vonták be a kormányzóválasztással kapcsolatos kérdésekbe". A Horthy kormányzósága ellen folyó aknamunka eddig csak titokban igyekezett a párt könnyebben megingatható tagjait megdolgozni – a Keresztény Pártról van szó –, „ma már nyilvánosság elé is merészkedett, s a frakció családi lapjában nyíltan pálcát törnek Apponyi Albert kormányzósága mellett".[476]

Ezért Horthy hívei még jobban „rákapcsoltak". Még *Az Est* című liberális újságban is a következőket olvashatjuk: „Horthy Miklós ma már nemcsak a hadsereg fővezére, hanem a magyar nemzeti idea megtestesítője."[477]

Pest vármegye rendes bizottsági közgyűlése gróf Ráday Gedeon kormánybiztos elnökletével határozatban kimondta, hogy Horthy Miklóst kívánja kormányzónak. Így foglalt állást ugyanezekben a napokban Cegléd város képviselőtestülete, majd Kecskemét törvényhatósági város törvényhatósági testülete is.

A kormány maga nem volt egységes abban, hogy ki legyen a kormányzó. Beniczky belügyminiszter 1920. február 5-én utasítást küldött Pallavicini György őrgrófnak, hasson oda, hogy „az államfői és ideiglenes államfői méltóság betöltésének kérdésében való állásfoglalás a törvényhatósági közgyűlések és községi képviselőtestületi ülések napirend-

jéről levétessék". A dunántúli központi kormánybiztos válasza a következő volt: „921/1920. számú számjeles táviratára jelentem Nagyméltóságodnak, hogy az ebben elfoglalt álláspontot nem osztom, ezért a törvényhatósági kormánybiztos urakat külön utasítással ez irányban nem láthatom el."[478] Tehát a közigazgatás olyan fontos posztján álló személyiség, mint a Dunántúl központi kormánybiztosa, nem a belügyminiszter utasítását hajtotta végre, hanem a fővezérség elképzeléseinek és intencióinak megfelelően lépett föl ebben a majdnem mindent eldöntő ügyben.

Nemcsak a kormányzó személye körül folyt vita, hanem arról is, mekkora legyen a kormányzó jogköre. A Horthy mögött álló politikai erők azt szorgalmazták, hogy a kormányzó minél szélesebb, valósággal diktátori hatalommal rendelkezzék. Az elképzelések szerint a hatalmat a nemzetgyűlésnek – amely a képviselőházat és a főrendi házat foglalta magába – a kormányzóval meg kellett osztani úgy, hogy „a nemzetgyűlés mint szuverén testület dönt majd arról, hogy ezt a hatalmat önmaga s az ideiglenes államfő között miképpen osztja meg". Az eredeti terv ugyanis az volt, hogy a kormányzónak a nemzetgyűlés határozataival szemben, amelyeket ezentúl is törvényeknek fognak nevezni, nem lesz sem szentesítési, sem vétójoga. „Az ideiglenes államfőnek csak törvénykihirdetési joga lesz. A békekötés és a hadüzenet jogát a nemzetgyűlés magának fogja fenntartani."[479]

1920. február 14-én, két héttel a kormányzóválasztás előtt a fővezér csapatszemlét tartott a Vérmezőn. A felvonuló csapatok teljes hadifelszerelésben, rohamsisakkal a fejükön jelentek meg. A szemle után a fővezér beszédet intézett a katonákhoz, amelyben elismerését és megelégedését fejezte ki. A szemle valóságos tüntetés volt: Horthy a hadsereg erejét demonstrálva akart nyomást gyakorolni azokra, akik nem akarták őt elfogadni.

Beletartozott e kampányba az a küldöttség is, amit Reissing Lajos korvettkapitány vezetett Horthy Miklóshoz. Reissing beszédében a többi között a következőket mondotta: „A magyar tengerészeti kar küldöttsége ma megjelent Előtted, hogy hálája, szeretete, törhetetlen hűsége, rendíthetetlen bizalma jeléül ezt a kardot felajánlja Neked." A küldöttség egy tengerészkardot nyújtott át Horthy Miklósnak. A vá-

laszbeszéd lényege az volt, hogy ő most egy nagyon súlyos kardot tart a kezében, a nemzet kardját, és vigyáz rá, hogy ezt a kardot senki ki ne üsse a kezéből. Ezek világos szavak voltak.[480]

Horthy Miklós hatalomra segítésében közreműködtek az angol politikusok is. A fehérterror idején a magyarországi diplomáciai és katonai képviselők voltak a leghívebb segítőtársai: Troubridge admirális, majd később Hohler, az angol kormány megbízottja, akik nemcsak a fővezér által fémjelzett politikai irányzattal értettek egyet, de Horthy Miklós barátai is voltak. „Olyan jelentéseket küldtek az angol kormánynak, amelyek a legmerészebben tagadták a terrort, és amelyek Magyarországot európai jogrendű és jogbiztonságú országnak rajzolták."[481]

Kozma Miklós már februárban Horthy bemutatkozó beszédét szövegezte. A hadsereg parancsnoksága annyira biztos volt Horthy kormányzóvá választásában, hogy az 1920. február 21-én elkészített katonai eskü-tervezet már kormányzóként tüntette fel Horthyt.[482]

Kozma Miklós megkereste a Szociáldemokrata Párt vezetőit is és javasolta nekik, jelenjenek meg a fővezér előtt és jelentsék ki, hogy a nemzeti hadsereget távolállónak tartják a Somogyi-esettől. Kozma azt is javasolta, hogy a párt vezetői biztosítsák a jövendő kormányzót, hogy „az ország konszolidálása érdekében kifejtett munkásságában teljes erőből támogatják".[483]

Mindezek ellenére az ország közvéleményében, a lakosság jelentős részében a fehérterror megtépázta Horthy tekintélyét. A terrorcselekmények aggodalmat keltettek az uralkodó osztályok egyes csoportjaiban is. A közvélemény jelentős része Apponyi Albert megválasztását szerette volna, akinek volt nemzetközi tekintélye, magánélete is feddhetetlen volt. A nemzetgyűlés képviselőinek többsége is Apponyival rokonszenvezett. Horthy hívei ezért tovább fokozták a nyomást a nemzetgyűlésben döntő szerepet játszó pártokra. Erre a Kisgazda és Földműves Párt is beadta a derekát, s február 13-án egy értekezletén, amelyen a párt megválasztott képviselőinek többsége is részt vett, Horthy Miklóst jelölte kormányzónak.

Míg a Kisgazdapártban Rubinek Gyula, addig a Keresztény Pártban Huszár Károly miniszterelnök vállalta azt a

szerepet, hogy megmagyarázza; miért kell Horthyt támogatni. A Keresztény Párt értekezletén, ahol a résztvevők többsége Apponyi Albert jelöléséhez ragaszkodott, Huszár Károly ismertette Apponyi hozzá intézett levelét, amelyben Apponyi megmagyarázza, miért nem vállalja a kormányzói tisztséget. Indokai között előkelő helyen szerepelt, hogy semmiféle karhatalom nem áll a rendelkezésére, hiszen azzal Horthy rendelkezik. Apponyi ezek után azt javasolta, hogy Horthyt fogadják el kormányzónak. Huszár Károly miniszterelnök a következőket mondta: „Megértem a felháborodásotokat, de vegyétek tudomásul, hogy ha holnap nem Horthyt választjátok kormányzóvá, szét fogják verni a nemzetgyűlést." Voltaképpen ez döntötte el az ügyet, és ugyanez a „meggyőző" érv hatott a Kisgazdapártban is.

Drózdy Győző memoárjában a következőket írta: „Hagytuk magunkat arra kényszeríteni, hogy március 1-én azt válasszuk ki magunk közül vezéroroszlánnak, aki legügyesebben tudta maga köré gyűjteni azokat a segítőerőket, akik tudtak tarkónlőni, úsztatni vagy akasztani."[484]

A kormányzóválasztás

A kormányzóválasztásra 1920. március 1-én került sor. A parlament épületét katonai kordon vette körül, de magát a parlamentet is fegyveres tisztek szállták meg, az üléstéremben felfegyverzett, kézigránátos katonatisztek tartózkodtak. Ott volt Ostenburg meg a többi különítményes tiszt, akik közvetlenül Horthy Miklóstól kapták a parancsot.

A kormányzóválasztásra Budapest zászlódíszbe öltözött. A parlamentben gyülekeztek a meghívott előkelőségek, jöttek a miniszterek, képviselők, újságírók. A karzatot is megtöltötték kíváncsi emberek, civilek, katonák, nők, leányok ünneplőben.

A folyosón tarka csoportok gyülekeztek. Az egyik fülkében ott látták mosolyogni Soós tábornokot, éppen őt fotografálták. A Gellért-szállóbeli tisztek is itt voltak. A főrendek karzatán megjelentek az antantmisszió tisztjei vadonatúj uniformisban. Nem messze tőlük Horthy Miklós családja foglalt helyet.

Fél tizenegykor nyitotta meg az ülést Rakovszky István

elnök, és az előző ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után bejelentette a napirendet, annak első tárgyát: Magyarország kormányzójának megválasztását. „Éljen Horthy!" – hangzott egy kiáltás. Csakhamar kezdetét vette a titkos választás, amely 10 perc alatt be is fejeződött, s Rakovszky István, az elnök kihirdette az eredményt: leadtak 141 szavazatot, ebből 131 esett Horthy Miklósra, 7 Apponyi Albert grófra, 1 szavazólap üres volt, 2 szavazat pedig – így mondta az elnök – megoszlott. A választás eredményének alapján Rakovszky elnök Horthy Miklóst Magyarország megválasztott kormányzójának jelentette ki.

Ezután egy küldöttség indult a megválasztott kormányzóért a Gellért Szállóba, hogy értesítse, és eskütételre elkísérje a nemzetgyűlésbe. A küldöttséget Prohászka Ottokár püspök vezette. A küldöttség a fővezér elé járult, akit Prohászka püspök először szólított főméltóságú uramnak, és elmondta, hogy a nemzetgyűlés, az ország, a magyar nemzet bizalmát, kormányzóvá történt megválasztását hozták. Horthy néhány szóval megköszönte a nemzet bizalmát.

A kormányzó Berzeviczky Béla vezérkari főnök és Magasházy László szárnysegéd kíséretében Prohászka Ottokár püspökkel autóba ült. Közvetlenül a fővezér előtt haladt Prónay Pál gépkocsija. A gépkocsiban Prónayn kívül Takács Gyula százados, Sefcsik György főhadnagy és Makkay Imre százados ült. A fővezér kocsiját jobbról és balról motorkerékpáron Bibó Dénes, Liptai Antal, Déván István és Illiás Lajos főhadnagyok kísérték. A parlament folyosóit, kijáratait Ostenburg Gyula különítménye szállta meg. Ott volt Kovarcz Emil, Megay László, azok a tisztek, akik Somogyi és Bacsó meggyilkolásában is részt vettek.

Dél volt, amikor a küldöttség a kormányzóval a házba érkezett. Horthy Miklós először az elnöki fogadóterembe ment. Itt hosszabb tanácskozás kezdődött a kormány tagjaival. Horthy ugyanis, amikor eléje terjesztették a kormányzói tisztséggel összefüggő törvényjavaslatot, azt „visszautasította", mert az volt a véleménye, hogy ezeknek a törvényjavaslatoknak az értelmében a kormányzónak nincs megfelelő hatalma. Egykorú kommentárok szerint úgy gondolkozott: „A kormányzó nem lenne más, mint báb, akit színleg az ország élére állítottak. Ilyen szerepre pedig olyan ember, mint ő, Horthy Miklós – nem való. Ha állást vállal, követeli

az állással járó felelősséget is."[485] Horthy a teljes hatalmat akarta.

Horthy maga emlékirataiban úgy állítja be a történteket, hogy ő megköszönte az iránta tanúsított bizalmat, de nem kívánta e tisztet vállalni.

Az országház egyik termében összegyűlt kormánytagok, a pártok elnökei és más vezető politikusok igyekeztek rábeszélni erre. Mikor látták – írja Horthy –, hogy ragaszkodik nemleges álláspontjához, egyesek szemrehányásokat tettek a kormánynak, hogy a választás nem lett megfelelően előkészítve és az ő beleegyezését előre nem biztosították. A gyülekezet több csoportra oszlott. Ő azzal érvelt – emlékiratai szerint –, hogy őfelségének esküt tett, s ha elfogadja a kormányzóságot, a nemzetre és az alkotmányra kell felesküdnie, s fennállhat az a veszély, hogy a két esküben vállalt kötelezettségei összeütköznek egymással. Azt kifogásolta, hogy „a leendő államfő számára megállapított jogkör – ahogyan a sajtó közléséből ismerem – teljességgel elégtelen. A kormányzó még el sem napolhatná a nemzetgyűlést, még kevésbé oszlathatná föl. E megjegyzésem után a jelenlévők rövid megbeszélést tartottak, majd Rakovszky István, a nemzetgyűlés elnöke íróasztalához ült és tollal a kezében hozzám fordult. Kérem, diktálja feltételeit. A nemzetgyűlés teljesíteni fogja."[486]

Majd még egy ellenvetést tett: „nem lenne helyes alapos, megfontolt és tapasztalt jogászok nélkül hirtelenében megfogalmazni" a feltételeket, de ekkor kijelentették, hogy a kormányzónak a nemesség adományozása és a főkegyúri jog gyakorlása kivételével mindazokat a jogokat biztosítják, amelyek a királyt megilletik, éppúgy, mint Hunyadi János kormányzó idejében volt. „Mit válaszolhattam erre? Miután ennyire sarokba szorítottak, elfogadtam a választást, és bevonultunk a több mint egy órája várakozó nemzetgyűlés színe elé. Letettem a kormányzói esküt a magyar nép választott képviselői előtt, akik a nemzetgyűlést képviselve állami főhatalom erejével megválasztottak."[487]

„Háromnegyed egykor a kormány tagjai elfoglalták helyüket az ülésteremben, és Rakovszky elnök is felment az emelvényre."[488]

Mint említettük, a választás napján a parlament épületét katonaság vette körül, sőt az épületbe is behatoltak. Voltak

képviselők, akiket nem engedtek be. Minderről a parlament elnöke semmit nem tudott. „Az Országgyűlés palotája Rakovszky István nemzetgyűlési elnöknek másnap tett bejelentése szerint katonai kordonnal volt elzárva, úgyhogy a képviselők szabad mozgásának lehetősége korlátozva volt. Egyes képviselők egyáltalán nem tudtak a nemzetgyűlésbe eljutni, sőt Korányi báró pénzügyminisztert sem engedték be, még akkor sem, amikor miniszteri minőségét igazolta. A nemzetgyűlés folyosóit is katonatisztek lepték el, akik, összesen 150-en, őrséget alkottak, és az összes lépcsőket megszállták, sőt Huszár miniszterelnök szavai szerint még az ülésterembe is felfegyverzett katonatisztek jöttek be."[489]

Ostenburgék a történteket az Eseménynaplóban így rögzítették: Március hó 1-re, a kormányzóválasztásra az egész zászlóaljat készültségbe helyezték, az Országházánál teljesít kordon- és járőrszolgálatot. Parancs szerint az országházba csakis igazolványokkal és egy meghatározott bejáratnál szabad beengedni a nemzetgyűlési tagokat is. A parancs a fővezértől jött. Emiatt Korányi miniszterrel és Vass képviselővel össze is szólalkoztak, akik ebben a mentelmi jogukat megsértését látták. „Az ezen ügyben történt felszólalás a parlamentben az elnök által tájékozatlanul és helytelenül lett beállítva, viharos jelenetre ad alkalmat, amelynek folyamán a zászlóalj parancsnokának felelősségre vonása, elégtételadás, megtorlás stb. kijelentések hangzanak el" – jegyzik be a különítmény naplójába kissé sértődött hangon, majd így folytatják: „Pár napig az esetet kolportálják, mígnem aztán tisztázódik és kiderül, hogy a zászlóalj teljesen korrekt és katonás eljárásáért a kormányzó őfőméltósága által rehabilitálva lesz."[490]

A nemzetgyűlés elnöke másnap valóban tiltakozott, nehezményezte a képviselőház üléstermébe bevonult katonatisztek eljárását. „Mint a Ház elnöke a legerélyesebben visszautasítom és megrovom ezt az eljárást, és kérem a kormányt, hogy Ostenburg ellen lépjen föl."[491]

A mentelmi bizottság is foglalkozott az üggyel, megállapította, hogy a képviselők mentelmi jogát megsértették, de napirendre tért felette, miután a fővezérség közölte, hogy merénylet készült a kormányzó személye ellen, ezért volt szükség a különítmények felvonultatására, a parlament megszállására. (E merényletet még Prónay Pál sem hitte el.)

A különítményesek mindenesetre elégtételt szolgáltattak: a fővezérség parancsára Ostenburg Gyula százados szolgálati díszben megjelent a nemzetgyűlés elnökénél: „Távol áll tőlünk az a szándék – mondta –, hogy megsértsük a nemzetgyűlést és tagjainak mentelmi jogát. Az eset több véletlenség sajnálatos összetalálkozása következtében történt."[492]

A nemzeti hadsereghez közel álló körök siettek leszögezni: „Nagyon sajnálatosnak tartjuk, s csak helyteleníteni tudjuk azt, hogy bizonyos körök a történteknek mindenáron politikai hátteret igyekeznek tulajdonítani" – írta a *Szózat*. Az, hogy a tiszti századok ott voltak a parlamentben a választás idején, semmi esetre sem jogosítja föl a nemzetgyűlés egyes tagjait arra, hogy a „nemzeti hadsereget vagy annak egyes részeit a nemzetgyűléssel szemben agresszív testületnek tüntessék föl, és ellenséges színbe állítsák a nemzet közvéleménye elé". Hogy „a megszokottnál több tiszt sétálgatott a parlament folyosóin, csak természetesnek tartjuk, mert hisz a nemzet bizalma a nemzeti hadsereg első tisztjét, a magyar tisztikar bálványozott vezérét emelte a kormányzói méltóság díszes polcára".[493]

Horthy, miután kormányzóvá választották, írásban közölte IV. Károllyal megválasztását, és biztosította őt hűségéről. Engedélyt kért, hogy mint kormányzó beköltözhessék a királyi palota egyik oldalszárnyába, amit a király engedélyezett is. Horthy arra is ígéretet tett Károlynak, hogy informálni fogja őt a magyarországi problémákról.[494]

A svájci emigrációban élő IV. Károly támogatta Horthy kormányzóvá választását, elsősorban azért, mert Horthy nem is egy alkalommal biztosította őt, hogy igyekszik minél előbb visszahelyezni őt királyi jogaiba. Horthy, mint az Osztrák–Magyar Monarchia flottájának parancsnoka, 1918. november 8-án, amikor a schönbrunni palotában utoljára jelentett a császárnak, „kezét esküre emelve mondta Károlynak, hogy reá mindenkor számíthat". A schönbrunni audiencia után Horthy ezt mondta erről egy magyar diplomatának: „Biztosítottam a szegény császárt, hogy életem végéig minden lélegzetemmel Őt szolgálom, biztosítottam törhetetlen hűségemről, amiben az egész alám beosztott tisztikar is osztozik, s megmondottam, hogy semmit sem fogunk elmulasztani, hogy Őt, a királyt jogaiba visszahelyezzük."[495] 1919. november 9-én Horthy ismét üzenetet küldött a király-

nak, amelyben közölte: a trón betöltése nyitva van a béke megkötéséig. Ha a békét megkötik, „a trónra magától értetődően a megkoronázott királynak kell visszatérni". Az üzenetben az is benne volt, hogy ő, Horthy Miklós „őfelsége leghűségesebb katonája, aki szakadatlanul hordja a császár kabátját, és mindent meg fog tenni a király visszatérése érdekében".

A király és Horthy között rendszeres volt az üzenetváltás. Horthy még kormányzóvá történő megválasztása előtt Révhegyi Béla kapitányt küldte a királyhoz, és tájékoztatta, hogy „a parancsnoksága alatt álló hadsereg megrendíthetetlen hűséggel viseltetik a király iránt", és neki, Horthynak az a véleménye, hogy kormányzóvá történő megválasztása után olyan helyzetben lesz, hogy a királyt vissza tudja helyezni jogaiba. Válaszában Károly megköszönte Horthy hűségét és azt üzente, hogy a korábbi megállapodások értelmének megfelelően, ő maga csak a béke megkötése után tér vissza.

1920 január–februárjában információk érkeztek Svájcba a királyhoz és Zita királynéhoz, hogy Horthy és közvetlen környezete a restauráció ellen van. A királyné nem hitt ezekben a hírekben, Károly király azonban aggodalmaskodott. A királynak ugyanis föltűnt, hogy Horthy önmagára esketi fel a katonákat. De Horthy egyik üzenetében „igyekezett megnyugtatni Károlyt, hogy a reá tett katonai eskü automatikusan a királyra tett esküt jelenti".[496]

Mindebből azután csak annyi maradt, hogy 1920 február 16-án az újonnan megválasztott nemzetgyűlés megalkotta az 1920:I törvénycikket.[497] Ez a törvény kimondja, hogy a koronás király nem mondott le jogairól, a köztársaság kikiáltását törvénytelennek tekinti, Magyarország továbbra is királyság, a királyi hatalom nem szűnt meg, de a király az adott helyzetben nem gyakorolja a jogait, és addig is, amíg ez ismét bekövetkezhet, a nemzetgyűlés kormányzót választ. Ezen a jogi alapon választották meg március 1-én a parlament tagjai Horthy Miklóst ideiglenes államfővé.

A nemzeti hadsereg megszervezését követően a hadsereg vezetésében mind erőteljesebb szerepet kapott az úgynevezett szabad királyválasztó irányzat, amely ellene volt a Habsburg-restaurációnak. Horthy ebben az időszakban úgy lépett föl, mint aki híve a Habsburg-háznak, egyúttal tág teret

adott a szabad királyválasztóknak a hadseregben és a politikában is, így készítve elő a saját hatalmát.

Horthy Miklós a Károlyi Gyula-kormány bukása után csatlakozott az októbristának minősített Ábrahám-kormányhoz, majd megvált attól és önállósította a fővezérséget, azután csatlakozott József főherceghez, de annak bukása után is támogatta Friedrichet. Amikor a Friedrich-kormány már bukásra állt, a koncentráció mellett foglalt állást. Elfogadta a francia támogatást, de ellenzékben maradt a franciákkal szemben. Megegyezett az antant katonai tanácsával, a román megszálló katonaság főparancsnokával. Nagy energiával és erővel hozta létre a terror-alakulatokat, és nem szűnt meg hirdetni, hogy a bolsevizmusnak még a csíráját is kiirtja, ugyanakkor fellépett a „kilengések" és a „túlzások" ellen. Jogegyenlőséget, polgári biztonságot, parlamentáris rendszert hirdetett, késznek mutatkozott egy olyan koncentrációs kormány támogatására is, amelyben még a szociáldemokraták is helyet kapnak. Ilyen annak a politikusnak, katonának az emberi és politikai arculata, aki elsősorban volt felelős többezer munkás, paraszt és értelmiségi legyilkolásáért, tízezrek bebörtönzéséért, százezrek menekülésééért.

Ehhez az emberhez küldött üzenetet a *Népszava* 1920. március 2-i számában Vanczák János, Somogyi meggyilkolása után a lap főszerkesztője: „Ennek a munkásságnak a nevében köszöntjük Főméltóságodat a kormányzói székben egyszerű, férfias őszinteséggel. A meginduló újjáépítés munkájában nekünk is teljes mértékben kell részünket kivenni, hogy ezzel Kormányzó Úrnak is megkönnyítsük a dolgát. A szervezett magyar munkásság kincsei, a technikai képzettség és erő, a szellemi tudás és felemelkedő akarat mind rendelkezésére fog állni Kormányzó Úrnak, ha erre nekünk a lehetőség megadatik. Aki igazán bűnös valamiben, azt sújtsa a kormány szigora. A nemzeti újjászületés és a feltámadás munkájához mi minden gerincességünk megtartása mellett készségesen nyújtjuk oda kérges kezünket békülésre, Főméltóságod bölcsességére bízzuk e kéz értékességének vagy értéktelenségének megbírálását."[498]

Göndör Ferenc szociáldemokrata újságíró – aki kommunistaellenessége miatt még a Tanácsköztársaság idején emigrált, így írt erről: „Rettenetes kétségbeesés fogott el

bennünket, amikor Vanczák János a Somogyi meggyilkolásában feltétlen bűnrészes Horthy kormányzó üdvözlésére sietett, és följánlotta neki a munkásság kérges kezét." Horthy „hullahegyeken keresztül emelkedett Magyarország kormányzói székébe, aki tömeggyilkos létére Somogyi Bélát, a *Népszava* volt szerkesztőjét is megölette. Nekünk igenis kétségtelen bizonyítékaink voltak és vannak arra nézve, hogy Horthy Miklós, Magyarország kormányzója részes és személy szerint bűnös dunántúli tömegmészárlásokban, és éppen ezért szinte tragikomikusan hat, hogy a Kecskemét táján, az orgoványi földeken megölt, megnyúzott, kivégzett, felakasztott szerencsétlen munkások gyilkosainak, Héjjas Iványnak és társainak ugyanaz a Horthy ad amnesztiát, aki maga is amnesztiára szorul."[499] Érthető Göndör Ferenc felháborodása, de Vanczáknak és másoknak ebben a lépésében szerepet játszott az, hogy ily módon is próbálták a Szociáldemokrata Pártra nehezedő nyomást enyhíteni.

Horthy Miklós felelőssége

A fehérterror ténye elől nem tudott kitérni a korabeli sajtó és irodalom sem. Nem tudtak kitérni még azok a szerzők sem, akik Horthy Miklósról kormányzóságának idején, őt dicsőítve írtak könyveket, mint báró Doblhoff Lily, Pilch Jenő és a többiek.

Még Horthy is kénytelen elismerni emlékirataiban: „1919 a forradalmak éve volt és a terroré. Bizonyos történeti irányzat szívesen hangsúlyozza, hogy nemcsak vörös, hanem fehérterror is uralkodott. Semmi okom nincs rá, hogy szépítgessem azokat az igazságtalanságokat és kegyetlenkedéseket, amelyek valóban megtörténtek abban az időben..." A fehérterror igazolására többek között idézi Edgar von Schmidt Pauli könyvét, aki a következőket írta Horthyról: „Ha a vezető a maga nagy célját el akarja érni, nem szabad holmi csekélység miatt leintenie előre rohamozó csapatát, melynek lendületét és áldozatkészségét minden helyzetben fenn kell tartani, vagy hatáskörüket túllépő tisztjeit mindjárt szigorúan megrendszabályoznia, sőt esetleg agyon is lövetnie. Ezzel ugyanis csak a lázadás veszélyét vagy még annál is rosszabb következményeket idézne elő. Nagyon is puha-

szívű ember semmiképpen sem alkalmas arra, hogy elvadult időkben katonákat vezessen..."[500]

Másképpen ítélte ezt meg Pethő Sándor, aki idézett könyvében ezt mondja: az ellenforradalom túllépte azt a mértéket, amelyet ő és más polgári politikusok annak idején elfogadtak. Szükségesnek tartották, de ellene voltak a szélsőséges, brutális terrornak. Pethő kritikusan állapítja meg azt is, hogy a kurzus, a keresztény nemzeti mozgalom ennek következtében „politikailag is előzött magától vagy semlegességre kényszerített olyan társadalmi és kultúrerőket, amelyek joggal tekinthették magukat ártatlanoknak".[501]

Lloyd George, a Brit Birodalom miniszterelnöke, amikor a fehér hadsereg brutalitásáról interpelláltak az angol parlamentben, a következőket mondotta: „Budapesti főmegbízottunk hosszas és részletes jelentéséből az tűnik ki, hogy az atrocitásokról szóló hírek erősen túlzottak és a magyar kormány jól fenntartja a rendet, és semmiképpen sem vezeti bosszúvágy vagy a politikai üldözés vágya. Azt javaslom, hogy Mr. Hohler jelentését közöljük a Házzal, és bízom abban, hogy az interpelláló képviselő be fogja látni, hogy Őfelségének kormánya az adott körülmények között nem volna jogosult beavatkozni abba, ami tulajdonképpen magyar belpolitikai kérdés."[502]

Sajátos állásfoglalás: az nem tekinthető Magyarország belpolitikájába való beavatkozásnak, amikor az ellenforradalmat kell hatalomra juttatni, viszont beavatkozás, amikor az ellenforradalom brutalitását kellene elítélni.

Milyen volt valójában a fehérterror? A Dunántúlon ezeket a gyilkosságokat „népítélet"-nek nevezték – írta erről könyvében Pogány József, a neves kommunista publicista –, Budapesten és a Tiszántúlon „eltűnés" lett a neve, mert naponként tűntek el Magyarországon emberek, csoportosan, százával vagy csak egyenként. Eltűntek, nyomuk vész, hiába keresik őket hozzátartozóik, nem kapnak fölvilágosítást. A szálak egy kaszárnyához vagy egy erdőhöz vagy a Dunához vezetnek. Ki tudná számon tartani, hány ember tűnt el már eddig Horthy Magyarországában.

Az 1920 „januári és februári napokban vagy száz funkcionárius és bizalmi férfija tűnt el a budapesti munkásságnak. A vas- és fémmunkások egyetlen bizalmi ülésén nem keve-

sebb, mint harminc vasmunkás proletár eltűnését jelentették be."[503]

Ez a módszer szinte kezdettől kiegészült a „törvényes" eljárásokkal. A Friedrich-kormány 1919. augusztus 20-án miniszteri rendelettel gyorsított bűnvádi eljárást léptetett életbe „a tanácskormány mindazon szervei ellen, amelyek hatósági hatáskört bitoroltak, és mindazok ellen, akik a Tanácsköztársaság megteremtése, fennállása vagy visszaállítása érdekében bűnöket követtek el". Miután nem ismerték el a tanácskormányt, ezen az alapon minden egyes cselekedetét közönséges bűncselekménynek bélyegezték: ha a tanácskormány pénzt bocsátott ki, az pénzhamisítás volt; ha a tanácskormány fegyverrel verte le az ellene fegyverrel támadókat, az közönséges gyilkosság; a termelőeszközök köztulajdonba vétele rablásnak minősült; ha a hatóságok anyakönyvet vezettek, az okmányhamisítás; a Vörös Hadsereg erősítése jogtalan toborzás volt. Ennek az úgynevezett törvénynek az alapján lehetett köztörvényes bűnözőként felelősségre vonni a tanácskormány funkcionáriusait.

Indexre tették 179 író könyveit, cím és szerző szerint. Minden olyan könyvet, amelynek a címében benne volt a szocializmus szó, indexre tettek, elkoboztak, nemcsak a könyvkereskedésekből, közkönyvtárakból, de a magánkönyvtárakból is. „A fővárosi könyvtárnak nem kevesebb, mint 15 000 kötet könyvét hordták halomra a barbárok és égették el a könyvtár udvarán. A könyvégetések már valósággal hozzátartoztak Budapest éjszakáinak rémségekkel telt képéhez. Ahogy a *Pesti Élet* röpirata írta: És éjszaka óriási máglyák lobognak fel sötét füsttel az ég felé, sajtótermék gyűjtőtelepeken rendőrök gyújtják fel a lángokat. Ott égnek el Marx, Engels, Kautsky, Szabó Ervin, Tolsztoj és más bölcselők és írók összegyűjtött munkái, amelyeket a fehérbarbárok veszedelmes művek címén elkoboztak. És a fojtó füst lassan leng és terjed a setétben alvó Pest felett, mint egy gyászlepel."[504]

A fehérterror kezdettől a nemzeti hadsereg és annak főparancsnoka, a későbbi kormányzó nevéhez fűződött. Persze Horthy nem egymagában hozta létre a kialakult politikai rendszert. Megteremtésén tanácsadói, a tisztikar, a velük együttműködő dzsentri, hivatalnoki, földbirtokos és tőkés

csoportok együttesen munkálkodtak. De Horthynak mint irányítónak, parancsadónak a felelősségét nem lehet elvitatni.

Horthy Miklós volt a nemzeti hadsereg fővezére, későbbiekben legfőbb hadura. Mint kormányzónak a kezébe futottak össze a hadseregről szóló információk. Arra a kérdésre, felelős-e egy hadsereg legfőbb parancsnoka a hadsereg cselekedeteiért, csak olyan válasz adható, hogy egyes tisztek cselekedeteiért nem, de a hadsereg mint egész cselekedeteiért igen. Nem egyesekről, nem egy-egy tisztről van szó, hanem egész alakulatokról. Igaz, nem minden katona, nem minden tiszt, nem is minden alakulat követett el terrorcselekményeket, de a nemzeti hadsereg ebben a szellemben tevékenykedett.

A hadsereg feladatainak megszabása önmagában sem hagy kétséget ez iránt. A hadseregnek a rend helyreállítása, a Tanácsköztársaság intézményeinek felszámolása, vezetőik felelősségre vonása volt a feladata.

A fővezér az egységek parancsnokainak nagy önállóságot biztosított. Ez az önállóság arra is vonatkozott, hogy le kell szerelni a vörös alakulatokat, elfogni katonáikat, meg kell szerezni minden anyagi, technikai eszközt, a fegyvereket, a lovakat, a fölszerelést, az élelmiszert, megszervezni a felelősségre vonást, tehát rendőri, ügyészi, bírói, sőt ítéletvégrehajtói teendőket is el kellett látni.

A tiszti alakulatok alkották a nemzeti hadsereg gerincét. Ez volt az a keret, amelyre építve újabb és újabb alakulatokat hoztak létre. A tiszti alakulatok egy része „elit alakulatokká" váltak, ezek fejezték ki a legmarkánsabban a nemzeti hadsereg törekvéseit, céljait. Horthy szoros kapcsolatot tartott velük.

Természetesen kezdettől akadtak olyanok a nemzeti hadseregben, akik nem vettek részt atrocitásokban. A későbbiekben ez még inkább így volt, ahogy a nemzeti hadsereg gyarapodott, egyre több lett az olyan tiszt és közlegény, aki távoltartotta magát az erőszakos cselekményektől. Ennyiben indokolt a differenciálás. De ez nem változtatott azon, hogy a különítmények a nemzeti hadsereg elit alakulatait jelentették, bennük testesült meg a hadsereg rendőri szerepe. Azt is mondhatnók, hogy a nemzeti hadsereg „történelmi küldetése" mindenekelőtt ezekben az alakulatokban jutott kifejezésre.

A fehérterror világszerte felháborodást keltett. Foglalkozott vele a brit törvényhozás, írtak és beszéltek róla Franciaországban, Angliában, Amerikában, a Szovjetunióban. Olyan helységnevek, mint Siófok, Orgovány, Izsák, gyászos világhírre tettek szert, és beárnyékolták a magyar nevet. A fehérterror olyan méretű volt, hogy ezt sem akkor, sem később nem tudták letagadni. Enyhíteni, magyarázni viszont próbálták akkor is, később is.

Az egyik fő érv az volt, hogy népítéleteket tartottak a bűnösök felett. Ez – mondták – emberileg érthető, mert ez „a megkínzott lelkek bosszúkiáltása" volt. A hadseregnek is részt kellett vennie a népítéletekben – érveltek –, de csak a példa statuálásánál volt jelen, hogy a „néplélek hite csorbát szenvedjen".[505]

A „kilengéseket" azzal is indokolták, hogy a Tanácsköztársaság terrort alkalmazott, és a vörösterror szükségszerűen váltotta ki a fehérterrort: „A Nyugat talán még ma sem tudja, itt időző missziói dacára, hogy mi történt nálunk négy hónapon át, hány ezer és ezer ártatlan keresztény magyart gyilkolt le a zsidó–szovjet uralom, és milyen rombolást végzett erkölcsi-anyagi javakban."[506]

Hogyan is állunk hát valójában ezzel a sok ezer áldozattal? Az ellenforradalmi mozgalmakban elesett és a Tanácsköztársaság idején kivégzettek emlékére emlékművet leplezték le 1934-ben a Fehér Ház Bajtársi Egyesület kezdeményezésére. Ez alkalommal rögzítették azok névsorát, akik szembeszálltak – az emlékünnepség által kiadott ismertetés szerint – „a nemzetgyilkos forradalommal". A névsor összesen 482 főről tesz említést, akik 149 helységben történt ellenforradalmi megmozdulás, fölkelés, szervezkedés során életüket vesztették. Az emlékmű leleplezésén részt vett az országgyűlés mindkét háza, az országos hivatalok, Budapest székesfőváros, a törvényhatóságok, a városok és községek küldöttségei és maga a kormányzó is.

Váry Albert 1922-ben 587, a Tanácsköztársaság időszakában kivégzett személy adatait állította össze.[507] Az eltérés Váry adatai és az 1934-es adatok között mindenekelőtt abban van, hogy Váry olyanokat is fölvett könyvébe, akiket katonaszökevényként vagy fosztogatóként végeztek ki. Váry könyvéből az is kitűnik, hogy az általa említettek túlnyomó többsége fegyveres ellenforradalmi fölkelések, összeeskü-

vések, megmozdulások következtében vesztette életét, nem kevesen fegyverrel a kezükben.

Váry összesítéséből kiderül, hogy sok helyen, kisebb városokban, községekben ellenforradalmi érzelmű lakosok, katonák, csendőrök megszállták a községházát, foglyul ejtették a direktóriumot, vagy együtt harcoltak a román, a cseh alakulatokkal a Vörös Hadsereg ellen. Dunapatajon például negyvennyolcan estek el fegyverrel a kezükben az ellenforradalmi fölkelés résztvevői közül.[508]

A proletárdiktatúra áldozatainak túlnyomó többsége tehát a Tanácsköztársaság elleni fegyveres föllépésben vagy azzal összefüggésben esett el. „A Tanácsköztársaság valóban humánus, nagyvonalú magatartást tanúsított a bűnösökkel szemben."[509] Az 1919. június 24-i ludovikás lázadás résztvevőit például – már némiképp túlzó humanizmussal – átnevelésre ítélték. De ugyanilyen büntetésben részesültek mások is, akik fegyverrel keltek föl a munkáshatalom ellen. A Tanácsköztársaság szedett túszokat, de a legtöbbjüket 3-4 hét után elengedte.

A fehérterror tetteinek mozgatórugóit tehát nem a Tanácsköztársaság cselekedeteiben kell keresni. A fehérterrort ezzel az okkal magyarázni félrevezetés, és éppen olyan legenda, mint az, hogy az őszirózsás forradalom miatt vesztette el Magyarország az első világháborút. Előfordult, hogy összeesküvőket, olyanokat, akik fegyveres föllépésre szánták el magukat a tanácshatalom ellen és helyi tanácsvezetőket gyilkoltak meg, kivégeztek. S később ezt állították úgy be, hogy a proletárdiktatúra vérengző volt, tízezreket végeztek ki!

Mennyien estek a fehérterror áldozatául? Ezek száma sok külföldi és magyar kutatót, történészt, írót foglalkoztatott, de teljes pontossággal mindmáig nem sikerült megállapítani. A halottak számát nagyjából ötezerben, a börtönviseltekét, internáltakét hetvenezerben, azokét, akik elmenekültek az országból, százezerben állapították meg 1920-ban.

Horthy és rendszerének képviselői természetesen kisebbíteni igyekeztek ezeket az adatokat. Gratz Gusztáv – aki maga is az ellenforradalom külügyminisztere volt, majd egy ideig bécsi követ – 1935-ben megjelent könyvében néhány százra teszi az áldozatok számát. Dr. Hirsch Perez Chajes bécsi főrabbi kutatásokat végzett a fehérterror idején kibon-

takozott pogrom áldozatainak számára vonatkozóan. Munkájában segítette őt Jozeph Goldmann, az amerikai Joint nemzetközi zsidó segélyszervezet akkori elnöke, aki Budapestre is eljött. A főrabbi 1920. április 11-én egy bécsi nagygyűlésen a zsidó áldozatok számát halottakban hétszázra tette.[510]

A *New York Times* 1920. február 3-i száma azt jelentette, hogy „Magyarországon megkezdődött a törvényes eljárás mintegy kétezer kommunista bűncselekménnyel vádolt egyén ellen". Egy 1925-ben, Hamburgban megjelent röpirat szerint a fehérterror első két és fél évében a letartóztatottak, bebörtönzöttek, fegyházakban és internálótáborokban levők száma, hivatalos adatok alapján, meghaladta a nyolcvanezret.[511]

Csak a váci börtönben 1920. január 10-én 1018 fogoly volt, és ezek közül 904 volt kommunista.[512] „A fogházak a városokban túlzsúfoltak. A foglyokat a legkegyetlenebb és legrafináltabb módon kínozzák. Ötezer munkást már ez év elején halálra »ítéltek«. A tiszti bandák sok ezer embert minden előzetes bírói eljárás nélkül lemészároltak. Ezrek pusztulnak el lassú éhhalállal a silány táplálkozás és betegségek miatt."[513]

1920 júniusában, a Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének a fölhívásában szerepel először az ötezres szám. Az események azt mutatják, hogy inkább alábecsülték, mint fölértékelték a legyilkoltak és bebörtönzöttek számát.

Pogány József könyvében hatezer meggyilkoltról írt.[514] Fényes László, aki kénytelen volt elmenekülni Magyarországról, a New Yorkban megjelenő *Az Ember* című lap 1926. november 8-i számában megírta, hogy 1923 végén a szociáldemokrata párt megbízta őt a fehérterror gyilkosságainak okmányszerű összegyűjtésével. Másfél évig dolgozott, ezalatt 626 meggyilkolt áldozat adatait gyűjtötte össze. Tiltmann angol író a The Terror in Europe című könyvében azt írja, hogy a fehérterror első két évében meggyilkoltak száma több volt kétezernél, a letartóztatottak száma pedig meghaladta a hetvenezret.[515]

A *New York Times* 1925. március 15-i számában megjelent, budapesti keltezésű cikk azt írta, hogy 1924 végén, hivatalos adatok szerint még 10 386 ember van börtönben. A brit Munkáspárt jelentése szerint – amely saját informáci-

ón alapult – a Tanácsköztársasággal összefüggésben letartóztatottak száma meghaladta a 25 000-et. (A Munkáspárt adatai is csak részadatok voltak, mert a teljes információhoz ők sem jutottak hozzá.)[516] A brit szakszervezet és a Munkáspárt közös delegációja sok mindent feltárt a fehérterrorról. (A küldöttség Wedgwod ezredesből és még négy tagból állt.) Jelentésükben sok konkrét tény szerepelt, de a fehérterror áldozatainak számát teljes egészében nem tudták föltárni már csak azért sem, mert jelentésük csupán az 1919 augusztusától 1920 áprilisáig terjedő időszakot ölelte föl.

A Vörös Hadseregnek román fogságba esett részét – Pogány József adatai szerint mintegy ötvenezer katonát – egyszerűen internálták.[517]

A letartóztatottak egy részét internálták. 1920 elején Hajmáskéren 9000 férfi és nő volt internálva, ezenkívül 4000-en voltak a csepeli, 2400-an a zalaegerszegi, 2000-en az egri, 3000-en a ceglédi, 2000-en a komárom-homoki fogolytáborban.[518]

Mindez arról tanúskodik, hogy dr. Váry Albert főügyészhelyettes enyhén szólva megszépítette a dolgokat, amikor arról írt, hogy összesen 70 000 ember ellen indult bűnvádi eljárás, 15 000 ember került előzetes letartóztatásba, s a bíróságok mindössze 6000 embert ítéltek el, akik közül mintegy 2000 fő kapott kegyelmet, s mindössze 50 embert végeztek ki.[519] Ezek az adatok biztosan nem felelnek meg a valóságnak, hiszen a budapesti főkapitányság által kiadott összegző jelentés ennél több esetről szól, Váry pedig országos adatokat közöl.

A terror méreteit érzékeltetik a következő számok is. 1919 augusztusában megalakult a főkapitányság különítménye, amelyet Margit-körúti különítménynek neveztek, mivel a Margit körút 83–85. számú házban helyezték el. A Tanácsköztársaság biztonsági alakulatainak munkatársait kellett földeríteníe és felelősségre vonnia.

A Margit-körúti különítmény 1919 augusztusában kezdte meg működését és 1921 júniusában fejezte be. Az adatok szerint ez alatt az idő alatt 3159 aktát iktattak. Összesen 1792 embert állítottak elő és tartóztattak le.[520]

A budapesti főkapitányság összes részlegein rendkívül túlfeszített munka folyt, ami már abból is kitűnik, hogy 1919 augusztusától december 31-ig több mint 40 000 személyt

állítottak elő. Ebből csak a Tanácsköztársasággal kapcsolatos cselekmények miatt több mint 10 000 előállításra került sor.

1920-ban 23 000 letartóztatás volt. Ez évben a razziák száma megközelítette az 1500-at, és csak 1920-ban 11 937 személy állott megfigyelés alatt.[521]

A budapesti főkapitányság politikai osztályán 1919. augusztus 8-tól december 31-ig 24 490 ügyet iktattak. Ebből az év végéig 22 819-et „intéztek el". 1920 január 1-től október 20-ig 26 400 ügydarab érkezett be, ebből 24 100 „intéztetett" el. 1919. augusztus 1-től december 31-ig 9484 személyt állítottak elő, ezek közül 4519-et előzetes letartóztatásba helyeztek. Aki nem került előzetes letartóztatásba, azoknak többségét internálták. 1920. január 1-től október 20-ig 4664 személyt állítottak elő, s előzetes letartóztatásba helyeztek közel 3000 főt.[522]

Figyelemre méltó az is, hogy 1919–1920-ban a kerületi kapitányságok és az őrszobák hány személyt állítottak elő. 1919-ben közel 20 000, 1920-ban 46 537 embert. A feljelentések száma 1919-ben 11 731, 1920-ban 32 478 volt. Nem tettek különbséget a politikai és a köztörvényes ügyek között, mert – mint említettük – a Tanácsköztársaság tisztségviselőit jórészt köztörvényesnek minősített bűncselekmények címén vonták felelősségre.[523]

Az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivataltól 1919 augusztusától 347 659 esetben kértek adatokat.[524] 1920-ban már 614 592 esetben kértek információt. A budapesti főkapitányság jelentése szerint a bíróságok és az ügyészségek ügyforgalmát jelentősen emelték a proletárdiktatúra elkövetett „bűncselekményei". A kommunisták és az annak minősítettek túlnyomó többsége ellen „halmazatok miatt folyt az eljárás".[525] Ugyanis, ha a Tanácsköztársaságban valaki direktóriumi tag volt, akkor azt felelősségre vonták izgatásért; magánosok elleni erőszakért, mert kisajátítottak gyárat, üzemet; lopásért, mert elvették a földet; pénzhamisításért, mert olyan pénzt fogadtak el és terjesztettek, amelyet a Tanácsköztársaság adott ki; rablásért, zsarolásért, mert a gazdagabbak lakását elvették és oda szegényeket telepítettek. Ilyen módon állt össze az úgynevezett „halmazatok" alapján történő felelősségre vonás.

A sokféle tény és adat együttvéve sem ad lehetőséget

arra, hogy több évtized távlatából megfelelő pontossággal tudjuk megállapítani a fehérterror áldozatainak, üldözötteinek tényleges számát, hogy pontosan számba vegyük, hány embert érintettek az ellenforradalmárok törvénytelen és „törvényes" eljárásai. Az 5000 halottra, 70 000 bebörtönzöttre és 100 000 emigránsra vonatkozó adatok 1920 közepéről származnak, amikor a fehérterror még nem ért véget. A részadatok arról tanúskodnak, hogy az említett összesítések – különösen a meggyilkoltakra, kivégzettekre vonatkozó szám – inkább kisebbek, mintsem nagyobbak a valóságnál. De akármennyi is a pontos szám, a föltárt tények tanúsága szerint a fehérterror mindenképpen tömegével szedte áldozatait. Szinte nem volt olyan település az országban, ahol ne esett volna valaki a bosszú, a megtorlás áldozatául.

Az ellenforradalmi fordulat jellege

Az ellenforradalom keresztényinek hirdette magát, de nem volt benne semmi a keresztényi szeretetből, csak gyűlölet jellemezte és a bosszúállás. Nemzetinek minősítette magát, de nem kevés része volt Trianonban. A népre hivatkozott, miközben visszaállította a nép elnyomását. A parasztság képviselőjeként lépett föl, de olyan állapotokat teremtett, amelyek közepette hárommillió ember élt koldussorban.

Az 1920-as években Jászi Oszkár, Pogány József, Kun Béla mindenekelőtt a múltban keresték ennek gyökereit, párhuzamot vonva a korábbi forradalmakat követő ellenforradalmak sajátosságaival. Holott ennek a fehérterrornak a jellegzetességei már a jövő felé mutattak, amely jövő azonban akkor még némileg messzebb volt. „A Tanácsköztársaság megdöntése után újjászerveződő Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) Európában elsőnek találkozott a politikai reakció fasizmus felé mutató új válfajával."[526]

Ha csupán azt mondjuk, hogy ellenforradalom ellenforradalmi rendszert szült, ezzel nem tudjuk pontosan kifejezni a rendszer lényegét, ez még nem adja meg az ellenforradalmi rendszer minőségét. Ellenforradalom hozta létre a francia köztársaságot is a Párizsi Kommün leverése után, s e köztársaság keretei között egy polgári demokratikus rend-

szer alakult ki. Itt viszont nyilvánvalóan nem erről volt szó. Mégis, mindkettő ellenforradalmi rendszernek nevezhető annyiban, hogy egy ellenforradalmi fordulatban születtek. De épp ezért kell továbblépni, s azt is megvizsgálni, milyen politikai rendszert szül az ellenforradalom.

Az 1919-es magyarországi ellenforradalom által létrehozott politikai rendszer természetét sok minden befolyásolta. Közrejátszott itt maga a fehérterror, szerepe volt az antantnak, továbbá az ellenforradalom különféle irányzatainak, áramlatainak, csoportjainak. Befolyásolták a több tekintetben továbbélő múltnak, a Habsburg-monarchiának a tradíciói is. De a legerőteljesebben a nemzeti hadsereg nyomta rá a bélyegét, mint az új államszervezet legerősebb intézménye, fennmaradásának legfőbb biztosítéka.

Az újjászerveződő állam, a magyar uralkodó osztályok politikai rendszere létrejöttében a nemzeti hadsereg és a vele szövetséges mozgalmak váltak meghatározóvá. Az állam nemcsak ezek szüleménye, de mert az állam először a nemzeti hadseregben és a csendőri, rendőri, karhatalmi alakulatokban jelenik meg a leghatározottabban, ezért az államnak ezek lesznek a legmarkánsabb szektorai. Sajátos folyamat megy végbe, amelyben az ellenforradalom létrehozza az államot, az utóbbi pedig törvényesíti és intézményesíti az ellenforradalmat. E folyamat következtében lesz az állam, a politikai rendszer születését és létét meghatározó tényezők között az egyik legfontosabb maga a fehérterror, amely nem egyének, nem elszigetelt csoportok műve, hanem az állam intézményei által elkövetett cselekmények sora, állami terror.

Mivel az államot nemcsak a nemzeti hadsereg és a vele szorosan együttműködő szélsőjobboldali mozgalmak szülik, hanem szerepe van más irányzatoknak is, ez megjelenik az állam különböző szektoraiban is. Belső harcok, konfliktusok vannak a nemzeti hadsereg és az állam más részei között. Azok a köztisztviselők, ügyészek, bírók, katonatisztek, rendőr- és csendőrtisztek, akik a Monarchia törvényességét akarják ismét életbe léptetni, összeütközésbe kerülnek a fehérterrorral. Az ő szerepük azonban nem akkora és az új körülmények között nem is lehet akkora, hogy visszaállítsák a régi államhatalmat. A XX. század második évtizedében az ellenforradalom nem a régi államot teremti újjá Magyaror-

szágon, csak annak bizonyos vonásait, de egészében véve ez másfajta állam, másfajta politikai rendszer.

A magyar ellenforradalom az egész tőkés osztály, az egész nagybirtokos osztály érdekében új államhatalmat és politikai rendszert teremt. Valami újat hoz létre. Ezért keresi önmagát, önmaga identitását. Később örömmel ismerik föl, hogy amit Olaszországban a fasizmus jelent, Németországban a nemzetiszocializmus, azzal rokon a szegedi gondolat, a magyar ellenforradalom.

A fasizmusnak nemcsak a terror a jellemvonása, de kétségtelen, hogy a terror reá jellemző minősége, mennyisége, formája nagyon is fontos jellegzetessége. A fasizmusnak az is sajátossága, hogy megpróbál föllépni a nemzet érdekében, a nemzeti sérelmekre építeni és ezekkel visszaélni. Ez is jelen van 1919–1921-ben. A fasizmus minden progresszív eszme ellen föllép, és a fehérterrorban ez is erőteljesen érzékelhető.

A fehérterror egyúttal bosszút is jelentett az elvesztett háborúért, az időlegesen elvesztett hatalomért, a szocialista forradalomért. Olyan osztályok uralmát fejezte ki, amelyeket sok veszteség ért, s ez hatalmasra növelte dühüket, haragjukat.

Arról, hogy milyen volt annak a politikai rendszernek a jellege, amely 1919–1920-ban született, beszéltek és írtak a „leghivatottabbak" is, azok, akik azokban az években és később is döntő szerepet játszottak a szegedi gondolat jegyében életre hívott politikai rendszer arculatának meghatározásában. Bár ezek az állásfoglalások, megnyilatkozások meghatározott, konkrét körülmények között születtek, amelyek hatottak az állásfoglalásokra, ezért nem tekinthetők tudományos érveknek. S nem is elsősorban az dönti el egy politikai rendszer minőségét, jellegét, hogy mit mondanak róla vezetői, hívei, hanem objektív kritériumok. De úgy véljük, nagyon is figyelemre méltóak ezek a vélemények. Annak a vizsgálódásnak a témakörében, amely az ellenforradalomban született politikai rendszer jellegét kutatja, indokoltnak és szükségesnek tartjuk ezen hivatalos állásfoglalások bevonását is. Az ellenforradalmi mozgalom politikusai és katonapolitikusai is gyakran nyilatkoztak arról, miképpen látják ezt az időszakot. Különösen a második világháború alatt, amikor a világ legreakciósabb hatalmaival szövetség-

ben hódító, az egész emberiségre nézve a legsúlyosabb veszélyeket hordozó háborút vívtak, amelynek jelszava az „új Európa" megteremtése volt. Ezek a vezetők ekkoriban gyakran kijelentették, hogy „az új Európá"-ért a harcot ők kezdték 1919–1921-ben, megelőzve az 1922-es olaszországi fasiszta fordulatot és az 1933-ban a nácik hatalomra kerülésével elindult németországi változást is.

Sokszor hivatkoztak arra, hogy a szovjetellenesség, az antikommunizmus és minden, ami a fasiszta diktatúrákat jellemezte, felismerhető a magyarországi 1919–1921-es ellenforradalmi fordulatban. Különösen a háború első szakaszában – amikor úgy tűnt, hogy a náci Németország vezetésével győznek a tengelyhatalmak – volt valósággal divat erre hivatkozni. Ezekben a hivatkozásokban kétségtelenül voltak túlzások is: bizonyítani akarták, hogy Magyarországnak nemcsak helye és szerepe van a Szovjetunió elleni keresztes háborúban – ahogy ezt nem egyszer megfogalmazták –, hanem az elsők között voltak, akik ezt a keresztes hadjáratot az 1919–1920-as években meghirdették. Ugyancsak ezzel érveltek a Szálasival és a többi nemzetiszocialista irányzat vezetőivel való vitában, akik támadták Horthyt és az általa képviselt politikai rezsimet. Ezzel érveltek amellett, hogy nincs szükség további jobbratolódásra.

A lényeget érintették, amikor azt mondták: a magyarországi ellenforradalom győzelme, a szegedi gondolat megelőzte a nácizmus, a fasizmus létrejöttét. Mert ennek a mozgalomnak, amit képviseltek, az ellenforradalomnak, amelyben részt vettek, a legmarkánsabb erői az olasz fasizmussal és a náci mozgalommal álltak rokonságban. Igaz ez akkor is, ha jelentős különbségek is felfedezhetők. Igaz a tekintetben, hogy egy olyan „új rendszert" hoztak létre, amely el akarta magát határolni a kapitalizmus liberálisabb korszakától, a polgári demokráciától és a demokratikus intézményektől, s ennélfogva megvoltak benne a rokon vonások a fasiszta és náci mozgalmakkal, valamint azokkal a rendszerekkel, amelyeket ezek a mozgalmak szültek. Lényegében egyazon típusú politikai rendszerről van itt szó, amelyet a legkövetkezetesebben Németországban valósítottak meg, nem olyan következetesen Olaszországban, és még kevésbé tudták következetesen megvalósítani Magyarországon. A fasizmusnak is voltak és vannak „nemzeti út-

jai". Az az út, amelyre Horthy Miklós és mozgalma rátért, magán hordta az akkori nemzetközi és a nemzeti viszonyok hatását.

A „klasszikus" fasiszta (náci) államformához viszonyítva ami 1919–1920-ban született, félfasizmusnak tekinthetjük, mert a náci rendszerhez képest fele úton volt fejlődésében. Befejezésére történtek kísérletek Gömbös Gyula idején, majd 1944. március 19. után, a teljes befejezésre azonban csak 1944. október 15. után került sor. Az az állam, amely 1919–1920-ban született, nem nagy változtatásokkal alkalmas volt e befejezéshez.

Az *Új Látóhatár*ban 1981-ben megjelent cikk írójának[527] tévedése abban rejlik, hogy a fasiszta rendszernek csak azt ismeri el, ami Olaszországban és Németországban megvalósult. Az olasz fasizmus sem volt egészen olyan, mint a német, hogy „teljessé" váljék, erre néhány évre volt szükség.[528] Olyan terrorisztikus sem volt, mint Horthyé 1919–1920-ban. De Franco diktatúrája, Pinochet rendszere, a második világháború előtti Romániában vagy egy időszakban a Baltikumban létezett diktatúrák sem voltak teljesen azonosak a német nácizmussal és az olasz fasizmussal. Találkozni olyan érvekkel, hogy Szálasit kivéve a magyarországi kormányok nem rendelkeztek a diktatúrához szükséges korlátlan hatalommal, nem volt elmozdíthatatlan vezér, mindenkire kötelező, egységes ideológia, saját fegyveres testülettel rendelkező tömegpárt, forradalmi frazeológia és küldetéstudat, s ezek nélkül nincsen fasiszta diktatúra. Szerintük ezért 1945 előtt Magyarországon csupán Szálasit lehet fasiszta diktátornak nevezni.[529]

Horthy és vezető körei taktikai meggondolásból, a belső nézeteltérések tompítására a nemzetiszocialista pártokkal szemben hivatkoztak arra, hogy az 1919–1920-as események során már megvalósították azt, amire Mussolini és Hitler törekedett, és amire Szálasi és más „vezérek" hivatkoznak. A náci Németországgal való vitákban ez egyik fő érvük volt. Ebben kétségtelenül volt túlzás, mert a Horthy-féle rendszer nem volt teljesen azonos Mussolini, Hitler rendszerével és azzal sem, amit Szálasiék 1944 őszén megvalósítottak – a Horthy-rendszer sok árnyalattal enyhébb volt. De a túlzásokon és taktikai meggondolásokon túl, volt ebben igazság is, mert 1919–1920-ban hasonló feladatokat

törekedtek megoldani, mint amilyeneket megoldott a fasiszta fordulat Olaszországban és a nemzetiszocialista hatalomátvétel Németországban. A második világháború előestéjén, s később a háború alatt mind hangosabb lesz Magyarországon az a politikai propaganda, hogy Hitler, Mussolini és Horthy azonos ideológiát és politikát képviselnek, s ezért természetes szövetségesek. Érthető, hogy Hitlerék és Mussoliniék, az eltérések ellenére és más meggondolásból, de szintén erre hivatkoztak.

Ez a gondolat minduntalan visszatér. Az antikomintern paktumhoz való csatlakozás is alkalmat adott ennek hangoztatására. A külügyminiszter, gróf Csáky István, miután bejelentette a Németország, Olaszország és Japán között fennálló kommunistaellenes egyezményhez való csatlakozást, szintén hangsúlyozta ezt. Berlinben a mértékadó és befolyásos politikai körök úgy reagáltak erre, hogy a magyar kormánynak ez az elhatározása természetes, mert abból adódik, hogy „Magyarország volt az első közép-európai állam, amely az 1919–1920. évi összeomlás után fegyverrel verte le a kommunista forradalmat".[530]

Az *Angriff* című berlini lap megállapította, hogy Magyarország külpolitikai tevékenysége ebből a belpolitikai fejlődésből következik, s a bolsevistaellenes hagyományokból, amely 1938 őszén a területgyarapítással is olyan jelentős eredményeket hozott Magyarországnak. Ugyanerre mutatott rá a *Berliner Tageblatt* is: Magyarország volt az első olyan kommunistaellenes állam, amely 1919–1920-ban síkraszállt a bolsevizmus ellen, s ennek következtében egy olyan állam született, amelynél természetes, hogy csatlakozik a Berlin–Róma tengelyhez, mert a „mindkét hatalommal baráti, jó viszonyban élő magyar állam részéről ez egyúttal világos levonása a világnézeti elvekből folyó következtetéseknek". A német külügyminisztériumhoz közelálló lap, a *Börzenzeitung* azt írta, hogy a kommunizmus elleni föllépés adódik Magyarország 1919–1920-as szerepéből és abból a mozgalomból, amely Horthy nevéhez fűződik. A *Deutsche Allgemeine Zeitung* pedig így írt: „Magyarország volt az első állam, amely a kommunizmust határain belül fegyverrel leverte, és Horthynak ezt a példáját akkor sok országban, így Németországban is, a remény jelének tekintették."[531]

Teleki Pál 1939 májusában, a szegedi ellenforradalom 20.

évfordulóján tartott beszédében, bár a parlamentarizmus elvét emelte ki a szegedi gondolat jellemzője gyanánt, ugyancsak azt fejtegette, hogy az antikomintern paktumba való belépés szükségszerűen következett a szegedi ellenforradalmi mozgalomból, annak gondolatrendszeréből. „Ez a mozgalom, amelynek eredménye végső fokon a paktum lett, innen, mitőlünk, a kis magyar nemzetből és éppen erről a helyről indult ki, amelyen ma vagyunk" – mondotta.[532]

Magasházy László 1941 júniusában, amikor a kormányzó fogadta a Nemzetvédelmi Kereszt odaítélésére hivatott káptalan tisztelgését, beszédében kifejtette, hogy a 22 évvel korábbi eseményekben, az ellenforradalomban olyan gondolatok öltöttek testet, amelyek az SS és a fasiszta milícia gondolatai is.[533]

Horthy Miklós születésnapi ünnepségén, 1941 júniusában Bárdossy László miniszterelnök azt hangoztatta: 1919-ben a gondviselés különös kegyelme volt a nemzet életének e kritikus szakaszában, hogy egy olyan férfiút adott nekünk, magyaroknak, aki egyéniségénél fogva mindazt megtestesítette, amihez a nehéz próbatétel idején szükségünk volt. „Ő hirdette elsőként – akkor még egyedül Európában – annak az állami, társadalmi és gazdasági átalakulásnak a szükségességét, amely ma szemünk előtt megy végbe."[534]

Horthy Miklós találkozását 1941 szeptemberében Hitlerrel Németországban és Magyarországon is különböző fórumok, ha nem is teljesen egyforma hangsúllyal, de úgy ítélték meg, hogy kifejezte és megerősítette a két ország fegyverbarátságát, amely azon is nyugszik, hogy „Magyarország volt az első európai állam, amely a háromhatalmi egyezmény mellett megnyilatkozott. Amikor azután arról volt szó, hogy a bolsevista fenyegetést végérvényesen elhárítsák az európai kontinens felől, Magyarország, amely már 1920-ban száműzte a maga földjéről a kommunizmust, azonnal újra Németország szövetségesei mellé állott."[535]

Amikor a Führer a kormányzónak adományozta a Vaskereszt Lovagrendjét és ünnepélyes, szívélyes szavakkal méltatta a kormányzó katonai érdemeit, a német újságok kiemelték a kormányzó 1919–1920-as történelmi szerepét is.

Sok hasonló értékelésre lehet hivatkozni. Bárdossy László miniszterelnök 1941. június 2-i római utazásával kapcsolatban azt írták: a barátság érzelmeit viszi Rómába, azt a

barátságot, amelyet boldogult Gömbös Gyula szőtt a két rokon állam között. Nagy eredményként emelték ki, hogy ezt a barátságot „nemcsak hogy változatlanul megőrizték az egymást követő magyar kormányok, hanem meg is szilárdították, és belekovácsolták a Berlin–Róma tengely acéljába, a hármas szövetség világrészeket összemarkoló erejébe". „Ez a barátság azért is szilárd és minden viharnak ellenálló – állapították meg –, mert az első világháború utáni időszakban a fasiszta Itália Ducéja emelt először szót a világ lelkiismerete előtt azért a Magyarországért, amelyet rokonnak tekintett, és a fasiszta forradalom új imperátora és a nacionalizmusban megújult Harmadik Birodalom minden gátat áttörő életakarata a magyar kormányban hűséges barátot talált, mert rokonait ismerte föl abban, ami az első világháború után, 1919-ben Magyarország földjén történt."[536]

Annak az okát keresve, hogy miért hagyomány, hogy az ország sorsát irányító államférfiak magas őrhelyeik elfoglalása után látogatást tesznek a két nagy, baráti nemzet fővárosában, mintegy személyes megjelenésükkel demonstrálva Magyarország politikájának változatlanságát, a tengelyhez való hűségét, a lapok arról írtak, hogy „Magyarország a fasiszta Olaszországgal és a náci Németországgal valami közöset akar, mert közös a születésük, közös az álmuk, közös az elképzelésük, közös a tradíciójuk a kommunizmus elleni harcban".

Antal István államtitkár 1941-ben egyik beszédében kiemelte, hogy a Magyar Élet Pártja volt az első jobboldali párt Európában a háború után, amely olyan viszonyokat teremtett és olyan politikát folytatott, amely 1941-ben általánosan megvalósult Európában. Ennek az 1919-ben született pártnak a hagyománya a biztosíték, hogy Magyarország a tengelyhatalmak győzelmében rendületlenül hisz és új Európát fog teremteni.[537]

Érdekesnek tűnik az a megnyilatkozás, amely 1939 szeptemberében látott napvilágot „Parlamentarizmus vagy magyar parlament" cím alatt. A cikk írója megállapítja, hogy az adott helyzetben – 1939-ről van szó – sokan vallják, hogy Magyarországon is „autoritatív" államot kell életre hívni, hogy ezzel hozzáidomuljon a fasiszta Olaszországhoz és a nemzetiszocialista Németországhoz. Ehhez az szükséges, hogy megszüntessék a parlamentet, ez világhangulat és

világáramlat. A szerző az autoritatív államot akarókkal szemben a magyar parlament mellett száll síkra. Arra hivatkozik, hogy „1934-ben Budapesten járt Papen, az akkori német alkancellár és a lapok tanúságai szerint a német követségen tartott fogadáson a következőket jelentette ki: »Mi sokat tanultunk Magyarországtól, mert Magyarország már a világháború óta autoritatív állam, s először valósította meg azt, amit mi most terveztünk«."

Magyarországon volt parlament, voltak pártok, még szociáldemokrata párt is – miért foglalt Papen mégis ily módon állást, és mit értett autoritatív államon? A szerző így magyarázza: Magyarországon erős központi hatalom uralkodik, amely nincs alávetve a pártok önkényének, játékának. A háború után Németországban viszont nem igazi, hanem elfajzott parlamentarizmus uralkodott, s a nemzet nem tudta kifejteni őszinte véleményét. Magyarországon azonban nagy kormányzó többség uralkodott a parlamentben, amely megadta a kormánynak a folyamatosság nyugalmát. A szerző fölteszi a kérdést: mi ellen küzdött a német nemzetiszocializmus és fasizmus? A marxistáktól megfertőzött közélet ellen, amin nem tudnak változtatni mindaddig, amíg nem akad egy Mussolini és egy Hitler, „akiknek kidolgozott rendszerük van arra, hogyan akarják saját nemzetüket nagysághoz juttatni". Mindezek miatt tehát elsöpörték a parlamentet. Magyarországon ez már megtörtént – írja a cikk írója – 1919-ben. „A titkos választások ellenére a kormányzó többség óriási maradt. A kormány korlátlan jogokkal rendelkezik. S ha a parlament vitái hosszúra nyúlnának, akkor ott van a 33-as bizottság, s végül kezében van a házfeloszlatás joga a kormányzón keresztül." Végül fölteszi a kérdést: vajon a magyar parlament marxisták, szabadkőművesek, kommunisták, zsidók társasága? Nem. Magyarországon nem tevékenykedhetnek szabadon a kommunisták, nincsenek napirenden „szabotáló sztrájkok". Akkor hát – kérdezi –, miért kellene a jelenlegi parlamentarizmust megszüntetni, miért kellene totális államrendszert bevezetni? A parlament nem zavarja, hogy autoritatív állam legyen Magyarországon, egy olyan állam, amely hasonlít a német nemzetiszocializmushoz és az olasz fasizmushoz.[538]

Se szeri, se száma azoknak az úgynevezett tudományos műveknek, amelyek a második világháború előestéjén és a

háború alatt azt voltak hivatva bizonyítani, hogy világnézeti okokból is szükségszerű volt Magyarország csatlakozása a háromhatalmi egyezményhez, részvétele a Szovjetunió és az angolszász hatalmak elleni háborúban. „Az országépítés filozófiája a Kárpát-medencében" című könyvében írja Baráth Tibor: „Csonka-Magyarország... Horthy Miklós vezetése alatt, a »szegedi gondolat« jegyében már 1920-ban visszatért történeti útjára, amelyet a hajdani nagy, magyar vezérek faji tehetségüktől vezetve, a Kárpát-tér dinamizmusával összhangban alakítottak ki." A tanulmány írója szerint nem véletlen, hogy Mussolini, Hitler és Horthy jelképezi az új Európáért folyó küzdelmet. „Térdinamikai erők csodálatos szuggesztiója, hogy a nagy, magyar út elvei – a nyugati kultúrközösség, a térség és a fajiság determináló elve –, amelyek egyúttal Belső-Európa tájszervező elvei is, mert Benito Mussolini és Hitler Adolf zseniális meglátása folytán a német és az olasz államgondolatokban is helyreálltak, és így a politikai mozgatóerő Közép-Európa mindhárom vezértájában ismét azonosultak. Ennek következtében ez a három térség – Magyarország, Itália és Németország – és a három vezér: Horthy, Mussolini és Hitler egyképpen a régi sorsközösség visszaállítására törekedett, és az újabb európai sorsfordulón ismét életre hívta a bevált, régi szövetséget."[539]

Eme hivatkozások nemcsak azért hangoztak el, mert megálljt kívántak parancsolni a szélsőjobboldali ellenzék törekvéseinek, mint az *Új Látóhatár* cikkírója állítja: „A 30-as és 40-es években a kormánypárt a »szegedi gondolatot« annak bizonyítására használta fel, hogy a kor nemzetiszocialista és fasiszta követelményének már eleget tett, tehát Magyarországon egy ilyen átalakulás nem szükséges, mert 1919-ben Szegeden – elsőnek Európában! – már megtörtént. A szélsőjobboldal viszont a szegedi gondolatot a nemzetiszocializmus idegen mintái helyett mint magyar modellt népszerűsítette és mint a népi-nemzeti megújulás programjának maradéktalan megvalósítását sürgette. Háborús években a kormánypártoknak tehát a szegedi program hangoztatása igazolás és kibúvó volt, a szélsőjobboldal viszont egy társadalomátalakítási program következetes befejezésére szóló felhívásnak tekintette."[540]

Egy teljes fasiszta fordulattal szemben ezek az érvelések

valóban játszhattak ilyenféle szerepet. De azért lehetett erre hivatkozni, mert ha a szegedi gondolat alapján született politikai rendszer nem is volt azonos a nemzetiszocializmussal, mégis olyan típusát jelentette a fasizmusnak, amelyről el lehetett mondani, úgy lehetett magyarázni, hogy már évtizedekkel korábban megvalósította, amire Mussolini és Hitler is törekedett. Az a rezsim, amely 1919–1920-ban született, hasonlított az olasz és német fasiszta rendszerhez, s ha adott célok érdekében el is túlozták a hasonlóságot, azért lehetett eltúlozni, mert egyazon típusú rezsimekről volt szó. Ha félrevezető manőverről volt is szó, azért lehetett az, mert olyan politikai rendszert valósítottak meg, amelyben valóban nagyon sok volt abból, amit Mussolini és Hitler is megvalósított. Ezért nem lehet egyetérteni azokkal a tanulmányokkal, amelyek azt próbálják bizonyítani, hogy a Horthy-rendszer nem volt fasiszta típusú rezsim.

Az 1919-es ellenforradalomra a nyilaskeresztesek és a nemzetiszocialisták különböző áramlatai is úgy tekintettek, mint a nagy lehetőségre, mint ígéretes kezdetre. „1919-ben két forradalom tanulsága és szenvedései után magasra csapott a magyar szívekben az újjáéledt nemzeti érzés és az elkeseredés tüze és tudjuk, hogy a tűznek hatalmas ereje van... Ezzel a tűzzel is csodákat lehetett volna csinálni a nemzet javára, de a múltak avarjából előkapart ásatag politikusok, akiknek akkortájt a nemzet sorsának intézése a kezükbe került, nemcsak építő munkára nem, de még arra sem tudták vagy akarták felhasználni, hogy elégették volna vele azt a rengeteg szemetet, ami emberben, újságokban, idegen szellemben és intézményekben a nyakunkon maradt."[541]

Ebben az idézetben is tükröződik, hogy azzal, ami 1919-ben elkezdődött, a nyilaskeresztesek, a nemzetiszocialisták is egyetértettek, s csak azt hibáztatják, hogy ezen az úton nem haladtak következetesen tovább. Ebben is van igazság. Még abban is igaza volt Kontra Aladárnak, hogy bár sok mindent elégettek 1919-ben, de nem olyan totálisan, ahogyan később a náci Németországban és 1944-ben a német megszállás után Magyarországon.

A magyar nácik különböző irányzatainak képviselői nem alaptalanul hivatkoztak arra, hogy 1919-ben olyasvalami kezdődött, amit ők is magukénak tekintenek. A magyar nem-

zetiszocialista és nyilas mozgalmak ide vezethetők vissza, alapvetően az 1919–1921-es ellenforradalmi eseményekben találhatjuk meg gyökereiket, itt bontakoztak ki azok az elképzelések, amelyek következetes és teljes megvalósítása 1944-ben tetőződött be. Ezt érzékelteti Hubay Kálmán beszéde is: „Most csupán néhány meleg, magyar testvéri elgondolásomnak szeretnék hangot adni. A londoni Szent Pál katedrális arról nevezetes, hogy a körfolyosóján elmondott hang ezerszeres erővel verődik vissza a másik oldalon. 1919-ben, 19 évvel ezelőtt a magyar nép lelkében, a magyar szívek mélyén megszületett egy hang: A magyar fajvédelem hangja, a magyar életépítés, az új Magyarország hangja. És ez a hang ma, 1938 tavaszán százezres erővel verődik vissza a mi lelkünk Szent Pál katedrálisában. Százezerszeresen verődik vissza, hogy megfélemlítse az ellenfeleinket, és erőt öntsön azokba, akik hisznek és tudnak dolgozni az újjáteremtéséért."[542]

Másik megközelítése ugyanennek: „Magyarország most érkezett el ahhoz a történelmi időponthoz, amikor a magyar kommün után bekövetkezett ellenforradalmat ideológiailag és szociális cselekedettel befejezheti. A kommün utáni ellenforradalom csak a nemzeti jellegig és a fajvédő gondolatig jutott."[543]

A szegedi gondolat nemzetközi kapcsolódásainak problémája már annak idején felmerült. Amikor Olaszországban a fasiszta mozgalom kezdett kibontakozni, erősödni, 1921 júniusában már hallani lehetett olyan hangokat, elsősorban a szélsőséges irányzatok – mint például az ébredők – részéről, amelyek azonossági jelet tesznek a magyar és az olasz folyamat közé. Hogy miben látják az azonosságot, arról jó képet kaphatunk a *Nemzeti Újság* egyik cikkéből. Az írás szerzője abból indult ki, hogy az első világháború után a polgárságnak újfajta harcot kellett folytatnia, mert két osztály került egymással szembe: a polgárság és a proletárság, és egész Európában végighúzódott ez a két szemben álló front. Azért nem tudják védeni a polgárság uralmát – elemzi a cikk –, mert a védelemre hivatott államhatalom egy része ténylegesen proletárnak érzi magát, és a kritikus pillanatban átáll a proletár táborba. Ezért kell az ébredők és a fasiszták ellenforradalmi mozgalma, mert „a polgárságnak volt ideje, hogy a rendőrség és a katonaság feladatának

teljesítésére maga szervezkedjék, s a fasiszták erélyes fellépése, ez az egyidejű ellentámadás csakugyan meg is akasztotta a proletárság előrenyomulását, sőt az új képviselőválasztásokon jó darabon vissza is utasította. A magyar ébredők és az olasz fasiszták fellépése természetesen felháborodást kelt az ellentáborban."[544] 1921-ben tehát az ébredők mozgalmát tekintették olyannak, amely jellegénél fogva egybevethető az olasz fasiszták mozgalmával.

Ha a politikai viszonyokat aszerint ítélnénk meg, hogy hány szervezet, egyesület létezik, akkor azt mondhatnánk, hogy 1919 őszén Magyarország, még a Dunántúl is, de különösen Budapest a virágzó polgári demokrácia képét mutatták. Hiszen működtek a keresztény blokk pártjai, többféle kisgazdapárt, a konzervatív arisztokrácia, a liberális polgárság pártjai, de még a szociáldemokrata párt, a szakszervezetek is léteztek hivatalosan, sőt újságjaik is jelentek meg. A pártok rendelkeztek valamilyen befolyással, és volt szerepük, noha ez árnyszerep, másodlagos és formális volt. Ennek a szerepnek mégis volt jelentősége, azt jelentette, hogy a szélsőreakció, a nemzeti hadsereg és a körülötte tömörülő irányzatok bizonyos mértékben adtak a látszatra. De a kizárólagos urai az eseményeknek és a hatalomnak ők voltak. Igaz, a magyar történelem bebizonyította, hogy lehet ennél még rosszabb is. Mert ha mindazt, amit akkor a szélsőjobboldal programba iktatott, követelt, írt a kommunistákról, a szocialistákról, a demokratákról, az 1918-as októberi forradalom és a Tanácsköztársaság „bűnöseiről", a szociáldemokrata pártról, a szakszervezetekről, a polgári demokrácia és a liberalizmus híveiről, a szabadkőművesekről, a zsidóságról, a munkásságról, következetesen valóra is váltották volna, akkor az valósul meg, ami 1933 után Németországban, és ami szemünk elé tárul az 1919 augusztusában született politikai rezsim utolsó akkordjaként Magyarországon 1944-ben.

A kormányzóválasztás Horthy Miklós életének, politikai pályafutásának egyik legjelentősebb eseménye volt, mert ez mélyen befolyásolta a születő rendszer arculatát, és átszőtte az egész 25 éves korszakot. Itt kezdődött a rendszer végleges kialakulása, amely a totális fasizmust hordozó erők és a konzervatív irányzat közötti kompromisszum eredménye volt. A szélsőjobboldal, a fasiszta csoportok egy

része nem értette ezt a kompromisszumot, s ezért összeütközésbe került Horthyval és Bethlen Istvánnal is. Mint ahogy ez a legnagyobb különítmények feloszlatásának esetében is történt. Vereséget szenvedtek az ortodox legitimisták is.

Mint már utaltunk rá, a hagyományos uralkodó osztályoknak sok mindent föl kellett adni az 1918 előtti uralmi formákból és elfogadni a fasiszta irányzatok szisztémáit. De Bethlen István és kormánya, aki konszolidálja a Horthy-rendszert, egy fasiszta típusú államrendszert konszolidált. „Ami az egész bethleni szakaszt illeti, úgy gondoljuk, hogy Bethlen valójában az 1919–1921 között megalapozott, lényegében fasiszta típusú rendszert konszolidálta. E kornak a lényege éppen a konszolidálás anélkül, hogy Bethlen a politikai berendezkedést, mint többen vélik, »liberalizálta«, vagy mint mások gondolják, tovább fasizálta volna."[545]

Az ellenforradalom hatalomra jutása a nagybirtokos és a nagytőkés osztályok hatalmát restaurálta, és utat nyitott azok diktatúrájának. Mindez olyan sajátos módon ment végbe, hogy az úgynevezett „éles nemzeti" irány lépett a politikai és hatalmi élet szférájába. Azokat a politikai csoportokat, amelyek az 1918 októberét megelőző időszakban vezették az országot, háttérbe szorították. A nagybirtok, nagytőke gazdasági pozíciója visszaállt, de politikai pozíciója csak részben, mert a politikai porondon a nagytőke és a nagybirtok érdekében is, de saját érdekükben is, a középrétegek különböző csoportjai megerősítik és növelik saját pozícióikat. Az 1918 előtti időkhöz képest változnak a politikai formák. Sokat feladtak az 1918 előtti kormányzati szisztémából, s ami megmaradt, az ötvöződött a fasiszta rendszerre jellemző elemekkel, amiben az utóbbiak túlsúlya érvényesült. „Így jött létre az a sajátos osztály-kompromisszum, mely lehetővé tette, hogy a kialakuló állam alapjában fasiszta típusú legyen, de egyúttal megakadályozta annak kifejlődését és kiteljesedését és magától értetődően, totálissá tételét is. A fasizmusnak tehát mindjárt egy különleges formája, konzervatív típusa keletkezett."[546]

A vezető szerep Horthy és környezete kezébe kerül. Ennek révén megerősítik befolyásukat a dzsentroid államhivatalnoki, katonatiszti, ahogy akkoriban fogalmazták: a „keresztény középosztályhoz tartozó" rétegek. Ezek szélsőjobboldali csoportjainak politikai törekvése kifejezte a nagybir-

tokos és nagytőkés érdekeket, s sajátos módon és egyben markánsan megfogalmazta az ellenforradalom arculatát, politikai, ideológiai törekvéseit is. Egészen 1919. november végéig, sőt még az után is az ilyen jellegű Horthy- és Friedrich-féle csoport volt az ellenforradalom két legmarkánsabb vezető csoportja, a szegedi csoport még élesebben, mint a Friedrich–Csilléry irányzat.

A tényleges hatalmi viszonyok föltárásához árnyaltan és érzékenyen kell elemezni a valóságos erőviszonyokat, azoknak a társadalmi és politikai áramlatoknak a tényleges súlyát, amelyeknek szerepük volt a létrejövő új hatalom kialakulásában. Így elemezni kell, mennyi ezekben az, ami az 1918. október előtti Osztrák–Magyar Monarchia hagyatéka, mennyi marad a polgári demokrácia megvalósítására irányuló törekvésekből, és mi az, amit a nemzeti hadsereg és az úgynevezett keresztény blokk pártjai visznek bele. Az egyes tényezők arányát befolyásolta az a súlyos vereség, amely az Osztrák–Magyar Monarchiát, tehát Magyarországot is érte az első világháborúban. Közrejátszott, hogy a Tanácsköztársaságot vérbe fojtotta egy nemzetközi intervenció, szerepet játszott az a vereség, amely a szocialista forradalmi irányzatokat érte. S nem utolsósorban hatott az a megrázkódtatás, amely az uralkodó osztályokat és a velük összefonódott dzsentri, középosztálybeli rétegeket, az államhatalom és az erőszakszervezet felső kasztjait érte a Tanácsköztársaság idején. A forradalmak mély megrázkódtatást jelentettek az uralkodó osztályok életében, és ezt, kiváltképp a Tanácsköztársaságot, többé nem tudták elfelejteni.

1918. október 31-vel egy olyan forradalmi folyamat kezdődött Magyarországon, amely elvezetett a szocialista forradalomhoz, s ez azt jelentette, hogy március 21-én, szinte egyetlen nap alatt az uralkodó osztályok elvesztették a hatalmat, s ezzel együtt elveszett a gyár, a földbirtok, a tulajdon is. Ez olyan sokkhatásként érte az uralkodó osztályokat és a hozzájuk tartozó csoportokat, amely évtizedekig mélyen kihatott a gondolkodásukra, szellemi tevékenységükre. Az ellenforradalom fő eszmei mondanivalója ezért az antikommunizmus volt.

Mivel a szocialista forradalmat a polgári demokratikus forradalom előzte meg és készítette elő, ez utóbbit is gyűlöl-

ték. A magyar ellenforradalomnak egyik jellegzetessége épp az volt, hogy a polgári demokratikus forradalmat egy szintre helyezte a szocialista forradalommal.

Az antiszemitizmus is először jelenik meg totálisan, mint a magyar ellenforradalom egyik sajátossága és pillére. Az antiszemitizmusnak is több árnyalata volt. Antiszemita volt a Friedrich-kormány, a keresztény nemzeti pártok, a Kisgazdapárt vezetése, a nemzeti hadsereg, a MOVE és az ÉME is, de volt közöttük különbség. Az Ébredő Magyarok Egyesülete és a nemzeti hadsereg gerince olyan antiszemitizmust képviselt és hirdetett, amelyhez hasonlót csak a hitlerizmus produkált a későbbiekben.

Az ellenforradalmi mozgalom befolyásának másik összetevője volt, hogy a háború elvesztéséért a forradalmakra hárította a felelősséget. A háborút a magyar nemzet együtt élte át, de nem egyformán. Másképp élték át a hadiszállítók és másképp azok, akik a fronton véreztek éveken át. A háború kiélezte és egy csomópontba gyűjtötte a magyarországi társadalom osztály- és nemzetiségi ellentmondásait. Ezért a háborúért az uralkodó osztályok vezető csoportjai voltak a felelősek. De ezt a felelősséget elhallgatták, s a hangsúlyt nem arra tették, hogy miért léptünk be ebbe az imperialista háborúba, hanem arra, hogy milyen veszteségek, milyen sérelmek érték a nemzetet a háború elvesztése következtében. Úgy állították be, hogy a forradalmak következményeképpen vesztette el a magyarság a háborút, s ezzel nemcsak áthárították saját felelősségüket a forradalmakra, hanem egyenesen a megsértett nemzet védelmezőiként és szószólóiként léptek föl. Ez a nemzeti demagógia azután közvetlenül összekapcsolódott az antiszemitizmussal. Mivel a forradalmakban – különböző okok következtében – jelentős szerepet játszottak zsidó származású személyek, a forradalmakat a zsidók forradalmának minősítették, s a nemzetet ért veszteségekért a felelősséget a zsidókra hárították.

A politikai rendszernek, amely az ellenforradalomból született, figyelembe kellett vennie a tömegek hangulatát. A tömegek számottevő része szembenállt az ellenforradalommal, ezért is volt szükség a kíméletlen terrorra. A hatalom azonban nem épülhetett kizárólag az erőszakra. Ezért megpróbálják megnyerni a középrétegek, a kispolgárság, a lumpenproletariátus, sőt a parasztság tömegeit is. A gyűlé-

seken, megmozdulásokon, az Ébredő Magyarok Egyesületének akcióiban az első időben még nem érzékelhető a tömegek aktív részvétele, az aktivitás legfeljebb egy szűk rétegnél tapasztalható. S ennek is többféle változata és fokozata van: ott van valaki egy gyűlésen, de nem vesz részt utcai megmozdulásokban; nem ért egyet a pogromokkal, de egyetért az antiszemita hullámmal; nem ért egyet a törvénytelen, de egyetért a törvényes kivégzésekkel. A későbbiekben azonban az említett rétegekből, társadalmi csoportokból az ellenforradalom mind jelentősebb támaszt nyer, és ebben döntő szerepe van annak a manipulált propagandának, amely az imperialista háború elvesztésének következményeit a forradalmakra, a Tanácsköztársaságra próbálja hárítani.

Ennek a propagandának az ideológiai alapja az éles antikommunizmus, a demokratikus elvek mélységes elítélése, a demokrácia minden válfajának megvetése még akkor is, ha kényszerből, elsősorban a nemzetközi összefüggések miatt kénytelenek eltűrni a polgári demokrácia bizonyos intézményeinek létezését is. Az ellenforradalom a maga politikai ideológiájában olyan mértékben ítéli el nem csupán a kommunistákat, hanem a szociáldemokráciát, a szakszervezeteket, a zsidókat, a polgári demokráciát is, hogy egészében ez már valami újat jelent, valami újat hoz Európa és Magyarország XX. századi történetébe.

Jegyzetek

[1] *Yves de Daruvár:* A feldarabolt Magyarország. Trianon 1920. június 4. Balogh József kiadása, Luzern 1976. 77. old.
[2] *Dr. Barabás Béla:* Emlékirataim, 1855–1925. Budapest 1925. Az aradi magyar minisztérium 1919. május havában. 156. old.
[3] *Liptai Ervin:* A Magyar Tanácsköztársaság. Kossuth Könyvkiadó 1968. 257–258. old.
[4] *Újlaki Antal:* Szeged a forradalomban és a nemzeti feltámadásban. Krónikás adatok. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. Szeged 1921. 130. old.
[5] Ugyanott, 131. old.
[6] *Dr. Bokor Pál:* Szegedországtól Magyarországig. (Visszaemlékezés a szegedi ellenforradalmi napokra.) Stádium Budapest 1939. 61. old.
[7] *Dr. Barabás Béla:* Id. mű, 157. old.
[8] *Újlaki Antal:* Id. mű, 132. old.
[9] *Paál Jób:* A száznapos szegedi kormány. Budapest 1919. 15. old.
[10] *Dr. Kelemen Béla:* Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez, (1919.) (Naplójegyzetek és okiratok.) A szerző kiadása. Szeged 1923. 205. old.
[11] *Dr. Barabás Béla:* Id. mű, 158. old.
[12] *Sz. Szigethi Vilmos:* A szegedi kormányok pénzügyei. 1942. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. 5. old.
[13] *Paál Jób:* Id. mű, 13. old.
[14] *Újlaki Antal:* Id. mű, 133. old.
[15] *Aranyosvidék,* 1919. május 3. *Dr. Kemény Gábor:* Arad megmozdulása.
[16] *Paál Jób:* Id. mű, 19. old.
[17] Ugyanott, 20. old.
[18] Ugyanott, 21. old.
[19] Ugyanott, 22. old.
[20] Ugyanott, 22. old.
[21] *Paál Jób:* Id. mű, 23. old.
[22] *Tonelli Sándor:* Franciák Szegeden, 1919. december–1920. március. Szeged 1939. 5. old.
[23] *Ébredő Magyarország,* 1919. november 16.; *Dr. Barabás Béla:* Id. mű, 164. old.
[24] *Dr. Kelemen Béla:* Id. mű, 37. old.
[25] *Sz. Szigeti Vilmos:* Id. mű, 3. old.
[26] *Tonelli Sándor:* Id. mű, 10. old.
[27] *Soós Katalin:* Wallisch Kálmán. Egy baloldali szociáldemokrata munkásvezér élete és kora. Akadémiai Kiadó 1983. 54. old.; *Dr. Bokor Pál:* Id. mű, 24. old.

[28] *Dr. Kelemen Béla:* Id. mű, 40. old.
[29] *Paál Jób:* Id. mű, 36. old.
[30] *Soós Katalin:* Id. mű, 58. old.
[31] *Ádám Magda:* Kisantant, (1920–1938.) Kossuth Könyvkiadó 1981. 26. old.
[32] A Tanácsköztársaság és szomszédaink. Tanulmányok. Kossuth Könyvkiadó 256. old.
[33] *Ormos Mária:* Padovától Trianonig, 1918–1920. Kossuth Könyvkiadó 1983. 244. old.
[34] *Dr. Kelemen Béla:* Id. mű, 50. old.
[35] Ugyanott.
[36] Ugyanott, 51. old.
[37] *Dr. Révay József:* Gömbös Gyula élete és politikája. Budapest 1934. 160–161. old.
[38] *Újlaki Antal:* Id. mű, 80. old.
[39] A MOVE történetéről lásd *Dósa Rudolfné:* A MOVE, egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet. 1918–1944. Akadémiai Kiadó 1972.
[40] *Gömbös Gyula:* Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról. Budapest, 1920. 33. old.
[41] *Bécsi Magyar Futár,* 1919. április 2. Közli: *Dr. Révay József:* Id. mű, 119. old.
[42] *Hefty Richárd:* Adatok az ellenforradalom történetéhez. Budapest 1920. Saját kiadás. 36. old.
[43] Ugyanott, 35–36. old.
[44] Ugyanott, 55. old.
[45] *Gömbös Gyula:* Id. mű, 46. old.
[46] *Dr. Bokor Pál:* Id. mű, 42–43. old.
[47] *Paál Jób:* Id. mű, 37. old.
[48] *Dr. Kelemen Béla:* Id. mű, 75. old.; *Dr. Bokor Pál:* Id. mű, 32–33. old.
[49] *Dr. Bokor Pál:* Id. mű, 34–37. old.
[50] *Újlaki Antal:* Id. mű, 110–111. old.
[51] *Dr. Kelemen Béla:* Id. mű, 101. old.
[52] Ugyanott, 103. old.
[53] *Paál Jób:* Id. mű, 31. old.
[54] BM irattár, Országos Vitézi Szék, 1262-es/10. sz. 1942. december 22.; illetve Kaposvár, 1939. évi, július hó 25. Vitéz báró Heim Géza magyar királyi ezredes, Nagy Lajos, 6. honvéd gyalogezred parancsnoka írta.
[55] *Dr. Bokor Pál:* Id. mű, 72. old.
[56] *Dr. Kelemen Béla:* Id. mű, 490. old.
[57] *Paál Jób:* Id. mű 34. old.
[58] *Dr. Kelemen Béla:* Id. mű, 123–124. old.
[59] Ugyanott, 120–121. old.
[60] *Dr. Kelemen Béla:* Id. mű, 153. old.
[61] *Sz. Szigethy Vilmos:* Id. mű, 6. old.
[62] *Ormos Mária:* Id. mű, 312. old.
[63] *Paál Jób:* Id. mű, 45. old.
[64] *Kozma Miklós:* Cikkek, nyilatkozatok. 1921–1939. A szerző kiadása. Budapest 1939. 146. old.
[65] *Nagymihály Sándor:* Egyszer nem volt Magyarország. Horthy Miklós és a szegedi ellenforradalom. Halász Pál kiadóvállalat Budapest 1940. 5. old.

[66] *Ormos Mária:* Id. mű, 313. old.
[67] Ugyanott.
[68] *Yves de Daruvár:* Id. mű, 79. old.
[69] *Lábay Gyula:* Az ellenforradalom története. Az októberi forradalomtól a kommün bukásáig. Budapest 1922. 151. old.
[70] *Dr. Révay József:* Id. mű, 115. old.
[71] *Lábay Gyula:* Id. mű, 155. old.
[72] *Horthy Miklós:* Emlékirataim. Buenos-Aires 1953. 101. old.
[73] *Göndör Ferenc:* Vallomások könyve. A szerző kiadása. Bécs 1922. 57. old.
[74] *D. Técsy Vilmos:* Miért lett Horthy Miklós a kormányzó. Hódmezővásárhely 1935.; *Marjay Frigyes:* Szegedtől Uzsokig... 1919–1939. Budapest 1940.
[75] *Kozma Miklós:* Az összeomlás. 1918–1919. Athenium Rt. Kiadása Budapest, 1933. 366. old.
[76] *Sz. Szigethy Vilmos:* Id. mű, 29. old.
[77] *Dr. Bokor Pál:* Id. mű, 96–97. old.
[78] *Paál Jób:* Id. mű, 50. old.
[79] *Ormos Mária:* Id. mű, 313–314. old.
[80] *Dr. Bokor Pál:* Id. mű, 105. old.; *Soós Katalin:* Id. mű, 62. old.
[81] *Dr. Kelemen Béla:* Id. mű, 275. old.
[82] *Tonelli Sándor:* Id. mű, 14. old.
[83] *Nagymihály Sándor:* Id. mű, 57. old.
[84] *Dr. Kelemen Béla:* Id. mű, 286. old.
[85] A határban a halál kaszál. Fejezetek Prónay Pál naplójából. Kossuth Könyvkiadó 1963. 69–70. old.
[86] *Apor Viktor:* Háborús és ellenforradalmi emlékek. Naplótöredék. A szerző kiadása. Budapest 1937. 93. old.
[87] BM irattár: Nemzetvédelmi Bizottság 12. számú munkabizottságának igazoló jelentése.; *Lábay Gyula:* Id. mű, 158. old.
[88] A határban a halál kaszál. 90. old.
[89] *Kozma Miklós:* Id. mű, 244–245. old.
[90] *Shvoy Kálmán:* Id. mű, 52. old.
[91] A határban a halál kaszál. 74. old.
[92] *Boróczky Kálmán:* Forradalmi emlékeimből. A szerző kiadása. e. n. 21. old.
[93] Székesfehérvári vadászzászlóalj eseménynapló. Hadtörténeti Intézet Levéltára (továbbiakban: HIL) Székesfehérvári vadászzászlóalj, 1921. 64. kt. 7. sz. 1. old.
[94] *Újlaki Antal:* Id. mű, 141. old.
[95] *Tonelli Sándor:* Id. mű, 18. old.
[96] *Hefty Richárd:* Id. mű, 82. old.
[97] *Ujlaki Antal:* Id. mű, 142. old.
[98] *Dr. Kelemen Béla:* Id. mű, 371. old.
[99] *Ujlaki Antal:* Id. mű, 152. old.
[100] *Dr. Bokor Pál:* Id. mű, 123. old.
[101] *Dr. Kelemen Béla:* Id. mű, 492. old.
[102] *Pethő Sándor:* Világostól Trianonig. A mai Magyarország kialakulásának története. Enciklopédia Rt. kiadása, Budapest 1925. 215. old.
[103] *Magyar Nemzet,* 1939. május 11.

[104] *Nagymihály Sándor:* Id. mű, 93. old.
[105] *Gömbös Gyula:* Id. mű, 47. old.
[106] *Paál Jób:* Id. mű, 57. old.
[107] *Shvoy Kálmán:* Id. mű, 54. old.
[108] *Paál Jób:* Id. mű, 56. old.
[109] *Nagymihály Sándor:* Id. mű, 185. old.
[110] *Dr. Kelemen Béla:* Id. mű, 456. old.
[111] *Kozma Miklós:* Id. mű, 371. old.
[112] Ugyanott, 373. old.
[113] *Pataky István:* Az ellenforradalom hadserege 1919–1921. Zrínyi Katonai Kiadó 1973. 9. old.
[114] *Nagymihály Sándor:* Id. mű, 176. old.
[115] Ugyanott, 178. old.
[116] *Dr. Bokor Pál:* Id. mű, 135. old.
[117] *Paál Jób:* Id. mű, 60. old.
[118] *Dálnoki Veress Lajos:* Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920–1945). A szerző kiadása München 1972. 38. old.
[119] Ugyanott, 38. old.
[120] *Ormos Mária:* Id. mű, 324. old.
[121] *Kirschner Béla:* „A szakszervezeti kormány" hat napja. 1919. Kossuth Könyvkiadó 1968. 51. old.
[122] *Kirschner Béla:* Id. mű, 63., 69–73. old.
[123] Kik hozták be a románokat Budapestre. Népszava könyvkereskedés kiadása. Budapest, 1922. 109–110. old.
[124] Kik hozták be a románokat? Id. mű, 66. old.
[125] *Népszava,* 1919. augusztus 2.
[126] *Kirschner Béla:* Id. mű, 93. old.
[127] *Tormay Cecile:* Bujdosó könyv. Feljegyzések 1918–1919-ből. Génius 1938. II. köt. 276–291. old.
[128] Kik hozták be a románokat? 121., 122. old.
[129] A Peidl-kormánnyal folytatott tárgyalásokról és a táviratváltásról lásd *Guido Romanelli:* Nell' Ungheria di Béla Kun e durante l'occupatione militare romena. La mia missione, maggio-novembre, 1919. Udine 1964. 263–280. old.
[130] Kik hozták be a románokat? 33–34. old.; *G. Romanelli;* Id. mű, 284–285. old.
[131] *G. Romanelli:* Id. mű, 285. old.
[132] *Ormos Mária:* Id. mű, 335–336. old.
[133] *G. Romanelli:* Id. mű, 290. old.
[134] Ugyanott, 296. old.
[135] *Ulrico Arnaldi:* Vörösök és fehérek. Egy olasz író útijegyzetei. Budapest 1922. 142. old.
[136] *Dr. Sulyok Dezső:* A magyar tragédia. I. rész. A szerző kiadása. New York 1954. 250. old.
[137] *Kalmár Jenő:* Az ellenforradalom okmánytárából. *Szocializmus,* 1922. július. 319. old.
[138] Ugyanott, 320. old.
[139] *Kozma Miklós:* Id. mű, 397–399. old.
[140] *Lábai Gyula:* Id. mű, 181–182. old.; *Dietz Károly:* Októbertől augusztusig. Emlékirataim. Budapest 1920. 160. old.

[141] *Kirschner Béla:* Id. mű, 77. old.
[142] *Kádár Lehel:* Az augusztusi puccs. *Új Magyar Szemle*, 1920. augusztus. 8–9. old.
[143] *Lábai Gyula:* Id. mű, 192. old.
[144] *Ébredő Magyarország*, 1919. november 23.
[145] *Lábai Gyula:* Id. mű, 174. old.
[146] Az olasz királyi hadsereg legfelsőbb parancsnoksága, fegyverszüneti misszió, budapesti kirendeltség. Ez után következett a név, akinek a számára kiállították az igazolványt. Aláírás: az olasz királyi hadsereg legfelsőbb parancsnokság pecsétje, aláírás, a misszió vezetője Romanelli G. sk. alezredes. B. M. irattár.
[147] *Lábai Gyula:* Id. mű, 175. old.
[148] Kik hozták be a románokat? 71. old.; *Tarján Vilmos:* Riporteri titkaimat nem viszem a sírba. A szerző kiadása. Budapest. 121–123. old.
[149] Kik hozták be a románokat? 91. old.
[150] *Lábai Gyula:* Id. mű, 194. old.
[151] Ugyanott, 177. old.
[152] Ugyanott, 178–193. old.
[153] Kik hozták be a románokat? 74. old.
[154] Ugyanott, 132. old.
[155] *Lábai Gyula:* Id. mű, 197–198. old.
[156] *Aradi Viktor:* Hazaárulásom története. Marosvásárhely 1920. 30–32. old.
[157] *Fehér András:* A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és az ellenforradalmi rendszer. 1919 augusztus–1921. Akadémiai Kiadó 1969. 28–29. old.
[158] *Karsai Elek:* Kormánybiztosok hatásköre és tevékenysége az ellenforradalmi rendszer első hónapjaiban. *Levéltári Közlemények*, 1955. 208–211. old.
[159] Kik hozták be a románokat? 131. old.
[160] *Kézdiszentléleki Jákó Margit:* Múlt, jelen, jövő. A „múlt, jelen, jövő" kiadása. Budapest 1923. 308–310. old.
[161] *Pilch Jenő:* Horthy Miklós. Budapest 1928. 159. old.
[162] Ugyanott, 168–170. old.
[163] Ugyanott, 174. old.
[164] *Julier Ferenc:* Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén. *Magyarság*, 1927. július 5–17.
[165] *Magyarság*, 1927. július 17.
[166] *Böhm Vilmos:* Két forradalom tüzében. Budapest 1946. 352–353. old.
[167] *Kratochwill Károly:* A székely hadosztály. Kiadja a Székely Hadosztály Egyesület, 1938.
[168] *Ádám Magda:* Id. mű, 63. old.
[169] *Ormos Mária:* Id. mű, 344. old.
[170] *Gratz Gusztáv:* A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920. Magyar Szemle társaság, Budapest, 1935. 242. old.
[171] Ugyanott.
[172] Ugyanott, 243. old.
[173] *Garami Ernő:* Forrongó Magyarország. Emlékezések és tanulságok. Leipzig – Wien, 1922. Pegazus Kiadás. 188–189. old.
[174] Ugyanott.
[175] Ugyanott, 190. old.
[176] Tanácsköztársaság és szomszédaink. Id. mű.

[177] *Jászi Oszkár:* Magyar kálvária, magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai. Auróra Könyvek. München, 1969. 149. old.

[178] BM irattár. 560/1939. sz. közjegyzői okirat. 1942.

[179] *Veress Géza:* A debreceni munkásság harca az ellenforradalmi rendszer ellen (1920–1928). Különlenyomat az Acta Universitatis Debreceniensis de Ludoviko Kossuth nominatae – Series Historica II. 1963. című kiadványából. Debrecen 1963. 174. old.

[180] Az ellenforradalom hatalomrajutásának és átmeneti stabilizációjának évei. Kiny. a Hajdú-Bihar megye és Debrecen munkásmozgalmának története c. kötetből, Debrecen, 1970. 144. old.

[181] *Rotter József:* 1919. A proletárhatalom védelmében. 51. old. BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség. Budapest, 1969.

[182] Debreceni Bíróság, NB. 249/1947./15. sz.

[183] Ugyanott, NB. 249/1947. 13. sz. jegyzőkönyv.

[184] Szolnoki Népbíróság, NB. 103/1946./15. sz.; valamint Népbíróságok Országos Tanácsa, NOT. III. 391/22./1947.

[185] Szolnoki Népügyészség, NÜ. 3000/1946. sz.

[186] Szolnoki Népbíróság, NB. 153/1946/20. sz.

[187] Szolnoki Népbíróság, NB. 129/1946./4. sz.; valamint Népbíróságok Országos Tanácsa, NOT. I. 504/1947./14. sz.

[188] Sefcsik István nyilatkozatából. Szolnok, 1944.; valamint Szolnok megyei város polgármestere által 11-633/1944. számú, a vármegye alispánja, valamint főispánja által záradékolt hatósági bizonyítvány; valamint Budapesti Büntetőtörvényszék, B. XI. IV. 17241/1949/4. sz.

[189] Országos Vitézi Rend Főszéktartósága, Budapest, 1919. május 2-án és 3-án, Szolnokon az ellenforradalmi fegyveres ellenállásban való részvételének igazolása; valamint Országos Vitézi Szék, Budapest, 1944. IV. hó, 3000/555/1. sz.

[190] Budapesti Államügyészség, 1949. ÁÜ–83–288.; Népbíróságok Országos Tanácsa, NOT. II. 110/1948/28. sz.

[191] *Szántó Imre:* A fehérterror rémuralma Heves megyében. Egri Pedagógiai Főiskola füzetei 98. sz. Eger 1958. 332. old.

[192] Ugyanott, 333. old.

[193] Ugyanott, 335–336. old.

[194] Népbíróságok Országos Tanácsa, NOT III. 29.49/1948/51. sz.

[195] Budapesti Népbíróság, NB. II. 4356/1945/44. sz. jegyzőkönyv.

[196] Miskolci Népbíróság, 948/481/2. sz. jegyzőkönyv.

[197] *Tihanyi Ernő:* Váci mártírok, – váci hóhérok 1919-ben. Vác 1963. 9–11. old.; *Népszava,* 1924. febr. 5. A kegyes püspök városából; *Népszava,* 1924. ápr. 3. Még egyszer a kegyes püspök városából.

[198] Ugyanott, 21. old.

[199] HIL 1919. 1/b. II. kútfő, 6-os osztály, 1. tétel, 705. Cs. 146.649 alapszám.

[200] A Magyar Hadügyminisztérium 821/1. számú helyzetjelentése, készítette az 5/a. osztály HIL 1919. ált. 5/a. osztály, 703. csoport, 821/1 alapszám.

[201] HIL 1919. ált. 5/a. osztály, 7/a. csoport, 929/9. alapszám.; A magyar nemzeti hadsereg fővezérsége 2259/III. alszám, 1919. Internált kommunisták Duna–Tisza közötti ügyének tárgyalása.

[202] HIL Budapesti Katonai Körletparancsnokság, 1919. Elnökség, 216. 16-os csoport.

[203] HIL 1919. általános, 5/a. osztály, 704. csoport, 11 079; HIL Budapesti Katonai Körletparancsnokság, 1919. Elnökség, 223. 16-os csoport.
[204] A Tanácsköztársaság és szomszédaink. 29. old.
[205] *Csatári Dániel:* Román–magyar kapcsolatok. Kossuth Könyvkiadó 1958. 108–109. old.
[206] *Dr. Mihail Fatu–Dr. Jon Spalatelu:* A Vasgárda fasiszta típusú erőszervezet. Bukarest 1971.
[207] *Kirschner Béla:* Id. mű, 213–214. old.
[208] A határban a halál kaszál. Id. mű, 101–103. old.
[209] *Pataki István:* Id. mű, 9–11. old.
[210] *Kézdiszentléleki Jákó Margit:* Id. mű, 284. old.
[211] *Nagymihály Sándor:* Id. mű, 190. old.
[212] *Bernátsky Kornél:* Élmények és meglátások, 1914–1925. A szerző kiadása, 1926. 88. old.
[213] Ugyanott, 89. old.
[214] Ugyanott, 90. old.
[215] Ugyanott, 100. old.
[216] *Lehár Antal:* Erinnerungen. Gegenrevolution und Restaurationsversuche in Ungarn, 1918–1920. Verlag für Geschichte und Politik, Wien, 1973.
[217] Ugyanott, 88. old.
[218] *Dr. Révay József:* Id. mű, 198. old.
[219] *Deme László–Keleti József:* Az ellenforradalom Vas vármegyében és Szombathelyen. Szombathely 1920. 175. old.
[220] Ugyanott, 191–192. old.
[221] Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt. 1920–1945. Kiadta és sajtó alá rendezte Dálnoki Veress Lajos. München 1972. 37. old.
[222] *Lehár Antal:* Id. mű, 122. old.
[223] Ugyanott, 126. old.
[224] *Szózat,* 1920. január 10.
[225] Ugyanott.
[226] *Kozma Miklós:* Id. mű, 306–308. old.
[227] Ugyanott, 335. old.
[228] *Doblhoff Lily:* Id. mű, 240. old.
[229] *Apor Viktor:* Id. mű, 98–99. old.
[230] *Kozma Miklós:* Id. mű, 394. old.
[231] Budapesti Népbíróság WB. XVII. 3559/1948/8. T.jkv.
[232] *Kézdiszentléleki Jákó Margit:* Id. mű, 286. old.
[233] Csak szolgálati használatra. Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez, 1919–1938. Zrínyi Katonai Kiadó 1968. 91–94. old.
[234] *Pölöskei Ferenc:* Horthy és hatalmi rendszere, 1919–1922. Kossuth Könyvkiadó 1977. 23. old.
[235] *Kézdiszentléleki Jákó Margit:* Id. mű, 284–286. old.
[236] *Bernátsky Kornél:* Id. mű, 93. old.
[237] *Horthy Miklós:* Id. mű, 121. old.
[238] *Kozma Miklós:* Id. mű, 340. old.
[239] Ugyanott, 380. old.
[240] Ugyanott, 381. old.
[241] *Bernátsky Kornél:* Id. mű, 95. old.
[242] *Kozma Miklós:* Id. mű, 402. old.

[243] Ugyanott, 403. old.
[244] *Bernátsky Kornél:* Id. mű, 92. old.
[245] *Kozma Miklós:* Id. mű, 403. old.
[246] *Pilch Jenő:* Id. mű, 178. old.
[247] Ugyanott, 180. old.
[248] Ugyanott, 182–183. old.
[249] Ugyanott, 183–184. old.
[250] Ugyanott, 198. old.
[251] *Népszava,* 1919. október 10.
[252] *Nagymihály Sándor:* Id. mű, 198. old.
[253] *Kádár Gyula:* A Ludovikától Sopronkőhidáig. Magvető 1978. 134. old.
[254] *Pilch Jenő:* Id. mű, 201. old.
[255] Ugyanott, 204. old.
[256] Ugyanott, 206. old.
[257] Ugyanott.
[258] Ugyanott, 207. old.
[259] Ugyanott, 208. old.
[260] Ugyanott, 210. old.
[261] Csak szolgálati használatra. 101–102. old.
[262] *Pilch Jenő:* Id. mű, 228. old.
[263] *Bernátsky Kornél:* Id. mű, 98–99. old.
[264] Ugyanott, 99. old.
[265] *Az Est,* 1919. okt. 6. Őszi látogatás Siófokon.
[266] *Nagymihály Sándor:* Id. mű, 208. old.
[267] *Pilch Jenő:* Id. mű, 242. old.
[268] Ugyanott, 248. old.
[269] Ugyanott, 256. old.
[270] *Pilch Jenő:* Id. mű, 174. old.
[271] *Kádár Gyula:* Id. mű, 124. old.
[272] Szegedi Katonai Bíróság. B. i. 01/1960; valamint A határban a halál kaszál. 108. old.
[273] Szegedi Katonai Bíróság. B. i. 01/1960.
[274] Magyar Királyi Szegedi Honvéd Törvényszék mint Ítélő Bíróság, H. B. 797/19/B. 1922. április 1-én.
[275] Szegedi Katonai Bíróság. B. i. 01/1960.
[276] Pécsi Népbíróság, NB. 353/1949/4. sz.
[277] Népbíróság, 638/1949.; Pécsi Bíróság, B. III. 844/1950.; Legfelsőbb Bíróság, BV 3879/1950. sz.
[278] HIL 1919. 1/b. II. kútfő, 6-os osztály, 1. tétel, 705. Cs. 146649. alapszám.
[279] Budapesti Népbíróság: NB. XXIII–/4607/1945. 18. sz. jegyzőkönyv.
[280] Kioltott fáklyák. Emlékezések a fehérterror pedagógus áldozatairól. Tankönyvkiadó 1963. 110. old.
[281] Budapesti Népbíróság. NB. 4607/1945/30. Jegyzőkönyv.
[282] Budapesti Népbíróság: NB. XXIII.–4607/1945. 18. sz., valamint Kaposvári Népbíróság, 333. B. I. 6. sz./1946.
[283] HIL Szegedi Vadászzászlóalj, 1919/20. 1919. szeptember 3.
[284] Budapesti Népbíróság: NB. XXIII.–4607/1945. 18. sz.
[285] *Sulyok Dezső:* A magyar tragédia. A szerző kiadása. Newark 1954. 261. old.
[286] Ugyanott; Veszprémi Ügyészség, NÜ 36/1947.

[297] Kaposvári Népügyészség, NÜ. 1946. 139/2. sz.
[298] HIL 1919. 5/a. osztály, 703. csop. 826/13. alapszám.
[299] Kaposvári Népgyészség. 1946. NÜ. 139/2. sz.
[300] A határban a halál kaszál. 115. old.
[301] Szekszárdi Népügyészség, Paks, 1946. január 25.
[302] Népbíróságok Országos Tanácsa, NOT, I. 7630/1946/36. 1946.
[303] Tanulmányok Tolna megye történetéből. VI. kötet *K. Balog János:* Vádirat helyett (A fehérterror Tolna megyében). Szekszárd 1974. 165. old.
[304] Népbíróságok Országos Tanácsa. NOT. I. 7630/1946/36.
[305] Tanulmányok Tolna megye történetéből. 168. old.
[306] HIL 1919. ált. 39. oszt. kútfő: VIII, 750 cs. 376039. alapszám.
[307] Kaposvári Népügyészség, 1947. NÜ. 73/22. sz.
[308] Kaposvári Népügyészség, 1947. NÜ. 313/9. sz. jegyzőkönyv.
[309] *Doblhoff Lily:* Id. mű, 245. old.
[310] Kaposvári Népügyészség, 1947. NÜ. 313/9. sz. jegyzőkönyv.
[311] Kaposvári Népügyészség, 1947. NÜ. 313/10. sz.
[312] *Népszava,* 1919. október 3. Horthy-legények rémtettei.
[313] Kioltott fáklyák. 84–85. old.
[314] Budapesti Katonai törvényszék, NB. XII. 191/1951. 2. sz.
[315] Népbíróságok Országos Tanácsa, NOT. IV. 4637/1946/15. sz.
[316] Soproni Népügyészség, 1945. NÜ. 831. sz., Sopron.; Népbíróságok Országos Tanácsa, NOT. IV. 4637/1946/15. sz.
[317] Soproni Népügyészség. 1945. NÜ. 831. sz.
[318] A határban a halál kaszál. 132–133. old.
[319] Népbíróságok Országos Tanácsa, NOT, VI. 1407/1947/12.
[320] Ugyanott; *Népszabadság,* 1979. augusztus 26. A Helka utasai.
[321] Budapesti Népbíróság, NB. XVII. 3559/1948/9. Tárgyalási jegyzőkönyv.
[322] Budapesti Ügyészség, 1946. február 19.–24/14.
[323] Budapesti Népbíróság, NB. XVII. 3559/1948/9. Tárgyalási jegyzőkönyv.
[324] Budapesti Népbíróság, NB. XVII. 3559/1948/9.
[325] Budapesti Népbíróság, NB. X. 4257/1946/VI.; Budapesti Népügyészség, 1946. NÜ. 9450/1. sz.
[326] Budapesti Népbíróság, NB. XVII. 3559/1948/8. Tárgyalási jegyzőkönyv.
[327] Kioltott fáklyák, 66–67. old.
[328] Budapesti Népbíróság, NB. X. 4257/1946/VI.; Budapesti Népügyészség, 1946. NÜ. 4450/1. sz.
[329] Budapesti Népbíróság, NB. XVII. 3559/1948/8.
[330] Népbíróságok Országos Tanácsa, NOT II. 385/1949–19.
[331] Kaposvári Népbíróság, NB. I. 193/1946/19. sz. Hogyan történt dr. Tószegi Albert és dr. Gráner Albert jószágigazgató meggyilkolása?; *Pesti Élet.* 1919. szeptember 13. A fehérterror rémuralma.
[332] HIL 1919. árt. 5/a. oszt. 703. cs. 821/23. alapszám.
[333] 94/11. B. 1919. Siófok.
[334] HIL Szegedi Vadászzászlóalj, 1919. 246. KT. 1919. december 19.
[335] *Doblhoff Lily:* Id. mű, 242–243. old.
[336] HIL 1919. ált. 5/a. oszt. 703. csoport, 827/4. alapszám. 1919. augusztus 27.
[337] HIL Harmadik vadászzászlóalj, 1919./127. sz./1966.
[338] Ugyanott.
[339] HIL Székesfehérvári vadászzászlóalj. Eseménynapló 1921/62/KT. 7. sz.

[330] *Egyenlőség*, 1919. szeptember 11. A dunántúli zsidóüldözések aktáiból.
[331] HIL 1919. ált. 39-es osztály, 8-as kútfő, 750. csoport, 376155. alapszám.
[332] HIL 1919. ált. 5/a. oszt. 703. cs. 826.11. alapszám.
[333] HIL 1919. általános, V/a. osztály, 704. csoport, 226/6. alapszám.
[334] *Egyenlőség*, 1919. október 3.
[335] *Egyenlőség*, 1919. szeptember 25. A dunántúli zsidóüldözések aktáiból.
[336] *Sulyok Dezső:* Id. mű, 259. old.
[337] HIL 1919. ált. kútfő VIII. 12. oszt. 2. tétel, 710-es csop. 157.426 alapszám.
[338] *Egyenlőség*, 1919. szeptember 18. A dunántúli zsidóüldözések aktáiból.
[339] *Egyenlőség*, 1919. szeptember 18.
[340] HIL Budapesti Katonai Körletparancsnokság, 1919. 16-os csoport, Elnökség, 70. szám.
[341] A határban a halál kaszál. 131. old.
[342] Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium, 1941. február hó 25-én, 54743. sz.
[343] Népbíróságok Országos Tanácsa, NOT, II. 385/1949/19. sz.
[344] *Garami Ernő:* Id. mű, 169. old.
[345] HIL 1919. ált. 5/a. oszt. 703. cs. 823/8. alapszám.
[346] Nemzetgyűlési Napló, XIII. kötet. 244. old.
[347] HIL 1919. Elnökség, 5/3 oszt. 2. tétel, 302. alapszám.
[348] *Az Újság*, 1925. május 31. Beniczky Ödön volt belügyminiszter tanúvallomásából.
[349] *Göndör Ferenc:* Vallomások könyve. A szerző kiadása. Bécs 1922. 153. old.
[350] Jelentés a Budapesti Állami Rendőrség 1918–1920. évi működéséről. Budapest 1921. 35. old.
[351] *Pogány József:* A fehérterror Magyarországon. Wien, 1920. Arbeiter Buchhandlung. 99. old.
[352] *Pesti Élet*, 1919. október 1.; október 4.
[353] *Pethő Sándor:* Világostól Trianonig. A mai Magyarország kialakulásának története. Budapest 1925. 203. old.
[354] *Népszava*, 1923. július 10. *Böhm Vilmos:* Ellenforradalmár vagy októbrista volt-e Gömbös 1919 elején.
[355] *Göndör Ferenc:* Id. mű, 58. old.
[356] *Tormay Cecile:* Id. mű, I. köt. Budapest 1923. 76–77. old.
[357] *Batthyány Tivadar gróf:* Beszámolóm. I. köt. A szerző kiadása. 86. old.
[358] Ugyanott, 132–133. old.
[359] *Párizsi Munkás*, 1929. március 30.
[360] *Göndör Ferenc:* Id. mű, 125. old.
[361] *Pilch Jenő:* Id. mű, 254. old.
[362] *Doblhoff Lily:* Id. mű, 247. old.
[363] Ugyanott, 253. old.
[364] *Garami Ernő:* Id. mű, 179–180. old.
[365] *Nemes Dezső:* Id. mű, 67. old.
[366] *Népszava*, 1919. október 7. „Közlemény a sajtó részére."
[367] *Szegedi Új Nemzedék*, 1919. október 10.
[368] *Az Est*, 1919. október 4. Őszi látogatás Siófokon.
[369] *Nép*, 1919. november 30.
[370] *Doblhoff Lily:* Id. mű, 254. old.
[371] *Nagymihály Sándor:* Id. mű, 213. old.

[372] *Ormos Mária:* Id. mű, 36. old.
[373] *Nemes Dezső:* Id. mű, 52. old.
[374] *Fehér András:* Id. mű, 9. old.
[375] *Fehér András:* Id. mű, 44–45. old.
[376] *Garami Ernő:* Id. mű, 169. old.
[377] *Fehér András:* Id. mű, 47. old.
[378] Ugyanott, 47. old.
[379] *Garami Ernő:* Id. mű, 175. old.
[380] Ugyanott, 176. old.
[381] HIL VKF. – 1919. 1. cs. Hdm. 57:1669.
[382] *Pilch Jenő:* Id. mű, 258. old.
[383] *Nemzeti Újság,* 1919. november 7. Nincs ellentét Horthy és a kormány közt.
[384] *Jászi Oszkár:* Id. mű, 150. old.
[385] *Fehér András:* Id. mű, 49. old.
[386] *Nemzeti Újság,* 1933. febr. 8. Egy nagy államférfi élete.
[387] *Nemes Dezső:* Id. mű, 71. old.
[388] *Ránki György:* A Clark-misszió történetéhez. *Történelmi Szemle,* 1967. 2. sz. 161. old.
[389] *Pilch Jenő:* Id. mű, 209. old.
[390] *Yves de Daruvár:* Id. mű, 82. old.
[391] *Doblhoff Lily:* Id. mű, 256. old.; HIL Budapesti Katonai Körletparancsnokság, 1919. 16. Cs. elnökség 56. szám.
[392] *Nagymihály Sándor:* Id. mű, 216. old.
[393] HIL Budapesti Katonai Körletparancsnokság, 1919. elnökség, 167. 16-os csoport. Budapest, 1919. november 11–12.
[394] *Pataki István:* Id. mű, 74. old.
[395] HIL Budapesti Katonai Körletparancsnokság, 4338. IV/elnöki, 1921. számú, 1921. április 16-án kelt igazolvány.
[396] HIL 1919. Kt./1426/1-a.
[397] HIL Budapesti Katonai Körletparancsnokság, 1919 elnökség, 167. 16-os csoport. Budapest, 1919. november 11–12.
[398] HIL 1919. kt/1426/1-a. 1919. Kt/1478. sz.
[399] HIL 1919. Kt./1478. sz.
[400] HIL Budapesti Katonai Körletparancsnokság, 1919. elnöki, 189. sz. 16. cs.
[401] *Pilch Jenő:* Id. mű, 272. old.
[402] *Vitéz Marton Béla:* Horthy Miklós a nemzet első munkása. Nemzeti Munkaközpont Könyvtára. Budapest 1941. 12. old.
[403] *Pilch Jenő:* Id. mű, 277. old.
[404] *Pilch Jenő:* Id. mű, 277. old.
[405] HIL Budapesti Katonai Körletparancsnokság, 1919. 250/16. sz.
[406] *Nemes Dezső:* Id. mű, 78. old.
[407] HIL Karhatalmi Főparancsnokság, 1919–1920. 1. cs. 3278. sz.
[408] HIL Budapesti Katonai Körletparancsnokság, 1919. LM. 221. sz. 16. csoport.
[409] HIL Budapesti Katonai Körletparancsnokság, 1919. L. 227. sz. 16. csoport.
[410] *Garami Ernő:* Id. mű, 183. old.
[411] Ugyanott, 197. old.

[412] *Dóblhoff Lily:* Id. mű, 260. old.
[413] Ugyanott, 260. old.
[414] *Fehér András:* Id. mű, 52–53. old.
[415] *Pataki István:* Id. mű, 176. old.
[416] *Nemzeti Újság,* 1919. nov. 25. Az entente elismerte a Huszár-kormányt.
[417] *Ránki György:* Id. mű, 171–172. old.
[418] *Budapesti Közlöny,* 1919. december 5. A magyar kormány 6335/1919. ME sz. rendelete.
[419] *Jászi Oszkár:* Id. mű, 151. old.
[420] Ugyanott, 152. old.
[421] Ugyanott, 151. old.
[422] *Ébredő Magyarország,* 1919. december 7.
[423] *Ébredő Magyarország,* 1920. január 1. Az Ébredő Magyarok Egyesületének kecskeméti nagygyűlése.
[424] *Ébredő Magyarország,* 1919. november 16. Horthy Miklós életrajza.
[425] *Pilch Jenő:* Id. mű, 262–263. old.
[426] *Lehár Antal:* Id. mű, 145–146. és 151. old.
[427] HIL Budapesti Katonai Körletparancsnokság, 1920. FőN: 159.
[428] HIL 1920. elnöki c. oszt. 100 447. sz.
[429] HIL 1919. 2321. 15. sz. Katonai kerületi parancsnokság 1919. november 21-i jelentése a fővezérségnek.
[430] *Szózat,* 1919. december 10.
[431] *Új Nemzedék,* 1919. december 17.
[432] *Shvoy Kálmán:* Id. mű, 53. old.
[433] *Halmi József:* Feketekönyv Kecskemétről. Bécs 1920. 9. old.
[434] HIL 1919. 30 206. sz. Magy. Kir. Igazságügyi Miniszter jelentése Horthy Miklósnak.
[435] HIL 1919. elnöki/a oszt. 2321. sz.
[436] HIL 1919. 31 057. sz.
[437] *Egyenlőség,* 1919. december 23. Az alföldi zsidó mártirok.
[438] *Lehár Antal:* Id. mű, 111. old.
[439] Ugyanott, 143. old.
[440] BM Irattár. Összefoglaló jelentés, 1086/kü. 192. Budapest, 1922. június hó 20. napján. Királyi Koronaügyészség.
[441] *Népszava,* 1920. január 8. A kötelező szavazás.
[442] *Szózat,* 1919. december 9. Az antiszemiták gyűlése a Vigadóban.
[443] A határban a halál kaszál. 146. old.
[444] *Nemes Dezső:* Id. mű, 174. old.
[445] *Népszava,* 1920. január 13. A szociáldemokrata párt választási agitációjának „szabadsága".
[446] *Pataki István:* Id. mű, 187. old.
[447] *Népszava,* 1920. január 16. A szociáldemokrata párt képviselői kiléptek a koncentrációs kormányból.
[448] *Sulyok Dezső:* Id. mű, 280–281. old.
[449] *Sulyok Dezső:* Id. mű, 272. old.
[450] *Világ,* 1920. február 8. A Nemzetgyűlés megalakulása.
[451] *Pogány József:* Id. mű, 57. old.
[452] *Új Barázda,* 1920. február 12. Angol vélemény a magyar választásokról.
[453] *Pataki István:* Id. mű, 194. old.
[454] *Pesti Hirlap,* 1920. január 31.

[455] *Pölöskei Ferenc:* Id. mű, 97. old.
[456] *Hegedűs Sándor:* Egy politikai per kulisszatitkai. Kossuth Könyvkiadó. 1976. 87. old.
[457] *Pataki István:* Id. mű, 95. old.
[458] *Hegedűs Sándor:* Id. mű, 89. old.
[459] *Gergely Ernő–Schönwald Pál:* A Somogyi–Bacsó gyilkosság. Kossuth Könyvkiadó 1978. 16. old.
[460] *Gergely Ernő–Schönwald Pál:* Id. mű, 18. old.
[461] *Népszava,* 1920. február 21. Keresik az orgyilkosokat.
[462] Ugyanott. A miniszterelnök képviselőházi beszéde a gyilkosságról című cikk.
[463] Ugyanott. A sajtó a gonosztettről című cikk.
[464] *Népszava,* 1920. február 24.
[465] *Népszava,* 1920. február 25. Keresik a gyilkosok gépkocsiját.
[466] *Pintér István:* Rendnek muszáj lenni. Tankönyvkiadó 1973. 260. old.
[467] Budapesti Kir. Itélőtábla, mint büntető bíróság 1930. nov. 22. Dr. Kállay Miklós sk. T. elnök.
[468] *Az Újság,* 1925. május 31. Beniczky Ödön vallomása.
[469] A levélrészletet közli: *Sulyok Dezső:* Id. mű, 287. old.
[470] *Fehér András:* Id. mű, 111. old.
[471] *Horthy Miklós:* Emlékirataim. 125. old.
[472] *Szózat,* 1920. február 3. Horthy.
[473] *Szózat,* 1920. február 12. Horthy kormányzósága ellen.
[474] *Szózat,* 1920. február 3. Hol az igazság?
[475] *Pataki István:* Id. mű, 80., 93. old.
[476] *Szózat,* 1920. február 12. Horthy kormányzósága ellen.
[477] *Az Est,* 1920. február 11. Beszélgetés Horthy Miklós fővezérrel.
[478] *Karsai Elek:* Id. mű, 232. old.
[479] *Szózat,* 1920. február 10. Az ideiglenes államfő jogköre.
[480] *Kézdiszentléleki Jákó Margit:* Id. mű, 333–335. old.
[481] *Garami Ernő:* Id. mű, 206. old.
[482] *Pataki István:* Id. mű, 198. old.
[483] *Fehér András:* Id. mű, 112. old.
[484] Idézi: *Dr. Vargyai Gyula:* Katonai közigazgatás és kormányzó jogkör (1919–1921). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1971. 297. old.
[485] *Doblhoff Lily:* Id. mű, 266. old.
[486] *Horthy Miklós:* Emlékirataim. 125. old.
[487] Ugyanott, 126. old.
[488] *Kézdiszentléleki Jákó Margit:* Id. mű, 338. old.
[489] *Gratz Gusztáv:* Id. mű, 282. old.
[490] HIL Székesfehérvári vadászzászlóalj, eseménynapló. 47. old.
[491] *Szózat,* 1920. március 4. Ostenburg kapitány.
[492] *Pölöskei Ferenc:* Horthy és hatalmi rendszere (1919–1920). Kossuth Könyvkiadó 1977. 108. old.
[493] *Szózat,* 1920. március 3. A nemzetgyűlés és a hadsereg.
[494] *Vargyai Gyula:* Id. mű, 296. old.
[495] *Csonka Emil:* Habsburg Ottó. Egy különös sors története. Uj Europa, München 1972. 34. old.
[496] *Csonka Emil:* Id. mű, 34–35. old.
[497] *Pölöskei Ferenc:* Id. mű, 103. old.

[498] *Népszava*, 1920. március 2.
[499] *Göndör Ferenc:* Id. mű, 180. old.
[500] *Horthy Miklós:* Emlékirataim. 119–120. old.
[501] *Pethő Sándor:* Id. mű, 229. old.
[502] *Pogány József:* Id. mű, 18. old.
[503] Ugyanott, 81. old.
[504] Ugyanott, 127., 129. old.
[505] *Nagymihály Sándor:* Id. mű, 201. old.
[506] *Ébredő Magyarország*, 1919. november 23. Numerus clausus?
[507] A vörösuralom áldozatai Magyarországon. Hivatalos jelentések és bírói ítéletek alapján írta és kiadja dr. Váry Albert koronaügyész-helyettes. A Váci Kir. Orsz. Fegyintézet Könyvnyomdája Vác, 1922. 1. old.
[508] Ugyanott, 42–43. old.
[509] *Liptai Ervin:* A Magyar Tanácsköztársaság. Kossuth Könyvkiadó 1968. 347. old. – Liptai könyvében elemzi a Tanácsköztársaság forradalmi bíráskodását.
[510] *Sulyok Dezső:* Id. mű, 274. old.
[511] Ugyanott.
[512] HIL 1920. Budapesti Katonai Körletparancsnokság, Főn: 18. sz. Budapest, 1920. január 10.
[513] A Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének fölhívása a nemzetközi proletariátushoz a magyarországi fehérterror bojkottálására. Közli: Magyar pokol. Magvető Könyvkiadó Budapest 1964. 355–356. old.
[514] *Pogány József:* Id. mű, 3. old.
[515] *Sulyok Dezső:* Id. mű, 274. old.
[516] Az angol küldöttség jelentése: Fehérterror Magyarországon, a Magyarországon járt egyesült brit munkásküldöttség jelentése. *Bécsi Magyar Újság*, 1920. június 23.
[517] *Pogány József:* Id. mű, 112. old.
[518] *Szántó Imre:* A fehérterror rémuralma Heves megyében. Eger 1958. Az Egri Pedagógiai Főiskola füzetei. 98. sz. 346. old.
[519] *Dr. Váry Albert:* Id. mű, Előszó.
[520] Jelentés a budapesti állami rendőrség 1918–1920. évi működéséről: Id. mű, 176–177. old.
[521] Ugyanott, 182. old.
[522] Ugyanott, 174. old.
[523] Ugyanott, 50. old.
[524] Ugyanott, 206. old.
[525] Ugyanott, 173. old.
[526] Magyarország története 1918–1919, 1919–1945. Főszerkesztő: *Ránki György*. Akadémiai Kiadó 1978. 400. old.
[527] *Borbándi Gyula:* A Horthy-rendszer anatómiája. *Új Látóhatár*, 1981. szeptember 20.
[528] *Ormos Mária–Incze Miklós:* Európai fasizmusok 1919–1939. Kossuth Könyvkiadó 1976. 165. old.
[529] Lásd pl. *Borbándi Gyula:* Id. mű, 145. old.
[530] *Nemzeti Újság*, 1939. január 14. Magyarország csatlakozott az Antikomintern Paktumhoz.
[531] Ugyanott.
[532] *Az Est*, 1939. május 9. Teleki Pál miniszterelnök beszédéből.

[533] *Új Magyárság*, 1941. június 7. A nemzetvédelmi kereszt odaítélésére hivatott káptalan tisztelgett a kormányzónál.
[534] *Új Magyarság*, 1941. június 19. A kormányzó születésnapját bensőséges örömmel üdvözölte az egész ország népe.
[535] *Nemzeti Újság*, 1941. szeptember 12. Berlin a kormányzó látogatásáról.
[536] *Új Magyarság*, 1941. június 1. Bárdossy László miniszterelnök látogatást tesz Rómában.
[537] *Új Magyarság*, 1941. július 17. *Antal István:* A tengelyhatalmak győzelme új Európát fog teremteni.
[538] *Magyar Kultúra*, 1939. szeptember 5. *Világosi Gáspár:* Parlamentarizmus vagy magyar parlament?
[539] *Baráth Tibor:* Az országépítés filozófiája a Kárpát-medencében. Kolozsvár, 1943. 185–188. old.
[540] *Borbándi Gyula:* Id. mű, 148–149. old.
[541] Kontra Aladár beszédéből. Hubay Kálmán barátainak ünnepi vacsoráján a Gellért Szállóban. *Nemzeti Figyelő*, 1938. május 1.
[542] Hubay Kálmán válasza. Ugyanott.
[543] *Nemzeti Figyelő*, 1938. január 8. Magyar harc.
[544] *Nemzeti Újság*, 1921. június 14. Ébredők és fasiszták.
[545] *Ormos Mária–Incze Miklós:* Id. mű, 159. old.
[546] Ugyanott, 164. old.

Tartalom

Előtörténet Aradon 9

A megszállás / Az ellenforradalmi kormány megalakulása

A „szegedi gondolat" 18

A franciák Szegeden / Reakciós szervezkedések és a bécsi Antibolsevista Comité / Károlyi Gyula kormánya, Horthy Miklós „színre lépése" / A szegedi dolgozók mozgalmai / A tiszti századok és különítmények / P. Ábrahám Dezső kormánya, Horthy fővezéri kinevezése / A nemzeti hadsereg megindul a Dunántúlra / A „szegedi gondolat"

A hatnapos kormány és a Friedrich-puccs 59

A Peidl-kormány / „Antant"-csapatok Budapesten / A Fehér Ház és a puccs / A Friedrich-kormányok és az antant

A román királyi hadsereg és a fehérek 80

Perszonálunió vagy különbéke / A régi rendszer szálláscsinálója / A „másik Románia"

A dunántúli „birodalom" 101

A nemzeti hadsereg útja / Mi történt Nyugat-Magyarországon? / Siófok / A Friedrich-kormány és a fővezérség / A nemzeti hadsereg népszerűsítése

A fehérterror 136

Fehérterror a Dunántúlon... / ... és Nyugat-Magyarországon / Siófok / Pogromok

Budapest megszállása 173

Friedrich és a fővezérség / Gömböstől Váry Albertig / A Horowitz-jelentés / A Clark-misszió / A budapesti bevonulás / A koncentrációs kormány / Kecskemét, Orgovány

A kormányzóválasztás 229

A „szabad" választások / A Somogyi–Bacsó gyilkosság / Ki legyen a kormányzó? / A kormányzóválasztás / Horthy Miklós felelőssége / Az ellenforradalmi fordulat jellege

Jegyzetek 283

A KIADÁSÉRT FELEL A KOSSUTH KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJA
ALFÖLDI NYOMDA, 6466.66-14-1
DEBRECEN, 1985
FELELŐS VEZETŐ BENKŐ ISTVÁN IGAZGATÓ
A KÖTETET SIPOS ATTILA SZERKESZTETTE
KÉPSZERKESZTŐ FÁBRI MAGDA
A BORÍTÓ, A KÖTÉSTERV ÉS A TIPOGRÁFIA KUN GÁBOR MUNKÁJA
MŰSZAKI VEZETŐ BERECZKI GÁBOR
TERJEDELME 17,9 (A/5) ÍV + 0,94 ÍV KÉPMELLÉKLET